

ნიკო ნიკოლავის
პოლიტიკური და იურიდიული
შეხედულებანი

1ფ (c41)

87.3(2Γ)Γ

301(47.922)(092 ნიკოლაძე)

მ. 596

ნაშრომში გაშუქებულია სახელმწიფოს არსის, ფორმების, ფუნქციების, სახელმწიფო მმართველობის ნ. ნიკოლაძისეული გაგება.

მასში პირველადაა განხილული ნ. ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებები. ამ მხრივ საყურადღებოა ავტორის თვალსაზრისი კანონმდებლობის, სამართლის, იურისპრუდენციის, სამართალწარმოების, დანაშაულისა და სასჯელის, დანაშაულის მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების, საქორწინო-საოჯახო სამართლის საკითხებზე.

წიგნი განკუთვნილია ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის ისტორიის მკვლევართათვის და ნ. ნიკოლაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

M $\frac{1C601-084}{M 601 (08)-80}$ 72-80

წინასიტყვაობა

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს წარსულის კულტურული მემკვიდრეობის ღრმად შესწავლას. ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ კომუნიზმის მშენებლობის საქმეში უნდა გამოვიყენოთ არა მარტო თანამედროვე მიღწევები, არამედ ფართოდ უნდა ვისარგებლოთ იმით, რაც კაცობრიობის კულტურას დაუგროვებია.

წარსულის პროგრესულ პოლიტიკურ მოაზროვნეთა მეცნიერულ დონეზე შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მშრომელთა იდეური დონის ამაღლებაში. გარდასულ დროთა პოლიტიკური აზრის წარმოჩენა საკიროა აგრეთვე იდეოლოგიურ ბრძოლაშიც. ჩვენი სასიქადულო მწერალი ი. ჰავეკავაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა პროგრესულ მოღვაწეთა არდავრწყებას, მათი საქმეების ჩვენებას შთამომავლობისათვის: „დიდ-ბუნებოვან კაცთა და სახელოვან გმირთა მაგალითებით ისტორია სწუროთნის ერსა, ზრდის, და დიდებულნი საქმენი კიდევ გულს უკეთებენ მოქმედებისათვის, აქეზებენ, ამხნევენ, თუ ნამეტნავად ის მაგალითებო ერის საკუთარი ისტორიისანი არიან. ერი თავისი გმირების ცხოვრებითა და მაგალითებით უნდა ჰსულდგმულობდეს, თუ მართლა ერობა ჰსურს და აგრეც არის, საცა ერი ერობს“...

წინამდებარე ნაშრომით მიზნად ვცხახავთ შევისწავლოთ დიდი ქართველი მოაზროვნის ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებანი.

ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური შეხედულებანი ჭერჭეროებით არ არის სათანადოდ შესწავლილი. სხვას რომ თავი დავანებოთ, არც ერთი

სტატია არ არის დაწერილი იმის შესახებ, თუ რა მოსაზრებანი გააჩნია ნ. ნიკოლაძეს სახელმწიფოს წარმოშობის, არსის, ფორმებისა თუ ფუნქციების შესახებ. სრულიად შეუსწავლელია ნ. ნიკოლაძის სამართლებრივი შეხედულებანი. მაშინ, როდესაც ნ. ნიკოლაძეს არა მარტო გააჩნია ცალკეული გამონათქვამები სახელმწიფოსა და სამართლის საკითხებზე, არამედ ზოგჯერ სპეციალურ წერილებსაც კი უძღვნის აღნიშნულ თემას.

ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური და სამართლებრივი შეხედულებების შესწავლა გარკვეულ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, რომელთა შორის პირველი და ყველაზე დიდი სიძნელე ის გარემოებაა, რომ ნ. ნიკოლაძის ნაშრომები ჯერ კიდევ საბოლოოდ თავმოყრილი და დადგენილი არ არის. ჯერჯერობით ვერ მოხერხდა ნ. ნიკოლაძის ნაშრომების მთლიანად გამოცემა. გამოცემულია თხზულებათა მხოლოდ ექვსი ტომი, მაშინ როდესაც, ნ. ნიკოლაძის ნაშრომები ალბათ ორ ათეულ ტომშიაც არ მოთავსდება.

ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკურ და იურიდიულ შეხედულებათა შესწავლა გადაუდებელი საქმეა. ხშირად იტყვიან ხოლმე, რომ დიდი პიროვნების შემოქმედების შესწავლისას ნამცეცებსაც კი უნდა ვეძებდეთო. ნ. ნიკოლაძის შემოქმედებაში არა თუ „ნამცეცებია“ შესწავლილი, არამედ მთავარი საკითხებიც შეუსწავლელია. ნ. ნიკოლაძის მემკვიდრეობის ღრმად შესწავლას იმიტომ უნდა მიეჭკეს სათანადო ყურადღება, რომ იგი საქართველოს ისტორიაში ბუმბერაზი ფიგურაა. ნ. ნიკოლაძე თავისუფლად შეიძლება დავაყენოთ დიდ ილიას გვერდით.

წინამდებარე ნაშრომი ერთგვარი ცდაა ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკურ და სამართლებრივ შეხედულებათა შესასწავლად. ნაშრომში ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური შეხედულებებიდან ძირითადად სახელმწიფოს საკითხზეა გამახვილებული ყურადღება, ხოლო იურიდიული შეხედულებებიდან წარმოჩენილია ავტორის მოსაზრებანი იურისპრუდენციის არსისა და დანიშნულების, მისი ამოცანების, კანონისა და კანონიერების, დანაშაულისა და სასჯელის, დანაშაულის მიზეზების, საქორწინო-საოჯახო სამართლის, მართლმსაჯულების, სასამართლო დაცვისა და სხვ. შესახებ.

ნიკო ნიკოლაძის მსოფლმხედველოზისათვის

ნიკო ნიკოლაძის მსოფლმხედველობას მრავალი გამოკლევა მიედღენა. გამოკლევათა სიმრავლის მიუხედავად, პუბლიცისტის ფილოსოფიური, სოციალური თუ პოლიტიკური მსოფლმხედველობის თაობაზე აზრთა სხვადასხვაობაა.

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად არ ისახავს ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის მთლიანად შესწავლას, შევეხებით მხოლოდ პუბლიცისტის პოლიტიკური მსოფლმხედველობის ძირითად საკითხებს.

1966 წელს მ. გაფრინდაშვილი წერდა: „პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ ნ. ნიკოლაძის ყველა ნაწერის გამოცემაზედ ამაოა მისი მსოფლმხედველობის სრული და ამომწურავი დახასიათების ცდა“¹. ამიტომ ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის გასარკვევად პუბლიცისტის არქივს უნდა დავეყრდნოთ და საჭირო მასალებით ვისარგებლოთ.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის შესახებ კამათი ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში დაიწყო. ძალიან ხშირად ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის არაობიექტურად გაშუქებას საფუძვლად ედებოდა პუბლიცისტის შეუდრეკელი ნებისყოფისა და ურყევი ხასიათის გამო მასთან ოპონენტთა არაჯანსაღი დამოკიდებულება. ნ. ნიკოლაძე არ ერიდებოდა ავტორიტეტებსა და უშიშრად აკრიტიკებდა მათ შეცდომებს. საბუთად ისიც კმარა, თუ როგორ ამხილა დიდი ტოლსტოის მცდარი თვალსაზრისი საოჯახო ურთიერთობის შესახებ² ან ცნობილი იურისტის სპასოვიჩის საქმიანობა³. საინტერესოა ამ საკითხზე ნ. ნიკოლაძისა და ეკ. გაბაშვილის მიმოწერა. ნ. ნიკოლაძის წერილ-

¹ მ. გაფრინდაშვილი. ქართული განმანათლებლობა, თბ., 1966, გვ. 257.

² «Носое общество», 1890, №2218, 2225, 2245.

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 562.

ში მოცემულია ეკ. გაბაშვილის კითხვა და პასუხიც: „მიბრძანებთ კიდევ: „რაც თვალი ამხელია... სულ საყვედური მესმის თქვენი პოლიტიკის შესახებ, და ეს განუწყვეტელი საყვედური ყოველის მხრით, რასაკვირველია, ცოტათ თუ ბევრად არყევს ხოლმე ჩემს რწმენას თქვენის მძლავრის კვუის და გასაკვირველ ენერგიის შესახებო“. სრული ჭეშმარიტებაა, ჩემს პოლიტიკას ყველა ძრახავს: მაგრამ თვალსაჩინო ისიცაა, რომ პოლიტიკურ ასპარეზზე ვინც გამოდის — ჩემს გეგმებს ვერ სცალდება და თავისი არა გამოაქვს რა, ბოდვის მეტი... დიდი ხანი გაბედნიერებული იქნებოდა ჩვენი ქვეყანა, პოლიტიკის მცოდნე მართლა იმდენი რომ პყლოდეს, რამდენიც ჩემი პოლიტიკის მზრახველი ყოფილა. საუბედუროდ ზრახვა ბევრად უფრო აღვილია, ვინემ გზის პოვნა. ჩვენში ჭერ არავის გამოუყვლევი თუ ვინ რა გზა უჩვენა ქართველობას, ან რომელ გზას საით მიჰყავს მგზავრი? აი, როცა ეს საკითხი გამოიკვლევა მცოდნე პირებისაგან ნახავთ საყვედური და სირცხვილი კის ხედება. რიგიანი კაცი აი ასეთ საყვედურს უნდა ერიდებოდეს, თორემ უმეცრებს მსჯავრი ქარის მოტანილია და ქარისაგან გაიფანტება“¹.

ზეპოაღნიშნულიდან გამომდინარე იმას დასაბუთება გვსურს, რომ ზშირად ნ. ნიკოლაძისეული „მწარე სიმაართლის“ თქმა ანგარიშსწორების საფუძველი ხდებოდა, რასაც ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობისა და პოლიტიკური კრედოს მცდარი ინტერპრეტაცია მოჰყვებოდა.

მთელი თავისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მანძილზე ნ. ნიკოლაძე უშიშრად ამხელდა ცხოვრების მანკიერ მხარეებს, რისთვისაც უნდობლად უყურებდა მას მეფის მთავრობა. არც ზოგიერთ ქართველ და რუს საზოგადო მოღვაწეებთან ჰქონდა მას სიამტკბილობა თავისი პირდაპირობის გამო. ამიტომ იყო, რომ უფრო მეტად აკრიტიკებდნენ და ებრძოდნენ, ვიდრე წარმოაჩენდნენ მის პროგრესულ თვალსაზრისს საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ საკითხზე.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის გასარკვევად, ჩვენი აზრით, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მისივე ქალიშვილის მიერ 1927 წელს შედგენილ ბიოგრაფიას², რომელშიც მრავალი საყურადღებო ცნობებია მოცემული ნ. ნიკოლაძის მოღვაწეობისა და მსოფლმხედველობის ასახსნელად. რუსულდან ნიკოლაძე აღნიშნავს: „...ნიკო ნიკოლაძე სულ ცალკე სდგას ჩვენ საზოგადოებრივ კულტურულ ცხოვრებაში.

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, საბუთი № 13 — 43, გვ. 3.

² იქვე, საბუთი № 36—5.

მისი მოღვაწეობა იმდენად მდიდარია, მრავალმხრივი და ნაირსახოვანი, იმდენ ცოცხალ საქმეს და ნაყოფიერ აზრს შეიცავს, რომ ყოველად შეუძლებელია მისი სრული დახასიათება...

...ეს არის ნიკოლაძის დამახასიათებელი მხარე: შორს წინმკერეტი, მსოფლიო გასაქანი აღებული მთლიანი ეკონომიურ-პოლიტიკური პერსპექტივა, რომლითაც ის იმდენად ფართოდ უდგება ყოველ თავის კერძო, ზოგჯერ სულ მცირე საზოგადოებრივ ნიჭს, რომ მისი შეხედულება და პოზიცია თითქმის ყოველთვის დიამეტრულად საწინააღმდეგოა მის თანამოღვაწეთა და თანამედროვეთა გეზისა, რაც მრავალ გაუგებრობას ბადებს. მას გვერდში არავინ უდგება, პირიქით, თითქმის ყველა მწვავედ ებრძვის მას, ზოგჯერ რამდენიმე წლის ან ათეული წლის შემდეგ...

...თუ ამ დაუღალავ და დაუსვენებელ მოღვაწეობას თვალს გადავავლებთ, გავიცნობთ მას მრავალსახეობით და მრავალმხრივობით: ნ. მუშაობდა თავის სოფელში და ინგლისის ბანკირებთან, რუსეთის რკინისგზებზე, და ტფილისის თეიმმართველობაში, პეტერბურგის საუკეთესო მწერლობაში და პარიზის საჯარო ბიბლიოთეკაში, ევროპა-რუსეთის საუკეთესო ინჟინრებთან და შვეიცარიის უდიდეს ემიგრანტ-რევოლუციონერებთან, ფრანგ კომუნარებთან, გერცენთან, ლევ მეჩნიკოვთან. ყველას ის თავის შეხედულებას უპირდაპირებს, ცდილობს თავისაში დააარწმუნოს და გეზი შეაცვლევინოს, თავის პატარა ქვეყანას აცნობს, ყველას აინტერესებს, იზიდავს თავისი გაბედული, საოცრად ფართო გეგმებით და სრულიად თავისებური მსოფლმხედველობით. პარიზში მას, ჯერ სულ ახალგაზრდა სტუდენტს, ყურადღებას აქცევენ გამბედა. ისიც ახალგაზრდა ვეჭილი, ჯერ კიდევ ყველასაგან უცნობი, დაინტერესებულია მით ჰერცენი, შვილიშვიტ იყვარებს ჩერნიშევსკი, მწარედ ებრძვის მას ბაქოს ნავთობის ირგვლივ მენდელეევი და დამარცხებული სცნობს, რომ „ასეთ მოპირისპირესთან წაგებული ბრძოლაც სასარგებლოა“. დიდატ პოპულარულია მთელ რუსულ მოწინავე მწერლობაში, მე-60, მე-70 და მე-80 წლებში მასზე სწერს მიხაილოვსკი-შჩედრინი, მასთან დამეგობრდა პოეტი კუროჩკინი, გლეხ უსპენსკი და ამავე დროს რუსეთის საუკეთესო გემთსადგურის და რკინის გზის ამგებნი ინჟინრები, მაგალითად ბუნგე და პალაშკოვსკი, რომლებიც ნიკოლაძესთან ერთად მთელ კავკასიას ჰფარავენ რკინიგზებით, რკინა-ბეტონით, გემთსადგურით. ყველგან ასწრებს ნიკოლაძე მუშაობას, რუსეთის ციხეებში, ემიგრაციაში, ოსმალეთის ომის ველზე, მწერლობაში,

ევროპა-ამერიკის კაპიტალისტებში, მაგრამ მისი მთავარი მიზანია სამშობლო, მისი მთავარი მოღვაწეობა — ადგილობრივი მშენებლობა, საერთო მუნიციპალური და სასოფლო-სამეურნეო ნახევარ საუკუნეობრივი ბრძოლა, ხალხის თვითმმართველობა თვითორგანიზაციისათვის და ეკონომიურ-კულტურული განთავისუფლებისათვის...

...ნიკოლაძის მსოფლმხედველობა შეუთავსებელია ყოველ სხვა ცნობილ პარტიულ ან ინდივიდუალურ მსოფლმხედველობასთან. ის არც „ხალხოსანია“, არც პარტიული რევოლუციონერი, არც ამა თუ იმ ლიტერატურული ჯგუფის მონაწილე. მაგრამ ის ამავე დროს უაღრესად რევოლუციონერიცაა, „დაუმორჩილებელი“, ძალიან გაბედული მწერალიც, ხალხისათვის მეზრდოლი. ქალაქთა თვითმმართველობა, სოფელთან დაკავშირება საერთო საქმისათვის, ერობის ჩვენშიც შემოღება. ხალხის მიჩვევა კოლექტიურ საქმიანობას — აი რისთვის იბრძვის ის, საქმით და კალმით ნახევარ საუკუნეზე მეტი...“¹.

როგორც აღვნიშნეთ ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობისა და მოღვაწეობის შესახებ კამათი ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაიწყო. 1865 წელს ნ. ნიკოლაძე „ამხილა“ კატკოვმა თავის „მოსკოვსკიე ვედომოსტში“.

სამოციან წლებში ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ მოღვაწეობას მაღალ შეფასებას აძლევს ა. გერცენი. გერცენმა ნ. ნიკოლაძე შეადარა „ხალგაზრდა ვეფხეს, რომელსაც ძარღვებში სისხლის მაგივრად რძე უდგასო“².

1862 წელს „სოვრემენიკის“ თანამშრომელმა ე. სტოპაქევიჩმა ნაჩუქარ წიგნზე წარწერაში იმერეთის მომავალი ვეფხი, გლეხობის ქომაგი და დემოკრატიზმის დამცველი უწოდა³. „დიდად აფასებდნენ ნ. ნიკოლაძის როლს რუსულ პუბლიცისტიკაში მ. ანტონოვიჩი და მ. სალტიკოვ-შჩედრინი, გლ. უსპენსკი და ნ. მიხაილოვსკი, აგრეთვე საზღვარგარეთის იმდროინდელი რუსული ემიგრაციის არაერთი წარმომადგენელი, მაგ. უტინი, ლ. მეჩნიკოვი...“⁴.

1878 წლიდან ნ. ნიკოლაძემ არაერთგზის განიცადა მარცხი. ამიტომ იძულებული გახდა შეეწყვიტა პოლიტიკურ საკითხებზე წერა,

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 36—5.

² А. Н и к о л а д з е. Русско-грузинские литературные связи, Тбилиси, 1965. стр. 82-87.

³ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 15 — 55.

⁴ მ. გ ა თ რ ი ნ დ ა შ ე ი ლ ი. ქართული განმანათლებლობა, გვ. 226.

სამაგიეროდ მთელი სიგრძე-სიგანით დაიწყო სამეურნეო და ეკონომიკური პრობლემების გაშუქება.

სწორედ ამის გამო პრესაში გამოითქვა მოსაზრება, თითქოს ნ. ნიკოლაძე 80-იანი წლებიდან ჩამოშორდა პოლიტიკურ ცხოვრებას, ერთგვარად გადაიხარა მარჯვნივ და ხელი მოჰკიდა ძირითადად სამეურნეო-ეკონომიკური ხასიათის პრობლემებს.

ნ. ნიკოლაძე უარყოფს მისი მოღვაწეობის ამგვარ შეფასებას. მან გააკრიტიკა ივანოვიჩისა და გ. მ. თუმანოვის სუბიექტური თვალსაზრისი მის მიმართ¹. ხოლო მოგვიანებით 1913 წელს ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად უარყო მისი მთავრობასთან შერიგების ბრალდება: „მადლობა ღმერთს, მწერლობა უმოწმო მუსაიფი როდია. სამუდამოდ რჩება საბუთი — გაზეთის კოლექცია. „არსებულ წეს-წყობილებასთან შერიგება“ მართლა რომ სადმე იპოვებოდეს, ჩემს წინააღმდეგ ამდენი ცილის თხზვა რაღათ დასკირდებოდათ? ვინც ჩემ დროის „ნოვოე ობოზრენიეს“ გადაათვალიერებს, დარწმუნდება, რომ შიგ უღმობელი ბრძოლა არა მარტო რკინიგზასთან მქონდა, ჩვენი საქმის და სარგებლობის საცავად, აგრეთვე ცხარედ ვებრძოდი სასამართლოს — ენისათვის, სასწავლებელს — სწავლის შინაარსისათვის, საზოგადოთ „მართვის სწავლას“ ვთესდი და თვით მმართველობას ეწვერთინდი. ჩემს მაშინდელ ბრძოლას ბ. შავროვთან და საზოგადოდ ბ ტებეკოვის „კავკაზთან“ პირადი, თუ ეროვნული ხასიათი ჰქონდა? ჩემი „ნოვოე ობოზრენიეში“ ზრამის დასახასიათებლად ერთ პაწია ნაწყვეტს მოვიტან: „ხოლერიით როგორც ყველა სხვა თანამედროვე კითხვებით — სტამბაში უმთავრესად იმ მიზნით ვსარგებლობ, რომ მოვლენა, რომელსაც ახლა გენსაკუთრებით მიუპყრია ხალხის ყურადღება, გაკვეთილად ვაქციო ჩვენი თვით-მართველობის სკლისა და მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად.

თუ ჩვენს მწერლობას ოდესმე ჰქვიანი კრიტიკოსი ელირსა, ის დაამოწმებს, რომ მარტო აი ამ კლიტით შეიძლება აიხსნას მთელი ჩემი მოღვაწეობა, დასაწყისიდან დღეის-დღემდე. ამ ახსნას კრიტიკოსმაც იქნება ესეც დასძინოს: „რა ყრუობა ყოფილა იმ დროს, თუ მწერალს თვითონვე უნდა აეხსნა თავის მიზანი! საცა მოღვაწე იძულებულია იყვიროს — მტერს აი რა მახეს ვუგებო — იქ აბა რა სიმაგრე აშენდება ამ საფუძველზე, რა საქმე დაგვირგვინდება? ისიც დავუმატოთ: ამაებს ვებუქდავდი 1892-ში, სწორედ იმ ხანას, როცა ბატ.

¹ ამ საკითხზე იხ. ნ. ნიკოლაძის ფელეტონი „Как мыши kota хоронили“, ნიკოლაძის არქივი № 3—26, გვ. 33—70.

ვითცე მოხსენებებს სწერდა „ან თვითმმართველობა, ან თვითმპყრობელობა“. ეს უნდა მეყოს პასუხად იმ რეგენისათვის, ვინც ახლა ბ. უროს აწერინებს, ნიკოლაძე „ბიუროკრატიათა თაყვანს სცემდა, ბიუროკრატიათა გარეშე არაფერი სწამდაო“. ამ სიტყვების გაცნობის შემდეგ ზედმეტია ნ. ნიკოლაძის ლიბერალობაზე და მემარჯვენეობაზე ლაპარაკი.

1889 წელს ნ. ნიკოლაძის მოღვაწეობა და თვალსაზრისი გააკრიტიკა ცნობილმა რევოლუციონერმა დემოკრატმა ნ. ვ. შელგუხოვმა, რომელმაც 1889 წლის აპრილში „რუსკიაა მისლში“ გამოქვეყნებულ წერილში ნ. ნიკოლაძის შესახებ აღნიშნა, თითქოს იგი ქადაგებდეს, რომ რადგან საზოგადოების იდეური განვითარება ობიექტურად ხდება, საკმარისია მხოლოდ ეკონომიკური აღმავლობისათვის ბრძოლა¹.

ნ. ნიკოლაძემ ნ. ვ. შელგუხოვის შენიშვნას დიდი სტატია მიუძღვნა, რომელშიაც აღნიშნა შემდეგი: «...Мне кажется, что Н. В. Шелгунов ошибочно понимает наши стремления и труды, когда думает, будто задачей публицистики мы ставим цель—углубиться в будничные промышленно-экономические вопросы, с забвением идейной стороны дела, т. е. идейных, умственных вопросов русского развития... Нет, наша возня с нефтяным делом, с нефтепроводом, с закавказскою железною дорогою, с марганцевою промышленностью и т. п., на которую несколько проницательски указывает Н. В. Шелгунов, давая понять, что она эта возня, не чета «идейным интересам» русской публицистики, не заслушивается быть поставленною, с точки зрения этой последней, на одну доску с писаниями «Инженера» или «Горного журнала». Грешно, несправедливо не видеть тут разницы, даже и у нас уже всем бросающейся в глаза...»².

1905 წელს გამოქვეყნდა პ. გელეიშვილის წერილი «Политика отцов и ее последствия»³, რომელშიაც ი. ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე და სხვ. მოხსენიებული არიან როგორც ოპორტუნიზტები, რომლებიც თითქოს მცდარი გზით მიემართებოდნენ და ახალგაზრდობასაც ითრევდნენ მასში: «Все эти Церетеловы, Чавчавадзе, Николадзе, Гогебашвили и др. сделали бы честь любому народу. В каждом из них достаточно было и само отвер-

1. ნ. ნიკოლაძე, ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 24—25.

² «Новое обозрение», 1889, № 1845.

³ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 3 — 26.

⁴ Газ. «Возрождение», 1905, № 2, стр. 1.

ження, чтобы оставить неизгладимый след в истории Грузии; а между тем этот хваленый оппортунизм, эта политическая по-
лнандриа сделала то, что грузинский народ еще вчера пользо-
вался репутацией самого лойального народа в глазах прави-
тельства, которое благодаря этой лойальности всячески третн-
ровало его... Слова нет, наши отцы желали лучшего будущего
для нас, но к этому будущему они подвигались и нас тянули
совершенно ложным путем»¹.

მეორე ბრალდება, რომელსაც პ. გელეშვილი (ყარბი) სდებდა
მამებს, ეს იყო ამ უკანასკნელთა ლოიალობა, ლაქიობა მეფის მთავ-
რობის წინაშე. პ. გელეშვილის ბრალდებით ქართველ „მამებს“
სჯეროდათ მეფის რუსეთის ბიუროკრატიული აპარატისა, მოელოდ-
ნენ მისგან ქართველი ხალხის ხსნას.

ნ. ნიკოლაძემ საკადრისი პასუხი გასცა პ. გელეშვილს, რაც სა-
შუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური კრედო.

ნ. ნიკოლაძე უარყოფს ზემოაღნიშნულ ბრალდებებს და აღნიშ-
ნავს: «...Если он... ознакомится с моими произведениями, он
неминуемо придет к убеждению, что с первых и до последних
шагов своей литературной деятельности я методично шел к
целям, прямо противоположным тем, которые он мне навязывает»².

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ მის სამოქმედო პროგრამას ახალ-
გაზრდობიდანვე შეადგენდა შემდეგი: «Борьба с бюрократическою
опекою, призыв к самостоятельности и самоуправлению для осу-
ществления «наибольшего блага наибольшего числа», поста-
новка социальных вопросов на почве взаимности (мутуализма),
без различия племен, сословий, состояний, и твердая вера в
лучшее грядущее, достижимое лишь совместною работою с
прогрессивными элементами русской земли — вот политичес-
кая программа и отличительная черта моей роли в местной
печати»³.

ნ. ნიკოლაძის ამ გამონათქვამიდან ჩანს, რომ ქართველი პუბლი-
ცისტი არ ყოფილა მეფის მთავრობის ლაქია, იგი მუდამ იბრძოდა
ხალხთმმართველობისა და დემოკრატიისათვის.

პ. გელეშვილმა ნ. ნიკოლაძე გამოიყვანა ასევე გაზ. „კავკაზის“
რედაქტორის — ვ. ლ. ველიჩკოს დამრიგებლად და თანამებრძო-

¹ Газ. «Возрождение», 1905, № 2, стр. 1.

² ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 4 — 1, გვ. 7.

³ იქვე.

ლად. ეს უკანასკნელი კი თავისი გაზეთის მეშვეობით აღვივებდა ეროვნულ შუღლს ქართველებსა და სომხებს შორის.

ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად უარყო ეს ბრალდება და დაამტკიცა, რომ მას სრულიად სხვა მიზნები და ამოცანები ამოქმედებდა და ამდენად არ შეიძლებოდა ჰქონოდა რაიმე საერთო ვ. ლ. ველიჩკოსთან, პირიქით, ნ. ნიკოლაძე შთააგონებდა მას ხალხთმმართველობის იდეებს და სხვადასხვა ერებისა თუ ტომების მშვიდობიან თანაარსებობას¹.

პ. გელიშვილი ბრალად სდებდა ნ. ნიკოლაძეს ასევე თავადაზნაურობის ინტერესების დაცვას. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ იგი საპირისპიროს ამტკიცებდა, რომ თავადაზნაურობას არ უნდა მიეცეს განსაკუთრებული უფლებები და პრივილეგიები².

1907 წ. ი. ჯაბადარმა გამოაქვეყნა სტატია „50-ანელთა პროცესი“, რომელშიც ნ. ნიკოლაძე გამოყვანილია სეპარატისტად, რუსეთისაგან საქართველოს ჩამოცილებისა და საქართველოში მონარქიული წყობილების აღდგენის მომხრედ³. ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად უარყო ჯაბადარის ბრალდებანი და მიუთითა, რომ მისი პოლიტიკური კრედი იგივეა, რაც 1861-65 წლებში⁴.

ნ. ნიკოლაძემ ასევე დამაჯერებლად გააბათილა გ. ზდანოვიჩის (მაიაშვილის) ცილისმწამებლური მონაჭორი, თითქოს ნ. ნიკოლაძე მთავრობასთან თანამშრომლობს, მის დავალებებს ასრულებს⁵.

ნ. ნიკოლაძის წინააღმდეგ 1913 წელს გაზეთ „იმერეთში“ გამოქვეყნდა რამდენიმე წერილი, რომლებშიაც დამახინჯებულადაა წარმოდგენილი ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური მრწამსი⁶. ნ. ნიკოლაძემ საპასუხო წერილები გაგზავნა რედაქციაში, მაგრამ ისინი არ დაიბეჭდა. ამიტომ იგი იძულებული გახდა ცალკე ბროშურის სახით გამოეცა მისი პასუხები⁷. ამ ბროშურაში ნ. ნიკოლაძე მიმოიხილავს მისი მსოფლმხედველობის საწინააღმდეგო არგუმენტებს — კერძოდ თითქოს ნაროდნიკებსა და მეფის ოხრანკას შორის შუამავლობისას იგი ეთანხმებოდა ნაროდოვოლცების თვალსაზრისს, უარყოფდა

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, № 4 — 1, გვ. 12—13.

² იქვე, გვ. 14.

³ Журн. «Былое», 1907, № 9, стр. 176-177.

⁴ Газ. «Закавказье», 1908, 9 (22) февраля.

⁵ Газ. «Закавказье», 1910, 28 марта, № 66.

⁶ გაზ. „იმერეთი“, 1914, № 7.

⁷ ნ. ნიკოლაძე. ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 24—26.

კონსტიტუციასა და სხვ. ნ. ნიკოლაძე დამაჯერებლად უარყოფს მის წინააღმდეგ შეთხზულ ცრუ მონაპორსა და ასაბუთებს, რომ იგი მუდამ იყო სოციალიზმისა და დემოკრატიული კონსტიტუციის მომხრე¹. ამავე ბროშურაში ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად უარყო მის მიმართ წაყენებული „ბრალდება“, თითქოს იგი შეურიგდა არსებულ წეს-წყობილებას, თაყვანს სცემს ბიუროკრაციას².

1913 წელს გაზ. „ზაკავკასკაია რეჩი“ № 272 დაიბეჭდა ჟურნალისტ ვლ. ბაქრაძის წერილი «Литературно-общественные заметки». აღნიშნული წერილი უნდა ჩავთვალოთ ნ. ნიკოლაძის მდიდარი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ობიექტურად შეფასების პირველ ცდად.

ვლ. ბაქრაძემ საზოგადოების ყურადღება გაამახვილა იმის შესახებ, რომ ნ. ნიკოლაძე უკვე რამდენიმე ათეული წელია დაუღალავად ემსახურება საზოგადოებას, მაგრამ არავის თავში არ მოსვლია შეესწავლა ან წარმოეჩინა მისი დამსახურება.

ვლ. ბაქრაძე ნ. ნიკოლაძეს ახასიათებს შემდეგნაირად: «Один из крупнейших публицистов с ярко выраженной индивидуальностью, с огромным литературным талантом, боевой полемист, не знавший пощады своим литературным противникам, всегда вооруженный до зубов, европеец с головы до ног, и с ног до головы — он, без сомнения, занимает по силе таланта первое место среди грузинских журналистов и, бесспорно, одно из самых первых и почетных среди русских публицистов»³.

ობიექტური შეფასებაა. ეს შეფასება დასტურდება ნ. ნიკოლაძის მდიდარი ლიტერატურული და პუბლიცისტური მემკვიდრეობის შესწავლით, თუმცა ვლ. ბაქრაძეს ეს მემკვიდრეობა მთლიანად შესწავლილი არ ჰქონდა, როცა ამ სტატიას წერდა.

ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებისა და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე ქართველ სამოციანელთა მემკვიდრეობის კვლევას სათანადო ყურადღება მიექცა. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ რიგი ავტორები ქართველ სამოციანელებს, მათ შორის, ნ. ნიკოლაძესაც „ხალხოსნების“ სახელით ნათლავენ. მაგ. 1924 წელს რაქდენ კალაძემ ქართველი სამოციანელები ასე დაახასიათა: „...ეს ქართველი იდეოლოგები იყვნენ „თერგდალეულები“... რომლებიც თავიანთ სტუდენტობის ხანაში რუსული ხალხოსნუ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 18—23.

² იქვე, გვ. 23—26.

³ Газ. «Закавказская речь», 1913, № 272, стр. 3.

რი იდეოლოგიის გავლენათა ატმოსფეროში ცხოვრობდნენ და, როცა საქართველოს პირობებში მოექცნენ (1860-70 წ.), ეროვნული მოტივი განიახლეს, ეროვნული იდეა წინ წამოაყენეს და პროგრამაც ამდაგვარი შეიმუშავეს: და ამ საერთო პროგრამას ხალხოსნური ელფერი მისცეს იმდენად, რამდენად და როგორც ეს მათ გაეგებოდათ და თავისი მომავალი კლასის ინტერესებისათვის ესაჭიროებოდათ...

...თერგდალეულთაგან ხალხოსნობის შედარებით უფრო ერთგულნი დარჩნენ გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე და ამათი თანამშრომელნი. ამ ჯგუფის მთლიანობამ მხოლოდ 1880 წლამდე გასტანა. თუ უარყოფდა რევოლუციონიზმს, არ სწამდა არც ევროპის უტოპიური სოციალიზმი, არც რუსული ობშჩინა და არც გერცენის თეორია ევროპის ცივილიზაციის და კაპიტალიზმის „ღობის“ შესახებ.

მაშასადამე ის იყო საქართველოში ხალხოსნობის არა მთლიანად გამტარებელი, არამედ ნაწილობრივ და ისიც არა რევოლუციურის და არა სოციალისტურის¹.

ს. ხუნდაძე ერთ-ერთი პირველი საბჭოთა მეცნიერია, რომელიც ნ. ნიკოლაძის სოციალურ-პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას შეეხო. იგი 1927 წელს წერდა: „ნიკო ნიკოლაძის სახელი დაკავშირებულია იმ თაობასთან, რომელიც ჩვენში ბატონყმობის მოსპობის შემდეგ გამოვიდა სამოღვაწეოდ... არცერთს მაშინდელ ჩვენს მოღვაწეთაგანს არ უგრძვნია ეპოქის სული ისე, როგორც ნ. ნიკოლაძემ იგრძნო. არავის არ შემოუტანია ჩვენში იმდენი პროგრესული და ევროპული აზრი (ამ სიტყვის კულტურული მნიშვნელობით). რამდენიც შემოიტანა ნ. ნიკოლაძემ“².

ს. ხუნდაძემ ნ. ნიკოლაძის მოღვაწეობა და მსოფლმხედველობა ორ პერიოდად დაჰყო. ზემოთ აღნიშნული სიტყვები ნ. ნიკოლაძის მოღვაწეობის პირველ პერიოდს ეკუთვნის. რაც შეეხება პუბლიცისტის მოღვაწეობისა და აზროვნების მეორე პერიოდს, — ს. ხუნდაძის აზრით, — იწყება გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან, რომლის დროსაც „ერთ დროს რევოლუციონურად და სოციალისტურად განწყობილი ქართველი პუბლიცისტი ბოლოს დაემორჩილა

¹ რ. კალაძე. ნ. გ. ჩერნიშევსკის გავლენა საქართველოზე. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1934 წლის 24 ნოემბერი, № 26.

² ს. ხუნდაძე. სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, ტ. I, 1927, გვ. 182.

„ცხოვრების დენას“. საქართველოს მკაცრმა სინამდვილემ თავისი მოითხოვა; ძველი არწივი ფრთებშეკვეცილი დაეშვა მშობლიურ ნი-
ადაგზე: სოციალიზმი ლიბერალურმა აზროვნებამ დააფარა, რევო-
ლუციონიზმი — ბურჟუაზიულ-ოპორტუნისტულმა სულიერმა გან-
წყობილებამ; ძველი ფორმის თეორიები და პრინციპები ჩვენი ცხოვ-
რების პრაქტიკულმა პირობებმა დაამარცხა¹. ამ ამონაწერიდან აშ-
კარად ჩანს, რომ, ს. ხუნდაძის აზრით, ნ. ნიკოლაძე თავისი მოღვაწე-
ობის პირველ პერიოდში სოციალისტი რევოლუციონერი იყო, ხოლო
მეორე პერიოდში ბურჟუაზიული ოპორტუნისტი. თითქმის იგივე
თვალსაზრისს იმეორებს ს. ხუნდაძე მოგვიანებით².

ს. ხუნდაძე ნ. ნიკოლაძეს თვლის ნაციონალურ-დემოკრატიული
პარტიის წევრად³. მაგრამ ეს სწორი არ უნდა იყოს⁴.

ს. ხუნდაძე წერდა: „ნ. ნიკოლაძეს თავისი ხანგრძლივი მოღვაწე-
ობა ჩვენი ისტორიული ცხოვრების სხვადასხვაგვარ ეპოქებში მოუხ-
და; ამ გარემოებას არ შეეძლო თავისი გავლენა არ მოეხდინა ნიკო
ნიკოლაძის აზროვნებაზე. ცხადია ის, რაც შეითვისა მან ახალგაზ-
რლობაში, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ვითარების ზეგავლე-
ნით საგრძნობ ცვლილებებს განიცდიდა და ამიტომ ძლიერ სცდებოდა
ის, ვინც ცდილობს უკანასკნელი პერიოდის ნიკოლაძის სამოღვაწეო
პროგრამის მიხედვით დაახსიათოს მისი აზროვნება 60-იან და 70-
იან წლებში. ასეთი მეთოდი არაისტორიულია და მისი საშუალებით
მხოლოდ ყალბი დასკვნების გამოტანა შეიძლება“⁵. სწორედ ამიტომ
მან ნ. ნიკოლაძის მოღვაწეობა და მსოფლმხედველობა ორ პერიოდად
დაყო.

ჩვენი აზრით, ს. ხუნდაძე ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის ორ
პერიოდად დაყოფით შეცდა. მართალია არ შეიძლება ვიმსჯელოთ
ნიკოლაძის ახალგაზრდობის წლების მსოფლმხედველობაზე გვიან-

¹ ს. ხუნდაძე. სოციალიზმის ისტორიიდან საქართველოში, ტ. I, 1927, გვ. 212.

² ნ. ნიკოლაძე. რჩეული ნაწერები, ტ. I, გვ. 101—106 (ს. ხუნდაძის რე-
დაქციით, 1931).

³ ს. ხუნდაძე. ნარკვევები, 1941, გვ. 338.

⁴ ამას ადასტურებს ქ. ფოთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ნ. ნიკოლაძის
არქივში — ფ. I, საქმე 1 — დაცული საბუთი, საიდანაც ირკვევა, რომ 1917 წლის
6 აგვისტოს გამოქვეყნებულ საქალაქო თვითმმართველობის კანდიდატების სიაში
ნ. ნიკოლაძე წამოაყენა ქ. ფოთში მცხოვრებ თავისუფალ მოაზროვნეთა პარტიამ.

⁵ ს. ხუნდაძე. ნ. ნიკოლაძის სოციალ-პოლიტიკური იდეალები, ჟურნ. „ქარ-
თული მწერლობა“, 1928, № 4, გვ. 17.

პერიოდის ნაშრომებით, მაგრამ მოაზროვნეთა მსოფლმხედველობის შესასწავლად რომ ს. ხუნდაძის მიერ შემოთავაზებულ მეთოდს დავადგეთ, მაშინ ყველა მოაზროვნის მსოფლმხედველობაში მოვებინოდით პერიოდებს.

ჩვენი ღრმა რწმენით, მართალია ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობამ განიცადა ცვლილება (რომელი მოაზროვნის მსოფლმხედველობა რჩება სამუდამოდ ერთ წერტილზე გაყინული), მაგრამ მისი ორ პერიოდად დაყოფის საფუძველი არ არსებობს. მკვლევარები ვერ დაასახელებენ საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და აზროვნების ვერც ერთ დარგს. რომელზედაც ნ. ნიკოლაძე მსჯელობს და რომელთა შესახებ მას დიამეტრულად შეეცვალოს თავისი შეხედულებანი. ავიღოთ ასეთი საკითხები: საზოგადოების არსი და დანიშნულება, სახელმწიფოსა და სამართლის არსი და დანიშნულება, საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნის გზები და საშუალებანი, სოციალურ-პოლიტიკური იდეალები და სხვ. ამ პრობლემებზე მსჯელობისას ნ. ნიკოლაძე ძირითადად ერთიან ხაზს მიჰყვება, ახალგაზრდობის წლებიდან სიცოცხლის უკანასკნელ წლებამდე. ამდენად უპარტებულოა ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის ორ პერიოდად დაყოფა.

ახსიათებს რა ს. ხუნდაძე ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის მეორე პერიოდს 80-იანი წლებიდან, მიუთითებს, რომ ნ. ნიკოლაძემ უარყო რევოლუციურ-ნაროდნიკული შეხედულებები და ეშვება თვითმმართველობის შემთანხმებელ პოზიციებზე. საკითხავია სად აქვს ნ. ნიკოლაძეს რევოლუციურ-ნაროდნიკული შეხედულებანი 1860-80 წლებში? ან საიდან ჩანს, რომ იგი ნაროდნიკი იყო? ნ. ნიკოლაძე მართალია 80-იან წლებიდან დაინტერესდა პრაქტიკული საკითხებით, მაგრამ ეს მისი მსოფლმხედველობის შეცვლაზე ან შეზობრუნებაზე როდი მეტყველებს. რაც შეეხება ნ. ნიკოლაძის შემთანხმებულ პოზიციას თვითმპყრობელობასთან, ამის შესახებ ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ და აქ აღარ გავიმეორებთ.

ს. ხუნდაძე ახსიათებს რა ნ. ნიკოლაძის სოციალურ-ეკონომიკურ პროგრამას 80-იანი წლებიდან, ცდილობს ამით დაასაბუთოს პუბლიცისტის ბურჟუაზიული იდეოლოგობა. მას მოჰყავს ნ. ნიკოლაძის სიტყვები გამოქვეყნებული ჟურნ. „მომამბეში“: „მრეწველობის უქონლობა, ცხადია, უდიდესი ნიშანია ჩვენი ქვეყნის ჩამოქვეითებისა და უკან ჩამორჩენისა. ამ ქვეყნის ბედში არავითარი ცვლილება არ მოხდება თვალსაჩინო, არც გონებრივი, არც საზოგადო, არც პოლიტიკური მხრივ, სანამ ის, მრეწველობის საშუალებით, ეკონო-

მიუღიარებდა, რომ მისი აზრით, მისი გონებრივი სიღრმე, მისი განვითარება ალბ-მიცემობის მრეწველობის ზედღართული შედეგი და წაყვანილობა... საცა მრეწველობა არ არსებობს, და საცა მაშასადამე, ალბ-მიცემობა, ვაჭრობა თანდათან უფრო და უფრო აუძლურებს ხალხს და ქვეყანას, იქ უმეტესი ნაწილი ერისა ნიადაგ დაბალი მუშა დაწინაურებული უცხოეთისა¹. ამ ამონაწერზე დაყრდნობით ს. ხუნდაძე აკეთებს დასკვნას: „მკითხველი დაგვეთანხმება, რომ მოყვანილ ციტატაში ბურჟუაზიული (ხაზგასმა. — ვ. მ.) პოლიტიკური ეკონომიის ძირითადი პრობლემა არის წამოყენებული და ეს ბურჟუაზიული შეხედულება შეადგენდა ნიკოლაძის არა მარტო პრინციპიულ პროგრამას, არამედ მისი პრაქტიკული მოღვაწეობის მთავარ ამოცანას უკანასკნელ პერიოდში². ვერ დავეთანხმებით ცნობილ მეცნიერს, რომ მრეწველობის, მანქანური შრომის, ალბ-მიცემობის, ვაჭრობის შემოღება და უცხოელი მრეწველობისაგან თავის დახსნა ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის ძირითადი პრობლემა იყო. განა ჩვენს დროში კი არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ნ. ნიკოლაძის ეკონომიკურ პროგრამას? ამდენად ნ. ნიკოლაძის გამოყვანა მისი ეკონომიკური პროგრამით ბურჟუაზიის იდეოლოგიად, ზემოთ აღნიშნული მოსაზრებებით, სწორი არ არის.

ს. ხუნდაძეს მოჰყავს ნ. ნიკოლაძის ამავე ნაშრომიდან ცალკეული გამონათქვამები, რის მეშვეობითაც ცდილობს კიდევ უფრო დამაჯერებელი გახადოს თავისი მსჯელობა: „ჩვენი წარმატება თხოულობს, რომ რაც შეიძლება მალე, რაც შეიძლება ბლომად იზრდებოდეს ე. წ. შუათანა დასი... თქვენ ევროპის მეცნიერებისაგან დაწუნებული ბურჟუაზია მოგწონს, გენატრებათ, გაიკვირებენ. დიად, გვენატრება ჩვენთვის და არა ევროპისათვის... როცა ევროპა ამ ასი, ას ორმოცდაათი წლის წინად — სწორედ იმნაირსავე მდგომარეობაში იყო, როგორშიაც დღეს ჩვენ ვართ, ყველაფერი, რაც კი შინ ახალგაზრდა, გულწრფელი, პატიოსანი და შორს გამკვრეტი იყო, სწორედ იმ შუათანა დასის მომხრე გახლდა, რომელსაც დღეს ბურჟუაზიას ეძახიან. ისტორიული პროგრესის კანონი თხოულობდა ამას და ახლაც ამასვე თხოულობს ჩვენგნით. ერის და ქვეყნის გამომყვანი

¹ ნ. ნიკოლაძე. საკირო ძალა, „მოამბე“, 1894. № 8, გვ. 128.

² უტრან. „ქართული მწერლობა“, 1928, № 4 გვ. 32.

სიღარიბისა და მონობისაგან, უმეცრებისა და უსწორმასწორობისაგან ყოველთვის და ყველგან მართო ეს საშუალო დასი, ბურჟუაზია ყოფილა და იქნება, ყოვლად შეუძლებელი არის ეს სხვაფრივ იყოს¹. კითხულობ ნ. ნიკოლაძის ამ ციტატებს და ძალაუნებურად უნდა დაეთანხმო ს. ხუნდაძეს. რომ „ნ. ნიკოლაძის პირით ბურჟუაზიული მოაზროვნე მეტყველებს“. რომ ნ. ნიკოლაძე ბურჟუაზიის იდეოლოგია და სხვ. სინამდვილეში ასეთი შთაბეჭდილება იქმნება ნიკოლაძის ერთიანი ნააზრევადან ციტატების ამოგლეჯის გზით, რასაც ს. ხუნდაძე მიმართავს. აქ საშუალება არ არის მთლიანად მოვიტანოთ ნ. ნიკოლაძის სიტყვები, მაგრამ დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია გაეცნოს ნ. ნიკოლაძის ამ წერილს და დარწმუნდება, რომ ნ. ნიკოლაძე ბურჟუაზიის იდეოლოგი, ე. ი. ბურჟუაზიული კლასის ინტერესების გამომხატველი და დამცველი კი არ არის, არამედ ბურჟუაზიის გამრჩეობა მაგალითად მოჰყავს ქართველი ხალხის ეკონომიკური ჩამორჩენილობიდან გამოსაყვანად, ეს აზრია მთლიანად გადმოცემული წერილში „საჭირო ძალა“.

ნ. ნიკოლაძის იდეალებს წარმოადგენდა ნამდვილი თავისუფლება, თანასწორობა და ბედნიერება. ნამდვილი თავისუფლებისა და თანასწორობის იდეალები უცხოა ბურჟუაზიისათვის, ამდენად არ შეიძლება ნიკოლაძე ბურჟუაზიის იდეოლოგად გამოვაცხადოთ. მისი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური იდეალები იგივეა, რაც მშრომელი ხალხისა. ნ. ნიკოლაძე მშრომელი ხალხის იდეოლოგია, ისევე როგორც დიდი ქართველი დემოკრატი ი. ჭავჭავაძე.

ნ. ნიკოლაძემ კრიტიკის ქარ-ცეცხლში გაატარა კაპიტალისტური ურთიერთობა. მან დამაჯერებლად ამხილა კაპიტალისტური წინააღმდეგობა, მათი შედეგები და მავნეობა საზოგადოებისათვის. კაპიტალიზმის ნ. ნიკოლაძისეულ კრიტიკას მკითხველს შეუძლია ვაეცნოს გ. მეგრელიშვილის ნაშრომიდან, რომელშიც საფუძვლიანადაა დასაბუთებული, რომ ნ. ნიკოლაძე კაპიტალიზმის აპოლოგეტი და ბურჟუაზიული ლიბერალი არ ყოფილა².

ნ. ნიკოლაძის შემოქმედების განხილვისას ზოგიერთმა რუსმა ავტორმა ნ. ნიკოლაძე ლიბერალად აღიარა, კერძოდ, მისი სტატიის „Борцы поневоле“-ს განხილვისას. საბჭოთა ლიტერატურათმცოდ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. საჭირო ძალა, ჟურნ. „მომავლ“, 1894, № 8, გვ. 136—137.

² Г. Мегрелишвили, Грузинская общественно-экономическая мысль во второй половине XIX и начале XX века, т. I, Тбилиси, 1961, стр. 375-384.

ნების—მაგ., გ. ა. ბიალი მიუთითებს, რომ მართალია ნ. ნიკოლაძე თანამშრომლობდა რადიკალურ პრესაში, მაგრამ არსებითად ლიბერალი იყო¹. აღნიშნული თვალსაზრისის არაობიექტურობა საფუძვლიანად წარმოაჩინა ე. დ. ჩარკვიანმა ნაშრომში: «Статья Н. Николадзе «Борцы поневоле» в оценке советских исследователей»². ე. დ. ჩარკვიანის მიხედვით საქმე იმაშია, რომ ნ. ნიკოლაძის სოციალურ-პოლიტიკური თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა იმ პერიოდში, როცა ბატონობდა ვულგარულ-სოციალური წყობილი. ამ პერიოდში თვით ე. ნ. შელგუხოვიც კი ლიბერალად და მშვიდობიანი ბურჟუაზიული რეფორმების მომხრედ იყო გამოცხადებული. ე. დ. ჩარკვიანი მიუთითებს, რომ თუ შელგუხოვისა და სხვა რუსი მოღვაწეების მიმართ ეს თვალსაზრისი დაძლეულია, იგი 50-იანი წლების ბოლომდე კვლავ ძალაში რჩება ნ. ნიკოლაძის მიმართ³. ჩვენ უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს თვალსაზრისი დაძლეული არ არის დღესაც.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის შეფასების საინტერესო ნაშრომი მიუძღვნა გერონტი ქიქოძემ, რომელმაც ნ. ნიკოლაძე მიიჩნია ევროპული აზროვნების პირველ წარმომადგენლად საქართველოში, რომელიც ეყრდნობოდა ფრანგ პოზიტავის, ჰეგელს და სოციალისტებს სენ-სიმონს, პრუდონს, ლუი ბლანსა და ოგიუსტ კონტს⁴. გ. ქიქოძის აზრით, ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობიდანვე მომხრე იყო საზოგადოების რევოლუციურად გარდაქმნის გზისა, მაგრამ ეწინააღმდეგებოდა პერმანენტული რევოლუციის იდეას⁵... ჩვენი აზრით, ცდება გ. ქიქოძე, როცა ნ. ნიკოლაძის ნაშრომებში ასე დეტალურად ეძებს რევოლუციური თეორიის საკითხებს. ამასთან როდესაც აცხადებს, რომ ნიკოლაძე პერმანენტული რევოლუციის იდეას უარყოფდაო, ფაქტურად ქართველ პუბლიცისტს წვრილ ბურჟუაზიის იდეოლოგთა რიგებში რიცხავს, რადგან სწორედ ისინი უარყოფდნენ პერმანენტულ რევოლუციას, რაც თავის დროზე დაგმეს კ. მარქსმა და ფრ. ენგელსმა: «В то время как демократические мелкие буржуа хотят воз-

¹ Г. А. Бялыи. В. М. Гаршин — и литературная борьба восьмидесятых годов, 1937, стр. 159-160.

² ა. ს. პუშკინის სახ. თბილისის სახ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. 26, 1971, თბ., გვ. 340—350.

³ იქვე, გვ. 343.

⁴ გ. ქიქოძე, რეული თხზულებანი, ტ. I, 1963, გვ. 183—185.

⁵ იქვე, გვ. 192.

можно быстрее закончить революцию... наши интересы и наши задачи заключаются в том, чтобы сделать революцию непрерывной до тех пор, пока все более или менее имущие классы не будут устранены от господства, пока пролетариат не завоеует государственной власти...»¹.

ნ. ნიკოლაძის ცხოვრების, მოღვაწეობისა და მსოფლმხედველობის საკითხს რამდენიმე ნაშრომი მიუძღვნა ლ. გორგილაძემ. ჯერ კიდევ 1948 წელს იგი წერდა: „ნ. ნიკოლაძის მოღვაწეობის ისტორიული მნიშვნელობა, სხვათა შორის, იმაშიც მდგომარეობს, რომ მან პირველმა შემოიტანა ნაროდნიკული იდეები საქართველოში, იგი გახდა ნაროდნიკობის პირველი პროპაგანდისტი საქართველოში“². ლ. გორგილაძემ ნ. ნიკოლაძის სტატია „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“, რომელიც 1865 წელს გერცენის „კოლოკოლში“ დაიბეჭდა, ნაროდნიკული ხასიათის ნაშრომად მიიჩნია, რომელშიაც „დასაბუთებულია ნაროდნიკული პროგრამის განხორციელების შესაძლებლობა საქართველოში“³. ლ. გორგილაძე უარყოფს ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის პერიოდიზაციას, ამასთან მიიჩნევს მას ბურჟუაზიულ დემოკრატად, რომელიც გასული საუკუნის 80—90-იან წლებში ბურჟუაზიულ ლიბერალად იქცა⁴.

ლ. გორგილაძის მოსაზრება, რომ ნ. ნიკოლაძე ნაროდნიკობის პირველი პროპაგანდისტი და იდეოლოგია საქართველოში — ახალი არ არის. ამ თვალსაზრისს ავითარებდნენ, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, რ. კალაძე, ს. ხუნდაძე და სხვ. ჩვენი მხრივ უნდა შევნიშნოთ, რომ ნ. ნიკოლაძის შრომებში მართლაც შეიძლება ნაროდნიკული იდეების მოძებნა, მაგრამ ეს არ იძლევა საფუძველს, რომ ნ. ნიკოლაძე ტიპიურ ნაროდნიკად ვაღიაროთ. ლ. გორგილაძის მათი თეზისა იმის შესახებ, რომ, რადგან ნ. ნიკოლაძე რუსულ თემს აიდიოლებს, ამიტომ იგი ნაროდნიკია — უმართებულოა. ნიკოლაძის მიერ ახალგაზრდობის წლებში რუსული თემის გაიდიოლება მასზე რუსული უტოპიური სოციალიზმის გავლენის შედეგია და არა ნაროდნიკობის მაჩვენებელი.

ასევე სწორი არ არის ლ. გორგილაძის მიერ ნ. ნიკოლაძის გამო-

¹ К. Маркс и Фр. Энгельс. Соч., 2 изд., т. 7, стр. 261.

² ლ. გორგილაძე. ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობისათვის, „მნათობი“, 1948, № 4, გვ. 130.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 124.

ცხადება ბურჟუაზიის იდეოლოგიად, ლიბერალად¹. თუ ნ. ნიკოლაძე 80-იანი წლებიდან დიდ ყურადღებას უთმობს ვაჭრობის, მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის განვითარებას — ეს მისი მემარცხენეობისა და ლიბერალობის დამადასტურებელ არგუმენტად არ გამოდგება. იგი ნაკარნახევი იყო ცხოვრების პირობებით. ნ. ნიკოლაძის სწორედ ამავე პერიოდის ნაწერებში უხვადაა მასალა იმის დამადასტურებელი, თუ როგორ აკრიტიკებდა იგი არსებულ წეს-წყობილებას, მის ნაკლოვან მხარეებს, მოითხოვდა საზოგადოების გარდაქმნას მშვიდობიანი გზით, თუმცა არც რევოლუციურ გზას უარყოფდა არსებული წეს-წყობილების ფარგლებში, ხალხთა ფართო მასების შეგნების, კულტურის, განათლებისა და პიროვნების ყოველმხრივ სრულყოფის გზით — მეცნიერებისა და ტექნიკის ახალ-ახალი მიღწევების ბაზაზე. ამ პერიოდისათვის ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის დასახასიათებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს კამათს ნ. ვ. შელგუნოვთან, რომელსაც ლ. გორგილაძე ეხება ამავე სტატიაში და საიდანაც აშკარად ჩანს, რომ ნავთობის, ქვანახშირის, შავი ქვის საბადოების დამუშავების, რკინიგზის მშენებლობა, ნაოსნობის, ფაბრიკა-ქარხნების მოწყობა — ლიბერალობას არ ნიშნავს. ამ პერიოდში ნ. ნიკოლაძე ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის ავტორიტეტის მოშველიებით ასაბუთებს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის ყოველდღიურ საჭიროებებზე ზრუნვასა და სწორედ ასეთი ზრუნვა არ იძლევა საფუძველს ნ. ნიკოლაძე ლიბერალთა რიგებში ჩაყრიცხთ.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის საკითხს შეეხო ასევე გ. აბზიანიძე, რომელიც ნ. ნიკოლაძეს ბურჟუაზიული დასის წარმომადგენლად თვლის. იგი წერს: „მე-19 საუკუნის აზროვნების ისტორიაში ნ. ნიკოლაძემ ღრმა კვალი გააწო. იგი ერთ-ერთი გამოჩენილი მეთაურია ბურჟუაზიულ-პროგრესული დასისა, რომელმაც მნიშვნელოვანი ისტორიული მისია შეასრულა გასული საუკუნის ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში“².

გ. აბზიანიძის აზრით, ნ. ნიკოლაძე სამოციან წლებში განმანათლებლად გვევლინება და „გვაძლევს რევოლუციურ-დემოკრატიული აზროვნების შესანიშნავ ნიმუშს „კოლოკოლში“ მოთავსებული სტა-

¹ პრ. რატიაი. ქართული ისტორიოგრაფიის პრობლემები მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრების შუქზე, II, თბ., 1977, გვ. 208—221.

² გ. აბზიანიძე. ნარკვევები მე-19 საუკუნის ქართული აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959, გვ. 125.

ტბით გლახთა „რეფორმის“ შესახებ“¹. ამრიგად, გ. აბზიანიძე თვლის, რომ ნ. ნიკოლაძე გასული საუკუნის 60-იან წლებში განმანათლებელი, რევოლუციონერი დემოკრატია, ხოლო შემდეგში იგი ბურჟუაზიულ-პროგრესული დასის წარმომადგენელია. გ. აბზიანიძის მსჯელობიდან ირკვევა, რომ იგი ნ. ნიკოლაძეს ობიექტურად რევოლუციონერ-დემოკრატად თვლის, მიუხედავად იმისა, რომ სუბიექტურად „თვითმპყრობელობის სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის რევოლუციური ძალდატანებით შეცვლის იდეა არ ყოფილა დამახასიათებელი მისი მსოფლმხედველობისათვის“².

სწორია გ. აბზიანიძის მოსაზრება, რომლის მიხედვით: „ნ. ნიკოლაძის აზრით, თვითმპყრობელობის სახელმწიფოს შეცვლა იდეალური, სამართლიანი სოციალური წყობილებით შესაძლებელია მოწინავე ახალი თაობის კულტრეგერული მუშაობის გაშლით და გაღრმავებით, დემოკრატიული იდეების ქადაგებით, ხალხში განათლების შეტანით“³.

გ. აბზიანიძის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ნ. ნიკოლაძემ ნ. გ. ჩერნიშევსკის დიდი გავლენა განიცადა, დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატის მოძღვრების ცალკეული მხარეები თავისებურად გაიგო. ამის მიზეზად გ. აბზიანიძე საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების თავისებურებებს ასახელებს და ეს სწორია.

1961 წელს ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის საკითხს შეეხო გ. მეგრელიშვილი. იგი წერდა: «...мы приходим к выводу, что зачислить Н. Я. Николадзе в ряды представителей грузинской буржуазии, считать его ее идеологом или утопическим социалистом, приверженцем Чернышевского, отличающегося от него тем, что он признавал не революционный метод общественного переустройства, а был приверженцем реформистского, в период падения крепостного права, нет никаких оснований... В период кризиса феодализма и отмены крепостного права в Грузии Н. Николадзе является революционным демократом, вышедшим из школы Чернышевского»⁴.

გ. მეგრელიშვილი ეხება ასევე ნ. ნიკოლაძის მერყეობას რეფორ-

¹ გ. აბზიანიძე. ნარკვევები მე-19 საუკუნის ქართული აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959, გვ. 125.

² იქვე, გვ. 126.

³ იქვე.

⁴ Г. Мегрелишвили. Грузинская общественно-экономическая мысль во второй половине XIX и начале XX века, т. I, Тбилиси, 1961, стр. 297.

მიზნსა და რევოლუციურ-დემოკრატიზმს შორის და დასძენს: «...несмотря на его колебания в сторону реформизма, нами в рассматриваемый период его, Н. Николадзе следует отнести не к реформистскому социализму, а революционному. Из его внимания не ускользнул тот исторический факт, что ни один последующий социальный порядок не появился на этом свете без борьбы классов, без революционного насилия»¹.

ვ. დონაძე თავის წიგნში „ნ. ნიკოლაძის ისტორიული შეხედულებები“ ემხრობა იმ ავტორებს, რომლებიც აღიარებენ, რომ ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობამ ევოლუცია განიცადა მარცხნიდან მარჯვნივ. ვ. დონაძე აღნიშნავს: „ექვს გარეშეა, რომ ნ. ნიკოლაძემ ხანგრძლივი მოღვაწეობის პერიოდში. საქართველოს ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებების ზეგავლენით, განიცადა გარკვეული მობრუნება მარჯვნივ... ამ მობრუნების შედეგად ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობაში შესუსტდა ერთი ნაკადი — რადიკალურ-დემოკრატიული, „სოციალისტური“, რომელიც გადამწყვეტი მიმართულება იყო მის შემოქმედებაში 60 — 70 წლებში. ამ ნაკადის შესუსტებას მოჰყვა მეორე ნაკადის გაძლიერება. ეს იყო ზომიერ ლიბერალური ნაკადი...“

...ამიტომ ჩვენ ვერ გავიზარებთ იმ მკვლევართა შეხედულებას, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ნ. ნიკოლაძის შეხედულება მონოლითურად მთლიანია. ერთი იდეური ნაკადის მატარებელია... მისი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მრწამსი ახალგაზრდობაში უფრო მეტბრძოლი ხასიათისა იყო, ვიდრე მე-19 საუკუნის დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში...

70-იანი წლების დასასრულიდან ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობაში მეტბრძოლი, რადიკალურ-დემოკრატიული ნაკადი თანდათანობით სუსტდება და იგი ზოგ რამეში ბურჟუაზიული ლიბერალიზმისაკენ იხრება. რევოლუციურ-დემოკრატიული მოტივების ნაცვლად წინა პლანზე გამოდის ლიბერალურ-დემოკრატიული მოტივები, მაგრამ მის აზროვნებაში ბურჟუაზიულ ლიბერალიზმს არც მაშინ მოუპოვებია სრულყოფილი გამარჯვება რადიკალურ-დემოკრატიულ ტენდენციებზე².

თუ შევაჯამებთ ვ. დონაძის თვალსაზრისს ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის შესახებ, იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ვ. დონაძე

¹ Г. Мегрелишвили. Грузинская общественно-экономическая мысль во второй половине XIX и начале XX века, т. I, Тбилиси, 1961, стр. 400.

² ვ. დონაძე. ნიკო ნიკოლაძის ისტორიული შეხედულებები, თბ., 1962, გვ. 13 — 14.

უარყოფს ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის მონოლითურ მთლიანობას. სამწუხაროდ მისი ნაშრომის გაცნობით ეს არ დასტურდება. ვ. ღონაძეს უნდა ეჩვენებია ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის ევოლუცია სოციოლოგიურ და ისტორიულ პრობლემებზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში ვ. ღონაძის ასეთი განცხადება დაუდასტურებელი რჩება.

ვ. ღონაძისა და იმ ავტორების, რომლებიც ცნობენ ნ. ნიკოლაძის გადახრას მარჯვნივ, საყურადღებოდ უნდა განვაცხადოთ, რომ თუ გავსინჯავთ „ობზორის“ პირველ ნომერს, რომელშიც ჩამოყალიბებულია გაზეთის ამოცანები და სამოქმედო ტაქტიკა, მართლაც გვჩნდება შთაბეჭდილება, რომ ნ. ნიკოლაძე სუბიექტურად გადაიხარა მარჯვნივ, ხელი მოჰკიდა ლეგალობის ფარგლებში საქმიანობას. ეს გვაფიქრებინებს, რომ ნ. ნიკოლაძემ გადადგა ნაბიჯი უკან 65-იან წლებთან შედარებით. მაგრამ, როგორც გ. ჯავახიშვილი შენიშნავს. ნ. ნიკოლაძე სუბიექტურად აცხადებს ამას, რადგან კერეტს ძალთა თანათარღობასა და თავის სისუსტეს რეაქციასთან.

ნ. ნიკოლაძის წერილები „ობზორში“ ადასტურებს იმას, რომ მას უარი არ უთქვამს თავის პოლიტიკურ მწრამსზე¹. კიდევ მეტი. ნ. ნიკოლაძემ მიაღწია თუ არა გაზ. „ობზორის“ გამოცემის ნებართვას არა თუ გადაიხარა მარჯვნივ, არამედ კვლავ ერთგული დარჩა და მტკიცედ ემსახურებოდა თავის პრინციპებს. ამაზე მეტყველებს გაზ. „ობზორში“ გამოქვეყნებული წერილი, რომელშიც გატარებულია ის აზრი, რომ ომის საბოლოო შედეგები გახდება სახელმწიფო მმართველობის შემობრუნების პუნქტი².

ნ. ნიკოლაძის ეს მოსაზრება შეუნიშნავი არ დარჩენია რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრს ტიმაშევს, რომელმაც სპეციალურად აცნობა ნ. ნიკოლაძის სტატიის შესახებ კავკასიის მეფისნაცვლის თანაშემწეს სვიატოპოლსკ-მირსკის და მიუთითა, რომ მსგავსი სტატიები აღარ დაიბეჭდოს³.

ჩვენი აზრით, სწორია პ. გუგუშვილის მოსაზრება, რომ «Н. Николодзе вступил на арену общественной деятельности, когда капитализм совершал победоносное шествие по стране и буржуазная идеология могла позволить себе быть до крайности

¹ Г. Д. Джавахишвили. Никко Николадзе и русская журналистика, автореферат на соискание ученой степени доктора филол. наук, Тбилиси, 1974, стр. 28—29.

² Газ. «Обзор», 1878. № 1.

³ „ისტორიო მოამბე“, 1945, ტ. 1, გვ. 70—71.

რადიკალური, могла даже распространять идеи атензма и социализма, дабы еще более расшатать подгнившие устои феодального строя»¹.

ამდენად, ნ. ნიკოლაძე შეიძლება გატაცებული ყოფილიყო ზოგიერთი ბურჟუაზიული მოთხოვნით თუ იდეით, მაგრამ მისი გამოცხადება ბურჟუაზიის იდეოლოგიად — დიდი შეცდომაა. ვინც ნ. ნიკოლაძეს ბურჟუაზიულ იდეოლოგიად მიიჩნევს, მან ისიც უნდა აღიაროს, რომ ნ. ნიკოლაძე ბურჟუაზიის მსგავსად ექსპლუატაციას, ჩაგვრასა და ადამიანის მორჩილებას ისახავდა მიზნად, რაც უმართებულოა.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის საკითხს გაკვრით შეეხო პროფ. ვ. შადური, რომელმაც გაიზიარა მოსაზრება ნ. ნიკოლაძის მარჯვნივ გადახრის შესახებ, რომ თითქოს გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან ნიკოლაძე ევოლუციონირებს მარჯვნივ, ხდება ბურჟუაზიულ-ლიბერალური იდეების მქადაგებელი, მთავრობასთან თანამშრომლობის იდეოლოგი. თუ პროფესორ ვ. შადურის აღნიშნულ დებულებას უკრიტიკოდ ვერ მივიღებთ, სამაგიეროდ სწორია იგი, როცა მიუთითებს, რომ ნ. ნიკოლაძე ვერ ამალდა ნ. გ. ჩერნიშევსკის რევოლუციურ-დემოკრატიულ მოძღვრებამდე და მასში მარტო პროგრესულ-დემოკრატიულ განმანათლებელს ხედავდა².

მ. გაფრინდაშვილმა სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა ნ. ნიკოლაძეს. მასში სრულადაა მოცემული რევოლუციამდელი და რევოლუციის შემდგომი პერიოდის ნაშრომების მიმოხილვა ნ. ნიკოლაძის ცხოვრების, მოღვაწეობის, აზროვნებისა და მსოფლმხედველობის შესახებ. ნაშრომში მოცემულია ასევე თვით ავტორის თვალსაზრისი ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების შესახებ. სამწუხაროდ, როგორც ავტორი აცხადებს, ამ ნაშრომში არ არის შეტანილი ნ. ნიკოლაძის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, ისტორიულ-ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეხედულებანი³. ალბათ ამიტომაც, რომ მ. გაფრინდაშვილი ფაქტიურად ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკურ ბიოგრაფიას გვაწვდის, ზოგჯერ ახლებური ინტერპრეტაციითა და მოსაზრებ-

¹ П. Гугушвили. Эволюция общественно-политических взглядов Нико Николадзе, журн. «Литературная Грузия», 1963, № 10, стр. 69.

² Письма русских литературно-общественных деятелей к Н. Я. Николадзе, под редакцией Вано Шадური, Тбилиси, 1949, стр. 6.

³ მ. გაფრინდაშვილი. ქართული განმანათლებლობა, თბ., 1966, გვ. 223 — 291.

⁴ იქვე, გვ. 291.

ბით. ნაშრომიდან ირკვევა, რომ მ. გაფრინდაშვილის აზრით, ნ. ნიკოლაძე — ქართული განმანათლებლობის რადიკალურ-დემოკრატიული მიმდინარეობის ერთ-ერთი მეთაურთაგანი იყო¹.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის საკითხზე საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული პრ. რატიანს. მისი მოსაზრებით გასული საუკუნის 60—70-იან წლებში ნ. ნიკოლაძე გლეხობის იდეოლოგიად გვევლინება, რადგან იგი რევოლუციური დემოკრატიის — ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის პოზიციებიდან იცავდა გლეხთა ინტერესებს. ამასთან ავტორი სათანადო მასალის მოტანით ასაბუთებს, რომ 60-იან წლებში ნ. ნიკოლაძე გლეხობასთან ერთად ქალაქის ღარიბი მოსახლეობის, მუშების, მოჯამავირეების, წერილი მწარმოებლებისა და ერთი სიტყვით მთელი მშრომელი მოსახლეობის ინტერესებს გამოხატავდა და იცავდა.

პრ. რატიანი ცდილობს დაასაბუთოს, რომ 1876 წლიდან ნ. ნიკოლაძე ბურჟუაზიის იდეოლოგი ხდება. იგი წერს: „მართლაც, თუკი ნ. ნიკოლაძე, მისივე სიტყვით არც რეაქციონერ თვადანაწურთა წარმომადგენლის გ. მუხრანსკის თვალსაზრისს ეთანხმებოდა და არც „დროების“ რედაქციის (ანუ ხალხის წარმომადგენლების, — ილიას, აკაკის, ს. მესხის) პოზიციას იზიარებდა, ცხადია, მისი შეხედულებები არ შეიძლება სხვა რამ ყოფილიყო, თუ არა გამონათულება იმ კლასის ინტერესებისა, რომელიც ამ ორ ძალას — თვადანაწურობასა და ხალხს შორის იდგა, სახელდობრ გამონათულება ახლადფეხადგმული ქართველი ბურჟუაზიის ინტერესებისა; თუ 1872 წელს ჯერ კიდევ ბუნდოვნად გრძნობდა ეროვნული ბურჟუაზიის სულისკვეთებას და ვერც კი ბედავდა ეროვნული საკითხისადმი მისი გულგრილობის გამოქვეყნებას, 1876 წელს ის უფრო ვაკერით აღაპარაკდა „ამ მწველ საგანზე...“².

ჩვენი აზრით, პრ. რატიანის თვალსაზრისი მართებული არ უნდა იყოს. ვერ დავეთანხმებით პრ. რატიანს, თითქოს ნ. ნიკოლაძე 1876 წლიდან ბურჟუაზიის იდეოლოგი ხდება. ნ. ნიკოლაძის შეხედულებების გარკვევა სახელმწიფოსა და სამართლის პრობლემებზე არ ადასტურებს პატივცემული მეცნიერის თვალსაზრისს, პირიქით — მტკიცდება, რომ ნ. ნიკოლაძე სიცოცხლის უკანასკნელ წლებამდე

¹ მ. გაფრინდაშვილი. ქართული განმანათლებლობა, გვ. 225.

² პრ. რატიანი. ქართული ისტორიოგრაფიის პრობლემები მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრების შუქზე, II, 1977, გვ. 256.

რჩება თანმიმდევრული დემოკრატია, განმანათლებელი, რომელიც ზოგჯერ სუბიექტურად უარყოფს არსებული წეს-წყობილების გარდაქმნის რევოლუციურ გზას, მაგრამ თავისი მოღვაწეობით — ობიექტურად რევოლუციონერ-დემოკრატად რჩება.

ნ. ნიკოლაძე რომ ბურჟუაზიის იდეოლოგი ყოფილიყო არ მოხვდებოდა საბრალდებულ სკამზე და არც გადასახლებას დაიმსახურებდა. 1879 წ. კავკასიის ნაცვლის მთავარსამმართველოს უფროსი დიდ მთავარს მიხეილ რომანოვს სწერდა გაზ. „ობზორის“ № 350 იანვრის ნომრის შესახებ: „... მოწინავე სტატია „წარსული წელი“ თავიდან ბოლომდე, აშკარად კიცხავს იმპერიაში საქმეთა არსებულ მდგომარეობას და შეიცავს ფრიად მკაცრ საყვედურებს მთავრობის უღონობის და სრული უძლურების, — როგორც საგარეო პოლიტიკის, ისე სახელმწიფოს შინაგან ცხოვრებაში მიმდინარე ბოროტმოქმედებათა აღკვეთის საკითხში. ურთიერთს აღარებს რა ჩვენი შინაგანი ცხოვრების ახლანდელ მდგომარეობას და იმ მოვლენებს, რომლებიც ბუნებაში წინ უძღვიან ქარიშხალს ანუ ჭექა-ქუხილს, ავტორი, დასასრულ, გამოთქვამს სტიქიური გადატრიალების რაც შეიძლება ჩქარა დაწყების სურვილს. ნათელია, რომ ამ დასკვნით სიტყვებში იმალება რუსეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ძალდატანებითი სახელმწიფოებრივი გადატრიალების სასწრაფო დადგომის სურვილი... ამ სტატიის შინაარსი თავისთავად ბოროტეულია და შეიცავს მისწრაფებას, რათა ბეჭდვითი სიტყვის მეოხებით გაუტეხოს ყოველგვარი ავტორიტეტი და ძალა უმაღლეს მთავრობას¹. აღნიშნული წერილი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ გარემოებას, რომ ნ. ნიკოლაძე არც ბურჟუაზიის იდეოლოგი ყოფილა და არც მარჯვნივ გადახრილა.

ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის საკითხებს სხვადასხვა ნაშრომში ესება გ. ჭავჭავაძის. თავის სადოქტორო დისერტაციაში მან უარყო ნ. ნიკოლაძის შემოქმედებითი გზისა და მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების დაყოფა ორ პერიოდად. ჩვენი აზრით, სწორია გ. ჭავჭავაძის, როცა აცხადებს, რომ ნ. ნიკოლაძის შემოქმედების ორ პერიოდად დაყოფა უმართებულოა: «Такой подход к наследию публициста нам кажется неправомерным. Во первых, не следует забывать, что ошибки и некоторая узость мышления революционных демократов в решении той или иной проблемы шли от природы самого революционно-демократического движения; во вторых, чрезвычайно большой и сложный

¹ „სისტორიო მოამბე“, 1945, № 1, გვ. 63 — 86.

путь, проделанный Николодзе, нецелесообразно пытаться втиснуть в прокрустово ложе каких бы то ни было периодизаций. Что же касается отклонений к либерализму, наблюдаемых в мировоззрении публициста, то вызваны они были тем, что формирование его происходило задолго до появления пролетариата. И кроме того, эти временные отклонения в конечном итоге не сыграли решающей роли, о них можно говорить как о поисках оптимальных путей к преобразованию общества. Как бы то ни было, Николодзе всегда возвращался на революционно-демократические позиции. Сам он неоднократно подчеркивал, что его взгляды представляют единую систему и что он никогда не изменял своим прежним воззрениям¹.

ამასთან უნდა მივეთითოთ, რომ ვერ დავეთანხმებით გ. ჯავახიშვილის განცხადებას, თითქოს ნ. ნიკოლაძე ყოველთვის უბრუნდებოდა რევოლუციურ-დემოკრატიულ პოზიციებს, იმდენად, რამდენადაც ქართველი პუბლიცისტი ყოველთვის არც მდგარა რევოლუციურ-დემოკრატიულ პოზიციებზე.

ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური მსოფლმხედველობის შესახებ საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული ე. დ. ჩარკვიანს. ე. დ. ჩარკვიანი კარგად ხსნის ნ. ნიკოლაძის რევოლუციური დემოკრატიზმის ესოდენ სიმკრთალეს რუსეთის რევოლუციონერ დემოკრატებთან შედარებით. მკვლევარის აზრით, სწორია სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ განიცადა რა კრაზი მე-19 საუკუნის სამოციანი წლების დასაწყისის პირველმა რევოლუციურმა სიტუაციამ, შემდგომი პერიოდის რევოლუციური მოძრაობა ვეღარ ამაღლდა ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის რევოლუციური დემოკრატიზმის დონემდე. ე. დ. ჩარკვიანი წერს: «...В силу этого увеличивался разрыв между действительностью и идеалом, то есть слабела надежда на возможность переустройства жизни путем народного восстания, во всяком случае в ближайшем будущем. Поэтому расширились поиски иных путей уничтожения современного общественного уклада. Так появляется проповедь бланкизма Ткачева, теория критически мыслящих личностей Лаврова, теория «реализма» Писарева и т. п... Н. Николодзе в этом отношении не составляет исключения. В работах Н. Николодзе 70-х и последующих годов, обнаруживается все более и более сдержанное отношение к насильствен-

¹ Г. Джавахишвили. Нинко Николодзе и русская журналистика, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Тбилиси, 1974, стр. 5.

ному пути переустройства жизни (см. его статью «Қапризы пера», «Тифлисский вестник», 1875, № 110, посвященную анализу различных форм социально-политического переустройства общества). Но при всем том нельзя не учитывать, что эта сдержанность Н. Николадзе вызвана отсутствием реальных условий для народной крестьянской революции, которые ставили его перед необходимостью разработки соответствующей программы действия. С уверенностью можно сказать, что программа действия Н. Николадзе в 70-80 годы строилась на просветительно-рационалистическом фундаменте, основы которого были заложены Чернышевским... В своих статьях и очерках как 70-х, так и последующих годов он неустанно и упорно доказывает, что смысл деятельности передовой интеллигенции должен заключаться в стремлении к повышению умственного уровня и материального благосостояния масс, он глубоко убежден, что когда передовые идеи проникнут в народ, то он превратится в непобедимую силу, и станет возможным переустройство жизни на справедливых началах. Но проповедь мирной просветительской деятельности не приводила Н. Николадзе к полному отрицанию насильственного метода действия...»¹.

ჩვენი აზრით, ნ. ნიკოლაძის ჩარკვიანისეული შეფასება ერთ-ერთი ყველაზე სწორი და ობიექტურია ზემოთ დასახელებულ ავტორებთან შედარებით.

ნ. ნიკოლაძის ცხოვრების, მოღვაწეობისა და პოლიტიკური მსოფლმხედველობის შესახებ საყურადღებო მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული პროფ. დ. გამეზარდაშვილს, ვ. ზამბახიძეს, ვ. კოტეტიშვილს და სხვ.

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, მიუხედავად იმისა, რომ ნ. ნიკოლაძის ცხოვრების, მოღვაწეობისა და აზროვნების საკითხებზე ბევრი რამ დაიწერა, ჯერჯერობით მასზე შეთანხმება და აზრთა ერთიანობა მიღწეული არ არის.

ნ. ნიკოლაძე განათლებით იურისტი იყო. სამწუხაროდ, ნ. ნიკოლაძის ნააზრევს ჯერჯერობით იურისტის კალამი არ შეეხებია. ჩვენი მიზანია გავარკვიოთ ნ. ნიკოლაძის სახელმწიფო-სამართლებრივი შეხედულებანი, რითაც ხელს შევეუწყობთ არა მარტო ამ ხარვეზის შევსებას, არამედ ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური მსოფლმხედველობის ობიექტურად გაგებასაც.

¹ «Труды Тбилисского государственного педагогического института им. А. С. Пушкина», Тбилиси, 1971, т. 26, стр. 346.

თ ა ვ ი მ ე რ ა

ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური შეხედულებანი

§ 1. ნ. ნიკოლაძე საზოგადოებრივი და სახელმწიფო წყობილების სოციალურ-პოლიტიკური გარდაქმნის გზების შესახებ

პოლიტიკურ მოძღვრებებსა და თეორიებში ყველაზე არსებითი სახელმწიფოს საკითხია. ვ. ი. ლენინის მითითებით „მარქსიზმი კლასობრივ ბრძოლას მხოლოდ მაშინ აღიარებს სავესებით განვითარებულად, „საერთო ნაციონალურად“, როდესაც იგი არა თუ მოიცავს პოლიტიკას, არამედ პოლიტიკაში ირჩევს ყველაზე არსებითს: სახელმწიფო ხელისუფლების წყობას“¹.

ვ. ი. ლენინის სახელმძღვანელო მითითებიდან გამომდინარე, პოლიტიკური შეხედულებებიდან მთავარი სახელმწიფოს საკითხია. მაგრამ ეს არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქოს პოლიტიკური შეხედულებები მხოლოდ სახელმწიფოს შესახებ მოძღვრებას გულისხმობდეს. პოლიტიკური შეხედულებების დაყვანა მხოლოდ სახელმწიფოსმცოდნეობამდე, შეცდომაა. პოლიტიკური შეხედულებები ფართო გაგებით მოიცავს აგრეთვე საზოგადოების. საზოგადოებრივი წყობილების, კლასებისა და კლასობრივი ბრძოლის არსს, საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილების გარდაქმნის გზებსა და მრავალ სხვა პრობლემას.

საზოგადოების, მისი არსისა და დანიშნულების, პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთდამოკიდებულების საკითხზე ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს ფრიალ მნიშვნელოვანი მოსაზრებანი. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პრობლემა ნ. ნიკოლაძეს სპეციალურ კვლევის საგნად არ გაუხდია და ამდენად ჩვენ ვერ შევხვდებით ნ.

¹ ვ. ი. ლენინი. კლასობრივი ბრძოლის ლიბერალური და მარქსისტული გაგების შესახებ, *ახს.*, ტ. 19, გვ. 125 — 126.

ნიკოლაძის სპეციალურ ტრაქტატს, სადაც ჩამოყალიბებული იქნებოდა ჩვენთვის საინტერესო საკითხები. ამის მიუხედავად, სხვადასხვა საკითხებზე მსჯელობისას ნ. ნიკოლაძე ეხება საზოგადოების არსს, დანიშნულებას, გარდაქმნის გზებს, პიროვნების როლს საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნისა და წარმატების საქმეში, ყოველივე ეს საშუალებას გვაძლევს გავარკვეოთ მოაზროვნის თვალსაზრისი აღნიშნულ პრობლემებზე.

ნ. ნიკოლაძე ცდილობს ახსნას ადამიანთა საზოგადოების ჩამოყალიბება ობიექტური მიზეზებით და მიუთითებს, რომ ადამიანთა გაერთიანება და შეკავშირება უნდა აიხსნას ბუნების ძალებთან ბრძოლის, მისი გამოყენების მიზნით. ნიკოლაძის აზრით, ცალკეული ადამიანები უძლურნი არიან ბუნების ძალების წინაშე¹. ამ მოსაზრებით ნ. ნიკოლაძე გარკვეულად უახლოვდება ბუნებითი სამართლის იმ თეორეტიკოსთა შეხედულებებს (ვოლტერი, რუსო), რომლებიც ადამიანთა საზოგადოების ჩამოყალიბებას ხსნიან ცალკეულ ინდივიდთა უძლურებით გამკლავებოდნენ ბუნების ძალებს.

ნ. ნიკოლაძე აჩვენებს ცივილიზაციისა და საზოგადოებრივი წყობილების ევოლუციას, ამასთან ავითარებს მოსაზრებას, რომ იდეალური და სამუდამოდ დასრულებული საზოგადოებრივი წყობილება არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს, იგი მუდამ უნდა იცვლებოდეს აღმავლობის გზით: „არა, ჩემო ბატონო, კაცობრიობას არც ერთი განწყობილება, არც ერთი ჩვეულება არ ჰქონია, და არც ეხლა აქვს, ისეთი, რომ სამუდამოთ კეთილი და შეუცვლელათ გამოსადეგი ყოფილიყო. ყოველიფერს ნიადაგ გაუმჯობესება ეჭირება, ყოველიფერი ნიადაგ უნდა იცვლებოდეს, ახლდებოდეს და უმჯობესდებოდეს. ამას თხოულობს ბუნების მოთხოვნილება“².

ნ. ნიკოლაძე ცნობს საზოგადოების განვითარების ობიექტურ კანონებს. იგი აღნიშნავს: „საზოგადო ცხოვრებაში არაფერი ხდება უეცრად და უმიზეზოდ, ისე რომ საზოგადო ცხოვრების ნიადაგ და შეუცვლელ კანონებს არ ემონებოდეს. როგორც ბუნებაში ერთ მოვლენას ათასნაირ სხვა მოვლენასთან კავშირი და დამოკიდებულება აქვს, ისე საზოგადო ცხოვრების მოვლენები ერთმანეთში ჩართული

¹ ვ. დონაძე. ნ. ნიკოლაძის 'ისტორიული შეხედულებანი, თბ., 1962, გვ. 30, თითქმის ასეთსავე თვალსაზრისზე დგას ადამიანთა საზოგადოების ჩამოყალიბების საკითხში ი. ჭავჭავაძე. იხ. ვ. მეტრეველი, ი. ჭავჭავაძის შეხედულებანი საზოგადოების შესახებ, თბ., 1977, გვ. 22.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 343.

და ერთი მეორეზე დამოკიდებული არიან¹. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ბუნებისა და საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონები თითქმის ერთნაირია: „ერის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრება ემორჩილება ისეთსავე უცვლელ კანონებს, როგორსაც, მისი ფიზიკური არსებობა. გვაქვს იმის მტკიცების საფუძველიც, რომ კანონები, რომლებიც ადამიანისა და საზოგადოების მორალურ ცხოვრებასა და ბუნების ფიზიკურ არსებობას განსაზღვრავს, ერთი და იგივეა“². ნ. ნიკოლაძის ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ იგი ცნობს საზოგადოების განვითარების ობიექტურ კანონებს. ნიკოლაძის აზრით, საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონები ერთნაირად მოქმედებს როგორც საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაზე. ისე მის მორალურ თუ ფიზიკურ განვითარებაზე. ნ. ნიკოლაძეს ღრმად სწამს, რომ საზოგადოების განვითარების კანონების შესწავლა და მათი გამოყენება ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველდღიური მოვლენებისადმი აუცილებელია: „იმის გამო, რომ ჩვენი საზოგადოება და პრესა სრულიად არ იცნობს საზოგადო მეცნიერებათა ამ კანონებს, ამჟამად ჩვენი საზოგადო მოღვაწეები ყოველ ნაბიჯზე უვლიან მათ. ერთნი ამას უმეცრებისა და გულუბრყვილობის გაწი აკეთებენ, მეორენი—იმიტომ, რომ საზოგადო მოღვაწეობას აზარტულ თამაშად, ბედის ბრმა მერყეობად სთვლიან... საზოგადო ცხოვრებაში ამ ცხოვრების კანონების დარღვევას ზუსტად ისეთივე აუცილებელი და უბედური შედეგები მოჰყვება, როგორსაც იწვევს ბუნებრივი კანონების დარღვევა ერთი კაცის ცხოვრებაში“³.

1880 წლის 5 იანვარს გაზეთ „ობზორში“ გამოქვეყნებულ წერილში ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: «Ход общественной жизни зависит главным образом от двух первенствующих факторов: от общих условий общественного склада, более или менее способствующего движению вперед, и от характера тех индивидуальностей, которым приходится играть выдающиеся роли в жизни общества»⁴.

ამრიგად, საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმატების საქმეში ნ. ნიკოლაძე ძირითადად ორ ფაქტორს ცნობს — საზოგადოებრივ წყობასა და საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმმართველ ინდივიდებს ანუ

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 396.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 271.

³ იქვე, გვ. 272.

⁴ Н. Николадзе. Местная общественная жизнь, газ. «Обзор», 1880, № 382, стр. 1.

საზოგადოებრივ მოღვაწეებს. ნ. ნიკოლაძე უშიშრად აღნიშნავს, რომ პირველი ფაქტორი ანუ საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობები, ჩვენში ხელს არ უწყობს საზოგადოების პროგრესს. საზოგადოების პროგრესის საქმეში ნ. ნიკოლაძე დიდ როლს ანიჭებს საზოგადოებრივ მოღვაწეებს.

ნ. ნიკოლაძე ერთმანეთთან აიგივებს საზოგადოების წყობასა და საზოგადოების ცხოვრების პირობებს. ამასთან მის ნაშრომებში ვერ ვხვდებით საზოგადოების წყობის შინაარსის გამოხატვას, ყოველ შემთხვევაში არსად არ ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე საზოგადოების წყობაზე მსჯელობისას ყურადღებას ამახვილებდეს წარმოების საშუალებებისადმი კლასების, სოციალურა ჯგუფების ან პიროვნების დამოკიდებულებას, სხვანაირად რომ ვთქვათ, უყურადღებოდ სტოვებს საწარმოო ურთიერთობის ძირითად შემადგენელ ელემენტს — საკუთრების ფორმებს. ამდენად საზოგადოებრივი წყობის ნიკოლაძისეული გაგება იდეალისტურია.

თავის პუბლიცისტურ წერილებში ნ. ნიკოლაძე ეხება გეოგრაფიული გარემოს როლს ადამიანთა საზოგადოების წინსვლის საქმეში. იგი სევამს კითხვას: ადამიანთა საზოგადოების განვითარებაზე რა ახლენს გავლენას, რას უნდა მივაკუთვნოთ პრიმატი — ქვეყნის ბუნებრივ პირობებს თუ ადამიანის აქტიურ მოქმედებას? ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ ქვეყნის ბუნებრივ პირობებს ანუ გეოგრაფიულ გარემოს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმატების საქმეში, მაგრამ მას არ შეიძლება გადამწყვეტი მნიშვნელობა მივანიჭოთ: „უეჭველაა, რომ კაცის უბედობაში ბრალი კაცის სხეულსაც ადევს და გარშემო ბუნებასაც. მაგრამ ამაზე უფრო უეჭველი ისიც არის, რომ ეს სენები ნიადაგ და შეუცვლელ ბუნების კანონებს მონებენ, და ამ კანონების გამოკვლევით, მათი გონიერათ ხმარებით კაცს, როგორც თავისი საკუთარი სხეულის, აგრეთვე, გარშემო ბუნების გაუმჯობესება და თავისთვის სასარგებლოდ ხმარება შეუძლია“¹.

ნ. ნიკოლაძე ხალხთა მასების ყველა უბედურების მიზეზს არსებული საზოგადოებრივი წყობილებით ხსნის: „ჩვენს საზოგადოებას ავიწყდება, რომ რუსეთის მთავრობის ყველა აღმამფოთებელი ღონისძიების სათავე სწორედ ის საზოგადოებრივი წყობილებაა, რომელიც შემუშავდა მთავრობის მზრუნველობის წყალობით, რომ ამ

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 384.

წყობილების გარეგანი ნიშნების წინააღმდეგ ამხედრება და უბედურების საფუძელის ხელუხლებლად დატოვება არა თუ ულოგიკოაა, არამედ უსარგებლო საქმეცაა¹. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე საზოგადოებრივი წყობილების შეცვლას ფიქრობს ძირფესვიანად და არა მისი შეკეთებით, ნაწილობრივი გარდაქმნებით.

ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობის წლებიდანვე დაინტერესებულია საზოგადოებრივი წყობილების გარდაქმნის საკითხებით. ოგარიოვისადმი მიწერილ წერილში ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ საზოგადოება რა თქმა უნდა პროგრესულად ვითარდება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ საზოგადოების პროგრესის საქმედროს მივანდოთ, ბედის ანაბარა დავტოვოთ. საზოგადოების განვითარების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება თვით საზოგადოებას, ხალხთა ფართო მასებს. ნიკოლაძე უარყოფითად ეკიდება საზოგადოების პროგრესს ე. წ. კეთილი ხელმწიფისაგან: „...ცვლილება ხდება სრულიადაც არა კეთილი ხელმწიფისაგან და, რომ ბოლოსდაბოლოს, შემდეგ ცვლილებებს უნდა ველოდოთ საზოგადოებრივი თვითმოქმედებისაგან და არა უმაღლესით... მე ვფიქრობ, რომ თუ ყველაფერს დროის მდინარებას მივანდობთ, მაშინ, რასაკვირველია, ყველაფერი საყოველთაო სიკეთით დასრულდება... ასე, ათასი თუ ორიათასი წლის შემდეგ. მე, რასაკვირველია, სრულიად თანახმა ვარ, რომ ისტორიული პროგრესის მსვლელობა და განვითარება აუცილებელია, რომ ესენი თქვენგან განზრახული მიზნისაკენ მიდიან, მაგრამ, მით უფრო ეს ხომ სრულიადაც არ გაძლევთ თქვენა და ყველა ნიჭიერ ადამიანს უფლებას უარი თქვათ საზოგადოებრივ განვითარებაში მონაწილეობის მიღებაზე, რომ ამ უზარმაზარ სამუშაოში არ იკარგება სრულიად წვრილმანი გაკვეთილები, სრულიად უმნიშვნელო მოღვაწეობისა“².

ამ წერილში ჩამოყალიბებულ დებულებას იმის შესახებ, რომ საზოგადოებრივი წყობილება ევოლუციას განიცდის, ნ. ნიკოლაძე კვლავ შეეხო მოგვიანებით, კერძოდ, 1889 წელს ი. ჯაბადართან კამათის დროს³. ამასთან ნ. ნიკოლაძე მეორე უკიდურესობაში ჩავარდა, როცა აღნიშნა, რომ საზოგადოებრივი წყობილება თავისი განვითარების მანძილზე სამ სტადიას გაივლის: «Стадии всего три: первая подражательная, вторая — национальная, третья — ра-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 299.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 282.

³ Газ. «Новое обозрение», 1889, № 2040, стр. 1-2.

ციონალურ... Смена стадий зависит от массы сложных причин, между прочим, и главным образом, и от обстоятельства времени»¹.

საზოგადოებრივი წყობილების ასეთ სტადიებს მარქსიზმი არ იცნობს, ამდენად ზემოთ აღნიშნული ნ. ნიკოლაძის შეცდომაზე მეტყველებს.

საზოგადოებრივი წყობილების სოციალური და პოლიტიკური გარდაქმნის საკითხს ნ. ნიკოლაძე სპეციალური წერილი მიუძღვნა 1875 წელს. ამ წერილში ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ამგვარი საკითხი არ წარმოადგენს პროვინციული პუბლიცისტის ამოცანას, მაგრამ ხედავდე, რომ ადამიანები, რომელთაც წარმოადგენდაც კი არა აქვთ საზოგადოებრივ მეცნიერებაზე, ბედავენ დასვან საკითხები და თავდაყირა აყენებენ მას, ამ დროს დუმილი უხერხულია. ამ განცხადების შემდეგ ნ. ნიკოლაძე მისთვის ჩვეული სიბეჯითით იწყებს საკითხის განხილვას.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, სოციალური და პოლიტიკური გარდაქმნების განსაზოგადებლად არ კმარა მარტო არსებული წეს-წყობილების კრიტიკა, მისი ნაკლოვანი მხარეების სააშკარაოზე გამოტანა, არამედ აუცილებელი და მთავარია: 1) იმ მიზეზების ანალიზი, რომელთაც შექმნეს არსებული ვითარება; 2) იმ ღონისძიებათა და პრაქტიკულ გზათა შესწავლა, განკურება, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელია ბოროტების თავიდან აცილება; 3) იმ დაწესებულებებისა და წესების განკურება, მოფიქრება, გამოგონება, რომლითაც უნდა შეიცვალოს არსებული წეს-წყობილება. აქვე ნიკოლაძე მოკლედ გამოთქვამს მოსაზრებას არსებული წეს-წყობილების შეცვლის ხერხებისა და გზების შესახებ. სამწუხაროდ, ამცირებს მათ მნიშვნელობას, როდესაც აღნიშნავს: „თვით ამ „შეცვლის“ ხერხები, ცვლილებათა და გაუმჯობესებათა განხორციელების გზები და ა. შ. საზოგადოებრიობის მეცნიერებაში მხოლოდ შესაძლებლობის ხარისხს შეადგენენ. ყველა ეს „გამოყენებითი“ საკითხები სხვადასხვანაირ სახეს იღებენ ხალხის ტემპერამენტის, მისი წარსული ცხოვრების ყაიდისა და იმ შემთხვევითობის, ანდა ვითარებათა ხასიათის მიხედვით, რომელთაც მისი ბედის გადაჭრაში, ამ მომენტში, შეუძლიათ როლი ითამაშონ...“².

¹ Газ. «Новое обозрение», 1889, № 2040, стр. 1—2.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 257.

ნ. ნიკოლაძე ღრმად და დარწმუნებული, რომ არსებული წეს-წყობილების შეცვლა, სოციალური და პოლიტიკური გარდაქმნების განხორციელება შეუძლებელია მხოლოდ ამ წყობილების ნაკლოვანების მხილებით, მისი აზრით, ასეთ რაიმეს ისტორიულად ადგილი არ ჰქონია. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ აზროვნების ისეთმა კორიფეებმა, როგორიცაა პლატონი და სოკრატე, „ისე გააკრიტიკეს ძველი სამყარო, რომ მისი საზოგადოებრივი წყობილებისა და სულიერი ცხოვრებისაგან ქვა ქვაზე არ დატოვეს, მაგრამ არა მათ შეარყიეს ეს სამყარო, არა მათ შეცვალეს კაცობრიობის ბედ-ილბალი“¹. ამდენად, ნ. ნიკოლაძე ქადაგებს არსებული საზოგადოებრივი წყობილების გარდაქმნისათვის მომავალი საზოგადოებრივი წყობილების თეორიულ დამუშავებას, ხალხთა ფართო მასების დაქვრებას ასეთი წყობილების დამყარების სარგებლიანობაში. ამის დასასაბუთებლად ნ. ნიკოლაძეს რამდენიმე მაგალითი მოყავს, კერძოდ, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მაგალითი და აღნიშნავს, რომ საფრანგეთის ეკონომიკური ყოფა-ცხოვრება შეცვალა არა რევოლუციურმა გადატრიალებამ, არა „სისხლმა“ და ბარიკადებმა, არამედ მონტესკიეს, ვოლტერის, რუსოსა და სხვების მიერ მომავალი საზოგადოებრივი წყობილების თეორიულმა დამუშავებამ. ნ. ნიკოლაძეს სჯერა, რომ მას შემდეგ რაც თეორიულად დამუშავდება ახალი საზოგადოებრივი წყობილების შენობა და ყველა დაიჭერებს მის სამართლიანობას, — იგი აუცილებლად დამყარდება: „რაკი გამოგონილია ახალი წყობილება, ძველმა აუცილებლად, ადრე თუ გვიან, ადგილი უნდა დაუთმოს მას. ძალდატანებით თუ მშვიდობიანად, ეს მეორე საკითხია, მაგრამ ასე თუ ისე, სწრაფად თუ ნელა, ეს ცვლილება სიკვდილივით გარდუვალაია“². ნ. ნიკოლაძე სხვადასხვა მაგალითებით ასაბუთებს, რომ თუ ხალხთა ფართო მასები არ მოიცვა, არ შთააგონა და დააჭერა მომავალი საზოგადოებრივი წყობილების თეორიული პროექტის სამართლიანობამ, ისე სოციალურ-პოლიტიკური გარდაქმნები ვერ განხორციელდება. ამიტომაც მოითხოვს იგი ფართო გასაქანი მიეცეს სოციალურ-პოლიტიკურ გარდაქმნათა შესახებ თეორიების დამუშავებას, მათთვის მხარდაჭერას.

ნ. ნიკოლაძე ძირითადად სწორად აყალიბებს საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკურ გარდაქმნათა არსს, მათ საჭიროებას, მათ შე-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 258.

² იქვე, გვ. 259.

საძლებლობებს. უდავოდ ღრმამეცნიერულია ნ. ნიკოლაძის ის მოთხოვნა, რომ სოციალურ-პოლიტიკურ გარდაქმნების განსახორციელებლად არ არის საკმარისი არსებული საზოგადოებრივი წყობილების კრიტიკა, ამ კრიტიკასთან ერთად საჭიროა მომავალი სოციალური ორგანიზმის თეორიული დამუშავება და მისი გაცნობა ხალხთა ფართო მასებისათვის. ამასთან ნ. ნიკოლაძე შეცდომას უშვებს, როდესაც ამცირებს სოციალური გარდაქმნის გზების მნიშვნელობას. საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნის გზების პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა სავსებით დაადასტურა შემდგომმა ისტორიულმა მსვლელობამ. მიუხედავად ამ ნაკლისა, ნ. ნიკოლაძე ღრმა თეორიულ მოაზროვნედ გვევლინება. გარკვეულ საკითხებში კი მარქსიზმის შესაბამის დებულებებს ვეთაყვანობს.

ზემოთ ჩვენ გავეცანით ნ. ნიკოლაძის შეხედულებას და დავარწმუნდით თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა იგი არსებული საზოგადოებრივი წყობილების გარდაქმნის საკითხს. მაგრამ არაფერი გვითქვამს თუ რა გზით ესწრაფვოდა ნ. ნიკოლაძე არსებული საზოგადოებრივი წყობილების სოციალურ და პოლიტიკურ გარდაქმნას.

როდესაც ვეცნობით ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ წერილებს, ვრწმუნდებით, რომ ნ. ნიკოლაძე აშკარად წინააღმდეგია რეფორმიზმისა და მთავრობასთან მორიგებისა თუ თხოვნის გზით გარკვეული ცვლილებების მიღწევის. ამ მხრივ საინტერესოა ნ. ნიკოლაძისა და ოგარიოვის მიმოწერა.

1865 წლის 12 ივნისის ოგარიოვისადმი გაგზავნილ წერილში ნ. ნიკოლაძე არ იწონებს გერცენისა და ოგარიოვის მიმართულებას. ამ პერიოდის „კოლოკოლს“, ნ. ნიკოლაძის აზრით, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა, როგორც ხალხის გამოფხიზლების საშუალებას: „1857 — 1862 წლებში „კოლოკოლის“ წარმატება უზარმაზარი იყო; ამ აზრისაა ყველა, როგორც მტრები, ისე მოყვრები. რაზე იყო დამყარებული თქვენი წარმატება? იმაზე, ჩემი აზრით, რომ საზოგადოების მთელი ის ნაწილი, რომელიც გულხელდაკრეფილი ზის და ელის, რომ ყოველგვარი მიწიერი სიკეთე რაღაც ჯადოსნური კვერთხის დაქნევით შემწვარი მწყერივით პირში ჩაუვარდება, თქვენში და თქვენს „კოლოკოლში“ ხედავდა ზეციურ მზარეულებსა და გემრიელი საკმელების უჩვეულო სამზარეულოს. „ისინიო, — ფიქრობდა საზოგადოების ეს ნაწილი, — ისე დიდხანს და იქამდე ჩამორეკვენ ზარს, რომ, ბოლოსდაბოლოს დაარწმუნებენ მეფეს იმაში, რომ რეფორმები საჭიროაო“. საშუალო ხალხის ხალხი თქვენ გაფასებდათ სწორედ რო-

გორც „სასარგებლო რეფორმების შთამწერგავენს“... „კოლოკოლი“ იცით რად ითვლებოდა? საზოგადოებისა და მთავრობის მორიგების საწინდრად და, ამასთან ერთად, იარაღად საზოგადოების თვითმოქმედებისა და დამოუკიდებლობის განვითარების წინააღმდეგ, ერთი სიტყვით—ახალგაზრდა თაობის რევოლუციურ საწყისთა წინააღმდეგ¹. აქედან ნათლად ჩანს, ნ. ნიკოლაძის პოლიტიკური კრედო—იგი წინააღმდეგია რეფორმიზმისა, მთავრობისა და საზოგადოების მორიგებისა.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, მომავალი ახალგაზრდა თაობას ეკუთვნის. ამიტომ „კოლოკოლის“ დანიშნულებად თელის ახალგაზრდა თაობისათვის გზის გაკვალვას: „განა თქვენის მხრით უკეთესი, უფრო კეთილგონივრული არ იქნებოდა სულაც გაჰყროდით მათ, როცა თქვენს უკან დგას ერთგული, კანონიერი ზეგობარი—მთელი ახალი თაობა, ყოველთვის კეთილშობილი თავისი სიმპატიებითა და მოქმედებით... ჩვენი ახალგაზრდობა ინსტიქტით მოქმედებს, რადგან გაუვალ უკუნში, რომელშიც იგი იმყოფება, სხვაგვარად თითქმის შეუძლებელია მოქმედება. ბრალი მაინც ედება შუქის უკმარისობას, ანუ უკეთ, იმას, ვისაც შეუძლია გზის განათება (მაგრამ) ამაზე უარს ამბობს.

ახლა თქვენი ჭერია ამას ჩაუფიქრდეთ...“².

აღნიშნულიდან ნათლად ჩანს, რომ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, გეზი უნდა აღებულებოდა არა მთავრობასთან მოლაპარაკებაზე, არამედ ახალი თაობის რევოლუციურად აღზრდაზე. ნ. ნიკოლაძემ ძალიან ადრე შენიშნა გერცენისა და მისი „კოლოკოლის“ გადახრა მარჯვნივ. ნ. ნიკოლაძის შენიშვნა რომ სწორი იყო, ეს საბუთდება ვ. ი. ლენინის შეფასებითაც³.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, რეფორმიზმით შეუძლებელია არსებული საზოგადოებრივი წყობილების მთლიანად შეცვლა. საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდასაქმნელად, საჭიროა საზოგადოების სოციალური ორგანიზმის მკურნალობა, საჭიროა კანონმდებლობისა და დაწესებულებების გადახალისება, საზოგადოებრივი ზნე-ჩვეულებების შეცვლა და სხვა. ნ. ნიკოლაძის მითითებით მსოფლიოში ძალზე ცოტაა ასეთი მოაზროვნე და პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც ამ გზით ფიქრობდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების პროგრესს, „უმეტესობა ადამიანებისა, რომელთაც რეფორმატორული მისწრაფებები გააჩნიათ,

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 276 — 277.

² იქვე, გვ. 278 — 279.

³ ვ. ი. ლენინი. გერცენის ხსენას, თხზ., ტ. 18, გვ. 11—14.

მხოლოდ ბოროტების კერძო გამოვლინებას ამჩნევენ და აღმაშფოთებელი ფაქტის წინააღმდეგ ასეთივე კერძო ბრძოლის იქეთ არ მიდიან¹. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმატებისათვის თანამდებობის პირთა შეცვლა არ კმარა, საჭიროა საფუძვლიანი ცვლილებების გატარება: „არ ეხებათ რა არსებულ საზოგადოებრივ ვითარებას, რაც იწვევს და კვებავს ამგვარ ფაქტებს, ისინი იფარგლებიან უსასრულო და გაუთავებელი ომით, იმ პირთა წინააღმდეგ, რომლებიც თანამდებობას ბოროტად იყენებენ, მაგრამ როცა ძირითადი მიზეზები რჩება, დააყენეთ გამოცვლილი აღმასრულებლის ადგილას თუნდაც ხორცშესხმული ანგელოზი...

...როდესაც ამა თუ იმ ქვეყნის ცხოვრების საერთო წყობა, ძველი უარყოფითი მხარეების სულ უფრო და უფრო ხშირი გამოვლენის გამო, თხოულობს საფუძვლიანად შეცვლას, მაშინ იქ ადამიანების შეცვლა კი არაა საჭირო, არამედ დაწესებულებებისა და წესებისა...“².

ზემოთ აღნიშნულიდან ნათლად ჩანს, რომ ნიკოლაძე საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმატების პირობას არსებული წესებისა და დაწესებულებების შეცვლაში ხედავს, მაგრამ არა რეფორმიზმის გზით.

გვარკვევით ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილების რევოლუციური გზით გარდაქმნის თაობაზე, როგორია ნ. ნიკოლაძის დამოკიდებულება საერთოდ რევოლუციისადმი და კერძოდ 1905, 1917 წლების რევოლუციებისადმი. მაგრამ საკითხის უშუალოდ განხილვამდე მიზანშეწონილია წარმოვაჩინოთ ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი რევოლუციის მიზეზების შესახებ.

რევოლუციის მიზეზების ახსნისას ნ. ნიკოლაძე მატერიალიზმის თვალსაზრისზე დგას. ამაში გვარწმუნებს ნ. ნიკოლაძის წერილი გამოქვეყნებული 1864 წელს³. ამ წერილში ნ. ნიკოლაძე ეხება რა ზიზელის „საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიას“, კრიტიკულად შენიშნავს, რომ „ზიზელი თითქმის არავითარ ყურადღებას არ აქცევს იმ მოვლენებს, რომელთაც საფრანგეთის დიდი რევოლუცია შეამზადეს და თითქოს მისი წინამორბედები იყვნენ... ზოგიერთნი მეტად გულლიად ამბობენ, რომ რევოლუციის წინამორბედ მდგომარეობათა ახსნა-განმარტება ისტორიას აბნელებს“⁴. ნ. ნიკოლაძე არ ეთანხმება

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 15—16.

² იქვე, გვ. 16.

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 195.

⁴ იქვე.

ამ თვალსაზრისს. იგი ასაბუთებს, რომ საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის გამომწვევი მიზეზები ამ წელს კი არ გაჩენილა, არამედ გაცილებით უფრო ადრე: „საფრანგეთის რევოლუცია, როგორც ყველაფერი, რაც კი გაკეთებულია და კეთდება ამ ქვეყანაზე, ყუმბარის მსგავსად ციდან არ ჩამოვარდებოდა: იგი ბუნებრივად უნდა გამოსულიყო წარსულ დღეთა მღელვარებიდან, რადგან უშუალო მიზეზები, ე. ი. შვეიწროებანი, რომელთაც რევოლუცია გამოიწვიეს, გაჩნდნენ არა 1789 წელს, არამედ არსებობდნენ, ასე ეთქვათ ადამის ეპიდან¹“.

5. ნიკოლაძის აზრით, საფრანგეთის რევოლუციას დიდად შეუწყო ხელი ხალხთა ფართო მასების იდეოლოგიურად მომზადებამ. კერძოდ, დროთა განმავლობაში, გამოჩენილ ადამიანთა გმირული ბრძოლით ფრანგმა ხალხმა შეიგნო სარწმუნოებისა და სამღვდლოების რეაქციულობა, მისი სულთამხუთაობა და გაილაშქრა მის წინააღმდეგ. ფრანგი ხალხის იდეოლოგიურად მომზადების საქმეში დიდი როლი შეასრულა რეფორმაციამ, რომელიც გერმანიაში დაიწყო ლუთერის მეთაურობით და მთელ ევროპას მოედო.

6. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ მასების იდეოლოგიურ მომზადებას, წარსულისა და აწმყოს ნაკლოვანი მხარეების მხილებას ისევე დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც საზოგადოების ეკონომიკურ მდგომარეობას, ამდენად მას რევოლუციის ხელშემწყობ გარემოებად მიიჩნევს.

რევოლუციის მიზეზთა შორის ნიკოლაძე უპირატესობას ანიჭებს ხალხთა ფართო მასების მძიმე ეკონომიკურ პირობებს. რაც შეეხება ხალხის იდეურად მომზადებასა და იდეოლოგიას — ნ. ნიკოლაძე გარკვეულ მნიშვნელობას მიაკუთვნებს მას, მაგრამ გადაწყვეტად მაინც არ მიაჩნია. ამის დასასაბუთებლად ნ. ნიკოლაძეს მოყავს საფრანგეთის მაგალითი: „ყველა ის, რასაც ამბობდა და ბეჭდავდა ჟან-ჟაკ რუსო... შეცნობილი და შეგნებული იყო ხალხისაგან, ცხადია, ისე მკაფიოდ არა, როგორც რუსოსაგან, მაგრამ მაინც საკმაოდ მკაფიოდ; ყველაფერი ის, რის წინააღმდეგაც იბრძოდნენ ვოლტერი და ენციკლოპედიისტები, მხოლოდ წანაზარდი იყო, რომელსაც თითქმის არავითარი ფესვი არ ჰქონია, და, რომ, მამასადამე, ვოლტერმა ცოტა რამის გაკეთება შესძლო ხალხისათვის, რადგან ნაწილობრივ ქარის წისკვილებს ებრძოდა, უფრო მეტად კი საკმაოდ სულელ ცხოვრებას...

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 195.

ვოლტერის წაუკითხავადაც ხალხი იქამდე მივიდა, რისკენაც ვოლტერი ცდილობდა მისვლას, და, რომ, მაშასადამე, ვოლტერი წიგნებში გამოთქვამდა იმ აზრებს, რაც ხალხში იფარებოდა, და იბრძოდა იმ პირთა წინააღმდეგ, რომლებთანაც ხალხმა დიდი ხანია ანგარიში გაასწორა გონებით, და მზად იყო პირველ მოხერხებულ შემთხვევაში მართლაც გაესწორებინა¹.

1868 წ. ჟენევაში, ეურანალ „სოვრემენოსტში“ ნ. ნიკოლაძემ დაბეჭდა სტატია „რევოლუციონერის როლი“. სტატია მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ მასში მოცემულია ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი რევოლუციონერის როლის შესახებ. ამასთან ერთად ამ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე თავის თავს რევოლუციონერს უწოდებს².

არკვევს რა რევოლუციონერთა როლს, ნ. ნიკოლაძეს მათ უპირველეს მოვალეობად მიაჩნია პოლიტიკური მომზადებულობა, რათა საზოგადოებრივი მღელვარების წინ დაეუფლონ ხალხთა მასების მოქმედებასა და წარმართონ დასახული მიზნის განსახორციელებლად.

ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ მისი თანამედროვე რევოლუციონერები ამ მოთხოვნის დონეზე არ დგანან.

ნ. ნიკოლაძე მიმოიხილავს დასავლეთ ევროპის რევოლუციონერთა საქმიანობასა და გვაძლევს მათ შეფასებას. იგი მიუთითებს, რომ 1848 წლიდან ევროპის სახელმწიფოთა მოწინავე პარტიები კმაყოფილდებოდნენ მთავრობის უბრალო კრიტიკით, მათ მიზანს შეადგენდა: „დაერწმუნებინათ მასა, რომ მთავრობები ბოროტი განზრახვით არიან განმსკვალულნი, აღეძრათ მასში სიძულვილი ამ მთავრობისადმი და გამოეწვიათ მისი მხნე მოქმედება მთავრობის ძალის წინააღმდეგ — დაეპირისპირებიათ ამ უკანასკნელისათვის არჩევნების მორალური ძალა და ბარიკადებზე მებრძოლთა კუნთების ძალა“³.

ევროპის რევოლუციონერთა უდიდეს შეცდომად ნ. ნიკოლაძე თვლის იმ გარემოებას, რომ მთავრობის წინააღმდეგ მებრძოლ პარტიებს ბევრი რამ სადავო და გაურკვეველი ჰქონდა. ამის მიუხედავად, მათ შორის სადავო პრობლემები განგებ იჩქმალებოდა. ყოველივე ამან ძირითადი საკითხები, რომლის მეშვეობითაც რევოლუციონერები მასების გონებას ეუფლებოდნენ, უკანა რიგში მოაქცია. ამას

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 435.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 436.

მოჰყვა რევოლუციონერთა ქადაგებისადმი მასების გულის აცრუება.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძის აზრით, დასავლეთ ევროპის რევოლუციონერთა შეცდომა ის იყო, რომ მათ თავიდანვე არ ჰქონდათ შემუშავებული სამოქმედო ტაქტიკა, ისინი არჩევდნენ „გაჩუმებულობას“, არ წაჩხუბებულობდნენ ერთმანეთში, ხოლო დანარჩენის მოგვარებას შემდგომში შეუდგებოდნენ. ყოველივე ამის გამო რევოლუციონერებმა დაჰკარგეს მასების სიმპათია და მხარდაჭერა: „აი სწორედ აქ ჩანს სიბეცე მოწინავე კაცებისა, რომელთაც არაფერი გაუკეთებიათ, იმისათვის, რომ მასების სიმპათია და ახლად ჩასახული ნდობა შეინარჩუნონ იმ დროისათვის, როდესაც გაივლის საზოგადოების ეხლახნადელი განწყობილება. ამის მიღწევა კი შეუძლებოდა მასების მოთხოვნილების, მათი მისწრაფებებისა და საჭიროების უაღრესად სერიოზული და კეთილსინდისიერი შესწავლით“¹.

დასავლეთ ევროპის რევოლუციონერთა მეორე ნაკლოვანებად ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია ის გარემოება, რომ ისინი არ იცნობდნენ პრაქტიკულ საკითხებს, ვერ ახერხებდნენ მოსალოდნელ დაბრკოლებათა და სიძნელეთა თავიდან აცილებას. „...რომ გაჰქრეს ამეამად მთავრობა, თაბოზიციურ მოღვაწეებს არ ეცოდინებათ, რა გააკეთონ. ისინი არა თუ ვერ მოახერხებენ მეტად აბნეული ფინანსური მდგომარეობის ლიკვიდაციას, ან სხვებზე უფრო ნაკლებად გაძნელებული ისეთი ეკონომიური პირობების თავიდან აცილებას, რომლებიც გაძვალტყავებულ და უკმაყოფილო ხალხს შეეხებოდა, არამედ, მათ არ ეყოფოდათ ნიჭიერი და მცოდნე ხალხი სამოსამართლო და ადმინისტრაციული დაწესებულებების რეორგანიზაციისათვის“².

ნ. ნიკოლაძე მოუწოდებს რევოლუციურად განწყობილ ახალგაზრდობას გაითვალისწინოს აღნიშნული ნაკლოვანებები და მომზადებული შეხედეს გადატრიალებას.

ნ. ნიკოლაძე საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილების რევოლუციური გზით გარდაქმნის საკითხით ახალგაზრდობიდანვე დაინტერესებულა. ჯერ კიდევ 22 წლის ყმაწვილი 1865 წელს ნ. ოგარიოვს, მას შემდეგ რაც ამ უკანასკნელმა დაბეჭდა წერილი „კოლოკოლში“ სათაურით «По поводу письма Искандера к государю. Письмо к №№», სწერდა შემდეგს: „თუ ფიქრობთ, რომ ცნობილი პოლიტიკური წყობილება შეუთავსებელია საზოგადოებრივი წყობის

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 438.

² იქვე.

განვითარებასთან, მაშ უნდა იყო ევროპული რევოლუციის გარეგანი მხარის ზერელე თაყვანისმცემელი. მაშინ, მაგრამ მხოლოდ მაშინ ჩამთვალეთ რევოლუციის არტიტად. ყველა დანარჩენში მე იმდენადვე მძაგს საზღვარგარეთელ რევოლუციონერთა უმსგავსოება, რომელნიც ხსნას ნაფიცი ფორმულებისა თუ დევიზების ან დინასტიების, თვით მონარქიული სისტემის რესპუბლიკურით შეცვლაში ხედავენ, რამდენადაც მეზიზღებიან ჩვენი შინ ნაზარდი რევოლუციონერები, რომელნიც მიისწრაფვიან მოახდინონ სოციალური რეფორმა მიწის სათემო მფლობელობის მოსპობით და მიწის კერძო მესაკუთრეობის შემოღებით¹.

ამ გამონათქვამიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობის წლებში საზოგადოებრივი წყობილების რევოლუციური გზით გარდაქმნას მაშინ თვლიდა მართებულად, როდესაც არსებული სახელმწიფოებრივი წყობილება მუხრუჭად იქცეოდა, განვითარებასა და პროგრესს ეღობებოდა წინ. სხვა შემთხვევებში ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად ეკიდება რევოლუციას.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს თავის შეხედულებებს 1905 წლის რევოლუციის შესახებ.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, რევოლუცია ობიექტურად მზადდება, მწიფდება და ეუფლება საზოგადოებას, არ შეიძლება რევოლუციის ხელოვნურად გაჩაღება, გაღვივება: «Ошибочно думать, что революцию можно «делать», что она делается. Думать так могут только Поприщины, полагающие, что луна делается в Гамбурге. Революцию нельзя делать, как нельзя делать бури на Черном море»².

ნ. ნიკოლაძის აზრით, რუსეთში რევოლუციური სიტუაცია ჯერ არ დამდგარა. რაც შეეხება 1905 წლის მოვლენებს, იგი გამოიწვია რუსეთ-იაპონიის ომმა. იგი არ არის რევოლუციის მაჩვენებელი. ნამდვილი რევოლუციური სიტუაციისათვის კი საჭიროა ობიექტური გარემოებები.

ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ ნამდვილ რევოლუციას ადგილი ჰქონდა პარიზში 1970 წლის სექტემბერში, რის შედეგადაც დამყარდა რესპუბლიკა. რუსეთში კი ადგილი აქვს დასავლეთისადმი მიმბაძველობას.

ნ. ნიკოლაძე მოუწოდებს ხალხს გაერთიანდნენ ერთი მიზნით —

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბზ., ტ. I, გვ. 283.

² ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, საბუთი № 15—28, ფურცელი 15.

რაც შეიძლება სასწრაფოდ აიღონ ძალაუფლება ხელში მშვიდობიანი გზით და გაანადგურონ ანუ გააუქმონ ბიუროკრატიული რეჟიმი და დაამყარონ დემოკრატიული წყობილება, პოლიტიკური თავისუფლება. ამის შემდეგ შესაძლებელი გახდება იმ კლასობრივი და წოდებრივი ბრძოლის მოგვარება, რასაც ადგილი ჰქონდა 1905 წლისათვის, თუმცა ყველაფრის ერთბაშად გადაწყვეტა — უგუნურება იქნებოდა.

ნ. ნიკოლაძე 1905 წლის რევოლუციის პერიოდში ძალაუფლების მშვიდობიანად გადაცემას ქადაგებდა ბიუროკრატიული მმართველობის ხელიდან სახალხო წარმომადგენლობის ხელში. ძალაუფლების მშვიდობიანი გადაცემის შესახებ ნ. ნიკოლაძე ლაპარაკობს ასევე 1883 წელს გამოქვეყნებულ წერილში «Лун Блан и Гамбетта»¹, სადაც იგი ეხება სოციალური საკითხის გამგებთაგან აღმართულ გადარჩენას და მცდარად მიიჩნევს მას. კერძოდ, გამგებთა შესახებ ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: «Мы должны захватить власть легально, говорил он, все остальное — придет само собою. Десятки и сотни речей... посвящены были этой основной теме. Напомним о главнейшей, о речи, произнесенной в Гавре 18-го апреля 1872 г., в которой он дошел до того, что отрицал вообще существование «социального вопроса», доказывая, что этот вопрос, состоящий будто бы только из множества мелких вопросов, разрешается «путем постоянных и непрестанных усилий правительства честных людей». Выделяя ошибочность этой последней мысли нельзя не признать, что политик «захвата власти» была совершенно основательная, и на этой почве Гамбетта повторял только всеобщее убеждение всех без исключения членов своей партии»².

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე ხელისუფლების ხელში ჩაგდებას ლეგალური გზით მართებულად თვლის, ხოლო სოციალური საკითხის გადარჩენას მთავრობის მიერ — უმართებულოდ.

1905 წელს დაწერილ წერილებში³ ნ. ნიკოლაძე სოციალური და ეროვნული საკითხების მოწესრიგებას ძალაუფლების ხელში აღების შემდეგ გვთავაზობს. ამდენად, ნ. ნიკოლაძის 1883 წელს გამოთქმულ მოსაზრებასა და 1905 წლის შეხედულებებს შორის წინააღმდეგობა უნდა იყოს.

1905 წლის რევოლუციისადმი დამოკიდებულებას ნათელს ფენს

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, საბუთი № 1—7.

² იქვე, გვ. 23.

³ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, საბუთი № 15—28, ფურცელი 16—17.

ნ. ნიკოლაძისავე განცხადება: „თუ რა როლი ვითამაშე 1905 წელს მოთხრობილია ჟურნალ „კლდის“ 1913 წლის 37 და 38 ნომრებში გამოქვეყნებულ სტატიებში. მე მთელი ჩემი შესაძლებლობით ვცდილობდი არ დამეშვა სხვადასხვა მოუფიქრებელი, „უიარაღო-შეიარაღებული“ გამოსვლები, რისთვისაც ჩვენმა უკიდურესმა პარტიებმა რეტროგრადად გამომაცხადეს“¹.

ამ წერილების შესწავლით ვრწმუნდებით, რომ ნ. ნიკოლაძემ გააანალიზა 1905 წლის რევოლუციის გაცვეთილები საქართველოსათვის და გამოიტანა დასკვნა, რომ 1905 წლის რევოლუცია ჩვენი ქვეყნისათვის საზიანო იყო. ნ. ნიკოლაძე 1905 წლის რევოლუციას საქართველოსათვის ნადრევად მიიჩნევს, ე. ი. საქართველო არ იყო მომზადებული რევოლუციისათვის: „მიწის ძვრას, ბატონო, ვერც ჩვენისთანა ვერც... თქვენისთანა ეაუბატონი მოახერხებს. ჩვენ ღმერთმა იმ სიდიდე ღონე გვაღირსოს, რომ გამოვკვლევა შევიძლოთ თუ რა მსოფლიო ძალებს უმოქმედნიათ ამ შემთხვევაში და რითი ავიცილოთ თავიდან მათი მავნე გავლენა? თუ თავის მოტყუება და შეცდენა არა გვსურს, უნდა ბეჭითად გვახსოვდეს, რომ ჩვენს მხარეს არც გაძლიერება, არც შეჩერება არ შეუძლია ამ მოვლენისა. მეტსაც მოგახსენებთ თუ არ გამიჩინებდით: არც საჭიროა ჩვენის მხრით მიწას ვებლაუქოთ, მის შესაძრავად. უამისოდაც, უმსხვერპლოდაც, შეგვიძლია, თუ არ დავიბენით, ვნებას ავცდეთ და უმჯობესი მომავალი დავიმკვიდროთ“².

ამავე წერილიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძემ რევოლუციური ბრძოლის ნაცვლად კვლავ გაიმეორა 1870 წელს მის მიერვე ჩამოყალიბებული იდეალები: ერობა და თვითმმართველობა, განუზრგველად ეროვნული, სარწმუნოებრივი, კლასობრივი და ქონებრივი განსხვავებისა.

რევოლუციისა და საზოგადოებრივი წყობილების რევოლუციური გზით გარდაქმნის შესახებ ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი შეჯამებულია 1913 წელს გამოცემულ ნაშრომში „ჩემს პოლიტიკაზე“³. ამ ნაშრომში ნ. ნიკოლაძე არ ეთანხმება ცილისმწამებლებს. რომლებმაც იგი ავტონომიის, რესპუბლიკისა და ბრძოლის მოწინააღმდეგედ გამოაცხადეს. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ გამოსადეგია თუ არა ავტონომია ან რევოლუცია, ეს დამოკიდებულია ვითარებასა, ადგილსა და დრო-

¹ ნ. ნიკოლაძის ავტობიოგრაფია. იხ. ჟურნალისტის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, 1971, ტ. II, გვ. 380.

² ჟურნ. „კლდე“, 1913, № 37, გვ. 5.

³ ნ. ნიკოლაძე, ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913.

ზე, კონკრეტულ სიტუაციაზე. ამისათვის ნ. ნიკოლაძეს ასეთი შეფასება მოჰყავს: „გონიერ ექიმს ჰკითხეთ, აბა: ქინაქინას უარყოფთ, თუ თაყვანს ცემთქო? შებრალებით შემოგხედავს, და იმ კალთით, რომლითაც თოთო ბავშვს რასმე უხსნიან, გიპასუხებთ: ზოგიერთ ავადმყოფობას უხდება ხოლმე, ზოგს სხვას სწყენს, ზოგისთვის საწამლავიც არისო!... რევოლუციასაც ამგვარათვე სჯის თანამედროვე მეცნიერება. მშვენიერი, აღმტაცო, ამშვენებელი მოვლენა იყო 4 სექტემბრის 1870 წლის რევოლუცია საფრანგეთში. ქვეყნის დაპლუბავი მართებლობა ექვსი საათის განმავლობაში ნაგავივით მოხევერა ხალხმა, და მის მაგიერად იმ წამსვე ახალი დაადგინა, რომელსაც მთელი ერი, რჭულის, მოდგმის, წოდების, პარტიების განურჩევლად გაჰყვა როგორც ერთი ადამიანი. ასე მოხდება ხოლმე, საცა ხალხი მომწიფებულია ცვლილებისათვის. მეორე რევოლუციასაც დაესწრო ჩვენი თაობა, ჩვენზე უფრო ახლო, ოსმალეთში¹. მოგეხსენებათ მისი შედეგები: რამდენი კაცი იმსხვერპლა თავად ცვლილებამ, რამდენი ჩამოარჩევს მის შემდეგ. მას აქეთ ხუთ წელიწადს არ გაუვლია ჯერ, და ოსმალეთმა ტრიბოლი დაჰარგა. იტალიასთან კი არა, სულ წვრილმან, სულ თოთო სახელმწიფოებთან წააგო ომი. რაც ევროპაში რამე მოეძეოდა — მტერს დაანება. ზღვაზე უფლება ხელიდან გაუშვა: ისეთი კუნძულები ვერ დაიკვა, რომელნიც მის ძლიერების კიშკარს შეადგენდნენ. მას არათუ ქრისტიანები ჩამოშორდნენ, თვით მაჰმადიანებიც აუჯანყდნენ. არაბეთი მოსცილდა, ალბანეთი განზე გაუდგა. აქიდგან სჩანს, რომ რევოლუციაც — ქინაქინის არ იყოს — ზოგან რგებს, ზოგჯერ ენებს. საფრანგეთში გამოდგა, ოსმალეთში არა. არ გამოდგა მიტომ, რომ ხალხი დაუმზადებელი ყოფილა ცვლილებისათვის, მორიგ საქმეზე ერთი აზრი ერთი რწმენა მას არ ჰქონია².

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე მიდის იმ დასკვნამდე, რომ რევოლუციის უარყოფა არ შეიძლება. რევოლუციას გარკვეულ ვითარებაში, როდესაც ამისათვის არსებობს მომწიფებული სათანადო პირობები, პროგრესი და განახლება მოაქვს, საწინააღმდეგო ვითარებაში კი — რეგრესი.

ნ. ნიკოლაძე ეხება საქართველოსათვის 1905-1907 წლების რევოლუციას და მიაჩნია, რომ ის ნაადრევი იყო, რომ მას ხელს უწყობ-

¹ მხედველობაში აქვს თურქეთის 1908 წლის აჯანყება, იხ. Ю. А. Петросян. Младотурецкое движение, М., 1971.

² ნ. ნიკოლაძე, ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 43—45.

დნენ პროვოკატორები: „...აი ამ ჩვენებურ ამბოხებაზე მითქვამს სი-სულელე გახლავს მეთქი. ბატონი ურო კი მიწერს ამბოხება სძულსო. ღიადაც მეძულება ყველაფერი, რაც ჩემს ქვეყანას ვნებს“¹.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, რევოლუცია მუდმივად როდი უნდა მიმდინარეობდეს. მან უმოკლეს ვადაში უნდა შეასრულოს თავისი ფუნქცია და გზა გაუხსნას განახლებას. ამასთან ნ. ნიკოლაძე არ ივიწყებს იმ გარემოებას, რომ რევოლუცია განპირობებული უნდა იყოს ობიექტური გარემოებებით: „ამბოხება, რევოლუცია ქვეყნიერების არსებობაში ისეთივე იშვიათი „ერთი-წუთი“ მოვლენაა, როგორც ელვა, მეხი. შესაძლოა, განა, ადამიანი სულ იმას ნატრობდეს, რომ ჭექა-ქუხილი და მეხის ტეხა განუწყვეტელი იყოსო, რომ სხვა ძალა ქვეყანაზე არ მოქმედებდესო, და მუდამ მეხის მზადებაში ლევდეს თავის ღონეს? განა მეხი, ფურთვნა, მიწის-ძვრა კაცის ხელით მზადდება? უეჭველია ღვინო ვერ დადგება, თუ შფოთიანი ღუღილი არ გამოიარა. ტკბილი რომ ღულს, მისი სიბინძურე ზედა პირზე ქაფად ფარფაშებს, დაღულების შემდეგ კი თხლედ შეიქმნება და ღვინოს ძირში მოექცევა. იქაც როდი დაიტოვება, თორემ ღვინოს აამყარალებს და დასქანავს. ღუღილი, შფოთიანი ღუღილი, ამნაირად საჭიროც არის, კეთილ მყოფელიც, ნუ თუ აქედგან ის აზრი გამოდის, რომ ღვინო ნიადაგ უნდა ღულდეს? კაი შვილიც დადგება!

ბალს ღვინის კეთებაში, რასაკვირველია მართო ქაფის ფარფაში, ბუშტების ტყაცა-ტყუცო, მოძრაობა, ხმაურობა ახალისებს და ამახსოვრდება, თორემ რა გაეგება იმ ნელის, ჩუმის შეუმჩნეველის ხანგრძლივი პროცესისა, რომელიც ყურძნის სიტკბოს სპირტად აქცევს? ბავშვს ეს არც კი მოეთხოვება, მაგრამ რით აიხსნება ესრეთივე შეცომა მოზრდილისა და ვითომ განათლებულის მწერალის?“².

ამრიგად, ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ნ. ნიკოლაძე საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილების გარდაქმნის ერთ-ერთ გზად მართალია აღიარებს რევოლუციას, მაგრამ არა ყველა პირობებში და შემთხვევებში. ნ. ნიკოლაძე როდი უარყოფს ასევე საზოგადოების გარდაქმნის მშვიდობიან გზასაც. ვერ დავეთანხმებით პროფ. ვ. დონაძეს, რომელიც ამტკიცებს, რომ ნ. ნიკოლაძემ საზოგადოების გარდაქმნის რევოლუციური გზა უარყო 1913 წლიდან და რომ ეს შემობრუნება პუბლიცისტს დაეწყო

ნ. ნიკოლაძე. ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 52—53.

² იქვე, გვ. 53—54.

1875 წლიდან¹. ვიშვორებთ, ნ. ნიკოლადე არ ყოფილა საზოგადოებრივი წყობილების რევოლუციური გზით გარდაქმნის არც კატეგორიული მომხრე და არც მოწინააღმდეგე. ეს გზა მას ერთ-ერთ დასაშვებ გზად მიაჩნდა ადგილის, დროისა და ვითარების გათვალისწინებით.

გავარკვიოთ ნ. ნიკოლადის შეხედულება საზოგადოებრივი წყობილების, სოციალურ და პოლიტიკურ პრობლემათა მშვიდობიანი გარდაქმნის შესახებ.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლადე წინააღმდეგია არსებული წყობილების გარდაქმნისა რეფორმების გზით. ამათთან მიეუთითეთ, რომ ნ. ნიკოლადე ცნობს საზოგადოების გარდაქმნის როგორც რევოლუციურ, ისე მშვიდობიან გზებს.

გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან ნ. ნიკოლადის შრომებში შეიმჩნევა საზოგადოების გარდაქმნის მშვიდობიანი გზისათვის პრიმატის მინიჭება. ნ. ნიკოლადე საზოგადოების გარდაქმნის მშვიდობიან გზას უპირატესობას ანიჭებს იმის გამო, რომ, მისი აზრით, ამ პერიოდის რუსეთის იმპერიაში რევოლუციური სიტუაცია ისეთ დონეზე არ იყო ასული, რომ ამ გზით ყოფილიყო შესაძლებელი წარმატების მიღწევა.

ჯერ კიდევ 1867 წელს ენევაში ნ. ნიკოლადის თაოსნობით გამოცემულ ნ. გ. ჩერნიშევსკის თხზულებათა პირველი ტომის წინასიტყვაობაში ნ. ნიკოლადე ქადაგებს საზოგადოების მომზადებას მშვიდობიანი გარდაქმნებისათვის: „...ახალგაზრდობის უმრავლესობას რომ გაეგო ჩერნიშევსკი, მას რომ შეგნებულად აეთვისებინა მისი აზრი, მაშინ იგი აღარ მიაწყდებოდა აქეთ იქეთ ერთი უკიდურესობიდან მეორემდე, არამედ განსაკუთრებით მშვიდად და მტკიცედ გასწევდა დასახული მიზნის ასრულებისაკენ“². ნ. ნიკოლადე ჩერნიშევსკის მოძღვრების თავისებურ ინტერპრეტაციას იძლევა, რომელშიც ცდილობს წარმოაჩინოს დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატის თვალსაზრისი საზოგადოების მოსამზადებლად საზოგადოებრივი წყობილების დიადი გარდაქმნებისათვის. ნ. ნიკოლადე მართითებს, რომ ჩერნიშევსკის გმირები „...სიცოცხლეს არ ამთავრებენ დაღვრემილი, ანდა ცრემლიანი გულგატეხილობით. არა, მათ განივითარეს გონება, გაიგეს ჩვენი ცხოვრება, გაეცნენ სიმანჩიჩის ძირითად მიზეზებს და

¹ ვ. დონაძე. ნ. ნიკოლადის ისტორიული შეხედულებანი, თბ., 1962, გვ. 51—52.

² ნ. ნიკოლადე. თხზ., ტ. I, გვ. 386.

გადაწყვიტეს ისე მოეწყონ, რომ გარემოს სიმძიმის ქვეშ არ მოიხარონ...!

ერთი წლის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის თვალსაზრისს ასე აყალიბებს: „მაშინდელი ახალი თაობის წარმომადგენელი, ჩერნიშევსკი და დობროლიუბოვი არკვევდნენ იმ მიზეზებსა და ჩაგვრის პირობებს, რომელიც მძიმე ლოდად აწვა რუსეთის მაშინდელ ცხოვრებას ...ისინი ყოველ მოხერხებულსა თუ მოუხერხებელ დროს ცდილობდნენ ის აზრი გაეცელებინათ, რომ უნაყოფოა მაღალფარდოვანი ფრაზების ხარჯვა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების საერთო წყობილების • წინააღმდეგ ან მის საწინააღმდეგოდ უნაყოფო ლაშქრობანი. ისინი ამბობდნენ: ახლა აუცილებელია ჩვენ მიერ ათეაღწუნებული ცხოვრების ოდნავ მაინც შესაცვლელად უფრო მოსაზრებული და პრაქტიკული ნაბიჯები გადავდგათ, ჩვენი პირადი და ჩვენი ახლობლების ცხოვრება მოვაწყოთ იმნაირ საფუძველზე, რომელიც პატიოსან და სამართლიან საფუძველად მიგვაჩნია, რათა ამით თანდათანობით შევქმნათ ის ძალა, რომელიც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა საფუძვლის უფრო ფართოდ და რეალურად გარდაქმნას შესძლებსო“¹.

ამ ამონაწერიდან ნათლად ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე ნ. გ. ჩერნიშევსკის მოძღვრებაში საზოგადოებრივი წყობილების მშვიდობიან გარდაქმნას მიაქცია მთავარი ყურადღება, რომელიც მოსახლეობის აღზრდით და მომზადებით უნდა განხორციელებულიყო. რა თქმა უნდა, ნ. ნიკოლაძე შეცდომას უშვებს, როდესაც ნ. გ. ჩერნიშევსკის პროგრამაში უმთავრესად საზოგადოებრივი ცხოვრების მშვიდობიანი გარდაქმნის მითითებას ეძებს, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. გ. ჩერნიშევსკის მოძღვრებაში უხვადაა მოცემული სწავლება საზოგადოების იდეური, პოლიტიკური და ეკონომიკური დონის ამაღლების გზების შესახებ, რასაც ხელი უნდა შეეწყოს რევოლუციური ბრძოლისათვის. ნ. ნიკოლაძის შეცდომა ის არის, რომ მან ძირითადი არ წარმოაჩინა ჩერნიშევსკის მოძღვრებიდან.

საზოგადოებრივი წყობილების მშვიდობიანი გარდაქმნის თეორიის დასასაბუთებლად ნ. ნიკოლაძე ნ. დობროლიუბოვსაც მიმართავს².

¹ ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 387.

² იქვე, გვ. 429.

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 304—310.

1858 წელს დობროლიუბოვმა გამოაქვეყნა სტატია¹, რომელშიც ერთმანეთს უპირისპირებს 40-იანი და 60-იანი წლების ახალგაზრდობას. იგი აშკარად უპირატესობას ანიჭებს 60-იანი წლების ახალგაზრდა თაობის მოღვაწეობასა და სამოქმედო ტაქტიკას, რამდენადაც ამ თაობამ მიზნად დაისახა პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმა და ნაადრევად ჩათვალა რევოლუციური გამოსვლები. ნ. ი. დობროლიუბოვი წერს: «Они, наверное, рассчитывают, что это только повредит их игре, и потому подвигаются понемножку заранее обдумав план атаки и безпрестанно следя за всеми движениями противника. Они также добьются своего шаха и мата; но их образ действий вернее, хотя вначале игра не представляет ничего блестящего и поразительного...

Признавая неизменные законы исторического развития, люди нынешнего поколения не возлагают на себе несбыточных надежд, но думают, что они могут по произволу переделать историю. Не считают себя избавленными от влияния обстоятельств. Таким образом, ясное сознание своего положения не допускает их входить в азарт и убиваться из пустяков»².

დობროლიუბოვის ეს სიტყვები ნ. ნიკოლაძეს მოჰყავს იმისათვის, რომ აჩვენოს თავისი მიმდევრობა ნ. ა. დობროლიუბოვისადმი. ნ. ნიკოლაძე ამ სიტყვებით ასაბუთებს რევოლუციური გამოსვლების ნაადრევობასა და ურჩევს 70-იანი წლების ახალთაობას ხელი მოჰკიდოს პრაქტიკულად სასარგებლო საქმეებს.

საზოგადოებრივი წყობილების მშვიდობიანი გარდაქმნის ძირითად პირობას ნ. ნიკოლაძე ხალხის მომზადებაში ხედავს, ხოლო ხალხის მომზადება გულისხმობს ეკონომიკის აღმავლობას, თვითმმართველობის შემოღებასა და დემოკრატიის ყოველმხრივ გაფართოებას: „...ხალხის განვითარება შეუძლებელია გზების, სკოლების, ექიმთა, კრედიტის ორგანიზაციათა გარეშე, ხოლო ყოველივე ამას საეროებო მოგვცემს, ამავე დროს ხალხს შეაჩვევს დისციპლინას, თანდათან ასწავლის თვითმმართველობას, დამოუკიდებლობას»³.

ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის — საზოგადოებრივი წყობილების თანდათანობით მშვიდობიანი გარდაქმნის დამადასტურებელია 1877

¹ Н. А. Добролюбов. Литературные мелочи прошлого года, избранные философские сочинения, т. I, 1945, стр. 256-309.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 309.

³ „ქურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“, თბ., 1971, ტ. II, გვ. 370.

წელს კავკასიის მეფის ნაცვლის თანამშრომლისათვის წარდგენილი თხოვნა გაზეთ „ოზორის“ გამოსაცემად. ამ თხოვნაში ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ იგი არ ფიქრობს თავის გაზეთს პოპულარობა იმით მოუპოვოს, რომ გააღვივოს ტომთა შორის შუღლი და მტრობა. იგი მუდამ იმის ცდაშია, იქნება როგორმე მოარიგოს კავკასიის მრავალეროვანი მოსახლეობა. როგორმე ჩართოს და დააკავშიროს ისინი ერთმანეთს¹. ცოტა მოგვიანებით ნ. ნიკოლაძე გაზ. „კავკაზში“ ბეჭდავს წერილების სერიას «Как прекратить племенные распри», რომლებშიც მშვიდობიან თანამშრომლობასა და საზოგადოებრივი წყობილების ევოლუციურ გარდაქმნას ქადაგებს.

ნ. ნიკოლაძეს საზოგადოების მშვიდობიანი გარდაქმნის თეორია არც 1917 წლისათვის უარყვია. იგი გულისყურით აკვირდებოდა თებერვლის ბურჟუაზიულ რევოლუციასა და აყალიბებდა თავის მოსაზრებებს. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე გაზ. „რუსკაია ვოლიაში“ იხილავს დროებითი მთავრობის საქმიანობასა და გამოთქვამს მოსაზრებას მშვიდობიანი გარდაქმნის შესახებ. ნ. ნიკოლაძე წერს: «Раз добыта полная политическая свобода, раз в нашем политическом строе вырваны большие зубы олигархии и плутократии и будущий наш храм строится на строго демократических основах экономики, социальные вопросы переходят в область науки и техники. С ними легко справиться, раз установлено, что наша великая революция вырвала власть из рук олигархии в пользу не дворянства, не буржуазии, не рабочих, а народа целого. В этой области — социальной — мы не ожидаем неразрешимых конфликтов. При искренности, при здравом смысле, перспективы мирных соглашений и дружной работы тут безграничны»².

აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ქადაგებს ყველა კლასების მშვიდობიან თანამშრომლობას. ნ. ნიკოლაძემ ვერ გაიგო, რომ 1917 წლის რევოლუციით მხოლოდ მეფის ხელისუფლება დაემხო და ძალუფლება მშრომელთა ხელში არ გადასულა. ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ მონარქიის დამხობის შემდეგ შესაძლებელი იყო რესპუბლიკის დამყარება და ყველა კლასის მშვიდობიანი თანამშრომლობა.

ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი საზოგადოებრივი წყობილების რევოლუციური თუ მშვიდობიანი გარდაქმნის თაობაზე თავმოყრილია

¹ „საისტორიო მოამბე“, 1945, ტ. I, გვ. 66.

² ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 5—1, ფ. 35.

6. ნიკოლაძის ქვემოთ მოტანილ წერილში, რომელიც მთლიანად ადასტურებს ჩვენს მსჯელობას აღნიშნულ საკითხზე: «Задумывались ли вы когда-нибудь над вопросом каким образом во всех прочих странах Европы творились революции, посредством каких приемов и действий народное самоуправление занимало место прежде царившего самодержавия? Я утверждаю и ручаюсь вам, что никто не может отвергнуть этого моего положения, что повсеместно, где только прежний самодержавный режим заменялся народовластием, дело, в общих, конечно, чертах происходило следующим образом: вследствие постепенного накопления в народе большего или меньшего достатка, а следовательно и досуга и развития, образовывались в нем привычки и органы самоуправления, сначала с совершенно узким и специальным кругом деятельности, но с последовательным расширением и распространением этого круга по мере роста общественного и народного развития... По мере роста первого, известная доза функции второго переходила к народу, но каким образом? Сначала духовенство, затем дворянство, затем купцы, потом ремесленники и наконец крестьяне и рабочие последовательно, сословие за сословием, по мере сознания своих сословных интересов все более и более проникалось убеждением, что гарантией его интересов является поддержка существующего органа самоуправления... Все развитые слои народа, как один человек, становились на защиту органов самоуправления и тем доставляли победу им и своему собственному народовластью. Вот общая схема повсеместного развития политической свободы. С другой стороны нужно иметь в виду и то обстоятельство, что революция заключается в замене одной политической организации другою, более совершенною. Думать, что революцию можно назвать только разрушение — а не замену — существующей политической организации (в данном случае самодержавия) значит впасть в величайшую ошибку. Одно только разрушение без одновременной созидательной работы называется не революцией, а анархией и всегда ведет к регрессу, а вовсе не к прогрессу. Замена же одного режима другим происходит только тогда, когда для нападения до его разрешения уже подготовлены не только планы и программы, но и кадры нового правительства, нового порядка вещей.. Отсюда ясно, что кто действительно хочет упразднить в России самодержавие, тому невозможно держаться никакого иного практического образа действий, кроме энергической поддержки русского, земского и городского самоуправления»¹.

¹ 6. ნიკოლაძის არქივი, საბუთო № 15—20, გვ. 7—8.

ნ. ნიკოლაძეს მტკიცედ სჯერა თავისი თვალსაზრისის ჭეშმარიტებისა: „ჩემი რწმენა, მგონია, ქარის მონატანი არაა, რომ ვისიმე წინააღმდეგობის მეშინოდეს. იმოდენათ დარწმუნებული ვარ მის საბოლოო, აუცილებელ, შეურყეველ გამარჯვებაში, რომ არც კი ვიბრძვი მისთვის, მტკიცედ ვიცი, ფუჭი ოცნება კვამლივით დაიშლება და ჭეშმარიტება თავს იჩენს“¹.

ვაჯამებთ რა ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი წყობილების სოციალურ და პოლიტიკურ გარდაქმნათა შესახებ, კიდევ ერთხელ მივუთითებთ. რომ ამ საკითხზე არ არსებობს ნ. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობის ორ პერიოდად დაყოფის საფუძველი. ნ. ნიკოლაძე ადგილის, დროის და ვითარების მიხედვით მართალია ცნობს რევოლუციური გადატრიალების სამართლიანობას, მაგრამ ზოგჯერ უპირატესობას მშვიდობიან განვითარებას ანიჭებს.

§ 2. ნიკოლაძის შეხედულებანი სახელმწიფოზე

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკაში მრავალმხრივ და ვრცელ პოლიტიკურ პრობლემათა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მსჯელობას სახელმწიფოს შესახებ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. ნიკოლაძეს პოლიტიკა ფართო გაგებით ესმის და არ აიგივებს მას სახელმწიფოს საქმიანობასთან. ნ. ნიკოლაძე წერს: «Слово «политический», «политика»... происходят от корня «поли», т. е. город. Но и независимо от этимологии, все дела, интересы и вопросы касающиеся взаимоотношений, а в особенности столкновения разных слоев, сословий и племен данной страны, принадлежат к области политики и называются политическими»².

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ წერილებში სახელმწიფოს შესახებ უამრავი მასალა მოიპოვება, მაგრამ სპეციალური ტრაქტატი, რომელშიაც შეჯამებული იქნებოდა მოაზროვნის თვალსაზრისი ამ საკითხზე, მას არ შეუქმნია. იგი სახელმწიფოს საკითხებს ეხებოდა არა თეორიული ნაშრომის შესაქმნელად, არამედ ცხოვრების პრაქტიკულ მოთხოვნებთან დაკავშირებით.

¹ ნ. ნიკოლაძე. ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 9.

² Н. Николадзе. Еще о пороках тифлисского самоуправления, «Кавказ», 1899, № 33, стр. 2.

ა) ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს წარმოშობის, ცნებისა და არსის შესახებ

სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხს ნ. ნიკოლაძე უკავშირებს საზოგადოების ჩამოყალიბებას. ნიკოლაძის აზრით, ადამიანთა საზოგადოება და სახელმწიფო თითქოს ერთდროულად ჩამოყალიბდა და მათი ჩამოყალიბების მიზეზი იყო ხალხის თვითსწრაფვა პარმონიის დასამყარებლად. ილია ჭავჭავაძესთან კამათში ნ. ნიკოლაძე ეხება საზოგადოების დანიშნულების საკითხსაც და აღნიშნავს: „საზოგადოება შედგება ცალ-ცალკე პირებისაგან, და თავის საკუთარი სარგებლობისათვის მთელი საზოგადოება უნდა ცდილობდეს, რომ არც ერთი მისი წევრი არ დაიზაროს, არ წახდეს, სწორედ ისე, როგორც კაცი თითოეულ თავის თითს ან სხეულის ნაწილს უფრთხილდება“¹.

ერთ-ერთ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე უშუალოდ სახელმწიფოს ცნებისა და არსის საკითხზე მსჯელობს. იგი აღნიშნავს: „სახელმწიფო არის კაცების კრება, შემდგარი იმისთვის კი არა, რომ მთავრებს მიუთვსებათ ზოგიერთი უფლებები და დაუმორჩილებიათ ახლომახლო მცხოვრებლები და ხალხები. არა ამ კრების საფუძველი, სიმაგრე და ნამდვილი, ბუნებითი მიმზიდველი ძალა ის სარგებლობაა, რომელსაც პპობენ ერთად შეყრილი პირები ერთმანეთის დაცვაში, დახმარებაში და ერთად ცხოვრებაში. ყოველთვის და ყოველგან სახელმწიფოს მიზნად პქონია ადვილათ დაიცვას და ადვილად აცხოვროს ის პირები, რომლისგანაც თვითონ შემდგარია“². თუ ნიკოლაძისეულ სახელმწიფოს ცნებას კარგად ჩავუკვირდებით, შევნიშნავთ, რომ ფაქტიურად ნიკოლაძე გვაძლევს არსებულ სახელმწიფოს ცნებასა და მიუთითებს იმის შესახებ, თუ რა უნდა იყოს სახელმწიფო.

ერთთავად ნიკოლაძე შეცდომას უშვებს, როდესაც აღნიშნავს, რომ ყოველთვის და ყველგან სახელმწიფოს დანიშნულება იყო იმ ხალხის ბედნიერება, რომლებიც მოცემულ სახელმწიფოში შედიან.

სახელმწიფოს ცნებისა და არსის ნიკოლაძისეული ინტერპრეტაცია არამარქსისტულია. საქართველოსათვის კლასთა ბრძოლის უარყოფამ ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს კლასობრიობის უარყოფამდე მიიყვანა.

1865 წელს, ოგარიოვისადმი გაგზავნილ წერილში ნ. ნიკოლაძე

¹ ნ. ნიკოლაძე. რჩეული ნაწერები, თბ., 1932, ტ. II, გვ. 357.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 568.

ეთანხმება ოგარიოვს, რომ არსებული სახელმწიფო არის ძალა¹. ნ. ნიკოლაძე აქვე მიუთითებს, რომ არსებული სახელმწიფო და მისი მთავრობა პროფესიულად სიცრუისთვისაა განკუთვნილი და საჭიროა მათ წინააღმდეგ ბრძოლა. აღნიშნული წერილიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე მისი მოღვაწეობის პერიოდის სახელმწიფოს კლასობრივ კატეგორიად მიიჩნევს. ამდენად, ვერ დავეთანხმებით პროფ. გ. მეგრელიშვილს, რომელიც აღნიშნავს, რომ ნ. ნიკოლაძემ ვერ შეძლო გაეგო სახელმწიფოს არსი. აქი თვით გ. მეგრელიშვილი მიუთითებს: «Но Николодзе, когда говорит об отдельных конкретных типах государства, когда рассматривает государственное устройство при крепостном строе, а также буржуазное государство, вслед за Чернышевским как последователь его, понимает, что государства носят классовый характер и заботятся о защите интересов привилегированных классов, что их основная функция подавлять народ...»²; აქ გ. მეგრელიშვილი წინააღმდეგობაში ვარდება.

ჩვენი აზრით, ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის გასარკვევად სახელმწიფოს შესახებ აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ, როცა ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს არსებულ სახელმწიფოსა და გვთავაზობს მისთვის სასურველ სახელმწიფოს პროექტს—სხვადასხვა თვალსაზრისის ავითარებს. ამიტომ საჭიროა მათი ღრმად ჩაწვდომა, გაანალიზება და ამ გზით პუბლიცისტის თვალსაზრისის დადგენა. რასაც ნ. ნიკოლაძე წერს, ყველაფრის უკრიტიკოდ მიღება, შეპირისპირებისა და ანალიზის გარეშე დატოვება, უმართებულო დასკვნამდე მიგვიყვანს.

გ. მეგრელიშვილმა ალბათ ვერ გაითვალისწინა ეს გარემოება და ამიტომ წერს: «Н. Николодзе не мог понять сущности государства. Он думал, что государство необходимо после наступления известного уровня общественного развития, оно необходимо для выполнения общенародных, общественно-хозяйственных функций, которые вырастают из дальнейшего развития производительных сил и возникновения общих культурно-хозяйственных нужд, которые человеческое общество не может удовлетворить индивидуальными усилиями его членов»³.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 281.

² Г. Мегрелишвили. Грузинская общественно-экономическая мысль во второй половине XIX и начале XX века, т. I, Тбилиси 1961, стр. 367-368.

³ Там же, стр. 367.

ვიმეორებთ, სახელმწიფოსათვის ასეთი ფუნქციების მიწერა გამოწვეული იყო ნ. ნიკოლაძის მიერ მომავალი იდეალური საზოგადოების სურათის დახატვით და არა არსებული სახელმწიფოს ანალიზით. ამიტომ ეს ნ. ნიკოლაძის შეცდომად არ უნდა ჩავთვალოთ.

როდესაც სახელმწიფოს არსსა და დანიშნულებაზე მსჯელობს, ნ. ნიკოლაძე ცდილობს გაარკვიოს თუ რა არის სახელმწიფოს სიმტკიცისა და ძლიერების საფუძველი. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ სახელმწიფოს სიმაგრე არ შეიძლება დაემყაროს მხოლოდ ძალას, მას ქმნის „მარტო სამეფოს შემადგენელი ელემენტების თანხმობა და კმაყოფილება“.

სახელმწიფოს ძლიერების ერთ-ერთ მთავარ პირობად ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია ქვეყნის შიგნით წოდებათა და პიროვნებათა შორის პარმონიის დამყარება: „...ერმაც საკუთარი ერთობისათვის სარგებლობისთვის სრული წესიერება, სამართლიანობა, უნდა დაამყაროს მის შემადგენელ ელემენტებს შუა: წოდებათა და პიროვნებათა შორის. თუ სხვისგან პატივს ეძებს, თუ გარეშე ქვეყნებში სხვისი ტოლობა სურს, სამუდამოდ უნდა მოსპოს შინაობაში ერთი წოდების მეორისგან ჯაბნობა ან გლეჯა. მათს ურთიერთობაში წესი და სამართალი უნდა გააბატონოს, რომ ხალხის ერთობა მართლა ძმობაზე, ნდობაზე და საზოგადო სარგებლობაზე ემყარებოდეს. გარეთ მარტო ის გამოდის პირნათლად და პატივცემულად, ვისაც შინ მკვიდრი წესიერება დაუარსებია სახალხო სიყვარულზე. ყველას კმაყოფილებაზე.“

აი, ამ ერთმანეთის შეთანხმებაზე ვიზრუნოთ, მოვახერხოთ შინაური ჩვენი მდგომარეობის გაუმჯობესება, შრომით ეკონომიურ პირობათა გადაკეთებად, განათლების და მრეწველობის გავრცელებით. და რაც გარეშე მდგომარეობას შეეხება — ქვეყნის წარმატება, ბუნების კანონების ძალა თავის თავად აღადგენს სიმართლის მეფობას¹.

სახელმწიფოს სიძლიერის ერთ-ერთ პირობად ნ. ნიკოლაძე თვლის თვით სახელმწიფო ხელისუფლების სიმტკიცეს და გაძლიერებას. ნიკოლაძის აზრით, ძლიერი ხელისუფლება დიდად უწყობს ხელს საზოგადოების წინსვლას. ცნობილი რუსი რეაქციონერი პუბლიცისტის კატკოვის მოღვაწეობის განხილვისათან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე წერდა, რომ მ. კატკოვი ქადაგებდა ხელისუფლების სიძლიერეს, მაგრამ არა იმისათვის, რომ იგი გამოყენებული ყოფილიყო საზოგადო-

¹ გაზ. „ახალი ივერია“, № 1, 1914 წ., გვ. 2.

ებრივი პროგრესის საქმეში, არამედ მხოლოდ „ხელისუფლება ხელისუფლებისათვის“¹.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას სახელმწიფოს სუვერენიტეტის შესახებ. მან კარგად იცის, რომ სახელმწიფოს სუვერენიტეტი ნიშნავს მის შეუზღუდაობას როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. ამ საყოველთაოდ ცნობილი დებულების საპირისპიროდ ნ. ნიკოლაძე გვთავაზობს სახელმწიფო სუვერენიტეტის თავისებურ გაგებას.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, მართალია სახელმწიფო სუვერენული უნდა იყოს, მაგრამ სუვერენიტეტის აბსოლუტურობა მიზანშეწონილი არ არის, ე. ი. მართალია სახელმწიფო ქვეყნის შიგნით და ქვეყნის გარეთ თვით უნდა ახორციელებდეს თავის ფუნქციებს, მაგრამ გარკვეულად ანგარიშს უნდა უწევდეს კაცობრიობის ინტერესებსაც.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას: როდესაც ერთი სახელმწიფო ახორციელებს თავისი ქვეყნის შიგნით ამა თუ იმ საქმიანობას, ფუნქციას, მეორე სახელმწიფოს ან სახელმწიფოებს საერთოდ უფლება არა აქვთ ჩაერიონ მის საქმეებში, მაგრამ თუ ეს სახელმწიფო თავისი საქმიანობის განხორციელების პროცესში არღვევს სამართლიანობისა და ჰუმანურობის საწყისებს — მაშინ სხვა სახელმწიფოები უნდა ჩაერიონ და აღკვეთონ იგი. ნ. ნიკოლაძე არ ემხრობა მოსაზრებას, რომლის მიხედვით ყოველ სახელმწიფოს შეუძლია თავისი ქვეყნის შიგნით აკეთოს ის, რაც მოესურვება. ნ. ნიკოლაძის აზრით, სახელმწიფოს უფლებები ისევე უნდა იყოს შეზღუდული კაცობრიობის ან სხვა სახელმწიფოების მიერ, როგორც ოჯახისა სახელმწიფოს მიერ: „ოჯახის დამოუკიდებელი არსებობა არ ართმევს საზოგადოებას და სახელმწიფოს იმის უფლებას, რომ ჩაერიოს ოჯახის შინაურ საქმეებში იმ დროს, როცა მაგალითად, ოჯახის უფროსი ტირანივით ექცევა ცოლსა და შვილებს, როცა ჩაკეტავს მათ სარდაფში, ჰკლავს შიმშილით და წამებით...“².

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს აბსოლუტური, შეუზღუდველი, უზომო სუვერენიტეტის წინააღმდეგია. მისი აზრით, სახელმწიფო სუვერენიტეტი უნდა შეიზღუდოს ზოგადსაკაცობრიო იდელების ჩარჩოებით.

¹ Н. Николодзе. К агонии М. Н. Каткова, архив Н. Николодзе, № 1-11.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 538.

ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის გასარკვევად სახელმწიფოს დანიშნულების საკითხზე დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის გარკვევას, თუ როგორ დამოკიდებულებაში იყო იგი ანარქისტებთან, კერძოდ, მ. ა. ბაკუნიანთან, და ანარქისტების ორგანოსთან „ნაროდნოე დელოსთან“.

ნ. ნიკოლაძეს ცხოვრება და მოღვაწეობა უხდებოდა იმ პერიოდში, როდესაც რევოლუციურ პროპაგანდას ეწეოდნენ ანარქისტები მ. ა. ბაკუნიანის ხელმძღვანელობით. ნ. ნიკოლაძე მ. ა. ბაკუნიანს პირადად არ იცნობდა. 1878 წელს გაზეთის გამოცემის ნებართვის მისაღებად ნ. ნიკოლაძე კავკასიის მეფის ნაცვლის თანაშემწეს წერდა: «...Я никогда, в жизни не встречался с Бакуниным, не разделяя его воззрений и всегда боролся против них»¹. როგორც თვით ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, ერთ-ერთ პირად წერილში, გერცენი ურჩევდა მათ, რომ არ შეხვედროდნენ ბაკუნიანს: «...Герцен описывал нам Бакунина в таких красках, что мы вообще предпочитали не встречаться с ним и не сходиться не только с ним, но и с его близкими»².

ნ. ნიკოლაძის სიტყვით, „განსვენებული გერცენი ამბობდა ბ-ნი, ბაკუნიანის შესახებ, რომ ის შეუდარებელია ბარიკადების აგებასა და მათზე ბრძოლისას, მაგრამ როგორც კი გაიმარჯვებს და ბარიკადებიდან ჩამოვა, ის იქვე ორმოსთან უნდა დაიხვრიტოს აუცილებლად, წინააღმდეგ შემთხვევაში სახელს გაუტეხს და დაღუპავს მის მიერვე მიღწეულ გამარჯვებას“³. ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად ეკიდებოდა ანარქისტების მოძღვრებასა და კრიტიკის ქარ-ცეცხლში ატარებდა მათ თვალსაზრისს. 1889 წელს თუმანოვსა და ივანოვიჩთან კამათში ნ. ნიკოლაძე ანარქიზმის შესახებ აღნიშნავს შემდეგს: «...блестящая, безпощадная, хотя и парадоксальная критика современного строя, отличающаяся анархистов и не идущая дальше голого отрицания, без всякого плана замены, без положительного идеала, могла привлечь и увлечь только юнцов, непричастных к действительности. Программа «разрушения во имя листа белой бумаги, на которой пусть проектируют будущие поколения», могла прельстить разве пустых мечтателей, а не людей с реальными нуждами и интересами»⁴.

ნ. ნიკოლაძე ემიჯნება ანარქისტებს მთელი თავისი მსოფლმხედველობით. კერძოდ, იგი აკრიტიკებს მათ ტაქტიკას რევოლუციის,

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 638—639.

² ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 7—27, ფურცელი 2.

³ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 142.

⁴ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 3—26, გვ. 66—67.

ტერორის, საზოგადოების განვითარების გზებსა და სხვა საკითხებში. ჩვენთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია ნ. ნიკოლაძის მიერ ანარქისტების თვალსაზრისის კრიტიკა სახელმწიფოს გაუქმების საკითხზე.

1868 წ. სექტემბერში ქენევაში გამოსვლა იწყო რუსულმა ჟურნალმა „ნაროდნოე დელო“. ჟურნალის ხელმძღვანელი და გამომცემელი იყო მ. ა. ბაკუნინი უტინთან ერთად. ჟურნალის დანიშნულებას შეადგენდა რევოლუციური საკითხების დასმა და პროპაგანდა. ამ ჟურნალის გამოცემას მიესალმა ა. ი. გერცენი და უწოდა მას სოციალისტური და რევოლუციური¹. ნ. ნიკოლაძემ ამ ჟურნალის გამოსვლას მიუძღვნა სპეციალური სტატია, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ „სოვრემენოსტის“ მეშვიდე ნომერში.

ნ. ნიკოლაძის სტატია „ნაროდნოე დელო“, მნიშვნელოვანია ავტორის პოლიტიკურ შეხედულებათა გასარკვევად, კერძოდ, თუ რა პოზიცია უჭირავს ნიკოლაძეს ბაკუნინისა და მისი მომხრეების მოძღვრების მიმართ სახელმწიფოს საკითხზე. ნ. ნიკოლაძემ ჟურნალის პირველი ნომრის გაცნობისთანავე შენიშნა მისი შეცდომა. მან მაშინვე დაინახა, რომ „ნაროდნოე დელო“ უარყოფითად ეკიდება რა მთავრობის რეფორმებს, ერთბაშად მისი სახელმწიფოს უარყოფამდე. ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ სახელმწიფოს ნაადრევი ხელაღებით უარყოფა საზიანოა არა მარტო საზოგადოებისათვის, არამედ თვით „ნაროდნოე დელოსათვისაც“: „სახელმწიფოს უარყოფა ნიშნავს „მშვიდობიანობისა და თავისუფლების ლიგის“ მუდმივი კომიტეტის უარყოფას. ...რა საჭიროა ეს უკიდურესობა? შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ესა თუ ის კომიტეტი, ესა თუ ის მთავრობა უკანონოდ არსებობს, მიჰყავს მას საქმეები საზოგადოების საზიანოდ. ზურგი გამაგრებული აქვს ხიშტების ან მოსყიდვის მეოხებით და არა საზოგადოების წევრთა თანხმობით — ყველაფერი ეს შესაძლებელია. მაგრამ აქედან იმ დასკვნის გამოყვანა, რომ, საზოგადოდ, დელეგაციის როლი ზედმეტია ან მავნებელი, ნიშნავს ისეთი რამის თქმას, რაც არ ეგუება არც ლოგიკას და არც საღ გონიერებას“². ამ გამონათქვამიდან აშკარად ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე წინააღმდეგია სახელმწიფოს გაუქმებისა. ნ. ნიკოლაძე თავის არგუმენტების გასაძლიერებლად იმოწმებს ნ. გ. ჩერნიშევსკისა და აღნიშნავს: „რადგან შეიძლება „ნაროდნოე დელოს“ თანამშრომლებმა ჩვენი სიტყვა არ

¹ А. И. Герцен. Собр. соч., т. 28, стр. 371;

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 442—443.

დაიჯერონ, ვურჩევთ გადაიკითხონ ჩერნიშევსკის წერილი: „ეკონომიური საქმიანობა და კანონმდებლობა“ („სოფრემენიკი“, 1859, № 2), საიდანაც ისინი ადვილად გაიგებენ — რაშია როგორც მთავრობის როლი, ისე ის მოვალეობა, რომელიც წილად ხვდება „სახელმწიფოს“ და საზოგადოებას¹.

ბაკუნინის შეხედულებათა კრიტიკას ნ. ნიკოლაძე უბრუნდება 1876 წ. პრუდონის გარდაცვალების გამო დაბეჭდილ ნეკროლოგში².

ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის სისწორე დასტურდება კ. მარქსისა და ვ. ი. ლენინის სახელმძღვანელო დებულებებით ანარქიზმის კრიტიკის საკითხზე.

ბ) სახელმწიფოს ფუნქციების საკითხი

ნ. ნიკოლაძეს საყურადღებო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული სახელმწიფოს ფუნქციების შესახებ. იგი სახელმწიფოს მრავალ ფუნქციას იცნობს, რომელთაგან გამოყოფს ორს: სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო ფუნქციას.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტური წერილიდან ჩანს, რომ სახელმწიფოს ფუნქციას იგი ზოგჯერ სახელმწიფოს პოლიტიკას უწოდებს, ამასთან როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკას ერთნაირად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს: «Можно без конца спорить о том, внешняя ли политика зависит от внутренней, или же наоборот, это старый спор, о взаимоотношениях между яйцом и курицей»³.

სამწუხაროდ, ნ. ნიკოლაძე ამ კეშმარიტ დებულებას ყოველთვის არ იცავს და როგორც ქვემოთაც დავინახავთ, ზოგჯერ სახელმწიფოს საშინაო ფუნქციას ანიჭებს უპირატესობას საგარეო ფუნქციასთან შედარებით. სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო ფუნქციები ძირითად ფუნქციებად ითვლება და ამდენად ორივეს თანაბარი მნიშვნელობა ენიჭება.

ნ. ნიკოლაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს საშინაო მდგომარეობის მოწესრიგებას. მისი აზრით, შინაური საქმეების ჭეროვნად წარმართვა საშუალებას იძლევა სახელმწიფოს საგარეო ფუნქციების წარმატებით გადასაჭრელად.

ნ. ნიკოლაძეს მოჰყავს უამრავი მაგალითი რუსეთის ისტორიიდან

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 443.

² Газ. «Тифлисский вестник», № 143, 1876.

³ Н. Николадзе. Старые ошибки, газ. «Русская воля», 1917, № 41.

და ასაბუთებს, რომ რუსეთი საერთაშორისო ურთიერთობებში წარმატებებს მაშინ აღწევდა, როცა კარგად ჰქონდა მოწესრიგებული საშინაო ვითარება: „საკმარისია გავიხსენოთ, რომ დამოუკიდებელი ყველა სახელოვან გამარჯვებას, რომელიც კი ოდესმე მოუპოვებია რუსეთის ჯარებს, უშუალოდ თან ახლდა რეფორმების და გარდაქმნების ეპოქები და პირუტყუ, ყველა წარუმატებლობა, რეაქციისა და ერთ აღვილზე გაყინვის შედეგი იყო. პოლტავა, რიშნიკი, ოჩაკოვი, პარიზი, კონსტანტინეპოლი, — აი პეტრე დიდის, ეკატერინეს, ალექსანდრე I-ის და ალექსანდრე II-ის რეფორმების „რეფორმათა წერტილები“¹.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს საშინაო ფუნქციის მოწესრიგებას. სამწუხაროდ, იგი ზოგჯერ რეფორმების გადაფასებამდეც კი მიდის და სჯერა, რომ სახელმწიფოს საშინაო მდგომარეობის ძირფესვიანი გარდაქმნა რეფორმებით შეიძლება.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, სახელმწიფოს პოზიციების გამაგრება საგარეო ურთიერთობაში დამოკიდებულია ქვეყნის საშინაო პოლიტიკაზე. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ჯერ ქვეყნის შიგნით უნდა აღმოიფხვრას უწყესრიგობა და სხვა, რაც მოცემულ სახელმწიფოს განუმტკიცებს ავტორიტეტს სხვა სახელმწიფოთა შორის.

ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს საშინაო ფუნქციად თვლის ქვეყნის სამეურნეო ორგანიზატორულ, კულტურულ და ხალხის ინტელექტუალური დონის ამაღლებას. აქ ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ რადგან ნ. ნიკოლაძე ამ პერიოდში მიმდინარე პოლიტიკის საკითხზე მსჯელობს, არ შეეძლება ზუსტად ჩამოეყალიბებია ქვეყნის საშინაო ფუნქცია.

ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს საშინაო ფუნქციასთან ერთად იცნობს სახელმწიფოს საგარეო ფუნქციასაც. იგი აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო საქმიანობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ შინაური პოლიტიკით, რომ სახელმწიფოს საშინაო პოლიტიკა ანუ საშინაო ფუნქცია სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ერთ-ერთი მხარეა². ამასთან ერთად, ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა სახელმწიფოს საშინაო მდგომარეობით განისაზღვრება. ქვეყნის საშინაო მდგომარეობა უკარნახებს სახელმწიფოს მმართველ წრეებს

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 482.

² «Новое обозрение», 1890, № 2109, стр. 1.

მოიქცნენ თავისი ხალხის. ინტერესებისა და საკუთარი ინტერესების შესაბამისად. მიმოიხილავს რა ინგლისის საგარეო პოლიტიკას გასული საუკუნის 80-იანი წლებისათვის, ნ. ნიკოლაძე დაასკვნის, რომ ინგლისის საგარეო პოლიტიკას მისი საშინაო მდგომარეობა განსაზღვრავს, კერძოდ. ინგლისი იძულებულია შეინარჩუნოს არსებული ბაზრები და შეიძინოს ახალი, რათა გასაღოს თავისი ნაწარმი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყნის შიგნით მოსალოდნელია დიდი ტრაგედია. ამდენად უნაყოფოა ინგლისთან დიპლომატიური მოლაპარაკებები. რათა გადაუხვიოს თავის საგარეო პოლიტიკას. ნ. ნიკოლაძე აკეთებს ასეთ შედარებას: „ცხადია საძაგლობაა უყურებდე, როგორ ნთქავს მგელი ბატკანს, მაგრამ მგლისათვის ეს არსებობის აუცილებელი პირობაა, ამიტომ იქონიო იმედი, თითქოს ზნეობრივი პრინციპების საჭირო შეგონებით მგელს დაარწმუნებ, რომ თივითა და თალგამით კვება უფრო კეთილშობილურია, — იმდენადვე უნაყოფო შრომაა, რამდენადაც უაზრო... ამიტომ უაზრობად მიმაჩნია ყოველი ცდა, შევაგონოთ ინგლისს. უარი თქვას საკუთარი ინტერესების დაკმაყოფილებაზე საერთო კეთილდღეობის სახელით“¹. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკას ქვეყნის საშინაო მდგომარეობით განპირობებულ მოვლენად მიიჩნევს. ერთ-ერთ სტატიაში „საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკა“² ნ. ნიკოლაძე ეხება საფრანგეთის მართველი წრეების საქმიანობას სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად და ფაქტიურად სახელმწიფოს საგარეო ფუნქციასაც აწუქებს. ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად აფასებს საფრანგეთის მმართველი წრეების საგარეო პოლიტიკას, რომელმაც არ ცნო ესპანეთის რესპუბლიკა და განუდგა იტალიას. ნ. ნიკოლაძე ავითარებს იმ აზრს, რომ სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა გამოხატულებას უნდა პოულობდეს სხვა ქვეყნებთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარებაში.

გ) ნ. ნიკოლაძე ეკონომიკურ საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის თეორიის შესახებ

სახელმწიფოს შინაურ საქმეებში ჩაურევლობის თეორიას ნ. ნიკოლაძე „ბურჟუაზიულს“ უწოდებს: „ეკონომიურ და საზოგადოებრივ მეცნიერებაში ორი უმთავრესი მიმართულება იყო ამ ჩვენს სა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 159.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 3, გვ. 181.

უკუენში. ამ ორს მიმართულებებს შუა მთელი ორმოცი წლის განმავლობაში დაუცხრომელი ბრძოლა იყო ატეხილი. პირველი მიმართულება, რომელსაც ჰქვია „ბუ რ ე უ ა ზ ი უ ლი“, და რომლის წარმომადგენელი იყო ჟან-ბატისტ სე, ამტკიცებდა, რომ ქვეყანაზე ყველაფერი კარგად მიდის, ოღონდ ნურც მთავრობა, ნურც საზოგადოება ნუ გაერევ; ეკონომიურ საქმეებშიო. „აღებ-მიცემობის თავისუფლება“ დაამყარეთო, ქვეყანას მის მეტი არაფერი სჭირიაო, ამ თეორიის ბაირალად ითვლება სიტყვა *laisser faire, laisser passer*, ესე იგი, თავისუფლად რომ ვთარგმნოთ, — აცალეთ, თავი დაანებეთო!“. „მე ვყიდი დამპალ თევზს, სოფლის კაცი მოდის და ყიდულობს, თქვენ (ესე იგი მმართველობას და საზოგადოებას) რა გენალვებათო? თუ არ მოსწონს რად ყიდულობს, თუ ძვირია, წაბრძანდეს, თუ მოტყუედება, რად თანხმდებოდა?“. „მე ვასესხებ ფულს და მანეთში ორს მანეთს ვიღებ სარგებელს; ეს ჩემი და მსესხებლის საქმეა, თუ ძვირად მიაჩნია — ნუ მიიღებსო... ეს გახლავთ ბურჟუაზიული მიმართულების აზრი. ასე ითარგმნება „აღებ-მიცემობის თავისუფლების ფრაზა“¹.

აღნიშნულ მიმართულებას ნ. ნიკოლაძე გმობს და მასზე წინ აყენებს ე. წ. „საზოგადოებრივ“ მიმართულებას, რომელიც ქადაგებს, რომ საზოგადოების ცალკეული წევრები არ უნდა დაიჩაგრონ; საზოგადოება უნდა ცდილობდეს თითოეული წევრის ცხოვრების ისე მოწყობას, რომ სხვისი მორჩილი არ გახდეს; აღებ-მიცემობის თავისუფლება სინამდვილეში ძარცვაა და იგი უნდა შეიზღუდოს სხვადასხვა ღონისძიებებით. ამდენად ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს აღებ-მიცემობის თავისუფლებისა და სახელმწიფოს ეკონომიურ საქმიანობაში მონაწილეობას, ჩარევას ქადაგებს. ნ. ნიკოლაძე მართებულად უარყოფს ჟან-ბატისტ სეის თვალსაზრისს. ამ თეორიის რეაქციულობა თავის დროზე ამხილეს მარქსიზმის კლასიკოსებმა².

ნ. ნიკოლაძე არკვევს თუ რამ გამოიწვია სახელმწიფოს ეკონომიკურ საქმეებში ჩაურევლობისა და საზოგადოების ცალკე წევრების პირადი თავისუფლების თეორიის ჩამოყალიბება. იგი აღნიშნავს, რომ 1848 წლის საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ ფრანგი ხალხი ფაქტიურად ციხის გარემოცვაში არსებულ ხალხს მოგვაგონებდა, რომელიც გმინავდა თვითმპყრობელობის სულთამხუთავი რეჟიმის

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 420.

² К. Маркс. Капитал, т. 3, стр. 48.

ქვეშ. ამნაირმა გარემოებამ აიძულა ხალხი და მისი საუკეთესო წარმომადგენლები უქმყოფილება გამოეთქვა. ასე დაედო საფუძველი თეორიას, „რომელიც თავის გამოსავალ წერტილად აცხადებდა ეკონომიურ საქმეებში სახელმწიფოს ჩაურევლობასა და საზოგადოების ცალკე წევრების უსაზღვრო პირად თავისუფლებას“¹. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ამ თეორიის მამამთავრად უნდა დავასახელოთ, ერთი მხრივ, სეის სკოლის ეკონომისტთა „პროგრესული ფრაქცია“, ხოლო მეორე მხრივ — პრუდონი და მისი მიმდევრები².

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ სახელმწიფოს ჩაურევლობის თეორიამ ფართო მხარდაჭერა პოვა საზოგადოების მხრივ. ამის მიუხედავად, თეორიას არ შეეძლო მდგომარეობის გამოსწორება, ხალხის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება, დაბრკოლებათა გადალახვა. ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ შეუძლებელია მშრომელი მასების მდგომარეობის გამოსწორება თუ ძირფესვიანად არ იქნა გარდაქმნილი საზოგადოებრივი წყობილება. სახელმწიფოს ჩაურევლობა და საზოგადოების ცალკე წევრების პირადი თავისუფლების მიღწევა შესაძლებელი გახდება მაშინ, „როდესაც ისინი გაერთიანებული შრომით — საერთო ძალების, ხოლო გაერთიანებული მოხმარებით და უშუალო გაცვლა-გამოცვლით — საერთო სიმდიდრის ეკონომიზაციას მოახდენენ“³. ამდენად, ნ. ნიკოლაძის აზრით, სახელმწიფოს ჩაურევლობა თეორიულ ლაყბობად რჩებოდა. ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისის სისწორე სახელმწიფოს ჩაურევლობის თეორიის შესახებ დასტურდება შემდგომი პერიოდის გამოკვლევებით⁴.

ნ. ნიკოლაძე აღებ-მიცემობის თავისუფლებას და სახელმწიფოს ეკონომიურ საქმეებში ჩაურევლობის თეორიას როდესაც აკრიტიკებს, ნ. გ. ჩერნიშევსკის პოზიციაზე დგას. ნ. გ. ჩერნიშევსკიმ საფუძვლიანად გააკრიტიკა აღნიშნული თეორია სტატიაში «Экономическая деятельность и государство» და დაასაბუთა სახელმწიფოს აუცილებელი ჩარევა ეკონომიურ საქმიანობაში⁵.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 414.

² იქვე, გვ. 415.

³ იქვე, გვ. 417.

⁴ И. Г. Марков. Жан Батист Сэй, М.-СПб., 1929.

⁵ Н. Г. Чернышевский. Полное собр. соч., т. 5, стр. 589.

დ) სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი

ნ. ნიკოლაძეს საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულებაზე. 1873 წ. პარიზში გამოცემულ გაზეთ „დროშაში“ ნ. ნიკოლაძემ გამოაქვეყნა სტატია „ეკლესია და სახელმწიფო“. ამ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე აჩვენებს ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის გამწვავებულ მდგომარეობას, მიუთითებს სხვადასხვა ქვეყნებში ამ საკითხის გადაწყვეტის გზებზე.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ 1870 წლის მსოფლიო საეკლესიო კრებამ დაგმო ამ პერიოდის სახელმწიფო და სამოქალაქო წესები (კერძოდ, სახელმწიფო საქმეების კონტროლი, დეპუტატების ამორჩევა, ქორწინების წესები და სხვა). იწყო სახელმწიფო კანონების უარყოფა და საკუთარი წესების შემოღება იმ მოტივით, რომ თითქოს ეკლესია სახელმწიფოს წინაშე წაყენებულ პრეტენზიებში ამტკიცებდა, რომ იგი ღვთის მემკვიდრეა და მის ნებას ასრულებს.

ნ. ნიკოლაძე არკვევს სამღვდელოების გაძლიერების მიზეზს. იგი მიუთითებს, რომ სამღვდელოებამ ხალხის უმეცარების გამო ხელში ჩაიგდო დიდძალი მიწები და ქონება: იგი „მომაცუდავების, გამოჩერჩეტებული ქალების და დაბრმავებული კაცების შეშინებულ გონებას საიქიოს და ჯოჯოხეთის სურათებს უხატავდა და ეუბნებოდა: თუ საიქიოს ნეტარება და ჯოჯოხეთის გადარჩენა გინდათ, დიდძალი ფული, მამული შესწირეთ ეკლესიასო. დაშინებული, ავადმყოფი, გამოტყინებული გონება (თავისი) ცოდვების გამოსმყიდველად, გლეხებს, (მამულებს...) სწირავდა რომის პაპის სასარგებლოდ. სამღვდელოება იმდენად გაძლიერდა და გამდიდრდა, რომ სახელმწიფოს ტოლი და მტერი შეიქმნა“¹.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ეკლესიასა და სამღვდელოების გავლენის ზრდა საფრანგეთის რევოლუციამ იმით შეაჩერა, რომ მთლიანად ჩამოართვა მამულები და ხელფასი დაუნიშნა. ამავე მაგალითს მისდია თითქმის მთელმა ევროპამ.

ნ. ნიკოლაძის მითითებით საფრანგეთ-პრუსიის ომის დამთავრების შემდეგ კვლავ დაისვა საკითხი სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ და ამ საკითხზე ჩამოყალიბდა

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 3, გვ. 177.

სხვადასხვა მოსაზრება: 1) ლიბერალურ-რესპუბლიკური პარტია მოითხოვს ეკლესიისათვის სახელმწიფო სახსრების მიცემის შეწყვეტასა და მის სრულიად განცალკევებას; 2) სამღვდელოება მოითხოვს სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლობასა და თავისუფალი მოქმედების უფლებას; 3) ზოგიერთი რესპუბლიკელები კატეგორიულად მოითხოვენ სამღვდელოების მორჩილებას სახელმწიფოს წინაშე.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი მეტად რთული მოსაგვარებელია. ნიკოლაძეს მოსწონს ქენეველთა მიერ გადადგმული ნაბიჯი ამ პრობლემის გადასაწყვეტად, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ქენევეში სამღვდელოებას ირჩევს მრევლი. არჩევნებისათვის თითოეულმა კანდიდატმა თავისი თვალსაზრისი უნდა გამოთქვას. ეს კი საშუალებას აძლევს ხალხს გაერკვეს კულტის მსახურთა თვალთმაქცობაში და ამაოდ მორწმუნეობას თავი მიანებოს.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე მომხრეა, რომ ეკლესია ემორჩილებოდეს სახელმწიფოს. ამასთან იგი მოითხოვს ხალხთა მასების განთავისუფლებას რელიგიური ცრურწმენისაგან, გონებადამშულობისა და გაუნათლებლობისაგან. ნ. ნიკოლაძე არ აყენებს საკითხს რელიგიისა და ეკლესიის მთლიანად გასაუქმებლად. ამის მიუხედავად, მისი მოთხოვნა სახელმწიფოსათვის ეკლესიის დამორჩილების თაობაზე პროგრესულია.

ე) ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს ფორმების შესახებ

ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს ფრიალ საინტერესო მოსაზრებანი სახელმწიფოს ფორმების შესახებ. მის პუბლიცისტურ წერილებსა თუ მოგონებებში არაერთგზის შევხვდებით მსჯელობას ამ საკითხზე, რომელთა ამოკრება და გაანალიზება საშუალებას იძლევა გავარკვიოთ ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი სახელმწიფოს მმართველობისა და წყობილების ფორმებზე და მათთან დაკავშირებულ ზოგიერთ მომხილველ საკითხებზე.

ნ. ნიკოლაძე ეძიებდა ისეთი საზოგადოებრივი წყობილების დამყარების გზებს, სადაც ხალხს ბედნიერად ცხოვრება შეეძლებოდა. მისი აზრით, საზოგადოებრივი ჰარმონიის დამყარებისაკენ მისწრაფება ყველა ხალხის თვისებაა. სამწუხაროდ, კაცობრიობამ ვერ მიაღწია

ვერც საზოგადოებრივ პარმონიას, და ვერც ისეთ საზოგადოებრივ წყობილებას, სადაც ხალხი ასე თუ ისე კმაყოფილი იქნება¹.

ნ. ნიკოლაძემ ახალგაზრდობის წლებში შემოიარა თითქმის მთელი ევროპა. მან ბევრი რამ პროგრესული და სასარგებლო ნახა თავის სამშობლოსთან შედარებით და ამიტომ შინ დაბრუნებისთანავე ეწევა პროპაგანდას ამ პროგრესულის გადმოსაღებად. ნ. ნიკოლაძეს მოსწონს თავისუფალი შვეიცარიის სახელმწიფო წყობილება, განსაკუთრებით კი ის გარემოება, რომ შვეიცარიას ჯარი არ ჰყავს: „მას აქეთ, რაც ის ავსტრიის ხელიდგან განთავსუფლდა, ის საკუთარ საქმეებს თვითონვე მართავს: გამგებლათ იმას თავისი ამორჩეული პირები ყავს და მათზე ზედამხედველათ ამორჩეული დეპუტატები უყენია, მაგრამ ყველაზე ახირებული საქმე ის არის, რომ იმას ჯარი არ ყავს“².

ნ. ნიკოლაძე იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს ფორმას, რომ ამ უქანასკნელს უკავშირებს ომში გამარჯვებასა თუ დამარცხებას. მაგალითად, 1870 წელს საფრანგეთ-პრუსიის ომში, ნიკოლაძის აზრით, საფრანგეთის დამარცხების ერთ-ერთი მიზეზი იყო, რომ „საფრანგეთის ხალხს... არ უყვარს და არ მოსწონს ეხლანდელი სახელმწიფო წესი. მას ახსოვს რესპუბლიკა და ჰგონია, რომ საფრანგეთს და მის ხალხს შეფერის რესპუბლიკის თავისუფალი წეს-წყობილება“³.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ქვეყნის წარმატების ძირითადი პირობაა ერთიანობა და სახელმწიფოს პროგრესული წყობა: „გერმანიის ახალგაზრდობა მწუხარე გულით უყურებდა საფრანგეთის დიდებას და გერმანიის აოხრებას. მან კარგად იცოდა, რომ საფრანგეთს ეს დიდება ერთობამ და ახალმა წესმა მიანიჭა. და რადგანაც გერმანიის დაცემის მიზეზი ხალხის განაწილება და უხვირო მართვა იყო, ახალგაზრდობა გულმხურვალედ ნატრობდა გერმანიაშიც ერთობის და თავისუფლების დაარსებას“⁴.

სახელმწიფოს ფორმების საკითხზე ნ. ნიკოლაძე მრავალ ნაშრომში მსჯელობს. შეჯამებული სახით ეს საკითხი გაშუქებულია სტატიის: „მოკლე განხილვა მმართველობის სხვადასხვა ფორმისა“⁵. მას-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 256.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 141.

³ იქვე, გვ. 161.

⁴ იქვე, გვ. 123.

⁵ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 370—385.

ში ძირითადად სახელმწიფოს მმართველობის ფორმებია განხილული, მაგრამ გზადაგზა სახელმწიფოს წყობილების საკითხებიცაა წარმო-
ჩენილი.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, „სხვადასხვა სახელმწიფოში მმართველო-
ბის ფორმა სხვადასხვანაირია, უმთავრესი ფორმა კი ორგვარია: მო-
ნარქიული და რესპუბლიკური“. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ სა-
ხელმწიფო მმართველობის ფორმები მარტო რესპუბლიკური და მო-
ნარქიული როდია, არამედ „მრავალნაირია“, მაგრამ ნიკოლაძე სა-
ხელმწიფო მმართველობის სხვა ფორმებს არ ასახელებს, იგი აყალი-
ბებს თუ რა არის რესპუბლიკა და რას წარმოადგენს მონარქია. ნ. ნი-
კოლაძის აზრით, „მონარქიული ეწოდება იმ მმართველობის ფორმას,
რომელშიაც უზენაესი უფლება ერთი პირის ხელშია. ამ პირს ჰქვია
მონარქი, ანუ ხელმწიფე და სახელმწიფოს მონარქიას ეძახიან“¹.
ნ. ნიკოლაძე აზუსტებს სიტყვა მონარქიის ეტიმოლოგიას: „მონარქი
ბერძნულად ნიშნავს ხელმწიფეს. ხელმწიფეებს სხვადასხვა ტიტული
ან სახელი აქვთ: იმპერატორი, კაროლი, მეფე, დიდი ლერცოგი, ლერ-
ცოგი, დიდი მთავარი, მთავარი, სულთანი, შაჰი, ხანი და სხვა. ამის
გამო იმათ სამფლობელოს ეწოდება იმპერია, საკაროლო, სამეფო, სა-
ლერცოგო, სამთავრო, სასულთნო, სახანო და სხვ“².

ნ. ნიკოლაძე, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, აყალიბებს მონარ-
ქიის ცნებასა და ჩამოთვლის მონარქიის სახეებს. მოყვანილი ციტა-
ტიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე მონარქიათა სახელწოდებას განსაზ-
ღვრავს იმის მიხედვით, თუ ვინ უდგას სათავეში ამა თუ იმ პოლი-
ტიკურ ერთეულს. ამ ნიშნის მიხედვით ნ. ნიკოლაძე იცნობს მონარ-
ქიის შემდეგ სახეებს: 1. იმპერია, 2. საკაროლო, 3. სამეფო, 4. სა-
ლერცოგო, 5. სამთავრო, 6. სასულთნო, 7. სახანო. თავისთავად მო-
ნარქიის ზემოთ აღნიშნული კლასიფიკაცია შეცდომა არ უნდა იყოს,
მაგრამ სახელწოდების მიხედვით მონარქიათა სახეების განსაზღვრა
ვერ აჩვენებს მონარქიის ნამდვილ არსს. ნ. ნიკოლაძე ასახელებს მო-
ნარქიის ორ სახეს: 1. მემკვიდრეობითი მონარქია, 2. არჩევითი მო-
ნარქია. ნ. ნიკოლაძე ცალ-ცალკე განმარტავს თითოეულ მათგანს:
„თუ ხელმწიფობა მემკვიდრეობით გადადის ერთის პირისაგან მეორე-
ზედ, მაშინ მმართველობას ეტყვიან მონარქიულს, მემკვიდ-“

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 370.

² იქვე.

რეობითს. და თუ ხელმწიფე ამორჩევით ინიშნება, მაშინ—ამორჩევითს¹.

ნ. ნიკოლაძე ახდენს მონარქიის სახეების კლასიფიკაციას მმართველობის წესის მიხედვით:

1. დესპოტური მონარქია, 2. გარეშეუსაზღვრელი ანუ აბსოლუტური მონარქია, 3. გარეშე საზღვრული ანუ კონსტიტუციური მონარქია. ასეთი კლასიფიკაციის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე ცალ-ცალკე აყალიბებს თითოეული მათგანის ცნებას და იძლევა მათი შესაბამისი შინაარსის გარკვევას.

უპირველეს ყოვლისა, ნ. ნიკოლაძე მსჯელობს მონარქიის ისეთ სახეზე, როგორიცაა დესპოტია. ნიკოლაძის აზრით, დესპოტური მონარქია სახელმწიფოს ისეთი ფორმაა, რომელშიც „ხელმწიფე თავის ნებაზედ მართავს თავის სამფლობელოს, არ მიხედავს არა კანონს და თავის ქვეშევრდომებს ისე ექცევა, როგორც თვითონ უნდა და ეხალისება“².

ნ. ნიკოლაძე დესპოტიის კემმარტ განმარტებას იძლევა. მართლაც დესპოტური მმართველობის დროს, დესპოტი არ უყურებს არავითარ კანონებსა და ახორციელებს იმას, რაც მოესურვება.

ნ. ნიკოლაძის მითითებით „დესპოტურ სახელმწიფოში მმართველობის უფლება დაყოფილი არ არის, თუმცა იქ დაწერილი სჯული არსებობს, მაგრამ საქმით იმას არ ასრულებენ. აქ სახელმწიფოსა და მისი მმართველობის ნება სჯულზედ უმაღლესია. მცხოვრებლების სიცოცხლე და საკუთრება სრულიათ იმათს ხელშია. დესპოტური მმართველობის ფორმა არსებობს მხოლოდ გაუნათლებელს ქვეყნებში, სადაც ხალხი დაცემული და დამონაევებულია, მაგალითად სპარსეთში, ჩინეთში და სხვა აზიის სახელმწიფოებში“³.

მაშასადამე, ნ. ნიკოლაძე მეტად ღრმად ერკვევა მონარქიის ერთ-ერთი სახის დესპოტიის არსში. იგი სწორად მიუთითებს, რომ დესპოტიაში კანონები ფორმალურად არსებობს, ყველაფერი აქ არის სახელმწიფოს მეთაური — დესპოტი, რომელიც განაგებს სახელმწიფოს თავისი ნება-სურვილის მიხედვით.

დესპოტიის ცნებისა და არსის გარკვევის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე არკვევს „გარეშეუსაზღვრელ ან აბსოლუტურ“ მონარქიას. მისი აზ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 370—371.

² იქვე, გვ. 371.

³ იქვე.

რით, „რომელ სახელმწიფოშიაც ხელმწიფე მარტო თავის სახელით და უფლებით ამტკიცებს და გამოსცემს კანონებს და ამ კანონების ძალით თვითონ მართავს ხალხს, იმ სახელმწიფოს მმართველობას ჰქვიათ გარეშეუსაზღვრელი ან აბსოლუტური და ხელმწიფეს — თვითმპყრობელი“¹.

1870 წელს დაწერილ სტატიაში „აბსოლუტური და კონსტიტუციური მონარქია და რესპუბლიკა“² ნ. ნიკოლაძე უფრო ზუსტად აყალიბებს აბსოლუტური მონარქიის ცნებას: „აბსოლუტური მონარქია ჰქვია ისეთ მმართველობის წესს, სადა ყოველგვარი სახელმწიფო საქმეები მარტო ერთი კაცის — მონარქის — ე. ი. ხელმწიფის ხელშია, რომელიც მისგანვე დაწესებულის კანონებისამებრ სახელმწიფოს განაგებს. ამნაირ ქვეყანაში სამგვარი უფლება (კანონის-მდები, ადმინისტრაციული და სამსჯავრო) მხოლოდ ხელმწიფეზედ არის დამოკიდებული, მაგრამ მისი უფლება და ნება ზოგჯერ მისგანვე გამოცხადებული კანონებით არის ხელმძღვანელი, მაგრამ საზოგადოდ მის ნება სჯულზედ უმაღლესია, თავათ კანონია. აბსოლუტური უფლების მქონე ხელმწიფე ნიშნავს ყოველგვარ მოხელე პირებს: ესენი მხოლოდ მის წინაშე არიან პასუხისმგებელნი“³.

უპირველეს ყოვლისა, საინტერესოა ის, რომ ნ. ნიკოლაძე აბსოლუტურ მონარქიას „გარეშეუსაზღვრელს“ უწოდებს. ამის მიზეზი უნდა იყოს ალბათ ის გარემოება, რომ უფრო ადვილად გააგებინოს ხალხთა ფართო მასებს, მკითხველებს თუ რა არის აბსოლუტური მონარქია. მართლაც ტერმინი „გარეშეუსაზღვრელი“ უფრო გასაგებს ხდის „აბსოლუტურს“.

ჩვენ ზემოთ განვიხილეთ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი დესპოტური მმართველობისა და დესპოტური მონარქიის შესახებ. როგორც დესპოტიისათვის, ისე აბსოლუტური მონარქიისათვის, ნ. ნიკოლაძის აზრით, დამახასიათებელია მონარქის ანუ ხელმწიფის თვითნებობა, მაგრამ მონარქიის ამ ორ სახეს ნიკოლაძე არ აიგივებს და მონარქის თვითნებობის ხარისხით განასხვავებს მათ ერთმანეთისაგან. პირველ შემთხვევაში (დესპოტია), ნ. ნიკოლაძის მითითების თანახმად, მონარქი თავისი ნება-სურვილის მიხედვით მართავს სახელმწიფოსა და არაფერს არ ერიდება, ყველაფერს უგულვებელყოფს, როგორც კანონს,

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 371.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ. ტ. II, გვ. 201—206.

³ იქვე, გვ. 203.

ისე ქვეშევრდომთა ინტერესებსა და „ისე იქცევა როგორც თვითონ უნდა და ეხალისება“¹.

რაც შეეხება აბსოლუტურ მონარქიას, ნ. ნიკოლაძის აზრით, მონარქი აქაც უმაღლესია, აბსოლუტია, გარეშეუსაზღვრელია, მაგრამ დესპოტიისაგან იმით განსხვავდება, რომ აქ მონარქი კი არ უგულვებელყოფს კანონებს, არამედ თავისი ნება-სურვილის შესაბამის კანონებს გამოსცემს, ამტკიცებს მათ და ამ კანონების ძალით თვითონ მართავს სახელმწიფოს. კიდევ მეტი, აბსოლუტური მონარქიის პირობებში ხელმწიფეს ხელთ უპყრია როგორც საკანონმდებლო, ისე აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლება.

აბსოლუტური ანუ გარეშეუსაზღვრელი მონარქიის დახასიათების შემდეგ ნ. ნიკოლაძე ეხება გარეშე საზღვრულს ანუ კონსტიტუციურ მონარქიას. ნიკოლაძის აზრით, „გარეშე საზღვრულს ანუ კონსტიტუციურს უწოდებენ იმ მმართველობას, რომელშიაც ხელმწიფის უფლება შეზღუდულია კონსტიტუციით“². აქვე ნიკოლაძე ცდილობს გაარკვიოს თუ რა არის კონსტიტუცია: „კონსტიტუცია, ანუ ხარტია არის წესდება, რომელიც განსაზღვრავს ხალხის და ხელმწიფის უფლებას. ამგვარ წესდებას ურთიერთის თანხმობით ხელმწიფე და ხალხის წარმომადგენელი დეპუტატები შეადგენენ და დაამტკიცებენ“³.

ნ. ნიკოლაძე არ კმაყოფილდება კონსტიტუციური მონარქიის მოკლე ცნების ჩამოყალიბებით, იგი დაწვრილებით ეხება ასეთი მონარქიის არსის გარკვევას, ამასთან დასძენს, რომ „სხვა და სხვა სახელმწიფოში სხვადასხვა ნაირი კონსტიტუცია არის: მაგრამ სადაც კონსტიტუცია ნამდვილად არსებობს და არა მარტო ქაღალდზედ, სადაც იმას საქმით ასრულებენ, იქ უმთავრესი საფუძვლები თითქმის ყოველგან ერთი და იგივეა. ჩვენ აქ შემოკლებით მოვიყვანთ კონსტიტუციური მმართველობის უმთავრეს საფუძვლებს, ამ მოკლე განხილვაში ჩვენ გვექნება მხედველობაში უფრო ანგლიის კონსტიტუცია, რადგანაც ის არის წარმომადგენელი ნამდვილის კონსტიტუციისა და ხალხის თვით-მმართველობისა. ანგლიის სახელმწიფო და წყობილება მაგალითად აქვთ ევროპაში ყველა განათლებულ ხალ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 371.

² იქვე.

³ იქვე.

ხებს¹ და როდესაც ისინი თავიანთ კონსტიტუციას ადგენენ, იმას ბაძ-
ვიდნენ და იქილამ ბევრი გადმოიღეს“².

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე კონსტიტუციური მონარქიის საკითხს რო-
დესაც არკვევს, გასული საუკუნის ინგლისის კონსტიტუციური მო-
ნარქია აქვს მხედველობაში.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ კონსტიტუციურ მონარქიას სათა-
ვეში უდვას ხელმწიფე, ასევე გარკვეული უფლებები გააჩნია საკა-
ნონმდებლო, აღმასრულებელ და მართლმსაჯულების განმხორციე-
ლებელ ორგანოებს. იგი ითვლება სახელმწიფოს მეთაურად. ხელ-
მწიფის უფლებამოსილებას, მის უმაღლესობას („უაღრესობას“) ნ.
ნიკოლაძე ხელმწიფის პრეროგატივას უწოდებს. ნ. ნიკოლაძე
დეტალურად ჩამოთვლის კონსტიტუციური მონარქის უფლებამოსი-
ლებას.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძის მითითების თანახმად, კონსტიტუციურ
მონარქიას განაგებს არა ხელმწიფე, არამედ ხალხი —კერ-
ძოდ ხალხისაგან არჩეული წარმომადგენლები, რომელთა ხელ-
შია საკანონმდებლო უფლება ანუ, როგორც მას ნიკოლაძე
უწოდებს, „სჯულისდამდები“ უფლება. „კონსტიტუციურის ხელმწი-
ფის მნიშვნელობა სწორედ განიმარტება ამ სიტყვებით: ხელმწიფე
მეფობს და არა მართავს (Le roi regne, mais ne gouverne pas)“. ნ.
ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ხალხისაგან არჩეული წარმომადგენლები,
რომელთა ხელშია საკანონმდებლო (სჯულისდამდები) უფლება,
ქმნიან სახელმწიფო ორგანოს, რომელსაც ეწოდება პარლამენტი.
ნ. ნიკოლაძე დეტალურად იხილავს პარლამენტის ორგანიზაციის,
პარლამენტისა და მთავრობის ურთიერთდამოკიდებულების, პარლა-
მენტისა და ხელმწიფის ურთიერთობის წესებს, ასევე პარლამენტის
კომპეტენციის საკითხებს.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ პარლამენტი არჩევითი ორგანოა.
იგი ირჩევა ხალხის მიერ და არჩევნების წესს განსაზღვრავს კონსტი-
ტუცია. პარლამენტი შედგება ორი პალატისაგან: „ერთს ჰქვიათ ქვე-
მო პარლამენტი, დეპუტატთა ან წარმომადგე-

¹ ნ. ნიკოლაძე ერთგვარად სიმპათიურადაა განწყობილი ინგლისის სახელ-
მწიფეობრივი წყობილებისადმი. ასევე სიმპათიურად იყო განწყობილი ინგლისის
სახელმწიფეობრივი წყობილებისადმი ჩვენი სასიქადლო მწერალი და საზოგადო
მოღვაწე ი. ჭავჭავაძე (იხ. ი. ჭავჭავაძე, თბზ., ტ. 5, გვ. 327).

² ნ. ნიკოლაძე. თბზ., ტ. 1, გვ. 372.

ნელთა პალატა, აგრეთვე პალატა კომუნებისა. ფრანციაში ამ დეპუტატთა პალატას სჯულისდამდებს კორპუსს ეძახიან (le corpus legislatif); მეორეს უწოდებენ ზემო პარლამენტს, ზემო პალატას, აგრეთვე ლორდების ან პერების პალატას. ფრანციაში და იტალიაში ზემო პალატის მაგიერათ მენატო არის¹.

ნ. ნიკოლაძე არკვევს თუ რა განსხვავებაა წარმომადგენელთა პალატასა და სენატს შორის. იგი მიუთითებს, რომ ქვემო პარლამენტში, ანუ წარმომადგენელთა პალატაში ხალხისაგან ამორჩეული დეპუტატები შედიან. წარმომადგენელთა პალატის დეპუტატთა რიცხვს ადგენს კონსტიტუცია. კონსტიტუციითვე განსაზღვრული თუ რამდენმა მცხოვრებმა და ქვეყნის რომელმა კუთხემ უნდა წარმოგზავნოს ერთი დეპუტატი.

რაც შეეხება ზედა პალატას ანუ სენატს, ნიკოლაძის მითითებით აქ ხალხის რიგითი წარმომადგენლები კი არ შედიან, არამედ „ზემო პარლამენტის წევრები უფრო არისტოკრატიის წარმომადგენელი პირები არიან. ანგლიის ზემო პარლამენტში წევრის ადგილი ლორდებს ეკუთვნით შთამომავლობით. იქ სხედან აგრეთვე თანამდებობის ძალით ანგლიის მთავარ-ეპისკოპოსები და ეპისკოპოსები. გარდა ამისა კაროლს შეუძლიან უბოძოს ზემო პარლამენტის წევრობა დამსახურებულ კაცებს. ფრანციაში სენატორებს თვითონ იმპერატორი ნიშნავს².

ნ. ნიკოლაძე ეხება საკითხს იმის შესახებ, თუ რა უფლება გააჩნია პარლამენტს მთავრობის მიმართ.

კონსტიტუციური მონარქიის განხილვასთან დაკავშირებით, ნ. ნიკოლაძე ეხება რიგ მომიჯნავე საკითხებსაც. იგი არკვევს თუ რა არის პარლამენტი, დებატი, ოპოზიცია, პეტიცია, სესია და მრავალი სხვა. ნ. ნიკოლაძის მსჯელობას ამ საკითხებზე განმანათლებლური მნიშვნელობა აქვს.

ახსიათებს რა კონსტიტუციურ მონარქიას, ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ იგი სახელმწიფოს ცუდი ფორმა როდია, მაგრამ ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში ირღვევა კონსტიტუციის პრინციპები, რომელთა შორის ყველაზე დიდი დარღვევაა აღმასრულებელი ხელისუფლების გაძლიერება და საკანონმდებლო ხელისუფლების შეზღუდვა. ნ. ნი-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 373.

² იქვე.

კოლაძის აზრით, სწორედ კონსტიტუციური პრინციპების შეუსრულებლობა იწვევს რევოლუციას.

როდესაც ვეხებით ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს კონსტიტუციური მონარქიის შესახებ, უნდა გავარკვეოთ საკითხი: ხომ არ აღიიალებს ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფო წყობილების ამ ფორმას ან რა შეცდომებს უშვებს იგი ამ საკითხში.

წინასწარ უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციური მონარქია, როგორც სახელმწიფოებრივი წყობისა და მმართველობის ფორმა შედარებით პროგრესულია როგორც დესპოტიასთან, ისე მემკვიდრეობით თუ წოდებრივ წარმომადგენლობით და აბსოლუტურ მონარქიასთან, რადგან კონსტიტუციური მონარქია მონარქიის ზემოთ აღნიშნულ სახეებთან შედარებით უკეთესი ფორმაა ხალხთა მასების ჩასაბმელად სახელმწიფო საქმიანობაში. დესპოტია, აბსოლუტური და თუნდაც წოდებრივ-წარმომადგენლობითი მონარქიები კონსტიტუციურ მონარქიასთან შედარებით ზღუდავენ, არ უშვებენ არჩეული ხალხის წარმომადგენლებს ხელისუფლების ორგანოებში, მაშინ როდესაც კონსტიტუციურ მონარქიაში, თუმცა ფორმალურად, მაგრამ მაინც დაიშვება ხალხის წარმომადგენელთა არჩევა საკანონმდებლო თუ მართლმსაჯულების ორგანოებში.

როგორც ზემოთაც იყო აღნიშნული, ნ. ნიკოლაძე კონსტიტუციურ მონარქიას ზოგჯერ „შეზღუდულ მონარქიასაც“ უწოდებს. კონსტიტუციური მონარქიის მეორე ფორმით გამოხატვა — „შეზღუდული მონარქია“ გვიჩვენებს, რომ ნ. ნიკოლაძე კარგად ერკვევა კონსტიტუციური მონარქიის არსში. კერძოდ, ნ. ნიკოლაძეს ღრმად აქვს შეგნებული, რომ კონსტიტუციური მონარქია შეზღუდულია წარმომადგენლობითი ორგანოს, პარლამენტის მიერ. ასევე კარგად აყალიბებს ნ. ნიკოლაძე მონარქიის კომპეტენციას, პარლამენტის ორგანიზაციის წესს, პალატების უფლებებსა და სხვა.

ნ. ნიკოლაძეს კონსტიტუციური მონარქიის საკითხზე გააჩნია არამარქსისტული დებულებებიც; რაც შემდეგში გამოიხატება: ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ კონსტიტუციურ მონარქიაში (ინგლისში) „სრული თავისუფლება არის ბეჭდვისა და სიტყვისა“. თითქოს იქ ყველა მოქალაქე თავისუფალია. სინამდვილეში კაპიტალიზმის პირობებში არც ინგლისში და არც ევროპის სხვა ქვეყნებში ადგილი არ ჰქონია ნამდვილ თავისუფლებას. სიტყვისა და ბეჭდვის თავისუფლება კი მხოლოდ ქალალზე დაწერილ უფლებებს წარმოადგენდა.

ნ. ნიკოლაძე ვერ იძლევა კონსტიტუციური მონარქიის ჩამოყალიბების მიზეზებს. მისთვის უცნობი დარჩა ის გარემოება, რომ კონსტიტუციური მონარქია ყალიბდება ბურჟუაზიის უძლურებით — გაუმკლავდეს ზელისუფლების შენარჩუნებისათვის მეზრძოლ ფეოდალთა კლასსა და კომპრომისზე წავიდეს მასთან. ნ. ნიკოლაძეს არასწორად სჯეროდა, რომ პარლამენტი მთელი ხალხის, მათ შორის, მშრომელების წარმომადგენლობითი ორგანოც იყო. ფაქტიურად პარლამენტი ბურჟუაზიისა და ფეოდალთა კლასების კომპრომისის შედეგს წარმოადგენდა. მეორე მხრივ, ნ. ნიკოლაძისათვის გაუგებარია ის გარემოება, რომ კონსტიტუციური მონარქია თუ არსებობას განაგრძობს ბურჟუაზიის გაბატონების შემდეგაც, ეს კონსტიტუციური მონარქიის შეუცვლელობით, მისი საუკეთესო თვისებებით კი არ არის განპირობებული, არამედ იმით, რომ კონსტიტუციური მონარქია ამ პერიოდში წარმოადგენს ბურჟუაზიისათვის მეტად საჭირო, მოქნილ იარაღს, რომ ოდნავი დათმობები გააკეთოს პოლიტიკურად გააქტივებულ მშრომელთათვის და არ ჩაებას მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში. „მონარქია საერთოდ არის არა ერთგვაროვანი და უცვლელი, არამედ ძალიან მოქნილი და ბატონობის სხვადასხვა კლასობრივ ურთიერთობასთან შეგუებული დაწესებულება“¹.

ნ. ნიკოლაძის მსჯელობაში კონსტიტუციური მონარქიის საკითხებზე ვერ ვხვდებით მითითებას იმის შესახებ, რომ მონარქი გაბატონებული კლასების ინტერესების დამცველი და გამომხატველია, იგი განზე როდი დგას პოლიტიკურ ბრძოლაში, არამედ აქტიურად იცავს გაბატონებული კლასების, პირველ რიგში კი საკუთარ ინტერესებს.

ამ ნაკლოვანებების მიუხედავად, ნიკოლაძის მოსაზრებანი კონსტიტუციური მონარქიის, როგორც სახელმწიფოს ფორმის საკითხზე — საბოლოო ჯამში პროგრესულია და ავტორის ღრმა დაკვირვების მაჩვენებელია. აქ ნ. ნიკოლაძე ამჟღავნებს საკითხის ღრმა ცოდნას.

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს მმართველობის ფორმებს ორ ჯგუფად ყოფს: მონარქიად და რესპუბლიკად.

ახლა განვიხილოთ ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი რესპუბლიკის შესახებ. ნ. ნიკოლაძე რესპუბლიკას ასე განმარტავს: „... იმ სახელმწიფოს, რომელშიაც უზენაესი უფლება რამდენიმე პირის ხელშია, რეს-

¹ ვ. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 17, გვ. 334.

პუბლიკა ჰქვია¹. რესპუბლიკის შედარებით ვრცელ ცნებას ნ. ნიკოლაძე იძლევა 1871 წელს დაწერილ სტატიაში: „აბსოლუტური და კონსტიტუციური მონარქია და რესპუბლიკა“². ამ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფოს სხვადასხვა ფორმების განხილვისას ყურადღებას რესპუბლიკაზე ამახვილებს და ცდილობს რესპუბლიკის ცნება და არსი ჩამოაყალიბოს მონარქიასთან შეპირისპირებით: „უმთავრესი განსხვავება საზოგადოდ მონარქიასა და რესპუბლიკას შუა ის არის, რომ საცა რესპუბლიკური მმართველობაა, იქ მენაკვიდრობითი ხელმწიფის მაგივრად სახელმწიფოს წარმომადგენლათ ითვლება ხალხისაგან ამორჩეული პირი — რესპუბლიკის პრეზიდენტი“³.

რესპუბლიკის ძირითად დამახასიათებელ ნიშან-თვისებად ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია ის, რომ აქ სახელმწიფოს განაგებენ არა დანიშნული პირები ან მონარქის მემკვიდრეები, არამედ ხალხისაგან არჩეული პირთა წრე. გარდა ამისა მონარქიისაგან განსხვავებით რესპუბლიკას განაგებს არა ერთი პირი, არამედ რამდენიმე. ნ. ნიკოლაძე არკვევს სიტყვა „რესპუბლიკის“ ეტიმოლოგიას. იგი მიუთითებს, რომ სიტყვა „რესპუბლიკა“ ლათინური წარმოშობისაა და ნიშნავს „საზოგადო საქმეს“. ნიკოლაძემ კარგად იცის, რომ რესპუბლიკა მარტო ბურჟუაზიის ეპოქაში როდი არსებობდა, იგი მიუთითებს, რომ რესპუბლიკა არსებობდა ჯერ კიდევ ადრე, ძველ საბერძნეთსა და რომში⁴.

ნ. ნიკოლაძის შეხედულებით რესპუბლიკური მმართველობა არსებობდა როგორც მონათმფლობელურ, ისე ფეოდალურ და ბურჟუაზიულ საზოგადოებებში. იცნობს თუ არა ნ. ნიკოლაძე რესპუბლიკის სხვადასხვა ფორმას?

ნ. ნიკოლაძე თავის შრომებში ძირითადად დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე მსჯელობს და მაგალითად იღებს ამერიკის შეერთებული შტატების რესპუბლიკას, მაგრამ ერთგვარი მინიშნება არსებობს იმისა, რომ ნიკოლაძე გარდა დემოკრატიული რესპუბლიკისა, იცნობს ასევე რესპუბლიკის შემდეგ სახეებს: არისტოკრატიულ რესპუბლიკას, ოლიგარქიულ რესპუბლიკას. ამის დამადასტურებლად მოვიყვანთ თვით ნიკოლაძის განმონათქვამს, როდესაც იგი მსჯელობს რესპუბლიკურ მმართველობაზე: „რესპუბლიკური მმართველობაც სხვადასხვა გვა-

¹ რესპუბლიკის ასეთი განმარტება ნ. ნიკოლაძეს მოცემული აქვს 1866 წელს, იხ. ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. I, გვ. 381.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. II, გვ. 201—206.

³ იქვე, გვ. 204.

⁴ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. I, გვ. 382.

რია. როდესაც რესპუბლიკას მართავენ არისტოკრატები, იმას ეძახიან არისტოკრატულს; თუ უზენაესი უფლება რესპუბლიკაში რამდენიმე გვარმა ან პირმა ჩაიგდო ხელში, მაშინ ამ მმართველობას ოლიგარქიულს უწოდებენ. როდესაც ერთი კაცი მოიგდებს ხელში უზენაესს უფლებას რესპუბლიკაში, იმას ტირანს ეტყვიან და ამგვარს მმართველობას ტირანიას. თუ რესპუბლიკას მართავენ მთელი ხალხისაგან ამორჩეული კაცები, იმის მმართველობას დემოკრატიულს ეძახიან¹. ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე იცნობს არისტოკრატიულ, ოლიგარქიულ და დემოკრატიულ რესპუბლიკებს. რესპუბლიკის ზემოაღნიშნული ფორმები ნ. ნიკოლაძეს მოცემული აქვს ძირითად ტექსტში. იქვე სქოლიოში კი იძლევა მათ ახსნა-განმარტებას, რონელიც საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაში ნიკოლაძე მონათმფლობელური რესპუბლიკის სახეებზე მსჯელობს.

გავარკვიოთ ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ რესპუბლიკური მმართველობის ზემოთ აღნიშნული ფორმები აღარ არსებობს, რომ მათი ადგილი დაიკავა დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ. დემოკრატიული რესპუბლიკის მაგალითად ნ. ნიკოლაძეს მოჰყავს ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებული შტატები და ამ მაგალითის განხილვით აყალიბებს თავის აზრს დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე: „ახლანდელს დროში ყველა რესპუბლიკაზედ უფრო შესანიშნავი არის ჩრდილოეთის ამერიკის შეერთებული შტატები. ამ სახელმწიფოს წესი და დაწყობილება მაგალითად აქვთ სხვა რესპუბლიკებს. ამისათვის ჩვენ აქ მოკლედ გავსინჯავთ იმის მმართველობის ფორმას“².

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ჩრდილოეთ ამერიკის რესპუბლიკა არის 36 შტატისაგან შენდგარი კავშირი. ავტორი შტატს სხვანაირად უწოდებს რესპუბლიკის ნაწილს. ჩვენ აქ ყურადღება უნდა გავამახვილოთ იმ გარემოებაზე, რომ ნ. ნიკოლაძეს მეტად ღრმად ესმის ჩრდილოეთ ამერიკის რესპუბლიკის შემადგენელი ერთეულების რაობა, კერძოდ, შტატის არსი. ნ. ნიკოლაძე მიგვანიშნებს, რომ ჩრდილოეთ ამერიკის რესპუბლიკის შტატი ეროვნული ანუ ავტონომიური ერთეული კი არ არის, არამედ ტერიტორიული ერთეულია. ნ. ნიკოლაძის მიერ ბურჟუაზიული რესპუბლიკის, კერძოდ, ჩრდილოეთ ამერიკის რესპუბლიკის ტერიტორიული ერთეულებით განსაზღვრა იმის

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ. ტ. I, გვ. 382.

² იქვე.

მაჩვენებელია, რომ ავტორი ღრმად ერკვეოდა ბურჟუაზიულ სახელმწიფოს არსში. ნ. ნიკოლაძისათვის ნათელია, რომ ბურჟუაზიული რთული სახელმწიფო ეროვნული ნიშნის მიხედვით კი არ არის აგებული, არამედ ტერიტორიული ერთეულების (შტატების) კრებულს წარმოადგენს.

ამის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე ახასიათებს ჩრდილოეთ ამერიკის რესპუბლიკის შემადგენელ ტერიტორიულ ერთეულებს — შტატებს: „თითოეულ შტატს აქვს თავისი საკუთარი მმართველობა, რომელიც მართავს შტატს და განაგებს თავის თავის შინაგან საქმეებს“¹. შტატების მიერ თავისი მმართველობის განხორციელებას ნ. ნიკოლაძე შტატების თვითმმართველობას უწოდებს. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ჩრდილოეთ ამერიკაში არა მარტო შტატებს, არამედ თითოეულ ქალაქსა და სოფელს თავისი საკუთარი მმართველობა აქვს. ეხება რა შტატების მმართველობის საკითხს, ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატებში საკავშირო სახელმწიფოს მსგავსად „თითოეულ შტატს იმგვარი დაწყობილება აქვს, როგორც მთელს კავშირს. სჯულის დამდები უფლება, მთელი კავშირისათვის, ორის პალატის ხელშია — სენატისა და წარმომადგენელთა პალატისა. სენატორებს და წარმომადგენლებს აქაც ხალხი ირჩევს. აღმასრულებელი უფლება შტატებში ეკუთვნის გუბერნატორს, ხალხისავე აღმორჩევით. მსაჯულებიც ხალხისაგან აღმორჩეული პირები არიან. ჩრდილოეთის ამერიკის რესპუბლიკაში სრული დეცენტრალიზაცია არსებობს; როგორც ზევითა ვთქვით, შტატები თვითონ განაგებენ თავიანთ საკუთარ საქმეებს; კავშირის ცენტრალურ მმართველობას ნება არა აქვს ამ საქმეში გაერიოს. გარდა ამისა შტატებშიაც მაზრების, ქალაქების და სოფლების საზოგადოებებს თვითმმართველობა აქვთ მინიჭებული, ე. ი. თვითონ განაგებენ... თავიანთს ჩვეულებრივს საქმეებს“².

როდესაც ვკითხულობთ ნ. ნიკოლაძის ამ სიტყვებს, ძნელი არ არის შევნიშნოთ, რომ ნ. ნიკოლაძე დიდი სიმპათიით არის განწყობილი ადგილობრივი ადმინისტრაციული ერთეულებისათვის თვითმმართველობის უფლების მინიჭების გამო. კერძოდ, ნ. ნიკოლაძე გარკვეული აღმაფრენით მიუთითებს ხალხის ფართო მასების მონაწილეობაზე ყოველგვარ საქმიანობაში. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძის ქადაგება განმანათლებლურია და უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ქა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 383.

² იქვე, გვ. 384.

დაგება ქართველი ხალხის გამოღვიძებასაც ემსახურებოდა. ნიკოლადეს სურდა საქართველოში ხალხთა ფართო მასების ხელში ყოფილიყო სახელმწიფო თუ ადგილობრივი მმართველობის საქმეები.

გარდა საკუთრივ შტატების მმართველობისა, ნ. ნიკოლადე ეხება ერთიანი სახელმწიფოს მმართველობის საკითხსაც. იგი აღნიშნავს, რომ გარდა შტატების მმართველობისა, „არის კიდევ ყველა შტატებისათვის ერთი საზოგადო მმართველობა, რომელიც განაგებს ყველა შტატების საერთო საქმეებს: ჯარს, გარეშე საქმეებს და სხვ...“¹. ამრიგად, ნიკოლადის აზრით, შტატების კავშირის ანუ ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებული შტატების რესპუბლიკის მმართველობის კომპეტენციაში შედის ის საკითხები, რომლებიც სცილდება ცალკე შტატების კომპეტენციასა და საერთო ყველა შტატისათვის, ე. ი. საერთო შტატის ანუ რესპუბლიკის მმართველობის კომპეტენციაში შემავალი საკითხები წარმოიშობა სწორედ შტატების გაერთიანების შედეგად ანუ რესპუბლიკად ჩამოყალიბების შედეგად. რესპუბლიკურ მმართველობას ნ. ნიკოლადე „საკავშირო ანუ ფედერაციულ მმართველობას“ უწოდებს.

ნ. ნიკოლადე ახასიათებს რა ჩრდილოეთ ამერიკის რესპუბლიკის (შეერთებული შტატების) მმართველობას, ეხება ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოების სტრუქტურასა და ორგანიზაციის წესს, პრეზიდენტის კომპეტენციას, შეერთებული შტატების საკანონმდებლო საქმიანობის პროცედურას და სხვ.².

ახასიათებს რა ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატებს, როგორც დემოკრატიულ რესპუბლიკას, ნ. ნიკოლადე მას წინ აყენებს ყველა ფორმის სახელმწიფოზე, კერძოდ, კი, უბირატესობას ანიჭებს კონსტიტუციურ მონარქიასთან შედარებით. ნ. ნიკოლადე აღნიშნავს, რომ ჩრდილოეთ ამერიკის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში კარგად არის მოწესრიგებული საკანონმდებლო, აღმასრულებელი თუ სასამართლო ხელისუფლების საკითხი: „სამი უფლება: სჯულის-დამდები, აღმასრულებელი და სამსჯავრო შეერთებულ შტატებში უკეთ და უფრო სწორად არის განსაზღვრული, ვინემ ევროპის კონსტიტუციურს სახელმწიფოში. სამივე უფლება ხალხისაგან წარმოსდგება“³.

ნ. ნიკოლადეს მეტად მოსწონს ის გარემოება, რომ ჩრდილოეთ

¹ ნ. ნიკოლადე. თხზ., ტ. II, გვ. 205.

² ნ. ნიკოლადე. თხზ., ტ. I, გვ. 383.

³ იქვე.

ამერიკის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში სასამართლო ხელისუფლება არ არის დამოკიდებული რომელიმე ხელისუფლებაზე, ვთქვათ საკანონმდებლო ან აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე, არ არის დამოკიდებული იმდენად, რამდენადაც მოსამართლეებს ხალხი ირჩევს.

ვიხილავთ რა ნ. ნიკოლაძის შეხედულებებს დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე. უნდა მივუთითოთ, რომ ნ. ნიკოლაძეს ძირითადად სწორად აქვს წარმოდგენილი ჩრდილოეთ ამერიკის დემოკრატიული რესპუბლიკის ფორმა და მიზი არსი. ნიკოლაძე სწორად აყალიბებს თუ როგორია აქ ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები, რა უფლებამოსილება გააჩნია პრეზიდენტს, როგორ ხდება კანონმდებლობის შემუშავება და მიღება. სწორია იგი აგრეთვე, როცა დემოკრატიულ რესპუბლიკას წინ აყენებს კონსტიტუციურ მონარქიასთან შედარებით, მაგრამ ზოგიერთ საკითხში ნ. ნიკოლაძე ზუსტი არ არის, კიდევ ნეტი — იგი ბურჟუაზიულ რესპუბლიკის მარჯაისტულ შეფასებამდე ვერ მალდებდა. მაგალითად, ნ. ნიკოლაძის ნაწერებში ვერ შევხვდებით, რომ ბურჟუაზიული დემოკრატიული რესპუბლიკა არის ისეთი მმართველობის ფორმა, სადაც სინამდვილეში ძალაუფლება მიეკუთვნება წარმოების საშუალებების მესაკუთრე კაპიტალისტთა კლასს. ნ. ნიკოლაძე ცდება, როდესაც მიუთითებს, რომ ყოველგვარი ხელისუფლების სათავე არის ხალხი. სინამდვილეში ბურჟუაზიული რესპუბლიკა არის არა ხალხის ძალაუფლების გამოხატულება, არამედ ბურჟუაზიის დიქტატურის განხორციელების იარაღი. ნ. ნიკოლაძისათვის უცნობი დარჩა, რომ ბურჟუაზიულ რესპუბლიკაში მშრომელი, ექსპლუატირებული ნასების უმრავლესობა ყოველგვარი ხერხებით იღვენება პოლიტიკური ცხოვრებისაგან, სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობისაგან.

ნ. ნიკოლაძის შეხედულებათა გაანალიზებით იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფო მმართველობის უამრავ ფორმათა შორის პირველ ადგილზე აყენებს რესპუბლიკას. ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად ეკიდება სახელმწიფო მმართველობის ისეთ ფორმებს, როგორიცაა მონარქია (ტირანია, დესპოტია, აბსოლუტური და კონსტიტუციური მონარქიები). ამის დამადასტურებელია 1894 წელს გამოქვეყნებული სტატია „ბულგარია“¹.

ნ. ნიკოლაძე რესპუბლიკური წყობის მხურვალე დამცველი დარჩა სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებამდე. ნ. ნიკოლაძემ რესპუბლიკის შე-

¹. ჟურნ. „მოამბე“, 1894, № 6, გვ. 181—188.

სახებ თავისი მოსაზრებების განსაკუთრებით დამაჯერებლად და ვრცლად ქადაგება იწყო თებერვლის ბურჟუაზიული რევოლუციის შემდეგ. იგი გაზ. „რუსკაია ვოლიაში“ ბეჭდავს სტატიებს, რომლებშიც დამაჯერებლად ასაბუთებს რესპუბლიკური მმართველობის უპირატესობას მმართველობის სხვა ფორმებთან შედარებით¹. ამ წერილებში ნ. ნიკოლაძემ შეაჯამა თავისი ცხოვრების მანძილზე შეძენილი გამოცდილება და გააკეთა დასკვნა, რომ რუსეთში დამხობილი მონარქიის შემდგომ მხოლოდ და მხოლოდ რესპუბლიკა უნდა დამყარდეს². ნ. ნიკოლაძე მოუწოდებს საზოგადოებას, მშრომელ ხალხს, იბრძოლოს რესპუბლიკის დასაარსებლად. ამისათვის იგი მოიშველიებს ავტორიტეტებს, რომლებიც რესპუბლიკას ანიჭებდნენ უპირატესობას: «Не производил еще мир таких самоотверженных и деятельных республиканцев, как Мадзини, Гарibaldi, истинных творцов освобождения и единства Италии... Гигантами же на другом уже попроще, не воли, а мысли, были их современники — Фребелли, Карлы Марксы, Карлы Блинды, Лассалли, все те же республиканцы чистой воды, республиканцы не на словах только, а и на деле»³.

სამწუხაროდ, ამ პერიოდში ნ. ნიკოლაძე რესპუბლიკის ფეტიშიზმამდე მიდის. რესპუბლიკაში ხედავს იგი გადამწყვეტს, ნაცვლად იმისა, რომ ძირითადი ყურადღება გადაეტანა წარმოების საშუალებების საღმრთო დამოკიდებულების საკითხზე. მიუხედავად ამ შეცდომისა, ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი სახელმწიფო მმართველობის რესპუბლიკურ ფორმაზე პროგრესულია.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტულ კამპანიაში განხილულია სახელმწიფო წყობილების ფორმებიც. ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფო წყობილების მიხედვით იცნობს სახელმწიფოს ორ ფორმას: რთულს (ფედერაცია, კონფედერაცია) და მარტივს ანუ უნიტარულს.

სანამ უშუალოდ განვიხილავდეთ ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისს სახელმწიფო წყობილების რთულ და მარტივ ფორმათა შესახებ, ინტერესმოკლებული არ იქნება შევეხოთ საკითხს თუ როგორ ჰქონდა წარმოდგენილი ნ. ნიკოლაძეს საერთოდ ხალხების სახელმწიფო ერთეულებად გამიჯვნის პრობლემა. ამ საკითხზე პასუხს იძლევა ნ. ნიკოლაძის სტატია „დაწყვეტილი საკითხები“⁴. აღნიშნულ სტატიაში ნ. ნი-

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 5—1, ფურცელი 37—49.

² იქვე, ფურცელი 39.

³ Газ. «Русская воля», 1917, 18 февраля.

⁴ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 493—497.

კოლაძე მიმოიხილავს 1877—78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგებსა და ეხება ევროპის ქვეყნების ორგანიზაციის ანუ მათი ურთიერთგამიჯვნის საკითხს. ამჯერად ჩვენ გვინტერესებს ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი იმის შესახებ, თუ რა უნდა დაედოს საფუძვლად ხალხების გამიჯვნას, რა ნიშნის მიხედვით უნდა ჩამოყალიბდეს ქვეყნები, როგორ უნდა დადგინდეს მათი სახელმწიფო საზღვრები. ნ. ნიკოლაძე წერს: „...თანამედროვე ევროპა ორგანიზების პროცესს განიცდის და ნისი პოლიტიკური მოწყობის საბოლოო ფორმა გაურკვეველია. საჭიროა ამ ფორმის გამონახვა, განსაზღვრა. რა შეიძლება იყოს ეს უცნობი იქსი, რომელმაც უნდა გამოხატოს ევროპის სახელმწიფოების შინაგანი ორგანიზაციის მომავალი და მათი ურთიერთდამოკიდებულება. რაც აუცილებელია ხანგრძლივი მშვიდობის დასამყარებლად კონტინენტზე? რა თქმა უნდა, ვერავინ ვერ გაბედავს ამ კითხვას დადებითი პასუხი გასცეს და, საერთოდ, ყოველი ვარაუდი ამ მხრივ მოკლებულია ყოველგვარ მტკიცე საფუძველს“¹.

ნ. ნიკოლაძე სვამს საკითხს იმის შესახებ, რომ შეიძლება თუ არა სახელმწიფოთა ურთიერთგამიჯვნა მოხდეს ეროვნული ნიშნის მიხედვით და მას მიაჩნია, რომ ასეთი დაყოფა ყველაზე ანგარიშგასაწევი პრინციპია, მაგრამ, ამავე დროს, ითვალისწინებს სიძნელეებს და აღნიშნავს: „ამ შემთხვევაშიაც მაშინვე წარმოიშობა ცნებათა საშინელი აღრევა, სხვადასხვა ხალხებისა და ტომების ეთნოგრაფიული განაწილება ევროპის კონტინენტზე ეწინააღმდეგება ყოველგვარ აზრს, ტერიტორიულად ისეთი მრავალრიცხოვანი ტომების გაერთიანებასაც კი, როგორიცაა რომანული, გერმანული და სლავური. როგორც არ უნდა გაანაწილოთ ისინი გეოგრაფიულ რუკაზე, მაინც ვერ შეადგენთ მსხვილ სახელმწიფოს ერთ ტომისაგან ისე, რომ შუაში არ აღმოჩნდეს ოაზისები სხვადასხვა ტომების უმცირესობისაგან, რომელთაც არც შეერთება სურთ გაბატონებულ ტომთან, და არც შერწყმა. ამ მოსაზრებას სხვა მოსაზრებაც ართულებს: ეტყობა, ტრაქტატების მეშვეობით ახლა ველარ შეცვლი ევროპის რუკას“². ამრიგად, ნ. ნიკოლაძის აზრით, სახელმწიფოთა ერთმანეთისაგან გამიჯვნის ყველაზე უკეთესი ფორმა ეროვნული ნიშანია, მაგრამ ითვალისწინებს გასული საუკუნის 70-იანი წლების მეორე ნახევარში არსებულ არეულობას. ნ. ნიკოლაძე ვარაუდობს, რომ ამ პრინციპის მიხედვით სახელმწიფოების ერთმანეთისა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 495.

² იქვე.

გან გამოიჭვნა არ მოხერხდება და მის ადგილს დაიკავენ ძალა, რომელიც შთანთქავს როგორც ეთნოგრაფიულ, ისე იურიდიულ ნიშნებს. ნ. ნიკოლაძის ეს ვარაუდი სავსებით დადასტურდა რუსეთ-თურქეთის 1877—78 წლების ომის შედეგებით.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის მომდევნო თვეებში ნ. ნიკოლაძე დიდი ინტერესით აშუქებს სახელმწიფო წყობილების საკითხს, რადგანაც რუსეთში დაემხო მონარქია და დღის წესრიგში დადგა რესპუბლიკის დაარსების საკითხი. ანასთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს თავის მოსაზრებებს ფედერაციის შესახებ. იგი მიუთითებს, რომ ისტორიულად არსებობდა ორი სახის რესპუბლიკა — ფედერაციული და უნიტარული: «Первая, как известно, держится на союзе отдельных внутренних вполне самостоятельных государств, объединенных лишь относительно внешних задач и сношений. У каждого штата или кантона свое управление и законодательство, свои финансы, своя внутренняя политика. Недостатки этой системы стали очевидны и ее крайним сторонникам: весь политический и социальный прогресс Швейцарии и Соединенных Штатов идет параллельно с постепенным отбрасыванием центральной федеральной властью разных прерогатив и регалий отдельных штатов и кантонов. В настоящее время центральная власть заведует там, не только дипломатией, и вооруженною силой, но и почтою, таможней, верховным судом, монетою системой и даже общею нормировкой все более обширных сторон внутреннего законодательства»¹.

აქედან ჩანს, რომ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, ფედერაციული რესპუბლიკის ნაკლოვანება გამოხატულებას პოულობს მასში შემავალი სახელმწიფო ერთეულებისათვის (შტატები, კანტონები) პრეროგატივების ჩამორთმევასა და მითვისებაში. ნ. ნიკოლაძე ადგილობრივი თვითმმართველობის მოტრფიალეა და ამდენად ვერ ურიგდება ფედერალური მთავრობის კომპეტენციის გაფართოებას, მის უზონოდ გაზრდას.

ახასიათებს რა აშშ ფედერალურ რესპუბლიკას, ნ. ნიკოლაძე აქებს აქ დამკვიდრებულ წესს: «С другой стороны не всякая часть Соединенных Штатов удаляется суверенных прав. Раньше чем стать «штатом» и приобрести права на самоопределение и самоуправление, им надо дойти до известной степени развития. Пока данная область не доросла до него, она считается только «территорией» и управляется из Вашингтона распоряжениями

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთო № 5—5, გვ. 2.

централной федеральной власти...¹. ნ. ნიკოლაძის აზრით, ამის გარეშე განვითარებული, მოწინავე შტატების ინტერესები შელახული იქნებოდა განუვითარებელი „ველური“ ელემენტებისაგან, რაც უდიდეს საშიშროებად წარმოესახებოდა მთლიანად რესპუბლიკის მომავალს.

ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ დადგება თუ არა რუსეთში ფედერაციული რესპუბლიკის დაარსების საკითხი, უნდა იქნეს გათვალისწინებული სწორედ ეს გარემოებები და აგრეთვე ადგილობრივი თავისებურებანი, რომელსაც დიდი ანგარიში უნდა გაეწიოს კონსტიტუციის შედგენისას.

ნ. ნიკოლაძე მომხრეა ისეთი ფედერაციული რესპუბლიკისა, რომელშიც გაერთიანებული იქნებიან ფართო თვითმმართველობის უფლებით აღჭურვილი სახელმწიფოებრივი ერთეულები.

განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს იგი ამერიკის ფედერაციული რესპუბლიკისათვის დამახასიათებელ იმ თავისებურებაზე, რომლის ძალითაც ყველას როდი უნდა მიეცეს უფლება სხვებთან თანასწორუფლებიანობის საწყისებზე გაერთიანდეს ფედერაციაში, მის სათანადოდ განვითარებამდე უნდა დარჩეს ე. წ. „ტერიტორიად“ და იმართებოდეს ცენტრიდან. სწორედ ამ წესის დაცვას გვთავაზობს ნ. ნიკოლაძე რუსეთში ფედერაციული რესპუბლიკის დაარსებისას. მისი აზრით, ფედერაციაში თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე გაერთიანებით იზარალებენ განვითარებული სახელმწიფო ერთეულები.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ რუსეთში თანასწორუფლებიანი გაერთიანების პრინციპის შემოღება შეუძლებელია მისი უთანაბრო განვითარების გამო. თანასწორუფლებიანობის პრინციპზე გაერთიანება ქვეყნისათვის ზიანის მეტს არაფერს მოიტანს. საერთოდ კი უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. ნიკოლაძე დაქუცმაცებულობასთან შედარებით ცენტრალიზაციას ანიჭებს უპირატესობას.

ზემოთ აღნიშნულის გაანალიზების შედეგად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნ. ნიკოლაძე ფედერაციის მეტად ორიგინალურ ფორმას გვთავაზობს. ნ. ნიკოლაძის აზრით, ფედერაციაში უნდა გაერთიანდნენ მხოლოდ ერთნაირად განვითარებული სახელმწიფო ერთეულები. იგი უარყოფს ფედერაციაში მაღალგანვითარებულ სახელმწიფო ერთეულების გვერდით ჩამორჩენილ ეროვნულ თუ ტერიტორიულ დანა-

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 5—5, გვ. 2.

ყრფთა თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე გაერთიანებას, მაღალ-განვითარებულ სახელმწიფო ერთეულთა დამუხრუჭების რიდით. მეორე მხრივ, ნ. ნიკოლაძე წინააღმდეგია ფედერალური ხელისუფლების უფრო მეტად გაფართოებისა და ცენტრალიზაციისა, იმის გამო, რომ ასეთი ცენტრალიზაცია ბიუროკრატიაში გადაიზრდება.

ნ. ნიკოლაძე უარყოფს რუსეთის მოწყობას კლასიკურ ფედერაციულ პრინციპზე. ისმება კითხვა რა საფუძველზე, რა პრინციპზე უნდა მოწყობილიყო რუსეთის სახელმწიფო ნ. ნიკოლაძის გაგებით? როგორია ფედერაციის ნიკოლაძისეული გაგება? !

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „რომ ავიცილოთ თავიდან ეს გამოსწავლი, რომელიც არავის არ უნდა და ამასთან უზრუნველყოფს გზები შემავალ ნაწილების თავისუფალ განვითარებისა, საჭიროა სახელმწიფოს (ლათ. პარაცია საკავშირო სახელმწიფოზე — ვ. მ.) მიეცეს ისეთი კონსტიტუცია, რომელიც მოახდენს ცენტრალიზაციას გამგეობის იმ ფუნქციებისას, რაც ეხება გარეშე ძლიერებას და გადაჭრით დეცენტრალიზაციას: ყველა იმ დარგთა, როგორც უნდა ემორჩილებოდნენ შინაურ გამგებლობას. განსხვავება ჩვენი ფორმულის ფედერაციულ პრინციპიდან მდგომარეობს იმაში, რომ შვეიცარიაში ან ამერიკაში, სადაც მიღებულია ეს პრინციპი, მოვალეობანი და უფლებანი ყველა ცალკე ცალკე შტატებისა და კანტონების ცენტრალური ფედერალურ მთავრობასთან სულ ერთნაირია, რუსეთს კი ამგვარი ერთნაირობა მიიყვანდა დაცემადის და დაშლადის“¹.

ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე მართალია ევროპულ ფედერაციას უარყოფს, ერთგვარად კონფედერაციაზე მიგვიანიშნებს, მაგრამ მისი მოსაზრება რუსეთის სახელმწიფოს მოწყობის თაობაზე არც სუფთა კონფედერაციის მოთხოვნაა. ნ. ნიკოლაძის თეორია მეტად ორიგინალურია და საკითხის ღრმა ცოდნით გამოირჩევა.

ნ. ნიკოლაძე გვთავაზობს რომ ცალკეულმა ერებმა უნდა ჩამოაყალიბონ თავიანთი სახელმწიფოები და თვითონვე უნდა განაგებდნენ მათ. მაგრამ ისეთი ფუნქცია, როგორიცაა თავდაცვისა და სახელმწიფო ძლიერების, ასევე ისეთი ფუნქცია, რომელიც სცილდება ადგილობრივი მმართველობის კომპეტენციას, საკავშირო მთავრობის კომპეტენციაში უნდა შევიდეს. ნიკოლაძის „პროექტის“ თავისებურება ისიც არის, რომ ყველა ეროვნულმა ერთეულმა ერთნაირად როდი უნდა დაუთმოს ერთი და იგივე ფუნქციები საკავშირო სახელმწიფოს — ეს

¹ ნ. ნიკოლაძე. როგორი რეპუბლიკა? გაზ. „საქართველო“, 1917, № 156.

დამოკიდებულია ეროვნული განვითარების დონეზე: „ცენტრალურია მთავრობის განწყობილება პოლონეთთან და ფინლანდიასთან არ შეიძლება იყოს იმნაირი, როგორც ციმბირის, მცირე რუსეთის პოვოლაჟიკის და კავკასიასთან. ყველა პოლიტიკურ ორგანოებს უნდა მიეცეს მხოლოდ ის, რაც იმას სურს, რაც შეუძლია იმას დაიტიოს მისი ზრდიკა და მოთხოვნილებათა მიხედვით“¹.

ნ. ნიკოლაძის „პროექტით“ მეტად დიდი ყურადღებაა გამახვილებული ეროვნულ დამოუკიდებლობასა და ადგილობრივ თვითმმართველობაზე. მისი აზრით, ეროვნული თვითმმართველობის მინიჭება არა მარტო შეუწყობს ხელს ჩამორჩენილი ხალხების აღორძინებას, არამედ „თანდათან გაიზრდება შეგნება, რომ შეუძლებელია სეპარატიული თვითდაცვა თანამედროვე ცხოვრების სტიქიურ და გარეშე სიფათისა! გან... ყველა ესენი, თანდათან თავიანთი ნებით დაიწყებენ რუსეთთან კავშირისაკენ გადახრას და მის ორბიტაში მოყვებიან... რაც უფრო მეტს დამოუკიდებლობას მისცემს რუსეთი თავის შემადგენელ ელემენტებს, იმდენად ძლიერი იქნება მათი ბუნებრივი მიჯრეკა ველიკო-რუსული ძლიერი ცენტრისაკენ“².

ნ. ნიკოლაძის შეხედულებას სახელმწიფოს რთული ფორმის შესახებ ნათელს ფენს 1876 წელს გამოქვეყნებული წერილი „სლავიანო-ფილთა და ნეოსლავიანოფილთა შესახებ“. აღნიშნულ წერილში ნ. ნიკოლაძე ეხება საყოველთაოდ ცნობილ მოძღვრებასა და ამ მოძღვრებიდან აინტერესებს სლავიანოფილთა შეხედულება ევროპის სლავთა გაერთიანების შესახებ ერთ სახელმწიფო ერთეულად. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ამ მოსაზრების მცდარობა და ნაადრევობა დიდი ხანია დასაბუთებულია: „...რუსული ლიტერატურის გამოჩენილი ადამიანები და რუსული განვითარების საუკეთესო მოღვაწენი თავის უწმინდეს მშველეთად თვლიან სლავიანოფილების წინააღმდეგ ბრძოლას და მათი თავის მოსულებებისა და მიმართულების უაზრობის გაშეშვლებას. კარაჩჩინსა და პოლევიკის, ბელინსკისა და გერცენს, დობროლინოვს, „გოგოლის პერიოდის“ ავტორს³ და ანტონოვიჩს, არა ერთხელ დაუგმიათ, ალფიდან ომეგამდე. სლავიანოფილთა ყველა შეხედულება“⁴.

¹ ნ. ნიკოლაძე, როგორი რესპუბლიკა? გაზ. „საქართველო“, 1917, № 156.

² იქვე.

³ იგულისხმება ნ. გ. ჩერნიშევსკი, ამ პერიოდში ცენტურა კრძალავდა ნ. გ. ჩერნიშევსკის სახელის ხსენებას, ამიტომ ნ. ნიკოლაძე პირდაპირ ვერ ასახელებს მას.

⁴ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 335.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, სლავთა გაერთიანება ერთ სახელმწიფო ერ-
თეულად ჭერ კიდეც ნაადრევია, რადგან ევროპის სლავები განვითარე-
ბის სხვადასხვა დონეზე დგანან. განვითარების სხვადასხვა დონეზე
მდგომი ხალხების გაერთიანება ერთ სახელმწიფო ერთეულად სარ-
გებლობას როდი მოუტანს საერთო სახელმწიფოს, მასში თითოეული
ხალხი იმის მისწრაფებაში იქნება, რომ დაბრკოლებები შეუქმნას ერ-
თიანობასა და როგორცე თავი დაიძვრინოს მისგან. ნ. ნიკოლაძე სლავ-
თა გაერთიანების წინა პირობად ხედავს თითოეული სლავი ხალხის
განვითარებას, მათ ასვლას ზოციალური, ეკონომიკური და კულტუ-
რული განვითარების ისეთ სიმაღლეზე, როდესაც ობიექტურად იქნება
შესაძლებლობა სლავი ხალხის ერთიანობისა. ნ. ნიკოლაძის აზრით,
ჭერჭერობით საამისოდ სლავი ხალხი მომზადებული არ არის: „...მომ-
წიფებული არიან თუ არა სლავები იჩისათვის, რომ შესაძლებელი იყოს
მათთვის ამნაირი „უფლებების გათანაბრება?“. არავის ეპეი არ ეპარე-
ბა იმაში, რომ არც სერბიელები, არც ხორვატები, არც ჩეხები, არც
სლოვაკები არასდროს არ შეურიგდებიან იმ აზრს, რომ შესაძლოა მა-
თა უკონტროლო მართვა ისე, მაგალითად, როგორც სამკვერთხიანი.
ანდა ერთკვერთხიანი ფაშები და კაიმაყამები მართავენ ბოსნიას ანდა
ბულგარეთს. მაგრამ შეიძლება წარმოვიდგინოთ უფლებათა ამგვარ
გათანაბრება ისეთ წყობილების დროს, როგორსაც ქადაგებენ სლავ-
ოფილები დომოსტროის წესებისა და ადათების ძალაში დატოვების
შესახებ და ამ საზოგადოებაში ამ შეხედულებათა გაბატონებისას,
რონლებიც ყველაზე უფრო ძვირფასია მათთვის? აი რა არის საკითხ-
ვი“¹.

სლავთა ერთ სახელმწიფოში გაერთიანებას როდესაც უარყოფს,
ნ. ნიკოლაძე ნ. გ. ჩერნიშევსკის პოზიციაზე დგას. ნ. გ. ჩერნიშევსკი
აკრიტიკებდა სლავიანოფილების ამ მოსაზრებას და ასაბუთებდა, რომ
სლავიანოფილები ფაქტიურად ქადაგებენ დასავლეთ ევროპის სლავ-
თა გაერთიანებას რუსეთის სახელმწიფო უღლის ქვეშ, რუსი ხალხის
გაბატონებას დასავლეთ ევროპის ხალხებზე. ნ. გ. ჩერნიშევსკიმ თავის
წერილებში: «Национальная бестактность»², «Народная бестол-
ковость»³ და სხვა ამხილა სლავიანოფილთა ზრახვები: «Но дело тут
вовсе не в любви к ним, а в эгоистическом расчете подчинить

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 339.

² Н. Г. Чернышевский. Избранные философские сочинения, М., 1951, т. 3, стр. 427.

³ Там же, стр. 451.

ნამ იხ, — тут не желание добра им, а желание увеличить собственное могущество»¹. მეორე მხრივ, ნ. გ. ჩერნიშევსკი აფრთხილებდა სლავიანოფილებს, რომ დასავლეთ ევროპის სლავთა ნაადრევ გაერთიანებას რუსეთის მფარველობის ქვეშ შეიძლება მოჰყვეს ამ უკანასკნელთა ენის თავისებურებების, ტრადიციების, ლიტერატურისა და სხვა დამახასიათებელი თვისებების ფეხქვეშ ვათელვა, რომ აღარაფერი ვთქვათ ზოგიერთი ხალხების (ავსტრიის სლავების) — პოლიტიკური წყობის პროგრესულობაზე და მათი დაკარგვის საშიშროებაზე. ნ. გ. ჩერნიშევსკი ქადაგებდა დასავლეთ ევროპის სლავთა შინაურ საქმეებში ჩაურევლობას, მოუწოდებდა ამ ხალხებს ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური და მორალური განვითარებისაკენ, რასაც ობიექტურად მოჰყვებოდა სლავი ხალხის ერთიანობა.

ნ. ნიკოლაძე ნ. გ. ჩერნიშევსკის მოსაზრებებით ხელმძღვანელობს, იგი წერს: „სლავიანოფილთა მოწინააღმდეგეებს სრულიად არაფერი არ აქვთ სლავთა ერთიანობის საწინააღმდეგოდ. მაგრამ ისინი ამტკიცებენ, რომ ნამდვილი და გონივრული ერთიანობის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ მაშინ. როდესაც შესაძლებელი იქნება სლავთა ამნაირი გათანაბრება. ამ შედეგების მისაღწევად კი სლავთა ერთიანობის კეშმარიტ მგეგმარება... მთელი თავისი ძალ-ღონე ყველას საკუთარ ქვეყანაში უპირველეს ყოვლისა, უნდა მოეხმარა განვითარების დონის ასამაღლებლად და სწორი საზოგადოებრივი ურთიერთობის შესაქმნელად იქ, სადაც ახლა გამეფებულია მხოლოდ ეკონომიური და ადმინისტრაციული ანარქია. ხოლო როცა მათი სამოქალაქო განვითარება მიაღწევს სათანადო სიმაღლეს, მაშინ სლავთა ერთიანობა თითქმის თავისთავად შეიქმნება და ვერავითარი ძალა მსოფლიოში ვერ შეძლებს ამ ურთიერთობის განხორციელებისათვის ხელის შეშლას. მაშინ სლავთა ერთიანობა დაეყრდნობა სლავთა დიდი უმრავლესობის შეგნებულ და მოსაზრებულ მისწრაფებებს, ხოლო ერთიანობა მხოლოდ მაშინაა მტკიცე, როდესაც აქვს ასეთი სოლიდური საფუძველი“².

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე რუს რევოლუციონერ დემოკრატთა სახელმძღვანელო მითითებების გამოყენებით კვლავ ამხილა სლავიანოფილთა მცდარი თვალსაზრისი და გამოთქვა საკუთარი მოსაზრებანი რთულ სახელმწიფოს შესახებ. ზემოთ აღნიშნული საშუალებას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ ნ. ნიკოლაძე რთულ სახელმწიფოს (ფედერა-

¹ Н. Г. Чернышевский. Избранные философские сочинения, М., 1951, т. 3, стр. 468.

ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 339.

ციას) ცნობს იმ შემთხვევაში, როდესაც მასში ხალხების ნებაყოფლობით გაერთიანებას აქვს ადგილი, ხალხების ინტერესების სასარგებლოდ, მათ ასაღორძინებლად და არა დასაკნინებლად.

იგივე თვალსაზრისი ნ. ნიკოლაძემ გაიმეორა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ. ფედერაციის ნიკოლაძისეული თვალსაზრისის გასარკვევად დიდი მნიშვნელობა აქვს პუბლიცისტის ნაწერებს შვეიცარიის რესპუბლიკის შესახებ. შვეიცარიის ფედერაციისადმი ნ. ნიკოლაძე სიმბათითაა განწყობილი. იგი წერს, რომ შვეიცარიის რესპუბლიკა წარმოადგენს ცალკეულ სახელმწიფოთა კავშირს, რომელთაც კანტონები ეწოდებათ. მათი ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანება განპირობებულია თითოეული მათგანის დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მიზნით. პირველად 1291 წელს მასში მხოლოდ სამი კანტონი შედიოდა, ხოლო დღეისათვის (ე. ი. 1917 წლისათვის) მათი რიცხვი ოცდორამდე გაიზარდა. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ შვეიცარიის რესპუბლიკა ფედერაციულია, რადგან მასში გაერთიანებული არიან დამოუკიდებელი „სუვერენული“ კანტონები. !

ნ. ნიკოლაძე აანალიზებს ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატებს და დაასკვნის, რომ იგი წარმოადგენს კონფედერაციას. ნ. ნიკოლაძის ნაწერების ანალიზით საბუთდება, რომ იგი კონფედერაციას ფედერაციის საწყის ფორმად მიიჩნევს. მისი აზრით, კონფედერაცია სახელმწიფოთა გარკვეული მიზნით გაერთიანებაა, მაგალითად, სამხედრო, ეკონომიკური თანამშრომლობის, დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და სხვა მიზნით. ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ფედერალური ხელისუფლება თავდაპირველად ფლობდა საგარეო ურთიერთობის ფუნქციას, შემდგომ კი თანდათან ეუფლება სახელმწიფოს საშინაო ფუნქციებსაც. !

ჩვენ გავარკვეთ ნ. ნიკოლაძის შეხედულება სახელმწიფო წყობილების რთული ფორმების — ფედერაციისა და კონფედერაციის შესახებ. ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფო წყობილების შარტივ ფორმასაც — უნიტარულ რესპუბლიკასაც იცნობს და გამოთქვამს თავის შეხედულებას: „...Второй тип республиканского (и вообще политического) строя — представляет унитарная система управления, сосредоточившая в одном центре и фокус решения всех дел страны, руководство всеми ее живыми силами. Это — система французской республики «единой и нераздельной». Она применима исключительно к государствам совершенно одноплеменным с совершенно незначительными вкраплениями в них постоянных

элементов»¹. აქედან ჩანს, რომ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, უნიტარული რესპუბლიკა სახელმწიფო წყობილების ისეთი ფორმაა, რომელშიც ერთი ერის ხალხია გაერთიანებული, მას ეროვნულ ტერიტორიული ერთეულები არ გააჩნია და ყველა საკითხი, როგორც საშინაო, ისე საგარეო, ცენტრიდან წყდება. აქ ხელისუფლება „ერთიანი და განუყოფელია“. უნიტარული რესპუბლიკის ნიმუშად ნ. ნიკოლაძე საფრანგეთის რესპუბლიკას ასახელებს: «Важнейшая из европейских республик, французская, представляет собою совершенно противоположный тип унитарной, централизованной и во всех отношениях объединенной республики»².

როგორია ნ. ნიკოლაძის დამოკიდებულება უნიტარული რესპუბლიკისადმი? ნ. ნიკოლაძის აზრით, რადგან უნიტარულ რესპუბლიკაში მთელი ძალაუფლება თავმოყრილია ცენტრალური გამგებლობის ხელში — უარყოფითად მოქმედებს ადგილობრივ თვითმმართველობაზე. მას მოყავს საფრანგეთის მაგალითი, სადაც ხელისუფლების ზომიერ მეტად ცენტრალიზაციამ უზომოდ დიდი ზიანი მიაყენა განაპირა მხარეების განვითარებისა და წინსვლის საქმეს. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე უფროსი ბიუროკრატიულ მმართველობას.

ნ. ნიკოლაძის სხვა სტატიების ანალიზით ირკვევა, რომ იგი უნიტარულ სახელმწიფოს ნაკლოვანებად მიიჩნევს იმ გარემოებას, რომ აქ მყარდება რა ცენტრალიზებული მმართველობა, იკვეცება თვითმმართველობა. ნ. ნიკოლაძის აზრით, ცენტრალიზებული მმართველობა ისეთი მმართველობაა, რომლის დროსაც ყველაფერი ცენტრიდან მოდის, ადგილებზე კი არავითარი უფლება არ გააჩნიათ მმართველობის განსახორციელებლად. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „რომელ სახელმწიფოშიაც ცენტრალურ მმართველობას დიდი ღონე აქვს და ერევა ყოველს საქმეში, ისე რომ პროვინციებში იმის დაუკითხველად მცირე საქმეებსაც ვერ გადასწყვეტენ, იმ სახელმწიფოზედ იტყვიან: აქ ცენტრალიზაცია არსებობსო“³.

მეორე მხრივ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, უნიტარულ რესპუბლიკაში ყველა ფუნქციის ერთად თავმოყრა დადებით შედეგს იძლევა ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერებისა თუ შინაური აშლილობის მოსაწესრიგებლად⁴.

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 5—5, გვ. 3.

² ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 5—1, ფურცელი 31.

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 379.

⁴ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 5—5, გვ. 3.

გეცნობით რა ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისს უნიტარული რესპუბლიკის შესახებ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ნ. ნიკოლაძე ძირითადად სწორად აჩვენებს მის დადებით და უარყოფით მხარეებს. ნაკლოვანებად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ნ. ნიკოლაძე უგულვებელყოფს სახელმწიფოს ისტორიულ ტიპსა და ამდენად შეცდომას უშვებს სახელმწიფო წყობილების ფორმების ერთ სიბრტყეზე განხილვით.

ვ) ავტონომიის საკითხი

სახელმწიფო წყობილების ფორმებთან ერთად ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს საინტერესო მოსაზრებანი ავტონომიის შესახებ. ამ პრობლემით ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობიდანვე იყო დაინტერესებული, მაგრამ თავისი შეხედულებები შექამებული სახით ჩამოაყალიბა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ.

ნ. ნიკოლაძე განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა ყოფილი რუსეთის იმპერიაში შემავალი ეროვნული ერთეულების პოლიტიკური ორგანიზაციის საკითხისადმი. სწორედ ამ პერიოდში ნ. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ეროვნული სახელმწიფო ერთეულები სეპარატიზმის გზას კი არ უნდა დაადგნენ, არამედ ავტონომიის სახით უნდა შევიდნენ რუსეთის შემადგენლობაში. ამაზე აღრე კი ნ. ნიკოლაძემ თავის წიგნაკში „ჩემს პოლიტიკაზე“ მტკიცედ დაიცვა ავტონომიზმის თავისებური თეორია, რადგან მისმა მტრებმა ავტონომიის უარყოფაც დასწამეს. ნ. ნიკოლაძემ დამაჩერებლად ანახილა უარყოფელთა ხრიკები და გააშუქა საკუთარი დამოკიდებულება ავტონომიისადმი: „რათ ვიქნებოდი ავტონომიის მტერი, როცა მთელი ჩემი მოღვაწეობა — როგორც წინათ დავამტკიცე — თვითმმართველობას მოვანდომე? ავტონომიაზე ყოველთვის მარტო იმას ვამბობდი, რომ რასაც ჩვენში ამ სახელს არქმევენ, მეცნიერებაში „ფართო ადგილობრივი თვითმმართველობა“ ჰქვია, და ჩვენც ეს სახელი უნდა ვიხმაროთ, უფრო ადვილად მივალწვეთ მ-ზანს მეთქი“¹. აქვე ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ იგი წინააღმდეგია ავტონომიის უკიდურესობის მოთხოვნისა, ე. ი. საქართველოს რუსეთიდან გამოყოფისა. მას ნიაჩნია, რომ ის ვინც უკიდურესობას ემხრობა, ავტონომიის საკითხში უნებურად უკავშირდება „ტრუდოვიკების“ ჯგუფის, პოზიციას, ეს უკანასკნელი კი იაკობინიზ-

¹ ნ. ნიკოლაძე, ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 66.

მის საფუძვლებზე დგას: „ამას გარდა ვინ არ უნდა იცოდეს, თუ რა არსებითი შეურიგებლობა სუფევს ქართულ საქმეს და შრომის ჯგუფის იაკობინიზმს შუა? იაკობინიზმის საძირკველი, იარაღი, მისი შინაარსი ცენტრალიზაცია არის, ე. ი. ეს იაკობინიზმია, რომ ცდილობს ადგილობრივი თვითმმართველობა, პროვინციალური სხვა და სხვა ფეროვნება, კერძო ერები და მხარეები ბრმად დაუმონოს ერთ მოთავე ძლიერებას. იაკობინიზმი არ იყო ერთიანად რომ მოსპო საფრანგეთში ყოველი ნაშთი ეროვნული თვითცნობისა და ფედერაციის საქმე სისხლის მოძრევში ჩაახრჩო? დიდი სამეფოების მკედელი პაწია ერს განა უშველის?“¹.

უკიდურესი ავტონომიის საკითხში ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს ასევე ქართველ ფედერალისტებსა და მენშევიკ სოციალ-დემოკრატებს, რომლებიც, მიუხედავად მათი წინააღმდეგობისა უკიდურესი ავტონომიის საკითხში, მაშინვე თანხმდებიან.²

ნ. ნიკოლაძე უკიდურეს ავტონომიას საზიანოდ თვლის. მისი აზარით, ის ვინც უკიდურეს ავტონომიას ქადაგებს, თვით იქცევა ბურჟუაზ ან მთავრობის დანქაშად. ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ საჭიროა არა უკიდურესი ავტონომიის ქადაგება, არამედ „ვისაც ქართველობის შველა უნდა, მან თავისი პოლიტიკური გეგმა უნდა შეამსუბუქოს, ეგებს რაც შეიძლება უფრო მეტ ხალხს ერთი და იგივე ნამდვილი პრაქტიკული მიზანი აღუნიშნოს, მისთვის გასაგები და საჭირო. მართო ეს შეგვიძენს მტერ-მოყვარის ყურადღებას და მორიდებას. ჯერ ამას უნდა ვეძებდეთ, და არა მიუწვდომელ კოშკიდან მზეთუნახავის ნოტაციებას, რომლისთვისაც თოკის კიბეც კი არ გვაბადია“³.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ავტონომიის საკითხზე მან თავისი მოსაზრება გამოთქვა ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა 21 წლის ყმაწვილმა ჟურნ. „კოლოკოლში“, სადაც უშიშრად გამოაცხადა, რომ «...излишнее преувеличение национальных стремлений может завести Грузию в ту бойню, где недавно содрали кожу с Польши и где высосали всю кровь Черкесов...»⁴.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე კვლავ დაუბრუნდა ავტონომიის პრობლემას 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. ჩემს პოლიტიკაზე, ქუთაისი, 1913, გვ. 66—67.

² იქვე, გვ. 68—69.

³ იქვე, გვ. 77.

⁴ Н. Николодзе. Освобождение крестьян в Грузии, журн. «Колокол», 1 июля 1865, стр. 1632.

დეგ. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ზოგიერთი პოლიტიკური ხელმძღვანელისათვის ავტონომია წარმოადგენს საფრთხობელას, თითქოს ავტონომია გზას უხსნიდეს ერთიან სახელმწიფოსაგან სეპარატიზმს, რომ ავტონომიის მოთხოვნა სხვადასხვა ხალხების მიერ არ ნიშნავს რუსეთისაგან გამოყოფას და გათიშვას. „...Когда поляки, украинцы, сибиряки, грузины, армяне, татары и т. п. требуют себе автономии разных видов и наименований — это вовсе не значит, что тем-самым они хотят и могут разорвать связи, исторически приведшие их под кров русской державы. Это значит только, что связи эти должны, соответственно с нуждами времени, измениться в интересах наилучшей и наименее выгоднейшей производительности союза»¹.

ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ რუსეთის იმპერიის ხალხების მისწრაფება ავტონომიის დასაარსებლად მიზნად ისახავს ადგილობრივი თვითმმართველობის მეტ-ნაკლებად გაფართოებას.

ნ. ნიკოლაძე მომხრეა ავტონომიისა, როგორც ერთიანი სახელმწიფოს შიგნით სხვადასხვა ეროვნული ერთეულების თვითმმართველობის საუკეთესო საშუალებისა, რაც ხელს უწყობს საკავშირო სახელმწიფოს სიმტკიცესაც.

ვაჯამებთ რა ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისს ავტონომიის საკითხზე, არ შეიძლება არ მივეუთითოთ, რომ ნ. ნიკოლაძე შეცდომას უშვებდა, როდესაც ეროვნული ერთეულების ავტონომიის სახით გაერთიანებას ქადაგებდა ერთიან სახელმწიფოში. ნ. ნიკოლაძის თეორია დაახლოებით გაიზიარა ზოგიერთმა პარტიულმა ხელმძღვანელმა სსრ კავშირის შექმნის პერიოდში. ეს შეცდომა უმაღლესე შენიშნა პროლეტარიატის ღიდმა ბელადმა და მკაცრად გააკრიტიკა იგი. ვ. ი. ლენინმა ავტონომიზმის ნაცვლად სსრ კავშირში ეროვნულ ერთეულთა თანასწორუფლებიანობის საფუძველზე გაერთიანება დაასაბუთა².

ზ) ნ. ნიკოლაძე პარიზის კომუნის შესახებ

როდესაც ვეხებით ნ. ნიკოლაძის შეხედულებებს სახელმწიფოს ფორმებზე, არ შეიძლება ყურადღების გარეშე დავტოვოთ თუ რა

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 5—1, ფურცელი 37.

² ვ. ი. ლენინი. ეროვნებათა საკითხისათვის ანუ „ავტონომიზაციის“ შესახებ, თხზ., ტ. 36, გვ. 688-696.

ნოსაზრება გააჩნდა ქართველ პუბლიცისტს პარიზის კომუნის შესახებ. ნ. ნიკოლაძემ სპეციალური სტატია მიუძღვნა ამ საკითხს¹.

სტატიაში „რა არის კომუნა?“ ნ. ნიკოლაძე მიზნად არ ისახავს პარიზის კომუნის არსის მთლიანად გაანალიზებას. ამასთან მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოებაც, რომ ამ პერიოდში პარიზის კომუნის რაობის შესახებ არა თუ ნიკოლაძისათვის, არამედ თვით პარიზის კომუნის ხელმძღვანელებისათვისაც ყველაფერი ნათელი როდი იყო, რადგან ამ დროს პარიზის კომუნა ერთი თვისაც არ იყო².

ამდენად, ნ. ნიკოლაძისათვის მისატყვებელია თუ იგი შეცდომას უშვებს მისი არსის გარკვევისას. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „უკანასკნელ გაზეთებში მკითხველს ხშირად მოუხდებოდა წაკითხვა: „პარიზში კომუნა დაარსდა“, „პარიელებმა ფედერაცია გამოაცხადესო“. ამ სიტყვების ახსნა მით უფრო საჭიროა, რომ იმათ სხვანაირი მნიშვნელობა აქვთ, რომელსაც მკითხველის დაბნევა აღვილად შეუძლია“³.

ნ. ნიკოლაძე თავის წერილში მკითხველს განუმარტავს, რომ ერთ-მანეთში არ არიონ „პარიზის კომუნა“ და „კომუნიზმი“. იგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ის პირები, რომლებმაც კომუნა დააარსეს, სრულებითაც არ არიან იმ მოძღვრების მომხრეები, რომლებიც ქადაგებენ კომუნიზმს. აქ ნ. ნიკოლაძეს მხედველობაში ჰყავს უტოპისტი სოციალისტები, რომლებიც კომუნიზმს ქადაგებდნენ: „როგორც მკითხველს გაგონილი ექნება ეს უკანასკნელი უტოპიური სწავლა იმაში მდვომარეობს, რომ ყველას ქონება და სიმდიდრე მართო მთელ ხალხს, მთელ სახელმწიფოს უნდა ეკუთვნოდესო, რომელიც თითოეულ თავის წევრს უნდა აძლევდეს ყველაფერს, რაც კი მას დასჭირდება სიცოცხლეში და სამაგიეროდ მისგან ყველაფერს იღებდეს, რისიც გაკეთება ან მიცემა იმას შეეძლება. ამ სწავლის აზრით, ყველას საჭიროებაზე უნდა ზრუნავდეს მთელი საზოგადოება ერთად. თავისი წარმომადგენელი მართებულობის ხელით, რომელიც თითოეულ პირს მოქმედებას, მუშაობას და მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას უნდა აძლევდეს“⁴.

ნ. ნიკოლაძე განმარტავს, რომ კომუნა კომუნიზმს კი არ ნიშნავს, არამედ პარიზის მმართველობას.

¹ ნ. ნიკოლაძე. „რა არის კომუნა?“, თბ., ტ. 2, გვ. 469—471.

² «История Франции»—в трех томах, т. II, М., 1973, стр. 438—439.

³ ნ. ნიკოლაძე. თბ., ტ. 2, გვ. 469.

⁴ იქვე.

ნ. ნიკოლაძე მიმოიხილავს „კომუნის“ ეტიმოლოგიას და აღნიშნავს, რომ „წარსული საუკუნის დამლევს, როცა საფრანგეთში დიდი რევოლუცია იყო, პარიჟშიაც დაარსდა ამორჩეული ქალაქის მმართველობა, რომელსაც სახელად კომუნა ერქვა და რომელმაც საკვირველი ძალა და გამბედაობა გამოიჩინა საფრანგეთის დაცვაში და ამალღებაში“.

ნ. ნიკოლაძე არკვევს თუ რას წარმოადგენდა 1871 წლის პარიზის კომუნა. იგი აღნიშნავს, რომ პარიზის ახლანდელი კომუნა იგივეა, რაც ადრე იყო, ე. ი. ქალაქის მმართველი და გამგებელი დაწესებულება: „მაგრამ ეს კომუნა სრულიადაც არ შეეხება კერძო პირების ქონებას და მთელი სახელმწიფოს მართვას, ის არც სიმდიდრის და ქონების შეგროვებას აპირებს სახელმწიფოს ხელში, არც სახელმწიფოს ავადლებს კერძო პირების რჩენას, აღზრდას და წინამძღოლობას“. პარიზის კომუნის არსის გასარკვევად ნ. ნიკოლაძე ერთმანეთს ადარებს კომუნისა და კომუნიზმის (უტოპიური) მომხრეთა მოთხოვნებს ფედერალიზმის საკითხზე. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ კომუნარები მოითხოვენ: „თითოეულ კერძო ქალაქს, თითოეულ მაზრას იმოდენა თავისუფლება და თვითმართობა უნდა ჰქონდეს, რომ თავისებურათ, თავისი ნებით მთელი თავისი ცხოვრების გამართვა შეეძლოს. და ცენტრალურ მმართველობას მათზე ძალა და გავლენა არ ჰქონდეს“. კომუნარების ასეთი მოთხოვნა ნ. ნიკოლაძეს რეაქციულად მიაჩნია, რადგან უკიდურესი განცალკევებულობა ანუ აბსოლუტური დეცენტრალიზაცია, პროგრესს არ უწყობს ხელს. ამის მაგალითად ასახელებს აშშ-ს და შვეიცარიას, სადაც წარმატებას მიაღწიეს არა დეცენტრალიზაციის, არამედ ფედერაციის გზით.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე პარიზის კომუნის არსის გარკვევისას დაასკვნის, რომ პარიზის კომუნა იყო თვით ქალაქ პარიზის გამგებელი ორგანო.

სამწუხაროდ, ნ. ნიკოლაძემ ვერ გამოიტანა ის დასკვნა, რომ პარიზის კომუნა პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოებრივი ფორმის ჩანასახს წარმოადგენდა¹. შესაძლებელია მან იმიტომ ვერ შენიშნა ეს გარემოება, რომ ამ წერილის წერისას პარიზის კომუნა ჯერ კიდევ ერთი თვისაც არ იყო. ამ წერილის გამოქვეყნების შემდეგ კომუნარებმა მრავალი ღონისძიება გაატარეს, რითაც აშკარა ხდება, რომ

იგი მარტო პარიზის გამგებელი ორგანო როდი იყო, მან საერთაშორისო აღიარება და საერთაშორისო გამოხმაურება პოვა¹. ამდენად, ნ. ნიკოლაძის მიერ პარიზის კომუნის სათანადო შეუფასებლობა მხოლოდ ამ გარემოებით უნდა აეხსნათ.

თ) ნ. ნიკოლაძე ადგილობრივი მმართველობის (თვითმმართველობის) შესახებ

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე წინააღმდეგაა ხელისუფლების უზომო ცენტრალიზაციისა და ბიუროკრატიული მმართველობისა.

ნ. ნიკოლაძემ ჯერ კიდევ 1870 წელს სტატიაში „მოკლე განხილვა მმართველობის სხვადასხვა ფორმისა“², მიუთითა დეცენტრალიზებული მმართველობის უპირატესობაზე ცენტრალურ ანუ ბიუროკრატიულ მმართველობასთან შედარებით, როგორც თვითმმართველობისათვის გზის გამხსნელი და ხელის შემწყობი.

ინგლისის კონსტიტუციურ მონარქიაში ნ. ნიკოლაძე ერთ-ერთ დადებითს იმას ხედავს, რომ აქ ცენტრალიზებული მმართველობის ადგილს დეცენტრალიზებული მმართველობა ანუ თვითმმართველობა იკავებს³.

ადგილობრივი მმართველობის კომპეტენციის გაფართოება ნ. ნიკოლაძეს ქვეყნის წინსვლისა და წარმატების პირობად მიაჩნია. მისი აზრით, თვითმმართველობა ხელს უწყობს არა მარტო ხალხის მატერიალური კეთილდღეობის გაუმჯობესებას, არამედ ზნეობრივ სრულყოფასაც: „დედამიწაზე ისეთი ერი არ მოიძებნება. მგონია, რომელსაც თვითმმართველობა არ მოხუენოდეს. დააკვირდით ერის ზნეს და ცხოვრებას თვით-მართველობის შემოღებამდინ და შემოღების ათიოდე წლის შემდეგ; ყველაფერში შეამჩნევთ ცვლილებას და გაუმჯობესებას, ზრდას, გაძლიერებას, არა თუ მარტო საზოგადო საქმე ძლევიტ იმოსება, კერძო წევრებზედაც, მათ ზრდილობასა და ზნეზედაც ელვარებას თვით-მმართველობის, ესე იგი თავისუფლების შუქი“⁴.

თავის პუბლიცისტურ წერილებში ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებდა დე-

¹ «История Франции», т. II, стр. 443-449.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 370—385.

³ იქვე, გვ. 279.

⁴ ნ. ნიკოლაძე. ბანკის კრება, ჟურნ. „მოამბე“, 1894, № 2, გვ. 108.

შოკრატიული პრინციპების შემოღებასა და მტკიცედ დაცვას ადგილობრივ მმართველობაში. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ნ. ნიკოლაძის პოლემიკა გაზ. „კავკაზთან“¹. ადგილობრივი მმართველობის ნაკლოვანებებს ნ. ნიკოლაძე მოხერხებულად წარმოაჩენდა სვანეთის აჯანყების, რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგებსა და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით. სვანეთის აჯანყების გამო ნ. ნიკოლაძე განოთქვამს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ადგილობრივი მმართველობის წარმომადგენელი ფაქტობრივად უნდა ეპყრობოდნენ ხალხის გრძნობებსა და ტრადიციებს.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ადგილობრივი მმართველობის განხორციელებისას უნდა შეიჩივროს განვითარებული, გამოცდილი და ტაქტიკური ადამიანები, რომ ამ უკანასკნელებმა თანაგრძნობა გამოიწვიონ ადგილობრივ მოსახლეობაში.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ცივილიზებულ და განვითარებულ ქვეყნებში ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენელთა მიერ თავისი უფლებების ბოროტად გამოყენება, ხალხის თვალში, არ განიხილება როგორც ცივილიზაციის ხელყოფად. რაც შეეხება ჩამორჩენილ ქვეყნებსა და ხალხებს, სადაც დამკვიდრებულია ზნე-ჩვეულებების წმინდად დაცვა — აქ ყოველი ნაბიჯი ზნე-ჩვეულებების შესაღებად ხალხს აფიქრებინებს, რომ ცივილიზაცია არის არა საზოგადოებრივი ცხოვრების უმაღლესი ფორმა, არამედ ძალადობა და სიცრუე.

ნ. ნიკოლაძე მოითხოვს სვანი მოსახლეობისადმი ტაქტიკურად მოპყრობას: „...ასეთი ტაქტი განსაკუთრებით საჭიროა თავისუფალ სვანეთში, სადაც ხალხი საუკუნეთა განმავლობაში წმინდა რესპუბლიკური წყობალების პირობებში ცხოვრობდა... სადაც საზოგადოებრივი საქმეები, სასამართლო, ადმინისტრაცია, პარლამენტიზმის ყველა წესის მიხედვით ემორჩილებოდა „უხუცესთა კრებებს“ (საბჭო). თავისუფალი სვანეთი უკანასკნელ ხანამდე წარმომადგენდა კავკასიის ანგორას, ამ რესპუბლიკის არისტოკრატიული ფორმების უქონლად“².

როგორც ცნობილია, 1878 წელს რუსეთ-თურქეთის ომის დამთავრების შემდეგ, ბერლინის ტრაქტატით, აჭარა კვლავ შემოუერთდა საქართველოს. ნ. ნიკოლაძე, როგორც შორისმკვრელთა პოლიტიკოსი, ითვალისწინებს თურქეთის 300 წლიანი ბატონობის დაღს აჭარელ

¹ Газ. «Оздор», 1880, № 558, стр. 1.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 510.

ხალხზე და ამიტომ აფრთხილებს სახელმწიფოს მესვეურთ, რომ აჭარაში პირველი ფეხის შედგმისთანავე გამოიჩინონ სათანადო ტაქტი, რათა დარწმუნდეს ადგილობრივი მოსახლეობა რუსული მმართველობის უპირატესობაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხალხი გალიზიანდება, რასაც შედეგად მოჰყვება სისხლის ღვრა და მათი ლტოლვა თურქეთისაკენ. ნ. ნიკოლაძე არ შემცდარა. აჭარის ტერიტორიაზე სათანადო ტაქტის გამოუყენებლობამ გამოიწვია აჭარელი მოსახლეობის იმედის გაცრუება რუსული მმართველობის მიმართ და დაიწყო აჭარელი ხალხის ემიგრაცია — მუჰაჯირობა¹. ამ პერიოდში აჭარიდან თურქეთში ნახევარ მილიონამდე კაცი გადასახლდა. ნ. ნიკოლაძე წერს: „როცა რომელიმე ხალხი ისეთ სახელმწიფოს უერთდება, რომლის შემადგენლობაშიც არ შედიოდა, მისი დამშვიდების უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა და მისი დამაგრების უმთავრესი იარაღი ისაა, რომ ახალი წყობა და ახალი მდგომარეობა წინანდელზე ბევრად ხელსაყრელი მოეჩვენოს. როცა ხალხი საკუთარი გამოცდილებით დარწმუნდება, რომ მისი ეკონომიური მდგომარეობა გაუმჯობესდა, რომ სახელმწიფო კანონიერებასა და სიმშვიდეს უზრუნველყოფს, რომ ყოველი მოქალაქის ცხოვრება დაცულია კანონის დარღვევისა და თვითნებობისაგან, რომ არავინ არ ფიქრობს შეურაცხყოფის მისი სარწმუნოება, დაძალოს მას უცხო ჩვევები და აზრები, რომ მას შესაძლებლობა ექნება გონებრივად განვითარდეს რამდენიც სურს — ცხადია, რგი არა მარტო შეეგუება ახალ წესწყობილებას, არამედ დააფასებს კიდევ... როგორ მტრულადაც არ უნდა იყოს თავიდან განწყობილი დაპყრობილი ქვეყნის მოსახლეობა, ამ საშუალებების გამოყენების შემდეგ მისი განწყობილება ჯერ სიმშვიდეში გადაიზრდება, შემდეგ კი — სიყვარულში“².

ნ. ნიკოლაძე გადამწყვეტ მნიშვნელობას არ ანიჭებს ეროვნებას სახელმწიფოთა გაერთიანებისას. სხვადასხვა ხალხებისა და სახელმწიფოების შერწყმის მთავარ პირობად ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფო წყობილებასა და მმართველობას მიიჩნევს.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკაში დიდი ადგილი უჭირავს საქალაქო თვითმმართველობასა და მის გაუმჯობესების საკითხებს.

ნ. ნიკოლაძე ეხება ისეთ საკითხებს, როგორიცაა საქალაქო თვით-

¹ З. Читадзе, Освобождение Аджарии от турецко-османского господства и введение русского управления, автореферат, Тбилиси, 1978, стр. 23-26.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 6, გვ. 217.

მმართველობის დაკომპლექტება დეპუტატებით, დეპუტატების უფლება-მოვალეობანი, საქალაქო თვითმმართველობის უფლებამოსილება და სხვა.

საქალაქო თვითმმართველობის ნიკოლადისეული გაგება გამოძლიანარეობს პუბლიცისტის მოსაზრებებიდან ადგილობრივი მმართველობის თაობაზე და ამ საკითხს უკავშირდება.

ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ საქალაქო თვითმმართველობის საბჭო უნდა დაკომპლექტდეს არა ეკონომიკური თანრიგების ან წოდებების მიხედვით, არამედ ეროვნული წარმომადგენლობის მიხედვით.

ნ. ნიკოლაძემ ერთ-ერთმა პირველმა აღიმაღლა ხმა იმისათვის, რომ საქალაქო თვითმმართველობას დაქვემდებარებოდა გამგებლობაში ქალაქის ყველა საქმე და ყოველგვარი საქმიანობა, რაც 1874 წელს შემოღებული თბილისის საქალაქო მმართველობის დებულებით ერთგვარად იზღუდებოდა. მაგალითად, თვითმმართველობის კომპეტენციაში არ შედიოდა ქანმრთელობის დაცვის, განათლებისა და სხვა საკითხები¹.

ნ. ნიკოლაძე აქტიურად მონაწილეობდა თბილისის საქალაქო თვითმმართველობის საქმეებში. იგი იმდენად უშიშრად აკრიტიკებდა ქალაქის ბიუროკრატიულ მმართველობას, რომ სამშობლოდან გადასახლებაც კი დაიმსახურა.

ი) ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი ერობის შესახებ

როდესაც ვიხილავთ ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისს ადგილობრივი მმართველობის, ანუ თვითმმართველობის შესახებ, აუცილებელია შევეხოთ პუბლიცისტის მოსაზრებებს ერობის შესახებ, იმდენად, რამდენადაც ნ. ნიკოლაძე ადგილობრივი მმართველობის გაუმჯობესების იარაღს ერობის შემოღებაში ხედავს.

ერობის საკითხს ნ. ნიკოლაძემ უამრავი წერილი მიუძღვნა. იგი თავის ავტობიოგრაფიაში წერს: „1871 წლის შემოდგომაზე ადგილობრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი გამოცოცხლება შეიტანა კავკასიაში იმპერატორ ალექსანდრე მეორის ჩამოსვლამ. მაშინ პირველად წარმოიშვა უთანხმოება ჩემსა და ადგილობრივი ინტელიგენციის მნიშვნელოვან ნაწილს შორის. მეფისთვის გადასაცემი აღრესის შინაარ-

¹ ალ. ბენდიანიშვილი. ნ. ნიკოლაძე და თბილისის საქალაქო თვითმმართველობა, თურნ. „მნათობი“, 1958, № 12, გვ. 136—142.

ის დასადგენად მოწვეულ თათბირზე, მე ვამტკიცებდი, რომ საჭი-
როა ვიზრუნოთ მხოლოდ ერობისათვის. ადგილობრივი ბოზობე-
ბა კადეტთა კორპუსს თხოულობდნენ, ინტელიგენცია კი — უნივერსი-
ტეტს. დავინახე რა, რომ მათგან ცოტას თუ ვინმეს ესმოდა, რას
ნიშნავდა ერობა და მისი აუცილებლობა, დავწერე სტატიები, რომ-
ლებიც „სასოფლო გაზეთში“ დაიბეჭდა, შემდეგ კი ორჯერ გამოვიდა
ცალკე ბროშურად¹. ამრიგად, საქართველოში ერობის შემოღების
საკითხი პირველად ნ. ნიკოლაძემ აღძრა. ეს გასაგებია, რამდენადაც
ნ. ნიკოლაძე ერობის მეშვეობით ფიქრობდა ადგილობრივი მოსახლე-
ობის აღზრდას, ჩაბმას მმართველობაში. ნიკოლაძის ეს გზა გარკვე-
ულად უახლოვდებოდა ნ. გ. ჩერნიშევსკის პროგრამას. როგორც
აღინიშნა, ნ. ნიკოლაძეს მრავალი წერილი მიუძღვნია ერობის საკი-
თისადმი. ერთ-ერთი ასეთი სტატია გამოქვეყნებულია 1871 წლის
„ქურნალ კრებულში“ — „ერობა (Земство), მისი დანიშნულება და
წესდება“². ამ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე აყალიბებს ერობის დანიშნუ-
ლებას, ფუნქციებს, უფლება-მოვალეობასა და ორგანიზაციას, რის-
თვისაც იგი დეტალურად იხილავს 1864 წლის 1 იანვრის საერო და-
წესებულებათა დებულებას. ნ. ნიკოლაძე წერს: „მაშ იმედი ვიქო-
ნით, რომ როცა ჩვენს ქვეყანასაც ელირსება ერობის დაწესება და,
როცა საერო საქმეების მართვა თვითონ ჩვენ ხელში გადმოგვეცემა.
ჩვენი საზოგადოებაც იმნაირივე სარგებლობას გამოიტანს ამ დაწე-
სებისაგან, და იმნაირივე გონიერებით მოიხმარს იმას, როგორც რუ-
სეთის საზოგადოება“³.

როგორც ცნობილია, რუსეთისაგან განსხვავებით საქართველოში
და ზოგიერთ განაპირა ადმინისტრაციულ ერთეულებში ერობა არ
იქნა შემოღებული. განაპირა რაიონების პროგრესულად მოაზროვ-
ნი ადამიანები პრინციპულად მოითხოვდნენ ერობის შემოღების აუცი-
ლებლობას.

1809 წელს ქ. ქუთაისში ჩამოყალიბდა საბჭო, რომელმაც მიზნად
დაისახა მიეღწია ქუთაისის გუბერნიაში ერობის შემოღებისათვის.
საბჭოს სპეციალურმა კომისიამ ხუთი კაცის შემადგენლობით მოამზა-
და მოხსენება, რომელშიც დასაბუთებულია ქუთაისის გუბერნიაში

¹ „ქურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“, 1971, ტ. 2, გვ. 369—370.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 565—577.

³ იქვე, გვ. 577.

ერობის შემოღების შესაძლებლობა და აუცილებლობა¹. კომისიის შემადგენლობაში ნ. ნიკოლაძეც შედიოდა, ამდენად აღნიშნული დოკუმენტის მეშვეობით შეგვიძლია დავაზუსტოთ ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი ერობის შესახებ.

მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ სამოციანი წლების შუახანებში, როდესაც პირველად ყალიბდებოდა ერობები, ნაგულისხმევი იყო მისი ჩამოყალიბება სხვა გუბერნიებშიც და არ დაკმაყოფილებულიყვნენ მხოლოდ ოცდათოთხმეტი გუბერნიით. მაგრამ შემდგომში მთავრობამ აღარ განახორციელა დანაპირები იმის შიშით, რომ ერობებმა იწყეს ჩარევა ქვეყნის პოლიტიკურ საქმეებში. მეორე დამაბრკოლებელ გარემოებად მთავრობა თვლიდა სახსრების ნაკლებობას.

მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ არც ერთი გარემოება ხელს არ უშლის მთავრობას, რომ ქუთაისის გუბერნიაში დაუშვას ერობის შემოღება.

კომისიის მოხსენებაში დასაბუთებულია აგრეთვე საერობო დაწესებულებების კეთილმოყველი გავლენა სწავლა-განათლების წარმატების საქმეში. მოხსენებაში აღნიშნულია თუ რა მძიმე ტვირთად აწევს ხალხს მხოლოდ ბეგარა და, რომ მისი შეცვლა შეუძლია ერობას ფულადი გადასახადით არა მარტო გლეხობაზე, არამედ მთელ ადგილობრივ მოსახლეობაზე გაწერით. ამით კი შესაძლებელი გახდება მთელი გუბერნიის მოსახლეობის შეერთება. კომისიის წევრები მიმოიხილავენ რა საერობო დაწესებულებების 1890 წლის 12 ივნისის დებულების ნაკლოვან მხარეებს, ერთხმად მიდიან შემდეგ აზრამდე: „...როგორიც უნდა იყოს საერო დაწესებულებანი ქუთაისის გუბერნიაში, მაინც უკეთესი იქნება, ვიდრე ეხლანდელი მდგომარეობა საერობო საქმისა. ამიტომ საერობო დაწესებულებათა ტიპი და ხასიათი ჰკარგავს პრინციპიალურ მნიშვნელობას და ამაზე მსჯელობა ამ წხრივ, ჩვენთვის ძალაუვნებრივ საჭიროა, საერთოდ საერობო დაწესებულებათა მოლოდინში, ხელი გავუწოდოთ რუსეთში უკვე არსებული საერობო დაწესებულებათა და პრაქტიკულ მოსაზრებათა მიხედვით შევიტანოთ მხოლოდ ის ცვლილება და დამატება, რომელსაც გამოიწვევს ჩვენის გუბერნიის განსაკუთრებული საჭიროება და ადგილობრივი ყოფაცხოვრება და ზნე-ჩვეულება“².

კომისიის წევრები (მათ შორის ნ. ნიკოლაძეც) დიდ ამოცანებს

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 15—19, ასევე № 15—40.

² იქვე, № 15—19, გვ. 9.

უსახავენ ერობის შემოღებას. მათი აზრით, ერობის შემოღებით მოწესრიგდება სასოფლო საქმეები და ე. წ. სოფლის სამმართველოები, რომლებიც მხოლოდ გადასახადების აკრეფით კმაყოფილდებიან და სრულ უმოქმედობაში არიან.

ნ. ნიკოლაძე რუსეთის ერობის ძირითად ნაკლოვანებას იმაში ხედავს, რომ სოფლებში არ ჩამოყალიბდა საერობო ერთეულები, არამედ დაარსდა საგუბერნიო საოლქო და სამაზრო საერობო დაწესებულებები. იგი მიუთითებს, ამ უჯრედის ჩამოყალიბება რომ აუცილებელია — ეს რუსმა სამოციანელებმაც კი შენიშნეს და წამოაყენეს წინადადება ყველა წოდებისაგან შემდგარი თემის დასაარსებლად¹. ნ. ნიკოლაძის (კომისიის) აზრით, საერობო წვრილი ერთეულის დაარსებას მთავრობა წინ აღუდგა როგორც მოწინავე და ლიბერალურ განზრახვას და ექვის თვალთ შეხედა მას: „მთავრობას მოეჩვენა, რომ სოფლის ცხოვრების უთავბოლოებას და ენერგიისა და კულტურის უქონლობას ბოლოს მოუღებს საერობო უფროსობის თანამდებობის დაარსებით. გამოცდილებამ დაგვანახა ამ განზრახვის შეცდომა. საერობო უფროსის საბრძანებელი მაზრა მეტად დიდი აღმოჩნდა. ერთს კაცს, შვიდი თავიც რომ ებას, არ შეუძლიან უბატრონოს ოცდაათ, ორმოც ათას კაცს, დიდ სივრცეზე დასახლებულს. საერობო უფროსისათვის სასამართლო და საადმინისტრაციო უფლების მინიჭებამაც კი ვერ მოიტანა სასურველი სარგებლობა...“²

თუ კარგად დავუკვირდებით კომისიის წინადადებებს, აშკარა გახდება, რომ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, სოფლად უნდა ჩამოყალიბდეს საერობო თვითმმართველობის ორგანოები, რომლებიც აგებული იქნება წოდებრივი, ქონებრივი, ეროვნული თუ სხვა პრივილეგიების უგულვებელყოფის ნიშნით: „...საერობო რეფორმის მოვალეობას უნდა შეადგენდეს საფუძვლიანად მოწყობა სოფლის ცხოვრების უმთავრესი ძარღვისა — საერობო — წვრილი ერთეულისა. ამ ერთეულად უნდა გახდეს ეხლანდელი სოფლის თვითმმართველობა. ეს ერთეული უნდა იყოს წოდების განურჩეველი, იგი ჩვენშიაც უნდა მოეწყოს ისე, როგორადაც არის კეთილ-განწყობილ სახელმწიფოებში. ამით მივაღწევთ შემდეგ საჭირო და საკეთილო სამ შედეგს:

1. ყველა საერთო გადასახადს სავალდებულოდ გავხდით ყველა-სათვის, წოდებისა და ქონების მიუხედავად. 2. მოვაწესრიგებთ ხალხ-

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, № 15—19, გვ. 12.

² იქვე, გვ. 14.

ზე გაწერილ გადასახადის მოკრებას და მოხმარებას და მუდამ თვალ-
ყურს ვადევნებთ ერთსაცა და მეორესაც. 3. დაეაარსებთ სოფლად
ქლიერსა და კანონის მორჩილ მთავრობას, რომელსაც აირჩიეს ხალხი
და რომლის გამგე და ბატონი საადმინისტრაციო საქმეებში იქნება
ადმინისტრაცია და სამეურნეო და საფინანსო საქმეებში — საერო
დაწესებულებანი¹.

1917 წელს ნ. ნიკოლაძე კავკასიის მართვის პრობლემებთან დაკავ-
შირებით კვლავ უბრუნდება ერობის საკითხს. იგი აუცილებლად
თვლის კავკასიაში ერობის შემოღებას: „Земство ценно, главнее
всего, как орган самообложения. Закавказье обед-
нело и гибнет вследствие неимения у него такого органа, т. е. не-
достатка средств на оборудование страны дорогами, мостами,
школами, больницами, мастерскими—словом, всем, без чего уже
нельзя существовать народам... главная заслуга земства в том,
что в первые же годы своей деятельности оно уде с я т е р н и
ло земское обложение и земскую доходность, т. е. создало в 10
раз больше средств на культурное оборудование России, чем
сколько имелось до него в распоряжении бюрократии. В таком
именно органе самообложения нуждается Закавказье»².

ზემოთ აღნიშნულის გაანალიზების შედეგად იმ დასკვნამდე მიე-
დივართ, რომ ნ. ნიკოლაძე ეწევა როგორც თვითმმართველობის, ისე
ერობის მნიშვნელობის გადაფასებას.

ნ. ნიკოლაძე ფეტიშად იხდის ერობასა და ფიქრობს თითქოს იგი
იყოს ერთ-ერთი უმთავრესი საშუალება საზოგადოების პროგრესისა-
თვის. ნ. ნიკოლაძისათვის უცნობი დარჩა, რომ ერობა წარმოადგენდა
თვითმპყრობელურ-ბიუროკრატიული სახელმწიფო აპარატის „მეხუთე
ბორბალს“ მშრომელი მოსახლეობის საექსპლუატაციოდ³.

კ) ნ. ნიკოლაძე რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის შესახებ

ნ. ნიკოლაძე მხურვალე პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი. ამა-
ზე მეტყველებს მისი ნააზრევი რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური
ურთიერთობის საკითხზე, რაც მისივე მოძღვრებიდან გამომდინარე-
ობს. კერძოდ, ეს თვალსაზრისი კარგად ერწყმის პუბლიცისტის შეხე-
დულებებს სახელმწიფოს ფორმებზე. ამდენად შეიძლება ითქვას, რომ

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, № 15—19, გვ. 18—19.

² იქვე, არქივი, საბუთი № 5—1, ფურცელი 20.

³ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 5, გვ. 34.

ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ ნაწილია სახელმწიფოს ფორმების შესახებ შეხედულებისა.

რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის პრობლემით ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობიდანვე დაინტერესებულა. ჯერ კიდევ 1865 წელს ჟურნალ „კოლოკოლში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“, რომელმაც ა. ი. გერცენის ქება დაიმსახურა — ნ. ნიკოლაძე მიმოიხილავს რუსეთთან საქართველოს შეერთების საკითხს, დიდად აფასებს ამ ფაქტსა და ამასთან ერთად ამხელს იმ ნაკლოვანებებს, რაც რუსეთთან საქართველოს შეერთებას მოჰყვა. ნ. ნიკოლაძე ამხელს საქართველოს კოლონიურ მდგომარეობას, მშრომელი ხალხის უზომო ექსპლუატაციას, ერთი მხრივ, ადგილობრივი თავადაზნაურობის, ხილვით, მეორე მხრივ, რუსი მოხელეების მიერ. ნ. ნიკოლაძეს ერთ-ერთ დიდ ბოროტებად მიაჩნია ის გარემოება, რომ რუსეთის მთავრობამ საქართველოში დასაყრდენად აზნაურობა გაიჩინა, რომელიც სრულიად პარაზიტულ ცხოვრებას ეწეოდა და ადგილობრივ გლეხობას აწვა კისერზე. მართალია აზნაურობას გლეხობა რუსეთთან შეერთებამდეც არჩენდა, მაგრამ აზნაურობა სამაგიეროდ სამხედრო ფუნქციას ასრულებდა და ამით ქვეყანას განადგურებისაგან იცავდა. რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ ქართველ აზნაურობას სამხედრო ფუნქცია ჩამოეცალა, მაგრამ მათი რჩენა ისევ გლეხობის მოვალეობად დარჩა¹. ნ. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საქართველოში მომხდარი აჯანყებები (კახეთის, გურიის, სამეგრელოს) ქართველი გლეხის ორმაგი ჩაგვრის მიზეზი იყო. ნ. ნიკოლაძის აზრით, ქართველი გლეხის ორმხრივმა ჩაგვრამ გამოიწვია ის შედეგი, რომ იგი სულ უფრო და უფრო განიმსქვალა თავისი ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეით².

მიუხედავად ზოგიერთი ნაკლოვანებისა, ნ. ნიკოლაძე დიდად აფასებს საქართველოს რუსეთთან შეერთებას. ნ. ნიკოლაძე გაკვირვებით ეხება საკითხს ე. წ. ეროვნული მისწრაფებებისა თუ საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის შესახებ. იგი დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ მცდარია თვალსაზრისი ევროპის ორიენტაციისა და ყოველგვარი სეპარატიზმის გამოვლინებისა³.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 254.

² იქვე, გვ. 264.

³ იქვე, გვ. 264—265.

6. ნიკოლაძე მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე იბრძოდა რუსეთ-საქართველოს მჭიდრო, მეგობრული ურთიერთობისათვის. ნ. ნიკოლაძე დამაჯერებლად ასაბუთებდა, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთება ქართველ და რუს პოლიტიკურ მოღვაწეთა მისწრაფების შედეგი კი არ არის, არამედ ობიექტური მოვლენაა. ეს თვალსაზრისი მთელი სიგრძე-სიგანით გაშლილია 1914—17 წლებში, როცა ამიერკავკასიაში და კერძოდ საქართველოში გაძლიერდა სეპარატისტული გამოხდომები. სეპარატიზმის წინააღმდეგ ნ. ნიკოლაძემ არაერთი სტატია დაწერა და გამოაქვეყნა, რომელთა შორის, ჩვენი აზრით, ყველაზე ვრცელი, ღრმა მეცნიერული, პატრიოტული და ინტერნაციონალური გრძნობით შესრულებული ნაშრომია „საქართველო და გოდუნოვი“¹. ეს ნაშრომი ნ. ნიკოლაძის გამოუქვეყნებელ ნაშრომთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლის მხოლოდ ფრაგმენტებს იცნობს ჩვენი საზოგადოებრიობა 1917—18 წლებში გამოქვეყნებული გაზეთებიდან. ამ ნაშრომში ნ. ნიკოლაძე კრიტიკის ქარ-ცეცხლში ატარებს იმ ავტორებს, რომლებიც არაობიექტურად აშუქებენ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხსა და გზას უხსნიან სეპარატიზმს. მაგალითად, ნ. ნიკოლაძემ გააკრიტიკა ზ. დ. ავალიშვილის თვალსაზრისი, რომელმაც საქართველოს რუსეთთან შეერთება ეკატერინე მეორის დიპლომატიების ხრიკების შედეგში, ასევე ჩვენ წინაპართა უმეცრებაში დაინახა და ვერ გაიგო მისი ობიექტური ხასიათი².

ამავე თვალსაზრისს ავითარებს ნ. ნიკოლაძე გაზ. „ახალ ივერიაში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში³. ნ. ნიკოლაძე წერს: „...არ მოიპოვება ქვეყანაზე ღონისძიება, რომელიც ჩვენს წინაპარს არ ეხმაროს საქართველოს არსებობის დასაცველად. უპირველესი და უქშირესი ამ ღონისძიებათაგან, რასაკვირველია, მაჰმადიანებთან ზავი, მორიგება, სულის განაბეა იყო. სისხლისღვრას, სიკვდილს, მოსპობას რა არ სჯობდა?

მურვან ყრუს აქეთ, რომელმაც საქართველო მერვე საუკუნეში კიდით-კიდემდე ააოხრა, მთელი ათასი წლის განმავლობაში, ერთი მეორეზე რომ მოთვალოს კაცმა, მარტო ოთხმოცი წელიწადი თუ ეომა ქართველობა მაჰმადიანებს, მეტი არ გამოვა...“. ამის შემდეგ ნ. ნიკოლაძეს მოჰყავს ფაქტები, თუ როგორ ცდილობდნენ ქართველი ხელი-

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 5—3.

² იქვე. გვ. 2.

³ გაზ. „ახალი ივერია“, 1914, № 20.

სუფალნი არ „გაებრაზებიან“ უცხოელი დამპყრობნი, იქამდეც კი მიდიოდნენ, რომ სამრუშოდ ბატონიშვილებს უგზავნიდნენ სპარსეთის შაჰს. ნ. ნიკოლაძე ქართველ ხელისუფალთა ამ ნაბიჯს ამართლებს, სხვანაირად ქართველობა დაიღუპებოდა მთლიანად იმ ვერაგ მტერთან ბრძოლაში, „რომლის კლანჭისაგან ევროპამაც ძლივს იხსნათავი“. ნ. ნიკოლაძე შენიშნავს, რომ ყველა ქართველი მეფე ცდილობდა მაჰმადიანებთან მშვიდობიან მორიგებას, თვით ერეკლეს ჩათვლით.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ქართველებისა და მაჰმადიანების მორიგება შეუძლებელი იყო იმიტომ, რომ „ჩვენსა და მას შუა გადაუწვდიმ უფსკრულად სდგას ტომისა და კულტურის სხვადასხვაობა, წინააღმდეგობა — წყალი და ცეცხლი, მგელი და ცხვარი ერთად ვერ სძლებს. მიწის მოქმედი ერი ვერ გაძლებს მონადირე ან მწყემს ხალხის მონობაში. მარტო სჭული კი არა, მთელი ცხოვრების წყობილება გვაშორებდა თათრებს. ქართველი „დასაბამიდგან“ მიწის მოქმედი ყოფილა ამ სახელით (გეორგია, გურჯი, გრუზია — წარმოებს მიწის მოქმედებისაგან) ცნობილია ის ქვეყანაზე. როგორც იზრავლი სოლომონ ბრძენის დროს, თითოეული ქართველი საკუთარი ვენახით, თავისი ლელვის ჩრდილში ცხოვრობს...“¹.

ნ. ნიკოლაძეს მოაქვს უამრავი საბუთი, რომლითაც ადასტურებს, რომ 1453 წლიდან, ე. ი. მას შემდეგ რაც ბიზანტიის ქრისტიანული იმპერია დაეცა და მაჰმადიანები გაბატონდნენ, ქართველები სულ იმის ცდაში იყვნენ, როგორ დაკავშირებოდნენ რუსეთს. მას მოყავს მავალითები იმისა, თუ როგორ გაგზავნა ივანე მესამესთან მოსკოვს კახეთის მეფემ ალექსანდრე პირველმა ელჩები, ივანე მეოთხესთან ლევან მეფემ 1557 წ. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ 1453 წლიდან 1801 წლამდე „ერთი კაცის საქმე და შეცდომა კი არა, ჩვენის ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობის და კულტურული განვითარების აუცილებელი ნაყოფი იყო. სხვა გზა და საშველი როდი არსებობდა. ასე რომ არ მომხდარიყო, ქართველობა გადაგვარდებოდა: უმაღლესის კულტურის მწარმოებლის მაგიერ, უმდაბლესს, მწყემსურს დაადგებოდა...“².

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ქართველებს არ დაუკლიათ ცდა,

¹ ნ. ნიკოლაძე. სამართლის, ქართული პოლიტიკის ფილოსოფია, გაზ. „ახალი ივერია“, 1914, № 20, გვ. 3.

² იქვე.

შაგრამ ევროპამ მათ დახმარება არ აღმოუჩინა. იგი ასახელებს ვანტანგ მეექვსისა და ერეკლე მეფის მაგალითებს.

ნ. ნიკოლაძეს არასწორად მიაჩნია დებულება, რომლის მიხედვით რუსეთთან საქართველოს შეერთება მხოლოდ ერეკლეს დამსახურებადაა მიჩნეული. მისი აზრით, ეს კანონზომიერი მოვლენა უნდა მომდარო და მოხდა კიდევ.

ნ. ნიკოლაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს სწორ პოლიტიკურ ორიენტაციას. მისი აზრით, სახელმწიფოს პოლიტიკური ორიენტაცია წყდება არა სახელმწიფო მეთაურის მოსაზრებების შესაბამისად, არამედ მას განსაზღვრავს საერთაშორისო ვითარება, იმ ქვეყნების მდგომარეობა, რომლებთანაც მას აქვს ურთიერთობა: „ორიენტაცია“ რევოლუციის არ იყოს — ადამიანის ხელით როდი კეთდება, ყოველი ქვეყნის მიმართულება, ან ორიენტაცია, მისი გეოგრაფიული მდგომარეობის და მეზობლების მდგომარეობის ნაყოფია¹. ამის დასასაბუთებლად ნ. ნიკოლაძეს მოჰყავს მაგალითები საქართველოს წარსულიდან: „საქართველო წარსულში „ორიენტაცია“ ყოველთვის იქით მიმართავდა ხოლმე, საიდანაც სინათლე და ზოძრაობა მოდიოდა. შემცდარია, ვინც ფიქრობს, ვითომც რომელიმე მეფეს, წოდებას ან თაობას თავის ნებაზე შეძლებოდეს საქართველოს აქეთ თუ იქით მიბრუნება. სანამ განათლება და ცხოვრება ბიზანტიაში ენთო, საქართველოსაც მზესუმზირასავით თვალი იქით ეკავა. როცა სპარსეთი აყვავდა ინდოეთის კულტურაზე დაწაფებით, ჩვენი აღორძინებაც მისკენ მიიმართა, აზრი მისკენ გვექონდა. პეტრე დიდის და ეკატერინე მეორის ამავმა რუსეთი რომ გააჩალა, საქართველოც ძალაუვნებურად მან წარიტაცა“². ნ. ნიკოლაძე აკეთებს დასკვნას, რომ ქვეყნის ორიენტაციას ობიექტური გარემოებები განსაზღვრავენ. იგი გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებს პიროვნების როლს ქვეყნის ორიენტაციის საქმეში, მაგრამ გადამწყვეტად, როგორც აღვნიშნეთ, იგი ობიექტურ გარემოებებს მიიჩნევს.

ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთება არც რუსული დიპლომატიის გაქნილი ხრიკი იყო და არც ქართველი მეფეებისა თუ მთავარსარდლობის შეცდომა — საქართველოს რუსეთთან შეერთება ისტორიულად გარდუვალი პროცესი იყო. ნ. ნიკოლაძეს მოყავს უამრავი დამამტკიცებელი საბუთი იმი-

¹ გაზ. „საქართველო“, № 274, 1917, გვ. 2.

² • ქვე.

სა, რომ ქართველმა ხელისუფლებამ ყველა გზა სცადეს, ყოველმანე იხმარეს, რომ გადაერჩინათ ქართველი ხალხის თვითმყოფობა, მაგრამ სხვა პერსპექტივა არ გამოჩნდა გარდა რუსეთისა.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, თვით ის ფაქტი, რომ ქართველებმა ჯერ კიდევ 1492 წელს მიმართეს რუსეთს მფარველობისა და დახმარებისათვის — ქართველ ხელისუფალთა შორსმჭვრეტელობაზე მეტყველებს. ქართველმა ხელისუფლებამ პირველებმა დაინახეს რუსეთის დიდი მომავალი იმ დროს, როდესაც მისი არ სჯეროდა ისეთ ქვეყნებს, როგორიც იყო შვეცია, გერმანია და თვით ზოგიერთ რუს მოაზროვნესაც¹.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე დადებითად აფასებს საქართველოს რუსეთთან შეერთებასა და რუსეთის კეთილმყოფლურ გავლენას საქართველოზე. ამასთან ერთად, ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობის წლებიდანვე ეძიებდა რუსეთის შემადგენლობაში საქართველოს პოლიტიკური ორგანიზაციის საკითხს.

ნ. ნიკოლაძე მართალია უარყოფს საქართველოს სეპარატიზმს რუსეთისაგან, მაგრამ ეს როდი გულისხმობდა იმას, რომ საქართველო კაცულიყო რუსეთის კოლონიად ან მის შემადგენელ ადმინისტრაციულ ერთეულად და უგულვებელყოფილიყო ეროვნული თავისებურებები, კულტურა, ცივილიზაცია. ნ. ნიკოლაძე საქართველოს ისეთი პოლიტიკური ორგანიზაციის მომხრეა, რომელიც ხელს შეუწყობდა ქართველი ერის შემდგომ წინსვლასა და აყვავებას. ნ. ნიკოლაძე არ არის კოსმოპოლიტიზმის იდეოლოგი. იგი თავისი ერისა და ხალხის მხურვალე პატრიოტია. იგი მიუთითებს, რომ პატრიოტიზმი ისეთივე თანდაყოლილი თვისებაა, როგორც დედობრივი სიყვარული, თავდაცვის ინსტიქტი. მისი აზრით, არ არსებობს ქვეყნად არც ერთი ნორმალური ადამიანი, რომელსაც არ უყვარდეს სამშობლო, მიუხედავად იმისა, სად იმყოფება ან როგორ მდგომარეობაშია იგი².

ახალგაზრდობის წლებში ნ. ნიკოლაძე ფიქრობდა, რომ რაკი საქართველომ თავისი ბედი დაუკავშირა რუსეთს, მასში ისეთი წყობილება უნდა იქნეს შემოღებული, რომელსაც რუსეთისათვისაც ოცნებობენ. ასეთი წყობილება კი თემობრიობაა ანუ მიწისა და სხვა საკუთრების სათემო განაწილება³.

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, საბუთი № 5—3, გვ. 13—14.

² Газ. «Новое обозрение», № 1394, 1888, стр. 1.

³ ნ. ნიკოლაძე. თბზ., ტ. 1, გვ. 265—266.

ნ. ნიკოლაძე როგორც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატთა თანამოაზრე და მიმდევარი, მათ მსგავსად აიდიოლებს რუსულ თემსა და თემობრივ მიწათმფლობელობას. ნ. ნიკოლაძეს სწამს, რომ რუსული თემი და თემობრივი მიწათმფლობელობა საქართველოსათვის გამოსადეგი იქნებოდა. ნ. ნიკოლაძე მართალია ევროპის სახელმწიფოების მოწყობას თემობრიობის საწყისებზე არ ემხრობა, მაგრამ სამაგიეროდ იგი მიზანშეწონილად ნიაჩნია საქართველოსათვის. ნ. ნიკოლაძე, წინააღმდეგ ა. ი. გერცენისა, ასაბუთებს, რომ თემობრივი წყობილება ყველგან არ არის გამოსადეგი, ა. ი. გერცენი კი თემის ფეტიშიზმს ეწეოდა და ასაბუთებდა, რომ რუსეთს შეუძლია გვერდი აუაროს კაპიტალიზმსა და გლეხური თემის გზით სოციალიზმი დაამყაროსო. გერცენის აზრით, რუსული თემი თითქოს თვით წარმოადგენდა სოციალიზმის ჩანასახსა და ამდენად არის იგი გამოსადეგი სოციალიზმის დასამყარებლად. ნ. ნიკოლაძე რუსეთის სოციალ-უტოპისტების მსგავსად შეცდომას უშვებს, როდესაც საქართველოსათვის რუსული თემის გამოყენებას ქადაგებს და მიაჩნია თემობრიობა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი წყობილების საუკეთესო საშუალებად. ნ. ნიკოლაძემ აღნიშნული შეცდომა რამდენიმე წლის შემდეგ დაძლია. კერძოდ, 1876 წელს იგი წერდა: „თემური მიწათმფლობელობა არ შეადგენს ჩვენი მხრის გლეხური ცხოვრების დამახასიათებელ თვისებას და ამიტომ ის ჩვენ ნაკლებად გვებება“¹.

ამასთან ერთად, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ის გარემოება, რომ ნ. ნიკოლაძე რუსულ თემს ფეტიშად არ იხდის. დიდი რუსი მოაზროვნეების ა. ი. გერცენისა და ნ. გ. ჩერნიშევსკის საწინააღმდეგოდ, ნ. ნიკოლაძემ უშიშრად წამოაყენა მოსაზრება, რომ რუსული თემი არ შეიძლებოდა იდეალური გამხდარიყო დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისათვის. „ნ. ი. ნიკოლაძეს გერცენთან იდეური ნათესაობა ხელს არ უშლიდა გაეკრიტიკებინა იგი, ჯერ მორცხვად, მაგრამ შემდეგ აშკარად და გაბედულად. ეს საბაბი გახდა მათი საბოლოო გათიშვისა, რომელიც დამთავრდა 1868 წელს, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამიო შეწყდა გერცენის იდეური გავლენა ნ. ი. ნიკოლაძის მსოფლმხედველობაზე, პირიქით, ის შემდეგაც გრძელდებოდა“².

რუსული თემის იდეალიზაციით შეცდომას უშვებდნენ როგორც რუსი განმანათლებლები, ისე მათი ქართველი მიმდევარი ნ. ნიკოლაძე.

¹ ნ. ნიკოლაძე. ჩრეული ნაწერები, ტ. 1, თბ., 1931, გვ. 241.

² გ. ზაქარიაძე. ნიკო ნიკოლაძის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებანი, თბ., სახელგამი, 1955, გვ. 220.

რუსული თემის იდეალიზაციის წინააღმდეგ გამოვიდა ფრ. ენგელსი. მან სპეციალური სტატიით უპასუხა პ. ტაჩოვს ღია ბარათზე, რომელშიც მეცნიერულად და საკითხის ღრმა ცოდნით აანალიზებს ე. წ. რუსულ არტელებს და თემს. ფრ. ენგელსი აღნიშნავს: „რუსი გლეხების სათემო საკუთრება აღმოჩენილი იქნა 1845 წელს პრუსიის მთავრობის ზრჩვეულის ჰაქსტჰაუზენის მიერ და მან მსოფლიოს მოსდო მისი, როგორც რაღაც სრულიად საოცარი მოვლენის შესახებ, თუმცა ჰაქსტჰაუზენს შეეძლო ჯერ კიდევ საკმაო რაოდენობით ეპოვნა მისი ნაშთები თავის სამშობლო ვესტფალიაში, ხოლო როგორც მთავრობის მოხელე ის ვალდებული იყო კარგად სცოდნოდა ეს. გერცენმა, რომელიც თვითონ იყო რუსი მემამულე ჰაქსტჰაუზენისაგან გაიგო პირველად, რომ მისი გლეხები სათემოდ ფლობდნენ მიწას, და ისარგებლა ამით იმისათვის, რომ დაეპირისპირებინა რუსეთის გლეხები როგორც სოციალიზმის კემშარიტი მატარებელნი, დაბადებითვე კომუნისტები, სიბერეში შესულ, ლაბობის გზაზე დამდგარ დასავლეთ ევროპის მუშებისათვის, რომელთაც უხდებათ მხოლოდ ხელოვნურად მოაყვანილნი სოციალიზმი“¹. ამის შემდეგ ფრ. ენგელსი აჩვენებს თემის ნამდვილ არსს, როგორც მიწის საკუთრების ორგანიზების მეტად განუვითარებელ ფორმას, რომელიც „...წარმოადგენს ბუნებრივ საფუძველს აღმოსავლური დესპოტიზმისათვის“². ფრ. ენგელსის სახელმძღვანელო ნითითების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გამოჩენილი რუსი მოაზროვნეები ცდებოდნენ, როდესაც თემს მიიხსენებდნენ სოციალიზმის ჩანასახად, ცდებოდა მათი ქართველი მოწაფე ნ. ნიკოლაძეც, როდესაც მიწაზე თემობრივი საკუთრების შემოღებას მოითხოვდა საქართველოში. ამასთან მეტად დასაფასებელია ნ. ნიკოლაძის უარყოფითი დამოკიდებულება ევროპის ქვეყნებისათვის თემობრიობის შემოღების საკითხში. ნ. ნიკოლაძის ეს მოსაზრება რომ მართალი იყო, საბუთდება ფრ. ენგელსის 1874 წ. წერილით.

თავის მრავალრიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებში ნ. ნიკოლაძე არა ერთგზის შეეხო რუსეთთან საქართველოს პოლიტიკური დამოკიდებულების საკითხს. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ საქართველო ისეთივე შემადგენელი ნაწილია რუსეთისა, როგორც ხელი, ფეხი ან სხვა ორგანო მთლიანი ორგანიზმისა. ამიტომ მთლიანი ორგანიზმის

¹ ფრ. ენგელსი. რუსეთის საზოგადოებრივი ურთიერთობის შესახებ, თბ., 1971, გვ. 11—12.

² იქვე, გვ. 13.

განვითარების მოთხოვნიდან გამომდინარე, მის შემადგენელ ორგანოებსაც უნდა მიეცეთ ნორმალური განვითარების საშუალება. ნიკოლაძის აზრით, რაც უფრო მეტი უფლებები მიეცემა საქართველოს ადგილობრივი მმართველობის დარგში, მით უფრო განვითარდება იგი და როგორც საერთო ორგანიზმის შემადგენელი ნაწილი ხელს შეუწყობს მის განვითარებასაც.

ნ. ნიკოლაძე არკვევს, თუ რა ფუნქციები უნდა ჰქონდეს საკავშირო სახელმწიფოსა და რა ფუნქციები შეიძლება დაეთმოს პერიფერიულ ადმინისტრაციულ ერთეულებს: „ამ გეგარად, ამოცანის სასურველ და დამაკმაყოფილებელ გადასაწყვეტად მიგვაჩნია საკანონმდებლო და საერთო სახელმწიფოებრივ საკითხებში სრული ცენტრალიზაცია, და ასეთივე სრული დეცენტრალიზაცია — ადგილობრივ, საერო ბო საკითხებში“¹.

რუსეთთან საქართველოს პოლიტიკური დამოკიდებულებისა და ქვეყნის პოლიტიკური ორგანიზაციის საკითხს ნ. ნიკოლაძემ რამდენიმე სტატია მიუძღვნა 1917—1918 წლებში².

ამ სტატიებში ნ. ნიკოლაძე კვლავ რუსეთის შემადგენლობაში საქართველოს პოლიტიკური მოწყობის მომხრედ რჩება ფართო თვითმმართველობის უფლებებით.

ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ, კერძოდ, 1917 წლისათვის, ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ წერილებში შეინიშნება საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ეროვნულ-სუვერენულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების მოთხოვნა. ნ. ნიკოლაძე უნიფიცირებულ ქართულ სახელმწიფოზე ოცნებობს. მაგრამ საქართველოში საბჭოთა ეგლისუფლების დამყარებამ ცხადყო, რომ ქვეყნის წინსვლისა და პროგრესის გზა, მხოლოდ რუსეთთან მჭიდრო კავშირში მდგომარეობდა. ნ. ნიკოლაძე კვლავ დარწმუნდა ამაში და აქტიურად ჩაება საბჭოთა საქართველოს მშენებელთა რიგებში.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 278 (ზაზგასმა.—გ. შ.).

² გაზ. „საქართველო“, 1917, № 156, 252; 1918, № 63, 67.

ნიკო ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებანი

ნ. ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებანი ჯერჯერობით შეუსწავლელია, მასზე თითქმის არაფერია დაწერილი, ჩვენი ორი სტატიის გარდა.

ნ. ნიკოლაძე, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის აღმინ-სტრაციულ განყოფილებაზე სწავლობდა, მაგრამ სტუდენტთა გამოსვლებში მონაწილეობისათვის დააპატიმრეს და უნივერსიტეტიდანაც დაითხოვეს. 1868 წელს ნ. ნიკოლაძემ შვეიცარიაში დაასრულა ციურიხის უნივერსიტეტი და აქვე დაიცვა დისერტაცია სამართლის დოქტორის ხარისხით თემაზე „განიარალება და მისი სოციალ-ეკონომიური შედეგები“.

ნ. ნიკოლაძის მალალ იურიდიულ განათლებაზე მეტყველებს სახელმწიფოსა და სამართლის ამა თუ იმ საკითხზე გამოქვეყნებული პუბლიცისტური სტატიების გასაოცარი მეცნიერული სიღრმე. სამწუხაროდ, რაიმე მეცნიერული ტრაქტატი, რომელშიაც თავმოყრილი იქნებოდა ქართველი პუბლიცისტის იურიდიული შეხედულებანი — ავტორს არ დაუტოვებია. ნ. ნიკოლაძის იურიდიულ განსწავლულობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მას არაერთგზის მიმართავდნენ თხოვნით სამართლის საკითხებზე თავისი აზრის გამოსათქმელად. მაგალითად, 1881 წელს ქ. თბილისში დაარსდა სპეციალური იურიდიული ჟურნალი „იურიდიჩესკოე ობოზრენიე“, რომლის პირველ ნომერს ამშვენებს ნ. ნიკოლაძის მეთაური წერილი ჟურნალის დანიშნულები-სა და ამოცანების შესახებ. ბუნებრივია, რომ თუ ისეთმა ღრმად განათლებულმა იურისტებმა, როგორიც ფრენკელი (რედაქტორ-გამომცემელი) და სტეპანოვი (რედაქტორი) იყვნენ, ნ. ნიკოლაძეს თხოვეს დაეწერა სტატია ჟურნალის დანიშნულებისა და ამოცანების შესახებ — ეს ნ. ნიკოლაძის, როგორც დიდი იურისტის ავტორიტეტ-

ზე მეტყველებს. შემდგომში ა. ფრენკელი არაერთგზის მიმართავს ნ. ნიკოლაძეს თხოვნით ჟურნალში თანამშრომლობისათვის. ნ. ნიკოლაძე პერიოდულად აქვეყნებს სტატიებს ამ ჟურნალში.

ნ. ნიკოლაძე რომ დიდი იურისტი იყო, ამის შესახებ მეტყველებს მრავალრიცხოვანი თხოვნები და შეკითხვები სხვადასხვა იურიდიული საკითხების განსამართლად. მათ შორის შეგვიძლია დავასახელოთ მოსკოვის საკომერციო ინსტიტუტის სტუდენტი ევგენი გიორგის ძე გუგუშვილი, რომელიც თხოვნით მიმართავს ნ. ნიკოლაძეს, რომ იგი წერს სადიპლომო თხზულებას თემაზე „დასავლეთ საქართველოს გლეხობის უფლებრივი მდგომარეობა“ და ამისათვის თხოვს დაუსახელოს ლიტერატურა ან შეიტანოს შენიშვნები სადიპლომო თხზულების გეგმაში, მიაწოდოს საკუთარი მოსაზრებანი ამ საკითხზე, რათა უშუალოდ ჩართოს ისინი თემაში¹.

ნ. ნიკოლაძის, როგორც ღრმად განსწავლული იურისტის სახე ჰქონდა სირთულით გამოჩნდა 1878 წელს, როცა ცენზურასთან დაუმორჩილებლობის გამო, იგი პასუხისგებაში იქნა მიცემული, როგორც გაზ. „ობზორის“ რედაქტორ-გამომცემელი. სასამართლო პროცესზე ნ. ნიკოლაძემ უშიშრად ამხილა ცენზურის სულთამზუთაობა და თავი წარმოაჩინა, როგორც ძლიერმა იურისტმა. სასამართლომ ნ. ნიკოლაძე გაამართლა. „ობზორის“ პროცესი ნ. ნიკოლაძემ ცალკე ბროშურად გამოსცა². ამ პროცესმა ფართო გამოხმაურება პოვა. 1879 წ. გაზ. „ნაროდნი ლისტის“ გამომცემელი მ. მ. დიმიტრიევი ნ. ნიკოლაძეს სწერდა: «Милостивый Государь Николай Яковлевич! Искренне благодарю Вас за присылку мне брошюры «Первый процесс «Обзора», которую я прочел с величайшим удовлетворением. Как редактор, как юрист и как человек, не могу от души не порадоваться и не поздравить Вас с исходом процесса, исходом, которым Вы обязаны не только просвещенному взгляду почтенных судей, но и своей речи, в которой Вы не только осветили дело с юридической стороны, но и ясно, осязательно выставили тупоумие цензора...»³.

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 40—211.

² Первый процесс «Обзора», полный отчет Тифлисского окружного суда и Тифлисской судебной палаты, Тифлис. 1879. ნ. ნიკოლაძის დაცემით სიტყვა ქართულად თარგმნა იურისტმა გ. თარხნიშვილმა. იხ. ჟურნ. მნათობი, 1964, № 1, გვ. 71—79.

³ Письма Н. Я. Николадзе русским литературно-общественным деятелям, Тбилиси, 1949, стр. 85.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებანი სრულიად შეუსწავლელია. წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს ქართველი პუბლიცისტის იურიდიული შეხედულებების შესწავლის პირველ ცდას. ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს თავისი მოსაზრებანი ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა: იურისპრუდენციის არსი და დანიშნულება, სამართლისა და კანონმდებლობის არსი და დანიშნულება, დანაშაულისა და სასჯელის პრობლემები, დანაშაულის მიზეზები, სამართალწარმოების პრობლემები, ადვოკატურის არსი და დანიშნულება, საქორწინო-საოჯახო სამართლის პრობლემები, ქალის უფლებრივი მდგომარეობა და სხვ.

**§ 1. იურისპრუდენციის, სამართლის არსისა და კანონმდებლობის
ნ. ნიკოლაძისიური გაგება**

იურისპრუდენციის შესახებ ნ. ნიკოლაძეს თავისი მოსაზრებები გამოთქმული აქვს ჟურნალ „იურიდიჩესკოე ობოზრენიეს“ პირველი ნომრისათვის დაწერილ მეთაურ სტატიაში¹. მისი გაგებით იურისპრუდენცია არ შეიძლება კაზუისტურ ვარჯიშამდე დაიყვანებოდეს.

ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ საჭიროა იურიდიულმა მეცნიერებამ ხელი მოჰკიდოს რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების მასალებს, გაანალიზოს იგი და გააკეთოს დასკვნები სამართლის სისტემის ჩამოსაყალიბებლად. ნ. ნიკოლაძე უარყოფს მოსაზრებას, რომ თითქოს ყოველივე ამის გაკეთება შეუძლიათ სახელმწიფო მოღვაწეებს ზემოდან, ოფიციალურად.

ნ. ნიკოლაძის შრომებში გარკვეული ადგილი უჭირავს სამართლისა და კანონმდებლობის საკითხების განხილვას. ნ. ნიკოლაძე სამართალს როდი აიგივებს უფლებასთან. იგი ერთ-ერთ სტატიაში გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ტერმინი „право“ არ შეიძლება გავიგოთ მხოლოდ როგორც უფლება, არამედ იგი ფართო გაგებით უნდა გვესმოდეს. აღნიშნული ტერმინის ფართო გაგებაში ნ. ნიკოლაძე სამართლის მნიშვნელობას გულისხმობს. იქვე ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს ტერმინ „право“-ს მეორე მნიშვნელობაზე, რომ იგი უფლებასთან არ უნდა გავიგივეოთ.

სამართლის ცნება ვიწრო და ფართო გაგებით, ანუ სამართალი სუბიექტური და ობიექტური გაგებით, შეესაბამება რუსული ტერმინის „право“-ს ორნაირ მნიშვნელობას, ერთი მხრივ, იგი ნიშნავს

¹ Журн. «Юридическое обозрение», №1, 1881.

უფლებას და მეორე მხრივ — სამართალს. ქართულ ენაში ეს სიძნელე დაძლეულია იმით, რომ ორივე ცნების შესაბამისი ტერმინები არსებობს „უფლების“ და „სამართლის“ სახით. ნ. ნიკოლაძის მიგნება, ტერმინ „право“-ს როგორც სამართლის სუბიექტური და ობიექტური მნიშვნელობის შესახებ, ფრიად მნიშვნელოვანია, რადგან ამ საკითხს იურიდიულ ლიტერატურაში დღესაც სათანადო ყურადღება ეთმობა¹.

სამართლის ცნებისა და არსის შესახებ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს ეპოულობთ სხვადასხვა პუბლიცისტურ სტატიებში. ამასთან, ავტორს აღნიშნული პრობლემა შეჟამებული სახით არა აქვს განზოგადოებული რომელიმე ნაშრომში, ამიტომ ამ საკითხის გარკვევა ერთგვარ სირთულეს წარმოადგენს.

1865 წ. 21 იანვარს ნ. ნიკოლაძემ გაზეთ „სანკტ-პეტერბურგსკიე ედომოსტში“ დაბეჭდა ნეკროლოგი პიერ-ჟოზეფ პრუდონის გარდაცვალების გამო. აღნიშნულ ნეკროლოგში ნ. ნიკოლაძე ეხება პრუდონის მსოფლმხედველობის საკითხსა და მასთან ერთად ამ უკანასკნელის თვალსაზრისს საერთაშორისო სასამართლოზე. ვიდრე უშუალოდ გადავიდოდეს პრუდონის შეხედულებათა გარკვევაზე, ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს თავის მოსაზრებას სამართლის შესახებ. ავტორი მიუთითებს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობანი მეტად არეული და მოუწესრიგებელია, საერთაშორისო ურთიერთობის მოწესრიგება ზინდობილი აქვს ომებს. რაც შეეხება ადამიანთა ურთიერთობების მოწესრიგებას სახელმწიფოს შიგნით თეორიულად იგი უკვე გადაწყვეტილია, რადგან სახელმწიფოებს ჩამოყალიბებული აქვს კანონები, რომლებიც აწესრიგებს ან ყოველ შემთხვევაში უნდა მოაწესრიგონ ადამიანთა შორის წარმოშობილი უთანხმოებანი: „ერთდამივე სახელმწიფოს წევრთა შორის ურთიერთდამოკიდებულების უთანხმოება პრაქტიკაში, მართალია მთელი თავისი ძალით არსებობს, მაგრამ სამაგიეროდ თეორიაში იგი უკვე გადაწყვეტილია, შეფარდებულია გარკვეულ კანონებს და მიკუთვნებულია მოსახდელ ავადმყოფთა რიცხვს, რომელთა საწინააღმდეგოდ წამალი უკვე ნაპოვნია“².

ამ გამონათქვამიდან შემდეგნაირი დასკვნა უნდა გავაკეთოთ: ერთი-დამივე სახელმწიფოს წევრთა შორის აღგილი აქვს უთანხმოებებს:

¹ Н. Г. Александров. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма, М., 1961, стр. 224-230; С. Ф. Кечекьян. Правоотношения в социалистическом обществе, М., 1958, стр. 48-68; С. Н. Братусь. Субъекты гражданского права, М., 1950, стр. 8-20 и др.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 273.

სახელმწიფოს შიგნით მოქალაქეთა შორის უთანხმოების მოწესრიგება კანონის მეშვეობითაა შესაძლებელი.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძის აზრით, თეორიულად კანონი (სამართლის ფორმა) სახელმწიფოს მასშტაბით ადამიანთა შორის უთანხმოების მოწესრიგების საშუალებაა. კანონის ამ განმარტებიდან არ ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე კანონის კლასობრიობას აღიარებს. მაშასადამე, ნ. ნიკოლაძე თვლის, რომ კანონმა უნდა მოაწესრიგოს ადამიანთა შორის უთანხმოება, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ნ. ნიკოლაძეს არ შეენიშნოს ბურჟუაზიული სამართლის კლასობრიობა. ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს მისი მოღვაწეობის პერიოდის კანონმდებლობას, მიუთითებს, რომ ადამიანთა შორის უთანხმოება მართალია რეგულირდება კანონით, „მაგრამ იგი კვლავ შუასაუკუნეობრივ გადმონაშთად რჩება, რადგან ძალით განისაზღვრება, ე. ი. კანონმდებლობას, კანონს განსაზღვრავს ძალა „ამრიგად ერთდამივე სახელმწიფოს წევრთა შორის სასამართლოს შუასაუკუნეობრივი წყობილება, დამყარებული ძლიერის უფლებაზე, ურთიერთდამოკიდებულებაში ჩვენ დრომდე დაცული“¹.

თუ კარგად დავუყვირდებით ნ. ნიკოლაძის ზემოთ აღნიშნულ გამოთქვას, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ნ. ნიკოლაძე დიამეტრულად საწინააღმდეგო მოსაზრებას გამოთქვამს მე-19 ს. II ნახევრის დასასრულს ჩამოყალიბებულ სამართლის რეალისტურ სკოლისაგან². ამ სკოლის მამამთავრის რ. იერიხის საწინააღმდეგოდ, ნ. ნიკოლაძე უარყოფს სამართლის განსაზღვრას ძალით, როგორც ფეოდალურ გადმონაშთსა და აღნიშნავს, რომ სამართლის განსაზღვრა ძალით. ძალმომრეობას დაამკვიდრებს.

ნ. ნიკოლაძე მართალია პირდაპირ არ აღიარებს სამართლის კლასობრიობას, მაგრამ გარკვეულ მინიშნებას აკეთებს ამ მიმართულებით. მაგალითად, 1874 წ. ნ. ნიკოლაძემ გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკი“ გამოაქვეყნა სტატია „წერილები პარიზიდან“, რომელშიც კანონმდებლობის კლასობრიობაზე მიუთითებს: „...გააუქმეს ძველი კანონები, რომლებიც მთავრობას ხელს უშლიდა ზემოქმედება მოეხდინა ხალხზე და იქვე ადგილზე შექმნეს ახალი კანონები, რომლებიც მათ

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 243—244.

² სამართლის რეალისტური სკოლის მამამთავრად აღიარებულია ცნობილი გერმანელი იურისტი პროფ. რ. იერიხი, რომელიც ასაბუთებდა, რომ სამართალი განისაზღვრება ძალით. ამ თეორიის შესახებ იხ. ა. ვაჩიიშვილი. სამართლის ზოგადი თეორია, ტფილისი, 1926, გვ. 108—110.

ყოველისმომცველ მოქმედებას ფართო გასაქანს აძლევდა“¹. აღნიშნული სიტყვებიდან ნათლად ჩანს ნ. ნიკოლაძის აზრი, რომ საფრანგეთის ახლად ჩამოყალიბებული მთავრობა თავის კანონებში „ყოველისმომცველი მოქმედების“ უფლებას აწესებს.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მეტად ღრმად ფილოსოფიურ მოსაზრებას კანონის არსის შესახებ. მისი აზრით, კანონში ყოველთვის ვერ გავითვალისწინებთ პიროვნებისა და კანონის დამდგენის ინტერესთა თანათარღობას. ამიტომ როდესაც ერთმანეთს უპირისპირდება პიროვნებისა და საზოგადოების (სახელმწიფოს) ინტერესები, მაშინ მხოლოდ კანონის ვიწრო ცნებიდან კი არ უნდა გამოვიდეთ, არამედ კეშმარიტებისა და სიმართლის მოთხოვნიდან: „თუ კაცი დოქტრინიზაციის ჯურღმულებში არ დახვეწებულა და არ შთანთქმულა, მისთვის დღესათვის ნათელია შემდეგი: ყოველთვის, როცა ერთმანეთს შეეჯახება, ერთიმხრით, ცალკე ინდივიდების ინტერესები, მაშინ კანონზე მაღლა, — რომელიც არამც თუ სრულყოფილი არ არის, არამედ ცოტად თუ ბევრად უსამართლოა ყველა არსებულ სახელმწიფოში, — უნდა იდგეს კეშმარიტება და სიმართლე, ეს კეშმარიტება და სიმართლე დამოკიდებული არაა არავითარ კანონმდებლობაზე, ვის მიერაც არ უნდა იყოს იგი შედგენილი“². ამ გამონათქვამიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე მომხრეა კანონისა და სამართლის შემოქმედებითად გაგებისა, სწორედ ისეთი გაგებისა, როგორზედაც მიუთითებდა ი. ჭავჭავაძე, რომ კანონის შეფარდებისას საჭიროა მის სულს ჩაეწვდეთ და გარეგანი ფორმით არ დავეყუდვილდეთო.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, პრუდონის გარდაცვალების გამო დაწერილ ნეკროლოგში ნ. ნიკოლაძე არა მარტო სამართლის საკითხს ეხება, არამედ არკვევს პრუდონის მოსაზრებას საერთაშორისო სამართალზე. ანდენად, საშუალება გვეძლევა გავეცნოთ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებას საერთაშორისო სამართლის არსისა და დანიშნულების საკითხზე.

ნ. ნიკოლაძე ეთანხმება პრუდონს, რომელმაც სწორად ჩამოაყალიბა, რომ „არცერთი საკითხი ისე დახვლანჯული არ არის, როგორც საერთაშორისო ურთიერთობათა საკითხია. საერთაშორისო ურთიერთობის საკითხების მოგვარება უმეტეს წილად მინდობილი აქვს ომის შემთხვევებს, ან ძლიერის უფლებას“³. ნ. ნიკოლაძე მოკლედ გადმოს-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 27.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 243—244.

³ იქვე.

ცემს იმის შესახებ, თუ რა დასკვნამდე მივიდა პრუდონი საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა მოწესრიგების განხილვისას: „თქვენ ლაპარაკობთ საერთაშორისო სამართალზე, სამართლიანობაზე, სარგებლიანობაზე და ა. შ. საერთაშორისო ურთიერთობის შესაძლებელ კარგად მოწყობაზე, ამასთან ერთად ამ საკითხების გადაწყვეტას და თვით მოწყობასაც ანდობთ ძლიერის უფლებას, სამართალსა და ძალას შორის დიდი უფსკრულია (ხაზგასმა. — ვ. შ.)“. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე იზიარებს პრუდონის ამ გამონათქვამებს საერთაშორისო ურთიერთობის მოწესრიგების საკითხებზე. ამასთან ერთად, არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ნ. ნიკოლაძე მართალია აფასებდა პრუდონს, იზიარებდა ზოგიერთ მის მოსაზრებას, მაგრამ არასოდეს არ ეყოფილა მისი თაყვანისმცემელი. ამის დამადასტურებელია წინამდებარე სტატიაზე შედარებით გვიან გამოქვეყნებული (1866 წ.) მისივე სტატია „კალმის კაპრიზები“, რომელშიც ავტორი პრუდონის შესახებ ასე მსჯელობს: „მე დავესწარი პრუდონის დასაფლავებას პარიზში. უნდა მოგახსენოთ, რომ არასოდეს არ ვყოფილვარ მისი თაყვანისმცემელი. როგორც მოაზროვნესა და ეკონომისტს მე მას არც ისე ძალა ვაყენებდი. მისი მეტისმეტად ბურჟუაზიული მოძღვრება, რომელიც შეფერადებულია სოციალიზმის ყალბი ფერებით, მას უფრო ანტიპატიურს ხდიდა ისეთ სეისტებზე, როგორიც ბლანკი და ბასტია, ამით მე იმის თქმა მინდა, რომ პრუდონის მაგიერად საფლავში არ ჩაეწვებოდი, მაგრამ გარდაცვლილ მწერალს იმ დროს ჰქონდა ერთი მიმზიდველი მხარე, რაც მისი წერილების წაკითხვის შემდეგ გაქრა. მაშინ მე მას პატივს ვცემდი, როგორც გამოჩენილ მოაზროვნეს, რომელიც გათელა და გასრიდა მეორე იმპერიამ“¹.

ზემოაღნიშნულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ნ. ნიკოლაძე მიუხედავად იმისა, რომ არ იზიარებს პრუდონის მსოფლმხედველობას, მაინც აფასებს მის შეხედულებას საერთაშორისო სამართლის საკითხებზე. ნ. ნიკოლაძეს მოსწონს პრუდონის გამოთქმა „სამართალსა და ძალას შორის დიდი უფსკრულია“. აქ ერთხელ კიდევ ჩანს ნ. ნიკოლაძის უარყოფითი დამოკიდებულება იმის თაობაზე, რომ დაუშვებელია სამართლის, კერძოდ, საერთაშორისო ურთიერთობის

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 85.

განსაზღვრა ძალით. აღნიშნული მოსაზრება ნ. ნიკოლაძეს პროგრესულ მოაზროვნეთა რიგებში აყენებს¹.

სამართლისა და კანონმდებლობის ცალკეულ საკითხებზე მსჯელობისას, ნ. ნიკოლაძე ავითარებს მოსაზრებას მათი კლასობრიობის შესახებ. მაგალითად, ჭერ კიდეც 1866 წელს, ენევეაში რუსულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომში „მთავრობა და ახალი თაობა“, ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს რუსეთის კანონმდებლობას და აჩვენებს მის კლასობრიობას: „ეს არახელსაყრელი პირობები იძულებულს ჰყოფენ ადამიანს მოიქცეს ასე და არა ისე, ხშირად დაარღვიოს ის კანონები, რომლებიც საზოგადოების გავლენიან ნაწილს გამოუცილა მხოლოდ და მხოლოდ თავის სასარგებლოდ (ხაზგასმა. — ვ. მ.)“². ამ გამონათქვამიდან ვრწმუნდებით, რომ ნ. ნიკოლაძეს თავის დროინდელი რუსეთის კანონმდებლობა გაზატონებული კლასების (საზოგადოების გავლენიანი ნაწილის) ნების გამომხატველად მიაჩნია. ნ. ნიკოლაძის მიერ სამართლის ასეთი გაგება მარქსისტულ თვალსაზრისს შეესაბამება. სამწუხაროდ, ნ. ნიკოლაძე ამ დებულებას ვერ გააცდა, პირიქით, იგი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ თითქოს არსებული წყობილების პირობებში ყოფილიყოს შესაძლებელი კანონმდებლობის ისეთი გარდაქმნა, რომ იგი ყველას ერთნაირად მომსახურებოდა, ყველას ინტერესები გამოეხატა. მაგრამ გარდაუქმნელი კანონმდებლობა, მისი აზრით, გაბატონებული კლასის სამსახურშია. აჩვენებს რა კანონმდებლობის კლასობრიობას, ნ. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სამართალი, კანონმდებლობა მხოლოდ ჩაგრულთ ატყდება თავს, მხოლოდ უქონელთა დასასჯელადაა მოწოდებული: „კაცს რომ ჭიბეში თანხა ედოს კიდეც, წარმატება მაინც ძნელია; ამას ხელს უშლის არა მარტო მთავრობის თავნებობა, არამედ კანონმდებლობაც. რომელიც მოსახლეობის უმნიშვნელო ნაწილს მფარველობს, დანარჩენებს კი ხელ-ფეხს უბორკავს (ხაზგასმა. —

¹ სამართლის ძალით, ძალმომრეობით განსაზღვრის დაუშვებლობას ქადაგებდა ასევე ქართველ სამოციანელთა მეთაური ი. ჯავახიშვილი. ი. ჯავახიშვილს ეკუთვნის გამოთქმა „სადა მართალი აშკარად უმცირესობისაკენ არის, უსათუოდ უმრავლესობამ უმცირესობა სძლიოს და ითაყვანოს. ეს ძალმომრეობა იქნება და არა იგი სამართალი, რომლითაც ადამიანი ადამიანებს ვით ზნეობრივი არსება“ (ი. ჯავახიშვილი. თხზ., ტ. 6, გვ. 135).

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 349.

ვ. მ)¹. აქედან ჩანს, რომ, ნიკოლაძის აზრით, არსებული კანონმდებლობა გამოხატავს არა მთელი ხალხის ინტერესებს, არამედ მისი უმნიშვნელო ნაწილის ინტერესების დაცვის იარაღია საზოგადოების დიდი ნაწილის დასათრგუნავად.

ნაშრომში „მთავრობა და ახალი თაობა“ ნ. ნიკოლაძე უშიშრად ამხელს არსებულ კანონმდებლობის დანიშნულებას — დაიცვან გაბატონებული კლასების ინტერესები, ხელი შეუწყონ ექსპლუატაციასა და ჩაგვრას: „მდიდრებს, რომელთაც მფარველობს ახლანდელი კანონები და ათასგვარი უპირატესობა. არაფერი არ აიძულებს დანაშაული ან ბოროტმოქმედება ჩაიდინონ. თუმცა ისინი ყოველდღე ათასგვარ დიდსა და მცირე დანაშაულობას სჩადიან უკვე მარტო იმით, რომ ხალხის შრომითა ცხოვრობენ. მაგრამ კანონმდებლობა მათ ფრიად თავაზიანად ეპყრობა... ასეთს მდგომარეობაში როდი არიან ხალხის მასები და საზოგადოდ ყველა ისინი, ვინც საკუთარი შრომით ცხოვრობენ; თითოეული მათი მისწრაფება ადამიანური უფლებებისადმი, ყოველი მათი სურვილი დაიცვან თავისი პიროვნება მდიდართა თვითნებობისა და ქინიანობისგან, თანამედროვე კანონმდებლობის მეორე დანაშაულობად, კანონის დარღვევად, საზოგადოებრივი ზნეობის შეურაცხყოფად ითვლება“².

ნ. ნიკოლაძე არაერთგზის მიუთითებს, რომ კანონმდებლობა გაბატონებული კლასების სამსახურში დგას: „თანამედროვე კანონმდებლობა საერთოდ და კერძოდ — ძალიან ემორჩილება მქონებელ კლასებს და ძალიან დაუნდობელია უქონელთადმი. ექსპლოატატორებისაგან ამ უკანასკნელთა გასათავისუფლებლად საჭიროა ძირფესვიანად, თავით ბოლომდე გარდაქმნა ამ კანონმდებლობის საფუძვლებისა, რათა მუშათა კლასს, როდესაც უკეთესი მდგომარეობისაკენ მიისწრაფვის, მუდმივად არ აბრკოლებდეს ის პრივილეგიები და უპირატესობანი, რომელნიც მქონებელ კლასებს მოუხწრიათ შემოემტკიცებინათ განატაცებ თუ ნაქურდალ ქონებასთან ერთად“³.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკაში გარკვეული ადგილი უჭირავს კანონმდებლობის დანიშნულების საკითხსაც. ნ. ნიკოლაძე კანონმდებლობის ჩამოყალიბებას უკავშირებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგებას. იგი მიუთითებს, რადგან საზოგადოებრივი ურ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 302.

² იქვე, გვ. 350.

³ იქვე, გვ. 417.

თიერთობანი რთული და მრავალგვარია, მთავრობა მათ მოსაწყისრავებლად მიმართავს სპეციალურ ღონისძიებებს, რაც კანონმდებლობაში პოულობს გამოხატულებას: „ყოველ ქვეყანაში, რომელიც ოდნავ მაინც ეწევა საქმიან ცხოვრებას, ყოველ დღეს წამოიჭრებიან ახალი პირობები და ფორმები, რომლებიც მოითხოვენ მთავრობის მიერ გადაწყვეტას და მოწესრიგებას კანონმდებლობით. ანდა აღმინისტრაციული წესით. ერთი დღეც კი არ გადის ისე, რომ არ გაუქმდეს რომელიმე დრომოკმული კანონმდებლობა ანდა ღონისძიება, და რომ არ დაწესდეს რაიმე ახალი წესი, ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობის შესაბამისად. რამდენადაც უფრო განვითარდება საზოგადოებრივი ცხოვრება, მით უფრო ხშირად და უფრო ღრმად გამოვლინდება ასეთი ცვლილების მოთხოვნილება“¹. ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე კანონმდებლობის დანიშნულებად თვლის, ერთი მხრივ, რეალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგებას, მეორე მხრივ, მოქალაქეთა უფლებებისა და უშიშროების დაცვას:

„ისეთ ველურ საზოგადოებაში, რომელშიაც ხეირიანი სამართალი არ არის განწყობილი, არც ერთ კაცს არ ჰგონია, რომ მისი ოჯახი, ქონება და პირი დაცულია ავკაცობის და გაიძევრობის ძაღადობისაგან... დაარწმუნეთ ხალხი, რომ მის ქონებას და შრომას, უიმისოთ, ვერავინ შეეხება, დაარწმუნეთ საზოგადოება, რომ მიცემული პირობა ასრულებული იქნება, გასესხებული ვალი — ამოღებული, დაჩაგრულს სამართალი მიეცემა, და მაშინ ნახეთ რანაირათ გაშლის ფრთებს ამ საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრება, რა ალებშიცემა და მისვლა-მოსვლა გაიმართება იმაში, რა სინათლე გავრცელდება ამ მისვლა-მოსვლის გამო და რამდენათ გაუქმდესდება და გამრავლდება მთელი ხალხის მდგომარეობა და სიმდიდრე, მისი ხასიათი და ზნე, — იმ უბრალო მიზეზით, რომ უხეირო და მოქრთამე სასამართლოს მაგიერ დაწესდა პატიოსანი და პირუთვნელი სამართალი“². აქედან ჩანს, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ნ. ნიკოლაძე სამართალს. შეიძლება ითქვას, რომ იგი, სამართლის ფეტიშიზაციამდეც კი მიდის, როგორც ეს დასავლეთ ევროპის განმანათლებლებისათვის იყო დამახასიათებელი.

დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ნ. ნიკოლაძე კანონმდებლობასა და

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 236.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 397.

სამართალს საზოგადოების წევრთა აღზრდისა და მორალური სრულყოფის საქმეში. 1889 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს თვალსაზრისს, რომლის მიხედვით დაწესებულებებსა და კანონებს ხალხის ცხოვრებაში არა აქვთ პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა, რომ მთავარია არა დაწესებულებები და კანონები, არამედ საზოგადოების წევრთა მორალური სრულყოფა. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ მიუხედავად ასეთი მტკიცებისა, პრესა ყოველ ნაბიჯზე ეხება მოძველებულ დაწესებულებებს, კანონებსა და წესებს, რაც თავისთავად თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება. აქვე პუბლიცისტი ცდილობს დაასაბუთოს, რომ უპირატესობა ენიჭება დაწესებულებებსა და კანონმდებლობას და არა საზოგადოების მორალურ სრულყოფას. ეს უკანასკნელი პირველის მეშვეობით შეიძლება მიღწეულ იქნეს. დაწესებულებებისა და კანონმდებლობის სრულყოფის გზით ცხოვრების პროგრესი ნ. ნიკოლაძეს არსებული წყობილების პირობებში ჰქონდა წარმოდგენილი, რაც შეცდომად უნდა ჩაითვალოს.

ნ. ნიკოლაძე მუდამ ქადაგებდა კანონმდებლობის სისტემატიზაციასა და სრულყოფას. მისი აზრით, მოუწესრიგებელი, დაუზუსტებელი კანონმდებლობა ხელს უშლის საზოგადოების წინსვლას. ამის წესახებ იგი წერს: „დავიწყეთ ჩვენი საზღვაო კანონმდებლობით. იგი იმდენად არადაამაკმაყოფილებელია, რომ კომპეტენტური პირების სიტყვით, კანონების ზუსტად შესრულება, ხშირად ზღვაოსნობის შეწყვეტას უდრის“¹. ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს მეტად საინტერესო მოსაზრებანი კანონმდებლობის ხელშემწყობი როლის შესახებ საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმატების საქმეში. იგი მიმოიხილავს გასული საუკუნის ოსმალეთის უკიდურესი ჩამორჩენილობის მიზეზებს და ამ მიზეზთა შორის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად კანონმდებლობის მოუწესრიგებლობას მიიჩნევს².

ნ. ნიკოლაძე არაერთგზის მიუთითებდა კანონისა და კანონმდებლობის დანიშნულებაზე, რომ კანონი უნდა ემსახუროდეს ყველას ერთნაირად, კანონი არ უნდა ჩაგრაოდეს რომელიმე მხარეს, უნდა ამყარებდეს თანასწორობას: «Закон существует, или должен существовать для обеих сторон, а не для обуздания одной слабойшей».

1879 წელს დაწერილ პეტარა წიგნაკში „Первый процесс „Обзора“ ნ. ნიკოლაძე სამართლის სხვადასხვა საკითხებზე მსჯელობს.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბზ., ტ. 3, გვ. 76—77.

² იქვე, გვ. 78.

რომელთა შორის მეტად სწინტერესოა ავტორის შეხედულება კანონის არსსა და დანიშნულებაზე.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ კანონი ეს არის ნებართვა, ეს არის საზოგადოების წევრთა ლეგალურად მოქმედების საშუალება. ამის გარდა ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს თავის შეხედულებას კანონის არსზე, კანონის რაობაზე და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ კანონი კლასობრივი არ უნდა იყოს, არამედ კანონი ზეკლასობრივი, ე. ი. კლასების ინტერესებზე მაღლა უნდა იდგეს. კანონი არ უნდა იყოს დამოკიდებული რომელიმე მოდავე მხარეზე.

როდესაც ვუკვირდებით ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებას კანონის შესახებ, უსათუოდ გვებადება კითხვა, თუ ნ. ნიკოლაძე უარყოფს კანონის კლასობრიობას, ასევე მის განსაზღვრულობას ძალით, მაშ რა უნდა იყოს მისი განმსაზღვრელი? ნ. ნიკოლაძე ამ საკითხს ასე პასუხობს: «...Чтобы закон — эта основа легальности, — стоял независимо выше обеих борющихся сторон, как оппозиции, так и администрации, и несколько не зависел ни из той, ни от другой. Только там, где закон имеет своим источником власть совершенно независимую, а целью — разумное регулирование народной жизни, а не интересы и удобства одной из борющихся сторон и где ни та ни другая не имеет возможности обходить либо искажать законы, только там, говорю я, возможно спокойное и успешное для государства течение легальной борьбы, никаких опасностей ни для кого не представляющей. Только там и обе эти стороны и все подданные без исключения принуждены почтительно склонять голову пред независимым и неприкосновенным законом»¹. ამ ამონაწერიდან ჩანს, რომ, ნიკოლაძის აზრით, კანონის სათავე არის სრულიად დამოუკიდებელი ხელისუფლება, ხოლო მისი დანიშნულება უნდა იყოს — საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწესრიგება და არა რომელიმე მხარის ინტერესების დაცვა.

ნ. ნიკოლაძის აღნიშნული მოსაზრებანი კანონის არსის შესახებ იდეალისტურია, იმდენად, რამდენადაც არ შეიძლება კანონის სათავე იყოს აბსტრაქტიზებული „სრულიად დამოუკიდებელი ხელისუფლება“. ცნობილია, რომ კანონი არსებობს სახელმწიფოსთან ერთად, სახელმწიფო ხელისუფლება ადგენს კანონებსა და კანონების დამდგენი ხელისუფლება რომელიმე კლასს უნდა ემსახურებოდეს. თუ ნი-

¹ Н. Ник о л а д з е. Первый процесс «Обзора», 1879, стр. 127-128.

კოლაძეს მხედველობაში აქვს ისეთი საზოგადოება, სადაც ადგილი არა აქვს კლასთა ბრძოლას — მისი ფორმულა აქაც არ გამოდგება, რადგან ასეთ საზოგადოებაშიც კანონი უმრავლესობის ინტერესებს გამოხატავს და მიმართულია უმრავლესობის ინტერესების დამრღვევთა წინააღმდეგ, ეს კი არ არის მართებული.

ნ. ნიკოლაძის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კანონი არ უნდა გა-
ქობატვდეს ვინმეს ინტერესებს — სწორი არ არის. ნ. ნიკოლაძის ეს
წეხედულება უტოპიურია. ნ. ნიკოლაძეს შეცდომით სჯეროდა, რომ
კაპიტალისტურ სახელმწიფოში შესაძლებელი იყო ზეკლასობრივი კა-
ნონების ჩამოყალიბება. ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი ამ საკითხზე, მა-
თი მცდარობის მიუხედავად, რეაქციული როლია.

§ 2. ნ. ნიკოლაძე კანონიერების შესახებ

ნ. ნიკოლაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს კანონიერებას და მი-
აჩნია, რომ ადამიანმა ძირითადად კანონმდებლობის ფარგლებში უნ-
და იმოქმედოს. ნ. ნიკოლაძის აზრით, კანონიერების დარღვევას უდი-
დესი ზიანის მოტანა შეუძლია: „...საჭიროა, მუდამ გვახსოვდეს, რომ
მცირეოდენი დარღვევა კანონიერი წესისა და სიმართლისა, თუნდაც
უმიზნოც, თუნდ უბრალოც, უშველებელი ზიანის და გარყვნის დამ-
თესია საერო საქმეში და ცხოვრებაში. წესის დარღვევა, უსამართ-
ლობა, თვითნებობა, საზოგადო საქმეს მაშინვე პირადი სარგებლობის
ძაძიებლებს ასევს. ეს ისეთი მავნე და საშიში მიკრობია, რომელიც
ამხობს ყოველ აგებულებას, გინდ კლდესავით მაგარსაც“...!.

იმის მიუხედავად, რომ ნ. ნიკოლაძე დიდ პატივს ცემს კანონის
მოთხოვნის შესრულებას, ყოველთვის როდი თვლის ამას აუცილებ-
ლად. მისი აზრით, თუ ლეგალური ფორმები ავიწროებს ადამიანს,
მან უნდა გადაუხვიოს კანონის მოთხოვნას და არალეგალურობას
მიმართოს. ნ. ნიკოლაძე ლეგალობის გადაცილებას ქადაგებს იმ
შემთხვევაში, როდესაც კანონი არასრულია, ან ძალიან ზღუდავს
პიროვნებას. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ კანონმდებლობა ხშირად
ჩამორჩება ცხოვრებას, ამიტომ ლეგალობა საზოგადოებრივი ცხოვ-
რების მუხრუჭად იქცევა და ზღუდავს პიროვნების თავისუფლებას.
სწორედ ასეთი ვითარების გამო ნ. ნიკოლაძეს მიზანშეწონილად მი-
აჩნია ლეგალობის დარღვევა: „ჩვენ, ჩვენი შეხედულებით, არ ვეკუთ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. გამარჯვება ავალებს, ჟურნ. „მომამე“, № 6, 1894, გვ. 163.

ენით“ „ყველგან და ყველა შემთხვევაში ლეგალურობის“ მომხრეთა რიცხვს. ცხოვრებაში ლეგალურობის პირობები იმგვარად იქმნება, რომ წესდებებისა და დადგენილებების ავტორები უკეთესი წესებისადმი ლეგალური მიდგომის თითქმის არავითარ საშუალებას არ უტოლებენ არც თავიანთ მოწინააღმდეგეებს და არც იმათ, ვისზედაც ეს წესები ვრცელდება. ასეთ ვითარებაში ლეგალურობის ქადაგება იმას ნიშნავს, რომ საკუთარ თავს მიუსაჯო უმოქმედობა, ხოლო საზოგადოებას უმოძრაობა“¹.

თუ რა თვალსაზრისი გააჩნდა ნ. ნიკოლაძეს კანონიერების შესახებ, ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს მისი გამოსულა სასამართლო პროცესზე. როგორც ცნობილია, იგი 1878 წელს პასუხისმგებლობაში იყო მიცემული დიფამაციისათვის. ნ. ნიკოლაძემ სასამართლო პროცესზე არა მარტო დაიცვა თავი, არამედ ამხილა დრომოქმედი წესები და მისი დამცველნი, რომელიც ბოჭავდა პიროვნებას, გასაქანს არ აღუვლიდა საზოგადოებას შემდგომი წინსვლისათვის.

ამ პროცესზე ნ. ნიკოლაძე ეკამათება სახელმწიფო ბრალმდებელს, რომელიც ბრალს დებს ნ. ნიკოლაძეს იმაში, ღრმად იგი, როგორც რედაქტორი, მოქმედებდა არა კანონის კარნახით, არამედ საკუთარი შეხედულებით. ნ. ნიკოლაძე სახელმწიფო ბრალმდებელს ასე მიმართავს: «Замечу мимоходом, что «право действовать по собственному усмотрению» неразлучно связано с не менее же собственной «ответственностью». И раз я не уклоняюсь и не могу думать уклоняться от такой ответственности по суду, опасности тут, особенной я не вижу. Но не в этом дело. Повиновение требуется законом лишь относительно законных распоряжений властью имеющих, кажется это — элементарное положение уголовного права...»².

ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე წინააღმდეგია ყოველგვარი კანონების უსიტყვოდ შესრულებისა. იგი საჯაროდ აცხადებს, რომ კანონის უსამართლო მოთხოვნას არ შეიძლება დაემორჩილოს ადამიანი. ნ. ნიკოლაძე ერთმანეთისაგან განასხვავებს კანონიერებას ვიწრო და ფართო გაგებით. მისი აზრით, კანონიერება ვიწრო გაგებით არის ყოველგვარი კანონის ყველა მოთხოვნილების განუხრებლად შესრულება, იქნება ეს მოთხოვნა სამართლიანი თუ უსამართლო. ნ. ნიკოლაძე არ არის მომხრე ფორმალური ანუ ლეგა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 604.

² Н. Николадзе. Первый процесс «Обзора», 1879, стр. 125.

ლური ან კიდევ ვიწრო მნიშვნელობით — კანონიერების გაგებისა.

ნ. ნიკოლაძე მომხრეა კანონიერების ფართო გაგებისა. მას კანონიერების ფართო გაგებად მიაჩნია ისეთი მდგომარეობა, როდესაც სრულდება არა ყველა კანონის ყოველგვარი მოთხოვნა — ეს იქნება სამართლიანი თუ უსამართლო, არამედ მხოლოდ კანონთა საპართლიანი მოთხოვნები და „სამართლიანი კანონების“ მოთხოვნები.

ზემოთ აღნიშნულიდან სრულიადაც არ გამომდინარეობს ის გარემოება. თითქოს ნ. ნიკოლაძე მომხრე იყოს უკანონობის ან ანარქიისა — პირიქით, იგი დიდ პატივს სცემს კანონს და ლეგალურობას, მაგრამ როდესაც კანონი ჩამორჩება ცხოვრებას და ზღუდავს პიროვნებას, ნიკოლაძის აზრით, მაშინ უნდა მიემართოთ არალეგალურობას.

ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ კანონიერების განსახორციელებლად (ამ სიტყვის სრული გაგებით) საჭიროა თვით კანონმდებლობის სრულყოფა, ლეგალურობის გაფართოება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მუდამ ადგილი ექნება კანონების დარღვევასა და არალეგალურ საქმიანობას. ნ. ნიკოლაძე კანონიერების საკითხის განხილვისას მოქალაქეთა უფლებრივი მდგომარეობის საკითხსაც გადასწვდა და მთელი სიგრძე-სიგანით დააყენა ადამიანის უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესების საკითხი. ნ. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საზოგადოების წინსვლის საქმეში მეტი სარგებელი მოაქვს ლეგალურობას და რაც მეტია ლეგალური მოქმედების არენა, მით მეტია, მით უფრო მტკიცეა საზოგადოებრივი მშვიდობიანობა: «Самое собою разумется, что для наилучшего развития страны легальность представляет самые желательные условия, и чем больше предоставлено простора легальной борьбе, тем мирнее, тем прочнее прогресс, добытый обществом»¹.

ლეგალურობის სათავედ ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია ისეთი კანონები, რომლებიც მალეა დგას ადმინისტრაციაზედაც და ამ უკანასკნელის ოპოზიციაზედაც.

ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი კანონიერებაზე თავისთავად დიდ ინტერესს იწვევს. იგი სცილდება კანონიერების ფორმალურ გაგებასა და, ჩვენი აზრით, კანონიერების მატერიალური გაგების საკითხს აყენებს. ნ. ნიკოლაძე ამ საკითხში პროგრესულ მოაზროვნედ გვევლინება იმ მხრივ, რომ მან გაილაშქრა გაბატონებული კლასებისათვის ხელსაყრელი კანონიერების წინააღმდეგ, ამხილა მოქალაქეთა უფლებრივი შეზღუდვა, რაც იწვევს კანონების დარღვევას და დღის

¹ Н. Никол а д з е. Первый процесс «Обзора», 1879, стр. 126-127.

წესრიგში დააყენა ლეგალურობის, ანუ ადამიანის უფლებათა გაფართოების საკითხი, რაც, მისი აზრით, ალკვეთავდა კანონიერების დარღვევას.

ნ. ნიკოლაძეს არასწორად სჯეროდა, რომ ექსპლუატატორული კლასობრივი საზოგადოების პირობებში შესაძლებელი იყო ადამიანის უფლებრივი მდგომარეობის გაფართოება იმ ზომამდე, რომ მას კანონიერების დარღვევა აღარ მოჰყოლოდა. ასევე იდილისტურია ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი ექსპლუატირებული სახელმწიფოს პირობებში ლეგალურობის გაფართოების შესაძლებლობის შესახებ. ამის მიუხედავად, ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი ამ საკითხებზე პროგრესულია.

§ 8. დანაშაულისა და სასჯელის პრობლემა

თავის მრავალრიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებში ნ. ნიკოლაძე ეხება დანაშაულის, სასჯელის, დანაშაულის მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების, სამართალწარმოების პრობლემებს.

ნ. ნიკოლაძე როდი მიმართავდა დანაშაულისა და სასჯელის მხოლოდ დოქტრინიორულ ანალიზს. იგი ცდილობდა საზოგადოებრივი აზრის მობილიზაციას მოსახლეობის სამართლებრივი კულტურის ასამაღლებლად, სამართლებრივი აღზრდის გასაუმჯობესებლად და სამართალდარღვევათა თავიდან აცილებას. ამ მხრივ იგი გვევლინება როგორც პრაქტიკოსი.

ნ. ნიკოლაძე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა გახმაურებულ, მთიმე დანაშაულის საქმეების პრესაში განხილვას. მაგ., იგი პირადად ესწრებოდა ქუთაისში სვანების სასამართლო პროცესს. მას სიტყვა-სიტყვით ჩაუწერია მთელი პროცესის მსვლელობა. ალბათ ნ. ნიკოლაძეს უნდა ვუმაღლოდეთ იმისათვის, რომ სწორედ მისმა არქივმა შემოგვინახა აკ. წერეთლის ბრწყინვალე დაცვითი სიტყვა სვანების პროცესზე¹. ნ. ნიკოლაძემ დიდი ყურადღება დაუთმო ა. ანდრეევსკაიას ცნობილ პროცესს, რომელშიც მონაწილეობას ლებულობდა გამოჩენილი ადვოკატი სპასოვიჩი.

ნ. ნიკოლაძემ არანაკლები ინტერესი გამოიჩინა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველის — ასათიანის მკვლელობის გამო. თავის გაზ. „ობზორში“ მან ფართო პოლემიკა გამართა, სადაც

¹ ნ. ნიკოლაძის პირადი არქივი, № 3—53.

გაანალიზა არა მარტო ასათიანის მკვლელობის, არამედ საერთოდ, დანაშაულის მიზეზები. პრესაში იურიდიული საკითხების გაშუქებით ნ. ნიკოლაძე საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებასა და ერთი მიმართულებით წარმართვას ლამობდა.

გავარკვეით ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი დანაშაულის შესახებ. ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის ცნებასა და არსს უკავშირებს ბოროტების არსს. მისი აზრით, ბოროტება არის პიროვნების მიერ საზოგადოების საერთო ინტერესების წინააღმდეგ მიმართული ქცევა. ა. ანდრეევსკაიას მკვლელობის საქმესთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე მიუთითებდა, რომ ყოველგვარი ბოროტება მხილველ უნდა იქნეს საზოგადოების მიერ. საზოგადოება, რომელიც ჩქმალავს ბოროტებასა და არ განსჯის მას — თავის თავზე იღებს ბოროტების სიმძიმეს და, პირიქით, თუ საზოგადოება ამხელს ბოროტებას, რეაგირებს მასზე — ამით ჩამოირეცხს ლაქასა და განიწმინდება¹.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ბოროტმოქმედი არის ის, ვინც ხალხის სამართლიან ინტერესებს ხელყოფს, ამიტომ ასეთი პირი უნდა დაისაჯოს: „ავი საქმის მომხდენი შებრალების ღირსი არ არის, რა გინდ უბედურ მდგომარეობაში ჩავარდეს. ამნაირათვე ღირსი არ არის შებრალებისა და თანაგრძნობისა ისიც, ვინც ცული საქმის ჩამდენს იცავს ან შეეღოს“².

ნ. ნიკოლაძის სხვა პუბლიცისტური წერილების ანალიზით შესაძლებელი ხდება ავტორის თვალსაზრისის გარკვევა დანაშაულის არსის შესახებ. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ დანაშაულად უნდა ჩაითვალოს პიროვნების ისეთი ქცევა, რომელიც კანონს ეწინააღმდეგება, არ იცავს მის მოთხოვნას. ნ. ნიკოლაძე ამ დებულებას ყოველთვის როდი იცავს. მისი აზრით, ზოგჯერ ესა თუ ის ქცევა მართალია კანონსაწინააღმდეგოა, მაგრამ მიზანშეწონილი არ არის მისი დასჯა, რადგან იგი განპირობებული იყო სხვადასხვა ობიექტური გარემოებებით, ისე, რომ პიროვნებას სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა. მაშასადამე, ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის ორგვარ გაგებას გვთავაზობს: 1. დანაშაული ფორმალური გაგებით, რომელიც კანონის მოთხოვნის დარღვევაა; 2. დანაშაული მატერიალური გაგებით, რაც ამკარად საზოგადოებისათვის საშიშ კმედობას წარმოადგენს.

ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ კანონის მოთხოვნის ყველა დარღვევა

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბ., ტ. 5, გვ. 34.

² ნ. ნიკოლაძე. თბ., ტ. 2, გვ. 479.

დანაშაულად არ ჩაითვლება. მისი აზრით, თუ კანონსაწინააღმდეგო ქმედობა ობიექტური გარემოებებითაა განპირობებული, იგი არ შეიძლება ჩაითვალოს დანაშაულად და მასზე არც სასჯელის შეფარდება შეიძლება. ნ. ნიკოლაძეს მოყავს ასეთი მაგალითი: „ვთქვათ, მაგალითად X-მა ერთი გირვანქა პური მოიპარა იმიტომ, რომ მას შიოდს, იმიტომ, რომ მუშახელის სიუხვისა და სამუშაო სიმცირის გამო, მას სამუშაო არ ჰქონდა და თავის რჩენა მხოლოდ ქურდობით, ან სხვა რომელიმე არანაკლები უკანონობით შეეძლო. ცხადია, X-ის გამართლების შესახებ ლაპარაკიც კი არ შეიძლება. თუ საქმეს კანონების თვალსაზრისით შევხედავთ, ამა და ამ კოდექსის ესა და ეს მუხლი კი ამა და ამ სასჯელს აწესებს. რაკი გამოიჩინა, რომ ის დანაშაულობა ჩადენილია. მოსამართლეებმა ბრალდებულს კანონით დაწესებული სასჯელი უნდა დაადონ... მაგრამ კაცს რაც უნდა სუსტად ჰქონდეს შეგნებული ადამიანის ბუნების აუცილებელი მოთხოვნებიანი, მისთვის ცხადია, რომ ასეთ საქმეებში სიტყვა უნდა ეკუთვნოდეს სხვა რამეს და არა კანონიერების ვიწრო ცნებას¹. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე ამა თუ იმ ქმედობის დანაშაულად აღიარებისას მხოლოდ კანონის ფორმალური მოთხოვნით არ კმაყოფილდება. იგი დანაშაულის ჰატერიალური გაგების მომხრეა. ამ მხრივ ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი დიდ რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა თვალსაზრისს უახლოვდება.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტური წერილებიდან ჩანს, რომ იგი დანაშაულად თვლის არა მარტო იმ ქმედობას, რომელიც უკვე გამოანკარავებულია როგორც დანაშაული, არამედ ისეთ ქცევასაც, რაც საგამომძიებლო და სასამართლო ორგანოების მსჯელობის საგნად არ გამხდარა. ამის საილუსტრაციოდ რამდენიმე მაგალითის მოტანა შეიძლება. მაგ. გასული საუკუნის 80-იან წლებში ნ. ნიკოლაძემ გაზ. „ობზორში“ გააშუქა ყალბი ფულის მომჭრელთა დანაშაულებრივი საქმიანობა და გააცეთა დასკვნა, რომ ისინი მართალია დამნაშავენი არიან, მაგრამ არანაკლები დამნაშავენი არიან ის მდიდრები, რომლებსაც უზარმაზარი ქონება აქვთ, მაგრამ საყოველთაო პატივისცემით სარგებლობენ: «Хотите вы взглянуть, вместе со мною, на эти результаты?»

Я бы повел вас по улицам Тифлиса и показал бы вам хоромы. Карнакиды, террасы, зеркальные окна, этажи над этажами, блеск, изящество, роскошь... Сотнями тысяч пахнет в

¹ ნ. ნიკოლაძე, თბ., ტ. 1, გვ. 285—286.

воздухе... Эти карнатиды да зеркала, эта бронза и роскошь, этот бархат и паркет — обязаны своим происхождением все тем-же фальшивым ассигнованиям, ловко и умело пущенным в оборот»¹. ნ. ნიკოლაძე დანაშაულად როდი თვლის მხოლოდ ისეთ ქმედობებს, რომელსაც უმაღლეს მოპყვება მატერიალური შედეგი, არამედ ისეთ ქმედობასაც (ქცევას), რომელიც საზოგადოებისათვის ზიანის მომტანია, თუმცა ფორმალურად არ შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს. აქედან დასტურდება, რომ ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის ძირითად დამახასიათებელ ნიშან-თვისებად მის შეფასებითობას მიიჩნევს. ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისით ასეთი შეფასებითობის ელემენტი უფრო მნიშვნელოვანია ქმედობის დანაშაულად დასაყვალად აღიქმება, ვიდრე მისი გათვალისწინება კანონით ან ქმედობის დასჯადობა.

ნ. ნიკოლაძის ასეთი თვალსაზრისი დანაშაულის არსზე უახლოვდება როგორც ფრანგ განმანათლებელთა, ისე რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატთა თვალსაზრისს.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკაში ვპოულობთ ავტორის თვალსაზრისს სასჯელის ინსტიტუტზედაც.

სასჯელის არსის გარკვევისას ნ. ნიკოლაძე გამოდის ბოროტების წინააღმდეგ საზოგადოების ბრძოლის მოვალეობიდან: „ადამიანი იმისათვისაა დაჯილდოებული ნებისყოფით, რომ ბოროტებას ებრძოლოს, საერთო სიკეთისათვის იზრუნოს და საკუთარი ზემოებრივი მოთხოვნილებები დაიკმაყოფილოს“. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძის აზრით, სასჯელი საერთო სიკეთის დაცვას უნდა ემსახურებოდეს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე დანაშაულად არ მიიჩნევს ისეთ ქმედობებს, რომლებიც ობიექტური გარემოებით იყრ განპირობებული. ამის შესაბამისად ასეთი ქმედობების მიმართ იგი უარყოფდა სასჯელის გამოყენებას. ნ. ნიკოლაძე პირდაპირ აღნიშნავდა, რომ თუ დანაშაული გამოწვეულია გარეშე ობიექტური გარემოებებით — მასზე სასჯელის გამოყენება უაზრობაა, ამ შემთხვევაში საჭიროა იმ პირობებისა და გარემოებების ლიკვიდაცია, რაც იწვევს დანაშაულს. ამ მოსაზრებით ნ. ნიკოლაძე ახლოს დგას ჩერნიშევსკის თვალსაზრისთან².

ნ. ნიკოლაძე მომხრეა კანონიერების არა ფორმალური, არამედ

¹ Газ. «Обзор», 1880, № 448, стр. 1.

² Б. В. Здравомыслов. Уголовно-правовые взгляды русских революционных демократов, М., 1959, стр. 112-113.

მატერიალური გაგებისა. სწორედ აქედან გამომდინარე, ქადაგებდა იგი, რომ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ღრმად უნდა გაანალიზდეს კანონის დარღვევის ფაქტი, აწონ-დაწონილი უნდა იქნეს ქმედობის გამომწვევი მიზეზები და გარემოებათა ფართო წრის გათვალისწინების შედეგად უნდა გამოვიყენოთ სასჯელი.

ნ. ნიკოლაძე არ მიიჩნევს სასჯელს სამაგიეროს მიზლის საშუალებად. მისი ღრმა რწმენით, სასჯელი უმრავლესობის საერთო სიკეთის, საერთო ნების დაცვის საშუალება უნდა იყოს.

ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს მოსაზრებანი სასჯელის ცალკეული სახეების შესახებ. იგი სასტიკი წინააღმდეგია ადამიანის ფიზიკური დასჯისა. იგი იწონებს 1864 წლის სასამართლო რეფორმის იმ პუნქტებს, რომელმაც ადამიანის სამარცხვინო ფიზიკური დასჯა გააუქმა¹. გადაჭრით გმობდა თავადაზნაურობის მისწრაფებას გამოეყენებიათ მკაცრი სასჯელები, თითქოსდა წესრიგის დასამყარებლად². ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებდა სლავიანოფილთა მოთხოვნებს, შეენარჩუნებიათ თავიანთი ყმების ღრუბით დასჯის უფლება³. ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, ეხებოდა რა 1864 წლის სასამართლო რეფორმას, წერდა: „სასამართლო წესით ფიზიკური დასჯის მოსპობა, რასაკვირველია, ფრიად საქებარი რამ არის. მაგრამ ამას არ მოჰყოლია და არც მოჰყვება სასჯელის მოსპობა აღმინისტრაციული წესით. თუ გავიხსენებთ, რომ გლეხთა საზოგადოებაში, თანახმად „19 თებერვლის დებულებას“, პოლიცია მემამულეების ხელშია და რომ ისინი თავის წინანდელ გლეხებს გამგებლობენ, ცხადია ამ რეფორმით მეტისმეტი აღფრთოვანება არ შეიძლება“⁴. ამავე სტატიის სქოლიოში ნ. ნიკოლაძე განმარტავს, რომ ფიზიკური დასჯა მთლიანად, ყველას მიმართ როდი გაუქმდა. „უნდა გვახსოვდეს, რომ ფიზიკურ სასჯელთა მოსპობა არ ეხება გადასახლებულებს და კატორღელებს, მერე რამდენია ციმბირში ისეთი გლეხი, რომელიც მემამულეს თავისი უფლებით გაუსამართლებლად და გამოუძიებლად გადაუსახლებია“⁵.

ფიზიკური დასჯის გაუქმებასთან ერთად ნ. ნიკოლაძე ქადაგებდა ასევე სიკვდილით დასჯის გაუქმებასაც. ამ მხრივ იგი ილია ჭავჭავაძის

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 164.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 214.

⁴ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 340—341.

⁵ იქვე.

თანამოაზრედ და მისი იდეების გამგრძელებლად გვევლინება. ამასთან ნ. ნიკოლაძეს აღნიშნული პრობლემა ისე ვრცლად არ გაუანალიზებია, როგორც ი. ჰავჭავაძეს.

ერთ-ერთ წერილში „ფურცელადის დავის დაგვირგვინებისათვის“ ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ საფრანგეთში სიკვდილით დასჯა (ჩამოხრჩობა) აკრძალულია, რადგან იქაურ საზოგადოებრივ აზრსა და ზნეობას ეწინააღმდეგება¹.

სხვადასხვა სასამართლო პროცესების პრესაში გაშუქებისას ნ. ნიკოლაძე ეხება დასჯის ფსიქოემოციური ზემოქმედების საკითხებსაც. ანდრეევსკაიას პროცესთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას იმის შესახებ, თუ როგორ რეაგირებას ახდენს საზოგადოება დასჯაზე. იგი აღნიშნავს, რომ საზოგადოება არასოდეს არ რჩება კმაყოფილი არც დაუსჯელობით და არც დასჯით. მაგალითად, როდესაც ჩადენილია მძიმე დანაშაული, ეთქვათ მოკლულია ახალგაზრდა ქალი -- საზოგადოება ღელავს, მოითხოვს დამნაშავეს დასჯას. მაგრამ, როგორც კი საზოგადოება დარწმუნდება, რომ დამნაშავე სასჯელს ვერ გაექცევა — ბრალდებულის მომავალი ტანჯვის წარმოდგენა თანდათან აქარწყლებს ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმესა და იწყებს მის შეცოდებას. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „ამგვარი ვითარება მეორდება ყოველთვის, როცა ჩვენ ვესწრებით სიკვდილით დასჯას, როგორიც არ უნდა იყოს ბოროტმოქმედი, რა დანაშაულიც არ უნდა ჰქონდეს ჩადენილი, რადგან იგი მოიყვანეს საფლავის პირას ან მაღაროებში სამუშაოდ, სიბრალულის გრძნობა ძლევს შურიის ძიების გრძნობას. მაგრამ გაათავისუფლეთ თქვენ დამნაშავე და იგივე ბრბო მორთავს ყვირილს იმის შესახებ, რომ არ არსებობს მართლმსაჯულება და არ სჯიან ბოროტმოქმედებს“².

ნ. ნიკოლაძე ერთ-ერთ სტატიაში სვამს მეტად მნიშვნელოვან საკითხს: სასჯელი, დასჯა (კერძოდ სიკვდილით დასჯა) ამცირებს ან სპობს თუ არა დანაშაულსა და დამნაშავეობას? აღნიშნული საკითხის გადაჭრა ნ. ნიკოლაძემ კაზუსის მეშვეობით სცადა და უნდა ითქვას, რომ ეს ცდა მეტად ორიგინალურია, ამ საკითხის გადაჭრის მსგავს შემთხვევას, ბევრიც რომ ვცადოთ, ვერ ვიპოვით.

კაზუსი ასეთი შინაარსისაა: პოლიციელის მოკვლისათვის თბილისში გაასამართლეს და სიკვდილით დასაჯეს ძმები კუზანოვები. სასჯე-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 22.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 479—480 (ხაზგასმა.—ვ. შ.),

ლის სისრულეში მოყვანის სახანავედ ბრბო გარს შემოერთყა სახრჩო-ბელას, რათა თავისი თვალთ ენახა დასჯის პროცესი. ერთმა კინტომ ბრბოს არეულობით ისარგებლა და ვილაცას ჯიბეში ჩაუძვრა. დაზარალებულმა ქურდს ჯიბეში დაუჭირა ხელი. ქურდი ზუსტად სახრჩო-ბელასთან შეიპყრეს. „დაზარალებული პირით ცოფებს ყრიდა, მაგრამ კინტო მას შემდეგი პათეტური სიტყვებით მიუბრუნდა:

— ვერ ხედავ, რა დრო დადგა? ამისათვის ახლა კაცს აღრჩობენ, ნუთუ შენ სახრჩობელამდე გინდა მიმიყვანო?

კინტომ მზერა ცას მიაპყრო და დაზარალებულს ეესტით ღმერთი შეახსენა. გაძარცული, რა თქმა უნდა მოლბა და ქურდი მშვიდობიანად გაუშვა“¹.

ნ. ნიკოლაძე აანალიზებს ამ კაზუსს და დასძენს: „ბევრი დაწერი-ლა სიკვდილით დასჯის მორალურ და დემორალურ გავლენაზე, მაგრამ თუ მე მწარედ არ ვცდები, ამ ამბავს არავინ არ მიდგომია ასე ორიგი-ნალური მხრიდან: სიკვდილით დასჯა დანაშაულს კი არ სპობს, არა-მედ ღვენას.

ამგვარად. თბილისელმა კინტომ იურიდიულ მეცნიერებათა საუნ-ჯეს „ახალი თვალსაზრისი“ შესძინა და მე იმედი მაქვს, რომ ბეკარიას დიდებული აჩრდილი აბატიებს მას ჩადენილ ცოდვას უნებურად გა-მოთქმული იმ აზრისათვის, რითაც მოსალოდნელი სასჯელისაგან თავ-ი დაიხსნა“².

ზემოთ აღნიშნულიდან შეგვიძლია გავარკვიოთ ნ. ნიკოლაძის და-მოკიდებულება სიკვდილით დასჯისადმი, ასევე ავტორის თვალსაზ-რისი თუ რა საბუთით უნდა გაუქმდეს იგი.

აღნიშნული კაზუსის ნ. ნიკოლაძისეული ანალიზით ირკვევა, რომ ხალხს ეჯავრება სიკვდილით დასჯა. ამის დამადასტურებელია ის გა-რემოება, რომ დაზარალებულმა ქურდის სიკვდილით დასჯის რილით აღარც კი გაამჟღავნა დანაშაული. მეორე მხრივ, ნ. ნიკოლაძე უარ-ყოფს დებულებას, რომლის მიხედვით სიკვდილით დასჯა ამცირებს დანაშაულთა ოდენობას როგორც პრევენციული საშუალება და ასა-ბუთებს, რომ სიკვდილით დასჯა დანაშაულთა ოდენობას კი არ ამცი-რებს, არამედ ჩადენილ დანაშაულობებზე რეაგირებას, სისხლის სამართლის ღვენას. როგორც ზემოაღნიშნული ციტატიდან ჩანს, ნ. ნიკოლაძე იცნობდა სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის მა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 433.

² იქვე.

მამთავრის ჩეზარე ბეკარიას თვალსაზრისის სიკვდილით დასჯის გაუქმების შესახებ. მართლაც ჩეზარე ბეკარია უარყოფდა სიკვდილით დასჯის მიზანშეწონილობას, მაგრამ იმ არგუმენტთა შორის, რითაც ასაბუთებდა ამ სასჯელის გაუქმებას, ვერ შევხვდებით ნ. ნიკოლაძის მიერ დასახელებულ არგუმენტს: „სიკვდილით დასჯა დანაშაულს კი არ სპობს, არამედ დევნას“¹. ჩვენი აზრით, ნ. ნიკოლაძის ეს მოსაზრება ნაწილობრივ სწორი უნდა იყოს. ამასთან სრულიად ორიგინალური.

სასჯელის შეფარდების საკითხზე მსჯელობისას ნ. ნიკოლაძე ითვალისწინებს, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს ბრალს. ნიკოლაძე იხილავს რკინიგზაზე მომხდარ უბედურ შემთხვევასა და გამოოქვამს მოსაზრებას გაუფრთხილებელი ბრალის მნიშვნელობის შესახებ სასჯელის დანიშვნისას. მისი აზრით, მას ეისაც ასი და ათასი ადამიანის სიცოცხლე აბარია, უნდა გამოიჩინოს წინდახედულება, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი უფრო მკაცრად უნდა დაისაჯოს, ვიდრე ზოგიერთი განზრახი დანაშაული: „თუ კანონი სამართლიანად სჯის ისეთ კაცს, რომელმაც თავისი მსგავსი მთვრალობაში დაამახინჯა. რასაკვირველია, რომ ამაზე უფრო სასტიკად უნდა ისჯებოდეს ისიც, ვის სიფხიზლეს, წინდახედულობას და პატიოსნებას აბარია ასი და ათასი ადამიანის სიცოცხლე და სიკეთე“².

ნ. ნიკოლაძე სასჯელის საკითხზე მსჯელობისას ყურადღებას ამახვილებს მის ჰუმანურობაზე. იგი ახალგაზრდობის წლებიდანვე მოითხოვდა დამამკირებელი და შეურაცხყოფელი სასჯელების გაუქმებას. კიდევ მეტი -- იგი აყენებს საკითხს, რათა გარდაიქმნას კანონმდებლობა და ჩამოყალიბდეს ისე, რომ მოსპოს დანაშაულის ჩადენის ზელშემწყობი მიზეზები და ზედმეტი გახადოს სასჯელი: „...ახალი წყობილებისათვის, რომელიც საზოგადოების ყველა წევრის სრულ თანასწორობაზე იქნება დამყარებული, საჭიროა მოხდეს მთელი კანონმდებლობის ძირითადი გარდაქმნა, — გარდაქმნა იმ კანონმდებლობისა, რომელიც მდიდრებისაგან და მდიდრებისათვისაა შექმნილი. ეს საჭიროა იმისათვის, რომ შეიქმნას ახალი კანონმდებლობა, შექმნილი ხალხის მიერ და ხალხისათვის. ასეთი კანონმდებლობა, ეკონომიურ ურთიერთობათა და საზოგადოებრივი აღზრდის ძირითად რეორგანიზაციასთან დაკავშირებით, ზედმეტად ხდიდა ყოველგვარ

¹ Чезаре Беккариа. О преступлениях и наказаниях, М., 1939, стр. 314-333

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 496.

სასჯელობითს ღონისძიებებს, ვინაიდან იგი ძირიან ფესვიანად სპობ-
და დანაშაულობის ჩადენის ხელისშემწყობ მიზეზებს“. აქედან ჩანს,
რომ ნ. ნიკოლაძეს სასჯელის გაუქმება შესაძლებლად მიაჩნია
„ეკონომიურ ურთიერთობათა საზოგადოებრივი აღზრდის რეორგანი-
ზაციასთან“ ერთად. სამწუხაროდ, ასეთი შეხედულება უტოპიურია,
რადგან შეუძლებელი იყო კაპიტალიზმის პირობებში ეკონომიკური
ურთიერთობებისა თუ აღზრდის რეორგანიზაცია იმ დონემდე, რომ
აღმოფხვრილიყო დანაშაული და ზედმეტი გამხდარიყო სასჯელი.

ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს მეტად საინტერესო მოსაზრებანი
იმ საკითხზე, თუ რა ბედი ეწევება დამნაშავეს. ავტორი გამოთქვამს
რწმენას იმის შესახებ, რომ ადრე თუ გვიან დამნაშავე ან დასჯილი
იქნება, ან მას სამაგიეროს მიუზღავს „ბუნების მორალური კანონი“.

ნ. ნიკოლაძის არქივში შემონახულია სტატია, რომელშიც ავტორი
მოგვითხრობს გამოძიებლის, ვინმე ხოსროევის, დაპატიმრების შე-
სახებ და ამით მიზნად ისახავს გაარკვიოს საკითხი, თუ რა ბედი ეწ-
ვევა დამნაშავეს, არაკეთილსინდისიერ პირს, რომელიც სჩადის მრავ-
ალ უმსგავსოებას. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, როდესაც დაპატიმრე-
ბული ხოსროევი მიჰყავდათ მეტეხის ციხეში მოსათავსებლად, ხალხი
მეტად აღფრთოვანებული იყო. ხალხის აღფრთოვანება კი იმით აიხ-
სნებოდა, რომ ხოსროევი აწვალებდა ხალხს, იგი არ ერიდებოდა არც
მექრთამეობას, არც გამოძალვას თუ ანგარებას, მაგრამ მუდამ დაუს-
ჯელი რჩებოდა, ბოლოს კი მან ცეცხლის წაკიდებით გაანადგურა თა-
ვისი სახლი, რომელიც დიდ თანხად იყო დაზღვეული. ნ. ნიკოლაძე
ახასიათებს ხოსროევის პიროვნებას, მის ქონებრივ და თანამდებო-
ბრივ მდგომარეობას: „დიდი შეძლება, კარგი განათლება, თანამდებო-
ბა, ლამაზი მეუღლე, ამაჲს დაუმატოთ ისიც, რომ ხოსროევი ორმოცი
წლისაღ არაა ჯერ“. მაგრამ ხოსროევმა იმის მაგივრად, რომ ყველა-
ფერი ეს შეეშნო, კიდევ ახალი დანაშაული ჩაიდინა — ფულის მიღე-
ბის მიზნით სახლი დაწვა.

ნ. ნიკოლაძეს აინტერესებს საკითხი, კერძოდ, როგორ რყვნის
საზოგადოებას დაუსჯელად დატოვებული დამნაშავე და რა არის ის
აუცილებლობა, რომლის ძალითაც დამნაშავეს უთუოდ მიეზღვება სა-
მაგიერო.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ქვეყნად მოქმედებს მორალური, ობიექტური
კანონი, რომელიც უხილავ ძალად გვევლინება და გამოირჩევა თავისი
სიძლიერით. ნ. ნიკოლაძე ასეთ კანონებს უწოდებს მუდმივი სიმა-

თლისა და საშართლიანობის კანონებს, რომლის ძალითაც დამნაშავე დაუსჯელი არ დარჩება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ნ. ნიკოლაძე მომხრეა ანტისაზოგადოებრივ ქმედობაზე აუცილებელი ზემოქმედებისა. ამასთან ერთად, ნ. ნიკოლაძე ქადაგებს ე. წ. „ბუნებითი მორალის თეორიას“, რომლის ძალითაც თითქოს დამნაშავე, ამორალური ქცევა ისჯება არა მარტო სახელმწიფოს მიერ, არამედ რაღაც უხილავი ძალების მიერ. ნ. ნიკოლაძის ასეთი ქადაგება გამოწვეულია დამნაშავეობისა და ანტისაზოგადოებრივი მოვლენების აღკვეთის სურვილით. ამავე თემას ნ. ნიკოლაძე არა ერთხელ უბრუნდება.

1890 წ. გაზ. „ნოვოე ობოზრენიეში“ № 2291, ნ. ნიკოლაძე აქვეყნებს სტატიას, რომელშიც ცდილობს გაარკვიოს საკითხი, რა მოელის ისეთ ქმედობას, რომელიც ამორალურია? ე. ი. არაკანონიერია ან მორალურად გასაკიცხი?

ამ საკითხის გასარკვევად ნ. ნიკოლაძე მოიშველიებს წარსულს, კერძოდ, სტუდენტობის პერიოდში მოსმენილ გამოჩენილი პროფესორის ტარდიეს (1818—1879)¹ ლექციებსა და დაასკვნის, რომ ნებისმიერი ამორალური ქცევა, რომელიც ჩაიდინა პიროვნებამ, მიუხედავად დროის ხანდაზმულობისა, უსათუოდ დასჯილი იქნება ან მასზე ამა თუ იმ ფორმით გატარდება რეაგირება. ნ. ნიკოლაძე იზიარებს ტარდიეს მოსაზრებას, რომლის მიხედვით ქვეყანაზე მოქმედებს ბუნებითი მორალი და ძალით არ შეიძლება მიიჩქმალოს, დაუსჯელი დარჩეს რომელიმე კანონსაწინააღმდეგო ქმედობა. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, ქვეყნად ქაოსი დამყარდებოდა.

ნ. ნიკოლაძე, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, იზიარებს ამ მოსაზრებას და აღნიშნავს, რომ თვით განზრახვაც კი — სხვისი სიკეთის დაუფლებისა მიუტევებელია. ხოლო შეგნებულ ადამიანებს არასოდეს არ

¹ ცნობილი ფრანგი პროფესორი. პარიზში ტარდიეს სახელთანაა დაკავშირებული სასამართლო მედიცინის სწავლების მეცნიერულ დონეზე აყვანა, რისთვისაც იგი ფართოდ სარგებლობდა პრაქტიკის დასკვნებით. ამ დარგში ტარდიემ მრავალი ნაშრომი დაგვიტოვა, რომელთა შორის აღსანიშნავია: ნაყოფის მოწამვლის, ბავშვთა მკვლელობისა და ზნეობის წინააღმდეგ დანაშაულებათა შესახებ. ტარდიეს გამოკვლევებს მოჰყვა ცნობილი მეცნიერის კასტერის, კრაფტ ებინგის, ტარნოვსკისა და სხვათა გამოკვლევები სასამართლო მედიცინაში, მაგრამ ტარდიე მაინც დარჩა იურისტთა და ექიმთა მრჩეველი. ნ. ნიკოლაძე მის ლექციებს ალბათ პარიზში ისმენდა.

ეპარებათ ეჭვი იმაში, რომ ბოროტს სძლევს კეთილი. ნ. ნიკოლაძის ღრმად სწამს, რომ სიმაართლე, სინდისი, საერთო სიკეთე, უმაღლესი ალიგვებოდა პირისაგან მიწისა, რომ მართლა სასარგებლო იყოს სიცრუისა და მომხვეჭელობისათვის სამსახური.

ნ. ნიკოლაძის ზემოთ აღნიშნული მოსაზრებანი განმანათლებლური ხასიათისაა და ეფუძნება ბუნებითი სამართლის მოძღვრებას. სწორედ ბუნებითი სამართლის მოძღვრების ნაირ-ნაირი ინტერპრეტაციით ასაბუთებდნენ მე-19 საუკუნის წვრილბუთუჯუაზიული იურისტები სამართლის ყოვლისშემძლე ძალას, სიმაართლისა და სამართლიანობის აუცილებლობასა და მარადისობას, რომელთა საფუძვლიანი კრიტიკა მოცემულია მარქსისა და ენგელსის შრომებში¹. ნ. ნიკოლაძე არასწორად ქადაგებს თითქმის ქვეყნად არსებობდეს ბუნებითი მორალური კანონები, რომლებიც იყოფა საზოგადოებისა და ბუნების კანონებად. ნ. ნიკოლაძე ვერ მივიდა იმ დასკვნამდე, რომლის მიხედვით ბუნებასა და საზოგადოებაში მოქმედებს დიალექტიკის კანონები.

შეცდომად უნდა ჩაითვალოს ნ. ნიკოლაძის ის მოსაზრება, რომლის მიხედვით ყველა დანაშაულებრივ ქმედობასა თუ მორალურ დარღვევაზე ზემოქმედებას ახდენს „ბუნებითი მორალური კანონები“. ნ. ნიკოლაძე ვერ მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ დანაშაული კლასობრივი მოვლენაა და მასზე რეაგირებას ახდენს გაბატონებული კლასი და არა ე. წ. „ბუნებითი მორალური კანონები“. ამ შეცდომების მიუხედავად, ნ. ნიკოლაძის მოსაზრება რეაქციულ ხასიათს როდი ატარებს, ნ. ნიკოლაძე დანაშაულებრივ ქმედობაზე რეაგირების მორალურ ხერხებს გვთავაზობს, რაც განმანათლებლებისათვის იყო დამახასიათებელი.

§ 4. ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის მიზეზების შესახებ

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში როგორც დასავლეთ ევროპაში, ისე რუსეთში მეტად გამწვავდა კაპიტალისტური წინააღმდეგობანი. კაპიტალისტურ წინააღმდეგობათა ზრდას, ბუნებრივია მოჰყვა დანაშაულებათა ზრდა. გაბატონებული კლასის წარმომადგენლები ეძებდნენ გამოსავალს მოსახლეობის ფართო მასების დასაშოშმინებლად, მაგრამ მათი ცდა უშედეგოდ მთავრდებოდა.

დანაშაულებათა მიზეზების შესახებ თავიანთი მოსაზრებანი გა-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., второе изд., т. 30, стр. 273.

მოთქვეს საზოგადოების მოწინავე ფენების წარმომადგენლებმაც, რომლებმაც ამხილეს დანაშაულებათა ნამდვილი მიზეზები. ამ ადამიანთა შორის შეიძლება დავასახელოთ დიდი რუსი განმანათლებლები — ბელინსკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, გერცენი და სხვ. ამ პერიოდში რუს მოაზროვნეებთან ერთად დანაშაულებათა ნამდვილი მიზეზების ახსნა სცადეს ქართველმა განმანათლებლებმაც — ი. ჭავჭავაძემ, ა. წერეთელმა, ნ. ნიკოლაძემ და სხვებმა. ამჯერად ჩვენ განვიხილავთ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს დანაშაულის მიზეზებისა და მისი აღკვეთის ღონისძიებათა შესახებ.

ნ. ნიკოლაძეს სპეციალური ნაშრომი აღნიშნული პრობლემებისადმი მართალია არ მიუძღვნია, მაგრამ თავის მრავალრიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებში განხილული აქვს როგორც ცალკეული სახის დანაშაულებათა ჩადენის მიზეზები და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებანი, ისე ზოგადად დანაშაულის საერთო მიზეზები და მათი აღკვეთის საშუალებები.

1866 წელს ნ. ნიკოლაძემ ნაშრომში „მთავრობა და ახალი თაობა“, პირდაპირ მიუთითა, რომ დანაშაულის მიზეზი ცხოვრების ეკონომიკური პირობებია. საზოგადოების ეკონომიკური წყობა აიძულებს ადამიანს ჩაიდინოს დანაშაული, „სამოსამართლო რეფორმის დარგში იგი (ახალგაზრდობა—ვ. მ.) დიდი ხანია ცდილობდა საზოგადოება დაერწმუნებინა, რომ სისულელეა ადამიანის დასჯა იმისთანა უნებური მოქმედებისათვის, რომელიც სხვადასხვა გარემოებათა მიერ არის გამოწვეული. ამ აზრის დასამტკიცებლად იგი ამბობდა: ადამიანი ყოველთვის გარეშე გარემოებათა გავლენის ქვეშაა, ეს ისეთი გარემოებებია, რომლებიც მის პირად ნებისყოფაზე არ არის დამოკიდებული და რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში თვით საზოგადოების მიერვეა შექმნილი, ეს არახელსაყრელი პირობები იძულებულს ჰყოფენ ადამიანს მოიქცეს ასე და არა ისე, ხშირად დაარღვიოს ის კანონები, რომლებიც საზოგადოების გავლენიან ნაწილს გამოუცია მხოლოდ და მხოლოდ თავის სასარგებლოდ“¹.

ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის ძირითად მიზეზს ცხოვრების მოუწყობლობაში ხედავს. ნ. ნიკოლაძე უარყოფს ე. წ. „დაბადებიდანვე დამნაშავეს“ და აღნიშნავს, რომ დამნაშავეც ადამიანია: „ადამიანის პიროვნებას უნდა ვაფასებდეთ. დამნაშავეშიც, რომელიც სხვა, არა არის რა, თუ არა საზოგადოებრივი

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბ., ტ. 1, გვ. 349.

ცხოვრების მოუწყობლობის და კანონების უსამართლობის მსხვერპლი¹. ამ გამონათქვამით დასტურდება, რომ დანაშაულის მიზეზების ახსნისას ნ. ნიკოლაძე ერთგვარად უახლოვდება სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა თეალსაზრისს².

როდესაც ვეცნობით ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს დანაშაულის მიზეზების შესახებ, იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ნ. ნიკოლაძე ხშირად ეყრდნობა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატთა (ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვისა და სხვათა) სახელმძღვანელო დებულებებს ამ პრობლემის შესახებ, მაგრამ არ შეიძლება ითქვას, რომ უცვლელად იმეორებდეს მათ. ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის მიზეზების გარკვევისას საკუთარი კონცეფციებით ხელმძღვანელობს და თითქმის იმავე დასკვნამდე მიდის, რაც რუსმა რევოლუციონერ-დემოკრატებმა გააკეთეს.

ღიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები — გერცენი, ბელინსკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი და სხვები — თავიანთ ნაშრომებში ღიად ყურადღებას უთმობდნენ დანაშაულებათა მიზეზებს და მათი თავიდან აცილების პრობლემებს. რუსი რევოლუციონერი დემოკრატები დანაშაულს განიხილავდნენ ისეთ სოციალურ მოვლენად, რომელიც ახასიათებს კერძო საკუთრებაზე დამყარებულ კლასობრივ საზოგადოების. კაპიტალისტურ წარმოებით ურთიერთობას. რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები დანაშაულებათა აღმოფხვრას კაპიტალისტური საზოგადოების დამსხვრევითა და სოციალისტური წესწყობილების დამყარებით ასაბუთებდნენ.

რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები თავიანთ მხატვრულ, ფილოსოფიურ, პუბლიცისტურ თუ კრიტიკულ ნაშრომებში მოურიდებლად ააშკარავებდნენ გაბატონებულ კლასების წარმომადგენელთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებებს. ნ. ნიკოლაძე, როგორც რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა იდეებზე აღზრდილი, როგორც მათი მოწაფე, ასევე მოურიდებლად ააშკარავებს თავად-აზნაურთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებასა და ამ დანაშაულთა ჩადენის მიზეზებს.

როგორც რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები, ისე მათი ქართველი მიმდევარი ნ. ნიკოლაძე, დანაშაულებათა მიზეზების განხილვისას ცდილობდნენ ჩასწვდომოდნენ დანაშაულთა ნამდვილ არსს და მის გამომწვევ მიზეზებს. სამწუხაროდ, ვერც რუსმა რევოლუციონერ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 355.

² Ф. М. Решетников, Уголовное право буржуазных стран, М., 1965, стр. 26-30.

დემოკრატებმა და ვერც ჩვენმა სახელოვანმა თანამემამულემ ვერ შესძლეს ამალგებულებიყვნენ საზოგადოების განვითარების ობიექტური კანონების ნამდვილ, მეცნიერულ გაგებამდე და, აქედან გამომდინარე, დანაშაულის ქეშმარიტად მეცნიერულ ახსნამდე, ასევე მათი თავიდან აცილების მეცნიერული თეორიის ჩამოყალიბებამდე.

თუ გადავვლებთ თვალს რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატების მოსაზრებებს დანაშაულის მიზეზებზე და შევუპირისპირებთ მათ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებებს ამავე საკითხზე, დავრწმუნდებით, რომ ნ. ნიკოლაძე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რუს რევოლუციონერ მოაზროვნეებს ეყრდნობა. მაგ., ა. ი. გერცენი იხილავდა რა დანაშაულის მიზეზებს, მიუთითებდა, რომ დანაშაულის ჩადენა მიზეზობრიობის ზოგადი კანონიდან გამომდინარეობს, იგი გამოწვეულია ადამიანთა ცხოვრების პირობებით. ა. ი. გერცენი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ცხოვრების ეკონომიურ პირობებს, როგორც ადამიანის ქცევის განმსაზღვრელ მთავარ ფაქტორს. გერცენის აზრით, დანაშაულებათა მიზეზებს უნდა ვეძებდეთ არა ადამიანის ცულ ბუნებაში, არამედ ექსპლუატაციაზე დამყარებულ საზოგადოებრივ წყობაში. გერცენი მკაცრად აკრიტიკებდა ბურჟუაზიულ საზოგადოებას, სადაც ღარი ყურადღება ეთმობა დასჯასა და მკაცრ სასჯელებს, მაშინ, როდესაც არავინ არ ფიქრობს დანაშაულის ხელშემწყობი პირობების აღმოფხვრაზე¹.

იგივე მოსაზრებანი აქვს გამოთქმული დანაშაულის მიზეზებზე ნ. ნიკოლაძესაც. 1874 წელს დაწერილ სტატიაში „დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ“ ნ. ნიკოლაძე აანალიზებს ქართველ თავადაზნაურთა მიერ ჩადენილ დანაშაულებებსა და დასძენს „...მე სრულიადაც არ მინდა გავამართლო ბოროტმოქმედნი, ანდა დაეინებით მოვითხოვო მათი შეწყნარება, მაგრამ არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ დანაშაულობანი (ხაზგასმა — ვ. მ.) და შეცდომები იზრდება ან მცირდება არა სასჯელის მეტი ან ნაკლები სიმკაცრის, არამედ საზოგადოების მორალური და ეკონომიური ყოფის ცვლილებათა შედეგად“².

გარდა ა. ი. გერცენისა, ნ. ნიკოლაძის შეხედულებანი დანაშაულის მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებათა შესახებ უახლოვდება აგრეთვე ნ. ა. დობროლიუბოვის მოსაზრებებსაც.

¹ А. И. Герцен. Полное собр. соч. и писем, под ред. М. К. Лемке. 1920, Петербург, т. XIV, стр. 481-482; т. XVII, 1922, стр. 376.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 15.

ნ. ა. დობროლიუბოვი დანაშაულებათა მიზეზებს როცა იხილავდა, მიუთითებდა, რომ თითოეული მოქალაქის მიერ ჩადენილი დანაშაული მიზეზია არა ადამიანის ხასიათისა, არამედ მისი არანორმალურ მდგომარეობაში ჩაყენების შედეგია. ნ. ა. დობროლიუბოვის აზრით, რაც უფრო მეტია ადამიანის ცხოვრების პირობების არანორმალურობა, მით უფრო ხშირია თვით წესიერ და პატიოსან ადამიანთა მიერ დანაშაულებათა ჩადენა, შით უფრო მეტია ამ უკანასკნელთა მიერ წინდაუხედაობა, გაუთვალისწინებლობა და შეუგნებლობა თავისი ქცევისა. ნ. ა. დობროლიუბოვის აზრით, ძალიან ცოტაა ისეთი დანაშაულებები, რომლებიც ცხოვრების უკუღმართობიდან არ გამომდინარეობდეს. დანაშაულთა უმეტესი ნაწილი ჩადენილია ცხოვრების მოუწყობლობით¹. ნ. ა. დობროლიუბოვის ამ მოსაზრების მსგავსად ნ. ნიკოლაძეც გამოთქვამს შეხედულებას, რომ ცხოვრების მოუწყობლობა ზადებს უმეცრებას, ხოლო უმეცრებას დანაშაულებრივი ქმედობა მოჰყვება. ამის დამამტკიცებელია ნ. ნიკოლაძის სტატია „ლარიბ კლიენტთა ინტერესების დაცვა“², რომელშიც ავტორი ააშკარავებს ჩვენი მხარის მცხოვრებთა სავალალო ზღვომარეობას იმ მხრივ, რომ არ იცნობენ კანონმდებლობას, არ იციან სასამართლო წარმოების წესი და ადვოკატთა მსხვერპლი ხდებიან. ნ. ნიკოლაძე ამ სენის აღმოსაფხვრელად მოუწოდებს განათლებულ საზოგადოებას დაეხმარონ ჩაგრულთ³.

ცნობილია, რომ ნ. ნიკოლაძეს რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა შორის ყველაზე უფრო ახლო დამოკიდებულება ნ. გ. ჩერნიშევსკისთან ჰქონდა. იგი ნ. გ. ჩერნიშევსკის თავის მასწავლებლად და გზის მანათობლად მიიჩნევს, ამიტომ ბუნებრივია ის გარემოება, თუ ჩერნიშევსკის მოსაზრებანი, დანაშაულებათა მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებათა შესახებ, ნ. ნიკოლაძის მიერ გაზიარებული და მიღებული იქნებოდა.

ნ. გ. ჩერნიშევსკიმ თავის მრავალრიცხოვან შრომებში დანაშაულის პრობლემებზეც გამოთქვა მოსაზრება. დანაშაულის მიზეზების განხილვისას ნ. გ. ჩერნიშევსკი აღნიშნავს, რომ დანაშაულებათა მიზეზები ცხოვრების მატერიალურ პირობებში უნდა ვეძიოთ, იგი

¹ Н. Добролюбов. Полное собрание сочинений, т. 2, 1935, стр. 138-139.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 250—254.

³ იქვე, გვ. 250.

მიდის იმ დასკვნამდე, რომ დამნაშავეს ან სჯიან, ან კიცხავენ, მაშინ როდესაც საჭიროა არა დასჯა, არამედ საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესება «Вина вызывает порицание или даже наказание против лица, беда требует помощи лицу через устранение обстоятельств более сильных, нежели его воля... тут нужно не наказание отдельного лица, а изменение в условия быта целого сословия»¹.

აქედან ჩანს ნ. გ. ჩერნიშევსკის ის მოსაზრება, რომ არ შეიძლება სისხლის სამართლის კანონებით დავიცვათ კაცობრიობა დანაშაულის ჩადენისაგან. მისი აზრით, დანაშაულებათა აღმოსაფხვრელად საჭიროა საზოგადოების ძირფესვიანად გარდაქმნა სოციალისტურ საწყისებზე.

ნ. ნიკოლაძე, ნ. გ. ჩერნიშევსკის მსგავსად, დანაშაულის ძირითად მიზეზად ცხოვრების ცუდ მატერიალურ პირობებს მიიჩნევს. სამაგიეროდ ნ. ნიკოლაძე ერთგვარად სცილდება ნ. გ. ჩერნიშევსკის შეხედულებას ამ საკითხში იმ მხრივ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ დანაშაული ცხოვრების ეკონომიკური პირობებითაა განპირობებული — არ შეიძლება მის წინაშე ქედის მოხრა, ცხოვრების გაუმჯობესების გარდა სხვა სახის ღონისძიებებიც უნდა გამოვიყენოთ. სწორედ ამ საკითხს მიუძღვნა ნ. ნიკოლაძემ თავისი სტატია „მოდერნება შეურაცხადობის შესახებ და ჩვენი „განათლებულები““, რომელსაც დაწვრილებით ჩვენ ქვემოთ განვიხილავთ. აქ კი მოკლედ აღვნიშნავთ, რომ ნ. ნიკოლაძეს არ მიაჩნია მართებულად მოსაზრება, რომლის მიხედვით პიროვნებას პასუხი არ უნდა მოვთხოვოთ მის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის, რადგან დანაშაული ცხოვრების მატერიალურ პირობებში იმალება. ნ. ნიკოლაძე ქადაგებს: „მოაზროვნე და კანონმდებელი უნდა ზრუნავდნენ ისეთი ვითარების თავიდან ასაცილებლად, რაც ასეთ ხასიათებს წარმოქმნის, რაც მოსპობს მომავალში ამნაირი მოვლენების ჩასახვის შესაძლებლობასაც კი, ისინი უნდა იცავდნენ იმ აზრს, რომ ამნაირი ხასიათებიდან გამომდინარე ზიანის პარალიზება შეიძლება არა სისხლის სამართლით გათვალისწინებული სასჯელის სიმკაცრით, არამედ მისი წარმომშობი გარემოს მოსპობით. მაგრამ აქედან ჩვენი მეზობლების პატიოსანი ანდა უსინდისო საქციელისადმი ინდენფერენტული დამოკიდებულებამდე, ყოველგვარ გარემოზე თვალის დახუჭვამდე მთელი უფსკრულია, რომელზედაც გადახტომას შეეცდები-

¹ Н. Г. Чернышевский. Полное собр. сочинений, т. V, М., 1950, стр: 165.

² ნ. ნიკოლაძე, თბზ., ტ. 4, გვ. 274—279.

ან მხოლოდ ბრმები“¹. ნ. ნიკოლაძის ამ გამონათქვამიდან ჩანს, რომ იგი მოითხოვს ცხოვრების გარდაქმნას დანაშაულის აღსაკვეთად, ასევე ქადაგებს უსამართლობისადმი, უსინდისო საქციელისადმი არა ინდუფერენტულობას, არამედ აქტიურ ბრძოლას.

როგორც ცნობილია, ნ. ნიკოლაძე აქტიურად იყო ჩაბმული საზოგადოებრივი ცხოვრების ფერხულში, აკვირდებოდა საზოგადოებრივი აზრის განვითარებასა და როდესაც შენიშნავდა მის სიმცდარეს, მოვალედ თვლიდა თავს გამოეთქვა თავისი მოსაზრება.

ნ. ნიკოლაძემ დამაჯერებლად უარყო გასული საუკუნის 70-იან წლებში გავრცელებული აზრი იმის შესახებ, თითქოს ძარცვის, ქურდობისა და მკვლელობის დანაშაულებათა უზომო ზრდა გამოწვეული ყოფილიყო ახალი სასამართლო რეფორმის გავლენით, რომ თითქოს სასამართლო რეფორმის შედეგად შემოღებული წესები ღმობიერებას იჩენდა დამნაშავეთა დასჯისას და ზოგჯერ ანთავისუფლებდა კიდევ ამა უკანასკნელთ, რითაც ხელს უწყობდა ახალ დანაშაულებათა ჩადენას. ნ. ნიკოლაძემ მკაცრად გაილაშქრა ამ მცდარი საზოგადოებრივი აზრის წინააღმდეგ და დაასაბუთა, რომ ახალი სასამართლო რეფორმა სრულიადაც არ უმსუბუქებს სასჯელს დამნაშავეებს. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „მაგრამ თუ კი შევეცდებით ფხიზლად მივუდგეთ ამ საკითხს, შეუძლებელია არ შევნიშნოთ, რომ ჩვენში დანაშაულობათა გამრავლების საქმეში სასამართლო რეფორმა დამნაშავეა იმდენად, რამდენადაც ჩვენ. თქვენთან ერთად. ბ-ნო რედაქტორო, ესპანეთის არეულობაში“².

დანაშაულის ხელშემწყობ პირობად ნ. ნიკოლაძეს არ მიაჩნია ახალი სასამართლო რეფორმის შედეგად შემოღებული წესები. ნ. ნიკოლაძე უარყოფს იმ მოსაზრებასაც, რომ ახალ წესებს ღმობიერება არ მოჰყოლია. მას მრავალი ფაქტი მოაქვს იმის დასასაბუთებლად, რომ სასამართლო არ იჩენს ღმობიერებას. ამდენად ამ საკითხზე გავრცელებულ აზრს მკდარად მიიჩნევს: „სისხლის სამართლის უამრავ საქმეთაგან მე ბევრის შინაარსი შევისწავლე და სავსებით დავრწმუნდი, რომ ჩვენს სასამართლოებს უფრო შეიძლება დასწამო ზედმეტი სიმკაცრე, ვიდრე ღმობიერება. სამართლიანობა მაიძულებს ვთქვა, რომ ყველა შესაძლებელი ბრალდებისა და ეჭვისაგან, რაც შეიძლება დასწამონ რომელიმე სასამართლოს, ჩვენი სასამართლოების ბრალდება

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბზ., ტ. 4, გვ. 279.

² იქვე, გვ. 11.

საერთოდ და განსაკუთრებით ქუთაისისა, შემწყნარებლობასა და სისუსტეში სისხლის სამართლის საქმეების მიმართ ყველაზე ნაკლებად საფუძვლიანი და მოუფიქრებელია¹.

ამასთან ერთად, ნ. ნიკოლაძე საკითხის ღრმა ცოდნით აღნიშნავს, რომ ახალმა სასამართლო რეფორმამ და საგამომძიებლო საქმის რეორგანიზაციამ დანაშაულის ჩადენას კი არ შეუწყო ხელი, არამედ დანაშაულებათა ანუ სისხლის სამართლის საქმეთა რიცხვი გაზარდა, რამდენადაც რეფორმის შემდეგ პასუხისმგებლობა დაწესდა ისეთ მოქმედებებზე, რომელიც აღარ დანაშაულად არ ითვლებოდა.

მას შემდეგ, რაც უარყოფს საზოგადოებრივი აზრის არასწორობას, ნ. ნიკოლაძე ცდილობს პასუხი გასცეს დასმულ საკითხს, გეოგრაფიკული დანაშაულის ჩადენის მიზეზები. ამისათვის იგი ანალიზებს ფაქტებსა და სევამს საკითხს „დაზნაშავეთა რომელ კატეგორიაში შეიძინევა დანაშაულის რაოდენობის ზრდა?“ ავტორი დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ ამ დანაშაულებათა რიცხვი, რომელიც ჩადენილი იყო გლეხებისა და საერთოდ საზოგადოების დაბალი ფენების მიერ, არა თუ გაიზარდა, არამედ მნიშვნელოვნად შემცირდა კიდევ. სამაგიეროდ გაიზარდა იმ დანაშაულებათა რიცხვი, რომელიც საზოგადოების პრივილეგირებულ წრეების წარმომადგენელთა მიერ არის ჩადენილი. სწორედ ამ მოკლენის ანალიზს აკეთებს ნ. ნიკოლაძე და დასძენს: „ეს ფაქტი სასიხარულოა, რადგანაც ახალი სასამართლო აღარ ებოდიშება ძლიერთა ამ ქვეყნისა, მაგრამ სხვა თვალსაზრისით ეს ფაქტი არავითარ შემთხვევაში არ მიეწერება სასამართლო რეფორმის ამა თუ იმ გავლენას, უბრალოდ იმიტომ, რომ მას აქვს ღრმა ფესვები და მთლიანად დამოკიდებულია არა სასამართლო, არამედ წმიდა სოციალურ მიზეზებზე“². ამის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე ცდილობს გამოარკვეოს რაში მდგომარეობს დანაშაულის ეს „სოციალური“ მიზეზი, რამაც გამოიწვია თავად-აზნაურთა მიერ დანაშაულის ჩადენის ზრდა. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ქართველი თავდაზნაურობა საუკუნეების განმავლობაში გლეხის უფასო შრომით ცხოვრობდა. ბატონყმობის გადაერდნის შემდეგ კი იგი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა, რადგან ის ფულადი გადასახადი, რაც მათ მიწის სანაცვლოდ მიეცათ, მალე შემოეხარჯათ. ქართველმა თავდაზნაურებამ არ იცოდა ფულის დანიშნულებისამებრ გამოყენება და ამიტომ სრულიად უსახს-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 14.

² იქვე, გვ. 15.

როდ დარჩა. ასეთ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ქართველი თავადაზნაურობა ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ. იმისათვის, რომ თავადაზნაურობა გამოსულიყო უკიდურესი მდგომარეობიდან, მას რაღაც უნდა ეღონა. ამ მდგომარეობამ დააყენა ქართველი თავადაზნაურობა დანაშაულის გზაზე, მან ხელი მიჰყო ძარცვას, ყაჩაღობასა და სხვა სახის ბოროტმოქმედებას.

თავადაზნაურობის მდგომარეობის საკითხს ეხება ნ. ნიკოლაძე 1878 წელს, მას შემდეგ, რაც დამთავრდა რუსეთ-თურქეთის ომი.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ქართველ თავადაზნაურობას, რომელიც ომიდან დაბრუნდა, დასაქმება ესაქიროება, წინააღმდეგ შემთხვევაში კვლავ დანაშაულის გზას დაადგება: „სამხედრო მოქმედების დაწყებამ ჩვენი ქვეყნის ფარგლებში დროებით გამოსავალი მისცა ამ მრავალრიცხოვან კლასს... ბევრი თავადი და აზნაური ჯარში ჩაეწერა, ბევრი პირველად მიეტმასნა სავაქრო და საიჯარო ოპერაციებს და შემოსავლის წყარო გაიჩინა, ხოლო ზოგი სამხედრო ორგანიზაციის დარგებსა და ადმინისტრაციას მიეძალა. თავადაზნაურობამ ხელი მოჰკიდა ყოველგვარ საქმიანობის, სადაც კი თავის გამოცემა შეიძლებოდა, დაწყებული „მოწყალების ძმობიდან“, დამთავრებული მოანჯარიშისა და მწერლის მოღვაწეობით“¹.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, დანაშაული სოციალური მოვლენაა. ეს მოსაზრება ავტორს მატერიალისტთა რიგებში აყენებს. ნ. ნიკოლაძე კატეგორიულად უარყოფს დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას ან მისი რაოდენობის ზრდას სასამართლო რეფორმის ახლად შემოღებული წესებით. იგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დანაშაულის მიზეზები ცხოვრების ეკონომიკური პირობებიდან ნომინარეობს, რასაც ქუთაისის თავადაზნაურობის მიერ ჩადენილი დანაშაულის ანალიზით ადასტურებს. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ქუთაისის თავადაზნაურობამ დანაშაულის ჩადენას ხელი მიჰყო იმის გამო, რომ აღარ გააჩნდა საარსებო საშუალებანი და არა სასამართლო რეფორმის სიმკაცრის გამო: „არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ დანაშაულობანი და შეცდომები იზრდებიან ან მცირდებიან არა სასჯელის მეტი ან ნაკლები სიმკაცრის, არამედ საზოგადოების მორალური და ეკონომიური ყოფის ცვლილებათა შედეგად“².

იკვლევს რა ქუთაისის თავადაზნაურობის იერ ჩადენილი დანა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 203.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 15.

შაულების მიზეზებს, ნ. ნიკოლაძე ამასთან ერთად ცდილობს ზოგიერთი ღონისძიებების გატარებას. მიზანშეწონილად მიაჩნია თავადაზნაურობის დასაქმება, მათი ჩაბმა საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომაში, მათთვის განათლების მიცემა, სხვადასხვა სასწავლებლების გახსნა და სხვა: „ამით და მხოლოდ ამით შეიძლება ძირშივე ჩავკლათ ის განუზომელი ბოროტება, რომელმაც უკვე მიიქცია საყოველთაო ყურადღება, — აქაურ მცხოვრებლების საკუთრებაზე და სიცოცხლეზე უაზრავი ხელყოფის შედეგად. მკაცრი ღონისძიებებით და დაშინების გზით დიდი ზნით არ შეიძლება ჩავკლათ ბოროტება, რომელსაც ასეთი ღრმა ფესვები აქვს“¹.

ნ. ნიკოლაძე სამართლიანად მიუთითებს, რომ დანაშაულის აღკვეთა შეუძლებელია დაშინებით ან მკაცრი ზისხლის სამართლის სასჯელებით². სამწუხაროდ, შეცდომას უშვებს, როდესაც ფიქრობს, რომ სხვადასხვა სასწავლებლებისა და ტექნიკუმის გახსნით თითქოს შესაძლებელი იქნებოდა „ძირშივე ჩავვეკლა განუზომელი ბოროტებანი“. ამ შემთხვევაში ნ. ნიკოლაძე განმანათლებელთა პოზიციაზე დგას, სწორედ განმანათლებლები ფიქრობდნენ დანაშაულებათა თავიდან აცილებას განათლებისა და აღზრდის გზით. თავისთავად, განათლების უარყოფა, როგორც ერთ-ერთი საშუალება დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად — არ შეიძლება, მაგრამ იისი გამოცხადება დანაშაულის თავიდან აცილების ძირითად ღონისძიებად, რა თქმა უნდა, შეცდომაა. ეს გზა არამეცნიერულია. განმანათლებლებისათვის და მათთან ერთად ნ. ნიკოლაძისათვის უცნობი დარჩა, რომ კაპიტალისტურ საზოგადოებაში დანაშაული საზოგადოების ეკონომიკური წყობითაა განპირობებული, წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრება არის დანაშაულის ძირითადი წყარო.

დანაშაულის მიზეზების შესახებ ნ. ნიკოლაძეს თავისი მოსაზრებანი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გამოთქმული აქვს სტატიაში „მოძღვრება შეუარაცხადობის შესახებ და ჩვენი „განათლებულები“³.

აღნიშნულ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე კონკრეტული ფაქტებით მსჯელობს იმის შესახებ, თუ რა გარემოებები ახდენს გავლენას ადამიანთა კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებებზე. ნ. ნიკოლაძე მიზნად ისახავს

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 15—16.

² ამ მოსაზრებით ნ. ნიკოლაძე სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის თვალსაზრისზე დგას. იხ. ფ. М. Решетников. Уголовное право буржуазных стран, М., 1965, стр. 13, 24.

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 245.

გაარკვეოს: „როგორი გავლენა აქვთ ადამიანის ხასიათსა და თვალსაზრისზე წრესა და მის ჩვეულებებს, როგორ მძიმე უღლად გვაწევს ჩვევების მემკვიდრეობა და სხვა მისთ“¹.

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვით ადამიანის ქცევას განაზღვრავს ჩვევების მემკვიდრეობა. იგი აიუთითებს, რომ ის მოაზროვნეები, რომლებიც ადამიანის ქცევის მიზეზად თვლიან წრეს, გარემოსა და ჩვევებს, უარყოფენ „ნების თავისუფლების“ თეორიას. „ნების თავისუფლების“ თეორიის თანახმად კი თითქმის ადამიანი ბუნებით იბადება ან კეთილი, ან ბოროტი და ამის მიხედვით განისაზღვრება მისი ქცევა. ნ. ნიკოლაძე, რა თქმა უნდა, არ იზიარებს „ნების თავისუფლების“ თეორიას. იგი ნაწილობრივ ემხრობა ახალ მიმდინარეობას, რომელმაც უარყო „ნების თავისუფლების“ თეორია და მის ნაცვლად ადამიანთა ქცევის განსაზღვრელად წრე ანუ გარემო აღიარა.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „უახლესმა მოაზროვნეებმა გაილაშქრეს ამ თვალსაზრისის წინააღმდეგ და დიალექტიკური მოსაზრებების და ზოგერთი მეცნიერული დაკვირვების გზით დამტკიცეს, რომ ადამიანის ბუნებაში არაა არავითარი ცუდი და კარგი, რომ ხასიათი იქმნება გარეშე გარემოებათა ერთობლივი გავლენით, რომ ინდივიდუალური სიცოცხლის ცუდ გამოვლინებათა ბირშივე ალკეითისათვის აუცილებელია არა „ბოროტ არსებათა“ მოსპობისათვის ბრძოლა და მხოლოდ კეთილი ანგელოსების დაბადების ლოდინი, არამედ საჭიროა ზრუნვა ამ ცუდ განოვლინებების გამომწვევ არაკეთილსაღებელ გარემოებებშია და ცხოვრების პირობების აღსაკვეთად... ამ მეცნიერულ-ფილოსოფიური მოძღვრების საფუძვლები და დასკვნები სავსებით აბათილებენ წინათ გაბატონებულ შეხედულებებს საზოგადოებრივ წყობილებაზე და საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე“².

როდესაც ნ. ნიკოლაძე ე. წ. „უახლეს მოაზროვნეებზე“ ლაპარაკობს, მას მხედველობაში ალბათ რუსეთის რევოლუციონერ-დემოკრატები ჰყავს. სწორედ ამ უკანასკნელებმა მიიჩნიეს ადამიანის ქცევის განსაზღვრელად ის გარემო და წრე, სადაც ადამიანს უხდება ცხოვრება³.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბ., ტ. 4, გვ. 275.

² იქვე, გვ. 277.

³ ნების თავისუფლების შესახებ საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული ა. ა. გერცენს. იხ. Я. М. Брайнин: Вопросы преступления и наказания в произведениях А. И. Герцена, Киевский госуниверситет им. Шевченко, Сборник трудов юридического факультета, 1955, № 8, стр. 77.

როგორც ჩანს, ნ. ნიკოლაძე მთლიანად ეთანხმება „უახლეს მოაზროვნეებს“, რომელთა ნიხედვით „ადამიანის ბუნებაში არაა არავითარი ცუდი და კარგი, რომ ხასიათი იქმნება გარეშე გარემოებათა ერთობლივი გავლენით“. საქმე ის არის, რომ მარქსიზმი მთლიანად როდი უარყოფს ბიოლოგიურ მემკვიდრეობას. მარქსიზმი ცნობს ბიოლოგიურ მემკვიდრეობას, მაგრამ გადამწყვეტ მნიშვნელობას როდი ანიჭებს ნას ადამიანის ქცევის განსაზღვრისათვის. მარქსიზმის სახელმძღვანელო მითითების თანახმად, ბიოლოგიური მემკვიდრეობა შეიძლება ქცევებშიაც გამოიხატოს, ამასთან მემკვიდრეობითი ქცევა შეიძლება იყოს დადებითიც და საზოგადოებისათვის მიუღებელიც. საბოლოო ჯამში კი მემკვიდრეობით მიღებული უარყოფითი ქცევების შეცვლა, მათი აღზრდა შესაძლებელია გარემო პირობების შეცვლით და სხვადასხვა ღონისძიებათა გატარებით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე მთლიანად უარყოფს ბიოლოგიური მემკვიდრეობის არსებობას. ეს კი მის შეცდომად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ როდესაც ეხება საკითხს თუ რა განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას — აქ იგი უსიტყვოდ ეთანხმება „ახალ მოაზროვნეებს“. მათ მსგავსად აღიარებს, რომ ადამიანის ქცევის განმსაზღვრელია ის გარემო, სადაც იგი იზრდება, ცხოვრობს და მოღვაწეობს. ამ მოსაზრებით ნ. ნიკოლაძე მატერიალისტად წარმოგვიდგება. კიდევ მეტი — ნ. ნიკოლაძეს „ახალ მოაზროვნეთა“ მსგავსად ნიაჩნია, რომ „ინდივიდუალურ სიცოცხლის ცუდ გამოვლინებათა ძირშივე ალკვეთისათვის... საჭიროა ზრუნვა, ამ ცუდ გამოვლინებების გამომწვევ არაკეთილსასურველ გარემოებებსა და ცხოვრების პირობების აღსაკვეთად“. ამრიგად, ნ. ნიკოლაძეს ნიაჩნია, რომ დანაშაული არის სოციალური მოვლენა და მისი აღმოფხვრა შესაძლებელია იმ გარემოს გარდაქმნით, სადაც დამნაშავეს უხდება ცხოვრება.

დანაშაულის მიზეზებზე მსჯელობისას ნ. ნიკოლაძე ნიუთონებს, რომ დანაშაულის აღსაკვეთად არც დამნაშავეთა განადგურებაა საჭირო და არც „კეთილი ანგელოსების დაბადების ლოდინი“. ამ მხრივ ნ. ნიკოლაძე დიამეტრულად საწინააღმდეგო მოსაზრებას გამოთქვამს ცნობილი ბურჟუაზიული „კრიმინოლოგის“ — ჩეზარე ლომბროზოსთან შედარებით.

ნ. ნიკოლაძე არა მარტო ზოგადად ეხებოდა დანაშაულებათა მიზეზებს, არამედ ზოგჯერ ცალკეული სახის დანაშაულებათა მიზეზებსაც იკვლევდა და სახავდა მათი თავიდან აცილების ღონისძიებებს.

სტატიაში „Вопросы с разбором“¹ ნ. ნიკოლაძემ სცადა აეხსნა საქართველოში გავრცელებული ქურდობისა და ყაჩაღობის მიზეზები და დაესახა ნათი თავიდან აცილების ღონისძიებანი.

გავრცელებულმა ყაჩაღობამ და ძარცვამ დააფიქრა ადმინისტრაცია, რათა გამოძებნოს რაციონალური საშუალებანი მოქალაქეთა ქონებისა და ადამიანთა სიცოცხლის დასაცავად. ავტორი აღნიშნავს, რომ ამ დანაშაულებათა აღკვეთისათვის თითქმის ყველა თავის წინადადებას აყენებს, ეს იქნება გლეხი თუ ადმინისტრაციის წარმომადგენელი. ნ. ნიკოლაძე აჭამებს გამოთქმულ შეხედულებებს ამ დანაშაულებათა აღმოსაფხვრელად:

1. დანაშაულის ჩამდენ პირთა მიწართ არსებული ზედამხედველობა უვარგისია, იმის გამო, რომ მას ახორციელებს შეუიარაღებელი მოსახლეობა, ამდენად, საჭიროა სხვა მაზრებიდან ხალხის სპეციალურად მოყვანა და მათი შეიარაღება.

2. იმ სოფლებში, სადაც ხშირია დანაშაულის ჩადენა, საჭიროა პოლიციამ აირჩიოს ადგილობრივი მოსახლეობიდან მმართველობის წარმომადგენლები. პოლიციას უფლება ექნება გააძევოს ან გაასახლოს ეს უკანასკნელნი თანამდებობის ბოროტად გამოყენების შენთხვევაში.

3. იმ სოფლების მოსახლეობას, რომელიც „განთქმულია“ მძარცველთა დიდი პროცენტით, დაეკისროს გადასახადები თითოეული დანაშაულისათვის, რომელიც მათი სოფლის წარმომადგენელმა ჩაიდინა.

4. შემოღებულ იქნეს მოსახლეობისათვის სპეციალური ბარათები, სადაც აღინიშნება, თუ ვინ საით მიდის, როდის ბრუნდება და სხვა.

5. გაძლიერდეს სამაზრო პოლიციის ხელისუფლება, მისი კომპეტენცია.

6. ის სოფლები, საიდანაც მძარცველები გამოდიან — გასახლებულ იქნას ნთლიანად ყარსის ოლქში ან სხვა ადგილებში².

აღნიშნულ ღონისძიებებს ნ. ნიკოლაძე ექვის თვლით უყურებს და მიუთითებს, რომ მათ ჭერჭერობით ალბათ არ უწერიათ პრაქტიკული განხორციელება. სამაგიეროდ, ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას დანაშაულის ნამდვილი მიზეზების შესახებ.

ბოროტმოქმედების ძირითად მიზეზად ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია დანაშაულის ჩამდენი მუშაულმანი მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო პირობების უკიდურესად დაბალი დონე, ყაჩაღობისა და ძარცვის აღსაკ-

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, № 1—48 (აღნიშნული სტატია ნ. ნიკოლაძის გამოქვეყნებულ ნაშრომთა რიცხვს მიეკუთვნება).

² იქვე.

გეთად გვთავაზობს მუსულმანური მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და „მათ ჩარიცხვას მოქალაქეებად“, მათში განათლების დანერგვასა და სხვ. ერთი შეხედვით თითქოს ნ. ნიკოლაძე მხოლოდ განმანათლებლურ იდეებს ქადაგებს, მაგრამ მას მხედველობიდან არ რჩება მთავარი, რაც დანაშაულს განაპირობებს. ამიტომ მუსულმან მოსახლეობის მხრივ დანაშაულის აღსაკვეთად ნ. ნიკოლაძეს ძირითადი აქცენტი გადააქვს მათი ცხოვრების ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებაზე¹.

ნ. ნიკოლაძე მიმოიხილავს წარსულს და აღნიშნავს, რომ წარსულში საქართველოს ამ კუთხეში ასევე ცხოვრობდნენ მუსულმანები, მაგრამ ისინი დანაშაულის ჩადენით ასე როდი გამოირჩეოდნენ. ნ. ნიკოლაძის აზრით, წარსულში ჩვენი ქვეყნის მუსულმანი და ქრისტიანული მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა თითქმის ერთნაირი იყო, მაგრამ უმჯობესდებოდა ქრისტიანების ეკონომიკური მდგომარეობა, მუსულმანებისა კი იგივე რჩებოდა. თუ მომავალში კიდევ უფრო გაუმჯობესდა ქრისტიანთა მდგომარეობა, ხოლო მუსულმანთა იგივე დარჩა — უფრო ხშირად უნდა ველოდოთ ამ უკანასკნელთა მიერ დანაშაულებათა ჩადენას. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ცივილიზაცია და ჩამორჩენილობა ერთმანეთს ვერ შეეწყობა და გამოსავალი მხოლოდ ერთია — მუსულმანური მოსახლეობის ცივილიზირება².

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებებს დანაშაულის თავიდან აცილების სხვა ღონისძიებათა შესახებ.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე კანონის დარღვევის ერთ-ერთ მიზეზად ლეგალიზის შეზღუდვას თვლის. აქედან გამომდინარე, ამის თავიდან ასაცილებლად იგი გვთავაზობს კანონმდებლობის სულთმხუთაობას, მისი სიმკაცრის შეცვლას. ნ. ნიკოლაძის აზრით, საზოგადოების პროგრესის მიზნით საზოგადოების თითოეულ წევრს უნდა მიეცეს იმდენი უფლებები, რომ არ მიმართონ არალეგალურ საქმიანობას. ეს გზა ნ. ნიკოლაძეს დანაშაულის თავიდან აცილების ერთ-ერთ გზად მიაჩნია.

ნ. ნიკოლაძის კრიმინოლოგიური შეხედულებებიდან ყურადღებას იპყრობს ავტორის თვალსაზრისი თუ როგორი დამოკიდებულებაა დანაშაულებასა და განათლებას შორის. მას სწამს, რომ მართალია განათლება მთლიანად არ სპობს დანაშაულებას, მაგრამ არბილებს ადამიანის

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი №1—48.

² იქვე.

ხასიათსა და ხელს უწყობს ამით დანაშაუვების შემცირებას. ამის დასაბამებლად ნ. ნიკოლაძე მსჯელობს უნივერსიტეტ დამთავრებულ დავით ჩქოტუაზე, რომელმაც მოკლა ანდრეევსკაიას ქალი: „ქარაფშუტა ადამიანები, რომლებიც ამ საქმის გარეგნულ მხარეებზე ჩერდებიან, ვერაფერს ხედავენ იმ აზრის იქით, რომ ერთ-ერთმა ბრალდებულმა, კერძოდ დავით ჩქოტუამ, საუნივერსიტეტო განათლება მიიღო. „დაიჯერეთ ამის შემდეგ განათლების ზნეობრივი ზემოქმედება“, ამბობენ მეორენი გადაკვრით და მიუთითებენ იმაზე, რომ ჩქოტუაზე ვერ მოახდენდა ზეგავლენას განათლება, რადგან აფხაზია, ამ ბატონებს ვერ გაუგიათ, რომ განათლება და ეროვნება აქ არაფერ შუაშია. მეცნიერება დანაშაულის მეხამრიდი არაა. იგი არბილებს ადამიანის ბუნებას, მაგრამ არ აუქმებს ენებათაღელვას. უამრავი მეცნიერი, ექიმები, პროფესორები, ლეთისმეტყველები დანორჩილებიან ანგარებისა და შურისძიების მდაბალ ვნებებს და დანაშაულის ჩადენა სიცოცხლის ფასად დაჯდომიათ. მიუხედავად ამისა ევროპაში დოქტორ ლამოპრეს სიკვდილით დასჯის შემდეგაც კი არავის უარყვია მეცნიერების მნიშვნელობა“¹.

ზემოთ აღნიშნულიდან აშკარად ჩანს, რომ დანაშაულის ერთ-ერთ მიზეზად ნ. ნიკოლაძე პიროვნების ინდივიდუალურ თვისებებსაც მიიჩნევს. ამასთან ნ. ნიკოლაძე არ ემხრობა მოსაზრებას, რომლის მიხედვით პიროვნების ინდივიდუალური თვისებები შეუვალაია, გამოუსწორებელია. იგი გმობს ხალხურ განონათქვამს „მგელი ტყისკენ იცქირებოდაო“.

ნ. ნიკოლაძე იხილავს ასევე საკითხს დანაშაუვებისა და ეროვნების თანაფარდობის შესახებ. იგი უარყოფს მოსაზრებას, რომლის მიხედვით არიან ერები, რომლებმაც დანაშაუვობისაკენ აქვთ მიდრეკილება. ნიკოლაძემ უარყო მოსაზრება იმის შესახებ, რომ რადგან ჩქოტუა ეროვნებით აფხაზია, მასზე ვერ იმოქმედა ვერაფერმა და როგორც ჩამორჩენილი ერის წარმომადგენელი — ჩაიღინა დანაშაული: „ბრალდებულის ეროვნება მეცნიერებაზე დეტალურად არ ახდენს მის დანაშაულზე. სტუდენტი დანილოვი, რომელმაც მოსკოვში მევახშე მოკლა, სრულიად არ ყოფილა აფხაზი, ხოლო სენატორ ბეზობრაზოვის შვილი, რომელმაც ამას წინათ ქურდულად მოჰკლა ხარკოვში ექიმი კოგალჩიკოვი, დაიბადა ნევისა და არა ენგურის ნაპირებზე. აქედან იმის დასკვნა, რომ ვერც ფრანგს და

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 477—478.

ვერც რუსს ვერასოდეს ვერ გააქეთილშობილებს მეცნიერება, აბსურ-
დი იქნებოდა“¹.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე წინააღმდეგია შეხედულებისა, რომლის მი-
ხედვით არსებობენ ე. წ. ბუნებით დამნაშავეები. მართალია, ნ. ნიკო-
ლაძე დამნაშავეობის მიზეზებს პიროვნების ინდივიდუალურ თვისე-
ბებში ეძებს, მაგრამ თვით ინდივიდუალური თვისებები ცხოვრების
ობიექტურმა და გარემო პირობებმა ჩამოაყალიბა. როდესაც ვიხილავთ
ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისს დანაშაულის მიზეზების შესახებ, უნდა
აღვნიშნავთ ერთი გარემოება: ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდობის წლებში
დანაშაულის ძირითად მიზეზად მხოლოდ სოციალურ ფაქტორებს
მიიჩნევდა. შემდგომში მან გადასინჯა თავისი თვალსაზრისი და სო-
ციალურ ფაქტორებთან ერთად დანაშაულის მიზეზთა შორის გარკ-
ვეული ადგილი დაუთმო პიროვნების ინდივიდუალურ თვისებურება-
თა მნიშვნელობასაც. ამის შესახებ ნ. ნიკოლაძე ასე იგონებს:
«Твердо мы верили согласно с Жан-Жаком Руссо и с Робер-
том Овеном, что человек воск, из которого все что угодно мож-
но слепить: и героя из него сделаешь, и отшельника и разбой-
ника. Все мол, от подготовки, от воспитания, от среды зависит...
Не знали мы ни значения прирожденных инстинктов, ни преем-
ственности склонностей и привычек»².

დანაშაულის თავიდან აცილების ღონისძიებათა შორის ნ. ნიკოლა-
ძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს კანონმდებლობის ცოდნას.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს შეხედულებას, რომ დანაშაულის ოდენო-
ბა გარკვეულად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ ერკვევა მო-
სახლეობა კანონმდებლობის მოთხოვნებში. თუ მოსახლეობას შეგნე-
ბული აქვს, იცის რას თხოულობს კანონი, მაშინ იგი გარკვეულად
შეასრულებდა მის მოთხოვნას: „თანამდებობის ბოროტად გამოყენება,
კანონის დარღვევა, რასაც სოფლის წერილი მოხელეები ეწევიან,
სრულიად შეუძლებელი, ანდა შემთხვევითი და იშვიათი იქნებოდა,
ჩვენ ხალხს რომ წარმოედგენა კჳონდეს თუ რას თხოულობს მისგან
კანონი, რა უნდა გააქეთოს ნამდვილად, რამდენი გადაიხადოს და რას
ართმევს უკანონოდ სოფლის მამასახლისი, მოსამართლე, ბოქაული
და ა. შ. მაგრამ მას არ შეუძლია ეს იცოდეს, რადგან ათეულობა წლების
მანძილზე არ გვექნება შესაძლებლობა ისე გავავრცელოთ ხალხში

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბზ., ტ. 5, გვ. 478 (ზაზგასმა.—გ. შ.),

² «Новое обозрение», 1888, № 1427,

რუსული ენა, რომ იგი დედანშივე გავცნოს არსებულ კანონებს, წესებს და უმაღლესი ხელისუფლების მოთხოვნელებს“¹.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე დანაშაულის თავიდან აცილების კანონმდებლობის ცოდნას, მისი მოთხოვნების შეგნებას უკავშირებს. ნიკოლაძის აზრით, რაც უფრო უკეთ იცის მოსახლეობა კანონის მოთხოვნა, მით უფრო მეტად ცდილობს მის დაცვას, როგორც მოხელეთაგან, ისე თვითონ. ნ. ნიკოლაძე არაერთგზის მიუთითებდა, რომ როგორც სასამართლო წარმოება, ისე ადმინისტრაციული საქმეების წარმოება უნდა ხდებოდეს ადგილობრივ ენაზე, ამას თხოულობს როგორც მოსახლეობის, ისე სახელმწიფოს ინტერესები². მაშასადამე, კანონიერების განმტკიცების, კანონის მოთხოვნათა დაცვის ნიშნით ნ. ნიკოლაძე ქადაგებს როგორც სასამართლო წარმოების, ისე კანონმდებლობის ხელმისაწვდომობას.

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს კავკასიის იურიდიული საზოგადოების საქმიანობას, რომელსაც ბევრი რამ შეუძლია გააკეთოს დამნაშავეობის თავიდან აცავილებლად, მაგრამ თავისი სუსტი მუშაობით საქმეს ადგილიდან ვერ ძრავს³.

დანაშაულის ჩადენის თავიდან აცილების ღონისძიებათა შორის ნ. ნიკოლაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სათანადო ორგანოების მიერ თავიანთი მოვალეობის კეთილსინდისიერად შესრულებას. ნ. ნიკოლაძე მოითხოვს, რომ ამაღლდეს გამომძიებელთა კვალიფიკაცია, მათი სპეციალური მომზადების დონე და გაიზარდოს მათი პასუხისმგებლობა: „... იმისი რწმენა, რომ არავითარი დანაშაული არ დაიფარება, მნიშვნელოვნად შეამცირებს დანაშაულთა რიცხვს, სამწუხაროდ ჩვენი საგამომძიებლო ორგანო, არადამაკმაყოფილებლად მუშაობს, უამრავი დანაშაული გაუხსნელი რჩება...“⁴. ნ. ნიკოლაძე ამ მოსაზრებით სისხლის სამართლის კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა თვალსაზრისზე დგას. ნ. ნიკოლაძეს ღრმად სწავს, რომ კანონის დამრღვევის დაუსჯელად დატოვება ამხნევებს დამნაშავეებს, კვებავს მას ახალი დანაშაულის ჩასადენად. ...

ასეთია ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი დანაშაულებათა მიზეზებისა და მათი თავიდან აცილების ღონისძიებათა შესახებ.

უნდა ითქვას, რომ ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი დანაშაულის მიზე-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 173.

² იქვე, გვ. 174.

³ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 1—38, გვ. 349.

⁴ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 5, გვ. 22.

ზებისა და მათი თავიდან აცილების საკითხებზე ძირითადად მატერიალისტურია, საბოლოო ჯამში კი პროგრესული და გამოირჩევა ავტორის მიერ საკითხის ღრმა ცოდნით.

§ 5. ნ. ნიკოლაძის პროცესუალური თვალსაზრისი

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ წერილებში გარკვეული ყურადღება ეთმობა სანარტალწარმოების საკითხებს. ნიკო ნიკოლაძე ანალიზებდა თავისი მოღვაწეობის პერიოდის სამართალწარმოების წესებსა და უშიშრად აჩვენებდა მის კლასობრიობას.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს საინტერესო მოსაზრებებს მართლმსაჯულების არსისა და დანიშნულების, მისი კლასობრივი ბუნების შესახებ. მისი თვალსაზრისი მართლმსაჯულების შესახებ შეგვიძლია ნაწილობრივ გავარკვიოთ 1866 წელს ენევაში დაბეჭდილი წიგნის „მთავრობა და ახალი თაობის“ მეშვეობით. აქ ნ. ნიკოლაძე ეხება 1864 წლის რუსეთის სასამართლო რეფორმას, აკრიტიკებს მის ნაკლოვან ნხარეებსა და დასძენს: „გარდა ამისა, არის სამოსამართლო რეფორმა, საფრანგეთის სასამართლოთა წესზე გამოკრილი და მდიდარი მესაყუთრების ინტერესებთან საცსებით შეფარდებული. ამნაირი მდგომარეობის გამო შეუძლო ადამიანი ძალიან იშვიათად შესძლებს დავა და საჩივარი აწარმოოს არა მარტო მდიდრების წინააღმდეგ (ეს საუკუნოებით ასე იყო და ეს შეუძლებელ საქმედ ითვლება), არამედ თანასწორთა წინააღმდეგაც. სასამართლოს სხვადასხვაგვარი ხარჯები, ვეჭილები, ნოტარიულები და სხვა განგებ არის დაწესებული იმისათვის, რომ სასამართლოს კარი დაუხშონ იმ ადამიანებს, ვინც ჭიბე-სქელი არაა. გარდა ამისა, გავლენიან რეფორმატორების წრეში არსებობს რწმენა, რომ დამნაშავენი და საერთოდ მოპასუხენი უნდა დავიცვათ განსაზღვრული წესით, კანონით განსაზღვრული საბუთების და არა სალი მოსაზრებისა და სხვა რაინეს მიხედვით“¹.

ნ. ნიკოლაძე გაზეთის ფურცლებზე დიდ ადგილს უთმობდა სისხლისა და სამოქალაქო საქმეების სასამართლო წარმოების მიმდინარეობის განხილვას. საქმე იქამდეც კი მიდიოდა, რომ გაზეთის ცალკეულ ნომრებში შეფასებული იყო მოსამართლეთა, ადვოკატთა და პროცესის სხვა მონაწილეთა საქმიანობა, ზოგჯერ კი თვით განაჩენის თუ გადაწყვეტილების პისწორე. ერთი სიტყვით, ნ. ნიკოლაძის გაზეთი „ობზორი“, ხშირად საგამომძიებლო და მართლმსაჯულების ფუნქცი-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 341.

ებსაც კისრულობდა მაშინ, როდესაც განაჩენი ჯერ კიდევ გამოტანილი არ იყო. სწორედ ამის თაობაზე უსაყვედურა გაზ. „ობზორს“ გაზეთმა „დროებამ“. „დროების“ თვალსაზრისი ნ. ნიკოლაძემ ასე ჩამოაყალიბა: «Общество! я тебе не даю право думать, ты не смеешь сказать истинному убийце, что он убийца, ибо убежденный в твоей глупости, думаю, что во имя ея ты на следующий раз непременно объявишь уже виновным невинного»¹. ნ. ნიკოლაძე უარყოფს „დროების“ ამ თვალსაზრისსა და მიუთითებს, რომ პრესის დანაშაულებათა არა კონკრეტული ფაქტების მშრალად გაშუქება, არამედ საზოგადოებრივი აზრის წარმოჩენა.

ნ. ნიკოლაძეს გამოთქმული აქვს ფრიად საინტერესო მოსაზრებანი პრესისა და სასამართლოს ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ.

სტატიიში „პრესა და სასამართლო“ ნ. ნიკოლაძე მრავალ სამართლებრივ საკითხს ეხება. მათ შორის სასამართლო პროცესის საჯაროობას.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, სასამართლო პროცესის საჯაროობა გულისხმობს სამაჩავერო გამოძიების საჯაროობასაც. ამასთან ნიკოლაძეს სამაჩავერო გამოძიების საჯაროობა არ ესმის მისი ვიწრო მნიშვნელობით, რომ სასამართლო სხდომაზე ხალხს შეუძლია დაესწროს, მოისმინოს პროკურორის, მოსამართლისა და ადვოკატის გამოსვლები და ამით გაერთოს.

ნიკოლაძეს პროცესის საჯაროობად არ მიაჩნია სასამართლოზე მხოლოდ დასწრება. ნ. ნიკოლაძე თვლის, რომ განათლებულ ქვეყნებში ასე არ ხდება და ამისათვის მოჰყავს მაგალითი ცნობილი ფრანგი დრამატურგის ბომარშეს ცხოვრებიდან. ამ უკანასკნელმა სასამართლოში წააგო დაეა ვალის თაობაზე, მაგრამ თავისი მეწეუარებით აამოძრავა საზოგადოებრივი აზრი, თავისი ინტერესი ყველას ინტერესად წარმოასახა, გახდა გათვლილი სამართლიანობისათვის შურისმაძიებელი. ბომარშე თავის მეწეუარების მეოთხე პამფლეტში კატეგორიულად ამტკიცებს ერის უმაღლესობას, რომელმაც, როგორც უმაღლესმა მსაჯულმა, გამოხატულება უნდა პოვოს, რა თქმა უნდა, არა თითოეულ საქმეზე სასამართლოში, არამედ მოსამართლეთა მიმართ, მათ შემოწმებაში. ბომარშეს მეწეუარებმა შედეგი გამოიღო. მისი ზეგავლენით ფრანგმა ხალხმა შეიგნო „მართლმსაჯულების მიუყერძოებლობა“ და შემდგომში დაამყარა კიდევაც იგი.

ნ. ნიკოლაძის ზემოთ აღნიშნული მოსაზრება ემსახურება იმის და-

¹ Н. Никол ад з е. Молчалины в печати. «Обзор», 1880, № 396, стр. I.

საბუთებას, რომ პრესა, ლიტერატურა არ უნდა იყოს უბრალო მოწმე სასამართლოსი, იგი აქტიურ ზეგავლენას უნდა ახდენდეს კეშმარიტების დასადგენად: «И так, печать, как выразительница общественного мнения, может иметь благотворное влияние не только на производство судебного дела, но и на самое решение, вошедшее в законную силу. Если она не всегда успеет спасти человека от кары, то, по крайней мере, откроет глаза обществу и покажет негодность устарелых форм судопроизводства, несоответствующих новым потребностям жизни...»¹.

როგორც ირკვევა, ნ. ნიკოლაძე სასამართლო პროცესის საჯარობის ფორმალური გაგების წინააღმდეგია. პროცესის საჯარობის დაყვანა საქმის ღიად განხილვანდე დიდი შეცდომაა. რასაკვირველია საქმის სასამართლო პროცესზე ღიად განხილვას აქვს თავისი დანიშნულება, მაგრამ პროცესის საჯარობა გულისხმობს არა მარტო პროცესზე დასწრებას, არამედ პროცესის მსვლელობასა და მის შედეგებზე ხალხის აქტიურ მონაწილეობას.

ნ. ნიკოლაძე ამ იმედით ბეჭდავდა გაზ. „ოზორში“ სტატიებს ქუთაისში მომხდარი მკვლელობის შესახებ, ელოდა საზოგადოებრივი აზრის მობილიზაციას, მაგრამ დარწმუნდა, რომ იმ პერიოდში ქართველი საზოგადოება არ იყო მომზადებული ამისათვის.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძე სასამართლო პროცესის საჯარობის თავისებურ გაგებას გვთავაზობს. ამასთან ნ. ნიკოლაძე ითვალისწინებს იმ შედეგებს, რაც შეიძლება მოჰყვეს პრესის წარმომადგენელთა მონაწილეობას სასამართლო პროცესზე და ცდილობს გაარკვიოს საკითხი: მანამდე სანამ გამოტანილი არ არის სასამართლო განაჩენი, აქვს თუ არა პრესას უფლება ჩაერიოს სასამართლო პროცესის ფუნქციებში, გახდეს პროცესის მონაწილე, ხომ არ იმოქმედებს პრესა სასამართლოზე, ხომ არ აიძულებს მას გამოიჩინოს ტენდენციურობა.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, პრესის ჩარევა სასამართლოს ფუნქციებში ანუ პრესის მიერ ამა თუ იმ საქმის მიმდინარეობის გაშუქება ან ცალკეული ეპიზოდების შესახებ მოსაზრებების გამოთქმა — ვერ მოახდენს სასამართლოს განაჩენის ობიექტურობაზე ზეგავლენას. ასე რომ ყოფილიყო, — მიუთითებს ნ. ნიკოლაძე, — მაშინ-სასამართლო პროცესზე არც ადვოკატი და არც პროკურორი არ უნდა დაგვეშვა, მათაც ხომ შეუძლიათ იმოქმედონ სასამართლოზე და მიიყვანონ იგი ცალსახრივ-

¹ Н. Никол а д з е. Печать и суд, «Обзор», 1880, № 405, стр. I.

ბამდე? ნ. ნიკოლაძე დაასკვნის: «Спрашивается, теперь не смешно вопить «о вмешательстве печати в дело отправления правосудия?» Одно из двух: или печать, вмешиваясь, приведет вздорные доводы, и в таком случае суд отнесется к ним и к ней так же точно, как относится он к болтовне адвоката неправой стороны, т. е. оставит их «без уважения». Или же печать выдвигает действительно разумные доводы, укажет на веские факты, и в таком случае суд примет их во внимание, как один из элементов правильности своего заключения. Но и в том, и в другом случае где же вред для правосудия, где ущерб «для дела»? Не очевидно-ли, что против «вмешательства печати» в эту область могут возражать не судьи, не «Судебные уставы», не радители общих интересов, а лишь лица, заинтересованные в том, что-бы до суда дошла не вся истина, а только та часть которая удобна и выгодна отдельной личности?»¹. აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე ემხრობა პრესის ჩარევას ამა თუ იმ საქმის განხილვისას. ამით ნ. ნიკოლაძე ფიქრობდა მისი მოღვაწეობის პერიოდის სასამართლო მოხელეთა თვითნებობის შეზღუდვას. ამასთან ერთად, აუცილებელია აღვნიშნოთ, რომ ნ. ნიკოლაძე როდი მოითხოვდა პრესისათვის სასამართლო ფუნქციების ან საგამომძიებლო ფუნქციების მინიჭებას.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ სასამართლოს საქმიანობაში ჩარევისას პრესამ უნდა უზრუნველყოს შერყეული მორალური ცნებები. ამდენად, სამართალი არ წარმოდგენს ადამიანთა მოღვაწეობის კარდახშულ სფეროს, სადაც არავის არ შეეძლება შესვლა. ნ. ნიკოლაძეს პრესის ჩარევა სასამართლო საქმიანობაში განაჩენის გამოტანამდე მიაჩნია მიზანშეწონილად იმდენად, რამდენადაც განაჩენის გამოტანის შემდეგ პრესაში გამოსვლა განაჩენის სისწორის შესახებ — არაარობაა, ხოლო თუ განაჩენის არსს გააშუქებს, მაშინ იგი სასამართლოს ოქმის შემადგენელად მოგვევლინება.

აწრივად, ნ. ნიკოლაძე გვთავაზობს პრესის წარმომადგენელთა სასამართლო პროცესზე დაშვებას არა ყველა საქმეზე, არამედ იმ საქმეებზე, რომლებზედაც შეიძლება შეილახოს საზოგადოების ინტერესები. ჩვენი აზრით, ნ. ნიკოლაძის ასეთი მოსაზრება მისაღებია.

სამართალწარმოების საკითხებიდან ყურადღებას იპყრობს ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისი საზოგადოებრივი აზრისა და მართლმსაჯულე-

¹ Н. Николадзе. На праздники, «Новое обозрение», № 1300, 1887, стр. 1.

ბის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. იგი ამ საკითხს ეხება ჩერნიშევსკის განთავისუფლებისადმი მიძღვნილ წერილში¹.

ნ. გ. ჩერნიშევსკის დაპატიმრებასთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ჯერ კიდევ ადრე, სანამდე დაპატიმრებდნენ მას, საზოგადოებამ უკვე წინასწარ გამოუტანა განაჩენი, რადგან ყველა ფიქრობდა, რომ ახალი საზოგადოებრივი აზრისა და საზოგადოებრივი მოძრაობის მიზეზი ნ. გ. ჩერნიშევსკი იყო. სწორედ ამასთან დაკავშირებით ნ. ნიკოლაძე ცდილობს გაარკვეოს საკითხი, რა თანათარღობაში უნდა იყოს მართლმსაჯულება საზოგადოებრივ აზრთან.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ როდესაც იქმნება და ვრცელდება წინასწარ აკვიატებული საზოგადოებრივი აზრი პირის ბრალეულობის შესახებ — მაშინ მართლმსაჯულებას უჭირს მის წინააღმდეგ წასვლა, მოსამართლენი გამოუვალ მდგომარეობაში ვარდებიან. მაგალითისათვის ავტორი ასახელებს ნ. გ. ჩერნიშევსკის მოღვაწეობას, რომ გასული საუკუნის 60-იან წლებში რუსეთში გავრცელდა აზრი, თითქოს ყოველგვარი მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობა ნ. გ. ჩერნიშევსკის ბრალი ყოფილიყო. ნ. ნიკოლაძე ასახულებს, რომ სინამდვილეში რუსეთში საზოგადოებრივი მოძრაობა ცხოვრების მოუწყობლობამ წარმოშვა.

ნ. ნიკოლაძე სვამს საკითხს: როგორ უნდა იქნეს მიღწეული უმაღლესი სამართლიანობა იმ შემთხვევაში, როდესაც ერთი მხრივ, პიროვნება უდანაშაულოა და, მეორე მხრივ, საზოგადოებას სჯერა, რომ იგი დამნაშავეა? ნ. ნიკოლაძის აზრით, აქ მშველელად უნდა მოგვევლინოს სასამართლო წყობილებისა და სასამართლო წარმოების ის დემოკრატიული პრინციპები, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელი ხდება უმაღლესი სამართლიანობის მიღწევა. ასეთ პრინციპებად ნ. ნიკოლაძეს სხვათა შორის მიაჩნია სასამართლო პროცესის საჯაროობა, ასევე ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო.

ნ. ნიკოლაძე, ერთი მხრივ, სწორად მსჯელობს, რომ აკვიატებულ, მცდარ საზოგადოებრივ აზრს წინ უნდა აღუდგეს სასამართლო წყობილებისა და სასამართლო წარმოების დემოკრატიული პრინციპები, მეორე მხრივ, არა სწორად სჯეროდა, რომ ამის გაკეთება შეიძლებოდა არსებული საზოგადოებრივი წყობილების პირობებში. ამის მიუხედავად, ნ. ნიკოლაძის ზემოაღნიშნული მოსაზრება მეტად პროგრესულია.

¹ „საისტორიო მოამბე“, 1945, ტ. I, გვ. 120.

ნ. ნიკოლაძის პროცესუალური შეხედულებებიდან აღსანიშნავია ავტორის თვალსაზრისი სასამართლო განაჩენის კანონიერებაზე.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ განაჩენი სამართლიანობას მაშინ შეესაბამება, როდესაც იგი არ ეფუძვნება მხოლოდ ფორმალურ დამამტკიცებელ საბუთებს. სასამართლო მოვალეა გამოძენოს მატერიალური დამამტკიცებელი საბუთები და ამ გზით მიაღწიოს კეშმარიტებას. ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ სამართლიანობის მოთხოვნიდან გამომდინარე, მართლმსაჯულება იშვიათ შემთხვევაში აკმაყოფილებს კეშმარიტების დადგენის მოთხოვნას, რადგან მხოლოდ ფორმალურ დამამტკიცებელ საბუთებს ეყრდნობა.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ყოველი სასამართლოს განაჩენის მიზანი უნდა იყოს დააკმაყოფილოს, დაამშვიდოს საზოგადოებრივი სინდისის მოთხოვნილება. სამწუხაროდ, ამას ხშირად ვერ აღწევს სასამართლო, იგი უმწეოა, სხვადასხვა გარემოებათა გამო, განაჩენის ფარგლებში დააკმაყოფილოს საზოგადოებრივი სინდისის მოთხოვნილება. აქვე ნ. ნიკოლაძე ხსნის სასამართლოს უძლურების მიზეზებს.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, სამართლიანობის მოთხოვნიდან გამომდინარე, მართლმსაჯულება წარმოადგენს კეშმარიტების ზუტად დადგენის საშუალებას, სამწუხაროდ, მართლმსაჯულება მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში აკმაყოფილებს სამართლიანობის მოთხოვნას, რადგან კეშმარიტებას ადგენს (განაჩენი გამოაქვს) მხოლოდ მის ხელთ არსებული დოკუმენტებით და არ ეძებს ახალ-ახალ დამამტკიცებელ საბუთებს.

ზემოთ აღნიშნულიდან ამჟამად ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე სისხლის სამართლის საქმეზე მატერიალური კეშმარიტების დადგენას მოითხოვს. იგი გმობს ფორმალურ კეშმარიტებას, რომელსაც ხშირად მიმართავდა მისი მოღვაწეობის პერიოდის სასამართლოები. აქვე ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ მატერიალური კეშმარიტების დასადგენად უმჯობესია, რომ გვექონდეს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, რადგან იგი ნაკლებადაა შეზღუდული და დამოკიდებული, გამოიტანოს განაჩენი ფორმალურ დამამტკიცებელ საბუთებზე დაყრდნობით.

საინტერესოა ნ. ნიკოლაძის მოსაზრებანი „ნაფიცთა სასამართლოების“, საწესდიატორო სასამართლოს, მომრიგებელი მოსამართლეობის და საერთოდ სასამართლოს შესახებ.

ნ. ნიკოლაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს სასამართლოს, როგორც საზოგადოების ცივილიზაციის საშუალებას. სასამართლო უნდა ილგეს სათანადო დონეზე, არ უნდა შეილახოს მისი ავტორიტეტი მოსამართლეთა ყალბი, ნაჩქარევი ან დაუსაბუთებელი განაჩენითა თუ

გადაწყვეტილებებით. სასამართლოს ავტორიტეტი დიდადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად შეესაბამება მისი საქმიანობა საზოგადოებრივ სინდისსა და საზოგადოების აზრს. ზშირია შემთხვევა, რომ სასამართლოების გადაწყვეტილებანი გაუგებარი რჩება საზოგადოებისათვის. ეს ნაწილობრივ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, შეიძლება საზოგადოების მოუმზადებლობითაც აიხსნას, ამიტომ სასამართლო უნდა ცდილობდეს და აღწევდეს კიდევ, რომ მისი გადაწყვეტილებები უფრო მაღლა იდგეს კორებსა და ვარაუდებზე¹.

1890 წელს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ საგაზეთო წერილში ნ. ნიკოლაძე ცდილობს გაარკვიოს მწერლის დანიშნულება. ამისათვის იგი ერთმანეთს ადარებს მწერალს, ადვოკატსა და მოსამართლეს. სწორედ აქ გამოთქვამს თავის აზრს მოსამართლის მიუკერძოებლობის შესახებ: «...представление наше о «безпристрастии» и «объективности» судей совершенно ошибочно. Все их безпристрастие, в конце-концов сводится — и должно сводиться — к одному лишь тому, чтобы выслушать обвиняемого, не лишить его средства к оправданию¹. А засим, судья уже не может, не должен быть безразличным и безстрастным. Лучшее тому доказательство то, что он одних, правых, выпускает на свободу, а других, преступных упекает в каторгу»². აქედან ჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე მისი მოღვაწეობის პერიოდის მოსამართლეთა მიუკერძოებლობას ფორმალური დამამტკიცებელი საბუთებისადმი აკურატულ მოპყრობაში ხედავს, ნაცვლად იმისა, რომ საქმეზე დაედგინათ მატერიალური კვამარიტება და ამ დროს გამოეჩინათ მიუკერძოებლობა.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ამა თუ იმ საქმის გადაწყვეტისას მოსამართლე ხელმძღვანელობს საკუთარი სინდისით. მაგრამ მოსამართლე ვალდებულია, რომ ანგარიში გაუწიოს საზოგადოებრივ სინდისსაც.

ნ. ნიკოლაძე მოითხოვს, რომ სასამართლო და მოსამართლე არ ეწინააღმდეგებოდეს საზოგადოებრივ სინდისს. მაგრამ ზშირად ხდება, რომ სასამართლო საზოგადოებრივი სინდისის წინააღმდეგ გამოდის. ასეთ შემთხვევაში სასამართლო უნდა ცდილობდეს უტყუარი დამამტკიცებელი საბუთებით ადასტურებდეს საზოგადოებრივი სინდისისაგან გადახვევას.

სასამართლოს დანიშნულების ნ. ნიკოლაძისეულ გაგებას ნათელს ფენს მისი „მოგონებანი“. 1879 წელს დაწერილ მოგონებებში ნ. ნი-

¹ «Новое обозрение», 1889, № 1992, стр. 2.

² «Новое обозрение», 1890, № 2285, стр. I.

კოლაძე მიუთითებს, რომ სტუდენტთა არეულობის მონაწილე და კრონშტადტის ციხეში მოთავსებული სტუდენტები ზშირად მართავენ საჯარო ანუ „ნაფიცთა სასამართლოებს“: „ყველა დიდის ენთუზიაზმ-თ ვესწრებოდით ამას ჩვენც — სტუდენტობა, გარნიზონის ოფიცრობა და კრონშტადტის მთავრობაც. იმ დროს სასამართლო რუსეთში სინონიმი იყო მექრთამეობისა და ყოველგვარი გაიძვერობისა. ჩვენზე მეტად ძლიერი და წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა უნივერსიტეტში ორი სამი კვირის განმავლობაში მოსმენილმა ლექციებმა: ს პ ა ს ო ვ ი ჩ ი ს ა — სისხლის სამართალზე და უ ტ ი ნ ი ს ა — სასამართლო წარმოებაზე; ისინი აღარებდნენ რუსეთის კანონმდებლობას ევროპული სამართლის პრაქტიკასთან, მეტადრე ინგლისის სამართალთან, და ამით „სამართლის რეფორმის“ იდეამათიწყალობით შევიდა ახალი თაობის მიერ დასახული ათი მცნების რიცხვში. სასამართლოს მსვლელობის სანიმუშო წარმოდგენებს, რომელიც იმართებოდა უნივერსიტეტში და ჩვენს ყაზარმაში დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ჰქონდა დაჰსწრე საზოგადოებისათვის. ამგვარი პროცესები იმართებოდა ჩვენთან თითქმის ყოველ კვირა იურიდიული ფაკულტეტის უფროსი კურსის სტუდენტების ხელმძღვანელობით და ინგლისური სასამართლოს ყველა წესრიგის დაცვით, ზოგჯერ ჩვენს შორის მომხდარი რაიმე საქმის გამო, მეტ ნაწილად კი მოგონილი ბოროტმოქმედების განსახილველად. ზოგი სახელდახელოდ გამოცხობილი პროკურორების და ვეჟილების ენამკვერობა პირდაპირ გასაოცარი იყო. იმ პირთათვის, რომელნიც, როგორც მე, ვსწრებოდნენ ამგვარ სანიმუშო სასამართლოს. აღარ იყო მოულოდნელი, როცა ხუთი წლის შემდეგ 1866 წლის შეზღუდვაზე გაიხსნა ახალი სასამართლოები (1864 წლის 24 ნოემბრის წესდების თანახმად) და უეცრად გამოჩნდა მთელი პლეადა პირველ ხარისხოვან სასამართლოს მოღვაწეების და ორატორებისა. აქ არაფერი იყო გასაოცარი, ისინი აღზარდა ჩვენი უნივერსიტეტის მეცნიერებამ, მისი სტუდენტური ამხანაგური სასამართლოს პრაქტიკით, რომელსაც ტყუილად კი არ სთვლიდნენ მაშინდელი რუსეთის მმართველები „უკუღმართ აზრების პროპაგანდათ“¹.

ნ. ნიკოლაძე გამოთქვამს მოსაზრებას სამედიატორო სასამართლოს შესახებაც².

ბ. ლოლობერიძესთან კამათში ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს თუ როგორ

¹ ნ. ნიკოლაძე, ჩიხულო ნაწერები, ტ. I, გვ. 115—116.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 6, გვ. 24—28; გვ. 108—134.

დგება სამედიკატორო სასამართლო. ბ. ლოლობერიძის საპირისპიროდ მიუთითებს, რომ სამედიკატორო სასამართლოს შედგენა დაუშვებელია მხოლოდ ერთი მხარის მიერ შეკრებილი და წარმოდგენილი წევრებისაგან. სამედიკატორო სასამართლოს შედგენისას ორივე მხარე თანასწორუფლებიანია: „მე ვასწავლი ბ. ლოლობერიძეს, თუ მან არ ცის, როგორ სდგება სამედიკატორო სასამართლო.

უბირველეს ყოვლისა, ორთავე მხარეს აქვს თანაბარი უფლება ერთი და იმავე რაოდენობით აირჩიოს სასამართლოს წევრები 2, 3 და მეტი რაოდენობით თვითნებური მხრიდან. ორივე მხარის მიერ არჩეული წევრები ირჩევენ თავიანთ თავმჯდომარეს. მსაჯულების არჩევასთან ერთად, სანამ დაიწყებოდეს მათი მუშაობა, სდგება მხარეთა შორის სამედიკატორო ჩანაწერი, რომელშიც დაწვრილებით უნდა გაირკვეს: სახელდობრ რა საკითხების გადაწყვეტა ექვემდებარება სასამართლოს, ვის რაში ედება ბრალი, რა წესით ხდება სასამართლო, სად, როდის, ვისი თანდასწრებით, და ექვემდებარება თუ არა მისი განაჩენი გასაჩივრებას ან საჯაროდ გამოტანას?“.1.

ნ. ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ სამედიკატორო სასამართლო საქმის ობიექტურად გარჩევის მიზნით დაკომპლექტდეს კომპეტენტური, სახელგანთქმული და ავტორიტეტისა ადამიანებით, რომ მათ განაჩენს ფასი ჰქონდეს საზოგადოების თვალში.

ფელეტონში „გაკვრა-გამოკვრა“ — ნ. ნიკოლაძე იხილავს გასული საუკუნის 70-იან წლებში წამოყენებულ მოსაზრებას ევროპაში სამედიკატორო სასამართლოს შექმნის შესახებ, რომლის დანიშნულებაც იქნება სახელმწიფოთა შორის დავების გადაწყვეტა.

ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად ეკიდება ასეთი სასამართლოს ჩამოყალიბების საკითხს ორი მიზეზის გამო: 1. არ არსებობს კანონმდებლობა, რომელსაც გამოიყენებს ეს სასამართლო;

2. სასამართლოების მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილება აღსრულებას არ დაექვემდებარება, რადგან ნებაყოფლობით აღსრულებლობის შემთხვევაში იძულების საშუალება სახეზე არ იქნება.

ნ. ნიკოლაძის არგუმენტები საყურადღებოა. მართლაც გასული საუკუნის 70-იანი წლებისათვის ნაადრევი იყო სამედიკატორო სასამართლოს შექმნა ზემოაღნიშნულ არგუმენტების არარსებობის გამო.

ნ. ნიკოლაძე იხილავს ასევე სამომრიგებლო სასამართლოების საქმიანობას საქართველოში და აჩვენებს მის ნაკლოვან მხარეებს. ნიკოლაძის მართებული მითითებით სამომრიგებლო სასამართლოს მუშა-

¹ ნ. ნიკოლაძე, „თხზ.“ ტ. 6, გვ. 25.

ობას საქართველოში ხელს უშლის სამომრიგებლო უბნების სიმცირე: „მიუხედავად ჩინების“ ამ სიმრავლისა, ჩვენში ისე ცოტაა მომრიგებელი უბნები და ისე ბევრია სარჩელი, რომ საქმეები მომრიგებელ მოსამართლეებს თვეობით, ზოგჯერ წლობითაც უდევთ. ძლიერ ხშირად, განცხადების მიცემისას გინიშნავენ ვადას სამ, ოთხ თვეს, ამდენივე დრო ინიშნება მოწმეების გამოძახებისა და დაკითხვისათვის, შემდეგ ამდენივე — ადგილზე შემოწმებისათვის; შეხედავ და წელიწადიც გასულა. მე უკვე აღარას ვამბობ გამოძიებებზე...“¹.

ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს სამომრიგებლო სასამართლოების სხვა ნაკლოვანებებზედაც, იგი აღნიშნავს: „თქვენ იცით, რომ ჩვენს ნიადაგზე გადმორგული იყო საკმაოდ ჯანსაღი მცენარე, რომელსაც ფესვების მნიშვნელოვანი ნაწილი შეეკვეცა გადმოტანის გასაადვილებლად“². ამაში ნ. ნიკოლაძე გულისხმობს მომრიგებელ მოსამართლეთა დანიშვნას, არჩევის ნაცვლად, სამართალწარმოების ეროვნული ენის დაუცველობას, უწიგნური, ენის არ მცოდნე თარჯიმნების მონაწილეობას პროცესზე და სხვ.

1870 წ. გაზ. „დროებაში“ დაიბეჭდა ნ. ნიკოლაძის წერილი „სასოფლო სასამართლოები და ჩვენი აზნაურობა“³.

აღნიშნულ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე აქებს იმ გარემოებას, რომ სასამართლო რეფორმის შედეგად სოფლის მოსახლეობას უფლება მიეცა თვითონ ამოირჩიოს თავიანთი მოსამართლე. ნ. ნიკოლაძე არ იზიარებს საზოგადოების ზედა ღენების წარმომადგენელთა მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „გლეხების კეჟიდან ხეირი არ გამოვა“. ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ ასეთი ლაპარაკი „იმ გარემოებამ ატეხა, რომ ზოგ-ერთ ალაგას, სოფლის მამასახლისებს და ზოგან მოსამართლეებსაც ცუდათ მოუხმარიათ ის უფლება, რომელიც იმათ სოფლებმა მიანდეს... ეს ღიდათ სამწუხაროა ყველასათვის, ვისაც კი თავისი ხალხის წარმატება და კეთილდღეობა სურს...“⁴. ამასთან ერთად, ნ. ნიკოლაძე არ ფარავს, რომ სოფლად სასამართლოების მუშაობაში არის გარკვეული ნაკლოვანებები, მაგრამ მათი გამოსწორება შეიძლება გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ იმდენად, რამდენადაც ხალხის ხასიათის შეცვლა ერთ-ორ წელიწადში არ შეიძლება. ნ. ნი-

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 539.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 95.

⁴ იქვე.

კოლაძე მიუთითებს, რომ „ახალი სასოფლო სასამართლოები ათასჯერ და ათიათასჯერ სჯობიან უწინდელ „უჩიასკის ნაჩალნიკებს“ და მათ „იასაულებს“, რადგან „ეხლა ხალხი თავის სასოფლო საქმეებს მაინც თვითონ მართავს, როგორც ურჩევნია და შეუძლია“.

ნ. ნიკოლაძემ დიდის ალტაცებით დაუჭირა მხარი სოფლის სასამართლოების არჩევას. ნ. ნიკოლაძე გადაჭარბებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა სასოფლო სასამართლოებს, რადგან არსებული წყობილების პირობებში მათი როლი და დანიშნულება ძალიან დაბალი იყო.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკაში გარკვეული ადგილი უჭირავს მისი მოღვაწეობის პერიოდის სასამართლო დაწესებულებებისა და მართლმსაჯულების კრიტიკას. ნ. ნიკოლაძის მიერ სასამართლოსა და მართლმსაჯულების კრიტიკა გვაჩვენებს ავტორის თვალსაზრისს აღნიშნულ ინსტიტუტებზე, მეორე მხრივ, საშუალებას გვაძლევს წარმოვაჩინოთ დიდი საზოგადო მოღვაწის მისწრაფება დემოკრატიისა და პროგრესისაკენ.

1889 წელს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ წერილში¹ ნ. ნიკოლაძე პირდაპირ ჩამოთვლის საქართველოში სასამართლოსა და მართლმსაჯულების დარგში არსებულ ნაკლოვანებებს: «Нет у нас ни выборных мировых судей, ни суда присяжных, ни «корпорационных» присяжных поверенных, ни «несменяемости», ни «независимости», словом — решительно ничего из того, в чем рьяные публицисты Замоскворечья и Большой Итальянской улицы видят альфу и омегу современного неправоудия»¹.

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს კავკასიაში გამეფებულ უკანონობას, რომ კანონი არსებობს მხოლოდ ქალაქებში. მისი რეალიზაცია არ ხდება. განსაკუთრებით აღელვებს მას საკუთრების უფლების ხელყოფა. ნ. ნიკოლაძე ერთ-ერთ ფელეტონში აჩვენებს, თუ როგორ გადასახლეს პირი ციმბირში, რომელმაც ბაზარში 20 კაპიკიანი ქუდი მოსტაცა მოქალაქეს, ხოლო მესაკუთრეს, რომელსაც 3200 მანეთის ღირებულების ქონება აართვეს თალღითური გზით — მართლმსაჯულების ორგანოებმა უარი უთხრეს სარჩელზე. ნ. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საკუთრების უფლების ხელშეუხებლობა იურისპრუდენციის პროფესორთა მონაგონია: «А в гражданском праве одни лишь профессора юриспруденции распространяют среди неопытной молодежи заблуждение, будто вся суть, все назначение этого права (игуლისხმება საკუთრების უფლება — ვ. შ.) и

¹ Газ. «Новое обозрение», 1889, № 1992, стр. 1.

всех установлений, его обеспечивающих, применяющих, истолковывающих, заключается в том, чтобы никто не мог быть лишен своей собственности без своего на то добровольного согласия. Это заблуждение теоретиков»¹.

1891 წელს გამოქვეყნებულ წერილში ნ. ნიკოლაძე ეხება საზოგადოებრივი წესრიგისა და საზოგადოებრივი უშიშროების უზრუნველყოფის საკითხებს. იგი აღნიშნავს, რომ ჩვენი მხარის სხვადასხვა რაიონებში გახშირებულმა საზოგადოებრივი უშიშროების დარღვევის შემთხვევებმა იძულებული გახადა ადგილობრივი ხელისუფლება მიემართა მოსახლეობისათვის დახმარების აღმოსაჩენად, პოლიციის ბოქაულები იწვევენ სოფლის ყრილობებსა და თხოულობენ მათგან გასცენ სამართალდამრღვევნი. სოფლის მოსახლეობამ კარგად იცის ვინ არიან საზოგადოებრივი უშიშროების ხელმყოფნი, მაგრამ შიშით თავს იკავებენ მათ დასახელებაზე. ნ. ნიკოლაძის აზრით, სოფლის მოსახლეობის მიერ საზოგადოებრივ უშიშროებათა დამრღვევებისათვის ხელის დაფარება განპირობებულია იმით, რომ მოსახლეობა არაა დარწმუნებული, რომ ისინი დაცული იქნებიან მთავრობისაგან, ადგილობრივ მოსახლეობას სჯერა, რომ ავაზაკების დასახელებითა და გაცემით საქმე არ მოგვარდება, მთავრობა მათ არ დასჯის სათანადოდ².

1908 წელს ნ. ნიკოლაძემ გაზ. „ნოვოე ვრემიაში“ გამოაქვეყნა წერილი „Заброшенный Кавказ“, რომელშიც ასახა 1905 წლის რევოლუციის შემდგომ მმართველობისა და სამართალწარმოების ორგანოების გაკოტრება. განსაკუთრებული ყურადღებაა აქ გამახვილებული სასამართლო ორგანოების მოუწესრიგებლობაზე.

თავის პუბლიცისტურ წერილებსა და ფელეტონებში ნ. ნიკოლაძე ააშკარავებს სასამართლო ორგანოების მუშაკთა მოუზადებლობას, აჩვენებს იმ თაღლითურ გზებს, რითაც ხდება თანამდებობის დაკავება.

§ 6. ნ. ნიკოლაძე ადვოკატურის შესახებ

ნ. ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებებიდან ყურადღებას იპყრობს მოსაზრებანი სასამართლო დაცვის საკითხებზე — ადვოკატურის არსის, დანიშნულების, მისი საქმიანობის ხერხებისა და მეთოდების შესახებ.

¹ ნ. ნიკოლაძის არქივი, საბუთი № 8—48.

² Газ. «Новое обозрение», 1891, № 2597, стр. 1.

ჭერ კიდეც 1865 წელს, ახალგაზრდა ნ. ნიკოლაძემ „კოლოკოლ-ში“ გამოაქვეყნა სტატია „ჩვენი მომავალი ვეჭილები გაზეთ „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ სამსჯავროს წინაშე“¹. აღნიშნულ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე ამხელს „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ რეაქციულობას. „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ ძირითადი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ვეჭილმა დაცვის დროს მხოლოდ კანონის ფარგლებში უნდა იმოქმედოს, მოიყვანოს საბუთები და მაგალითები ან გამოიწვიოს კანონის ორაზროვნება და ამ გზით შეუმსუბუქოს სასჯელი დამნაშავეს.

საკითხის გარკვევის მიზნით ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ „იურიდიულ პრაქტიკაში ბრალდებულთა სამოსამართლო დაცვის ორი საშუალება არსებობს: სამართლიანობისა, თუ ცოტად თუ ბევრად შედარებით ჭეშმარიტების საფუძველზე, ე. ი. უფრო მარტივად თუ ვიტყვით, ადამიანობის გრძნობის საფუძველზე და ამა თუ იმ კანონის მუხლის ან საერთო ხასიათის საფუძველზე“².

ნ. ნიკოლაძე აქვე არკვევს თითოეული მათგანის არსს. ავტორი მიუთითებს, რომ კანონის მუხლის საფუძველზე დაცვა ნიშნავს — ვეჭილმა იმოქმედოს კანონზე დაყრდნობით, გამოიწვიოს საბუთები, ეძიოს კანონის ორაზროვნება და სხვ. დაცვის ასეთ ხერხს ნ. ნიკოლაძე ინგლისურს უწოდებს და მიუთითებს, რომ „მოსკოვსკიე ვედომოსტიც“ ამგვარ დაცვას ქადაგებს, რადგან ეს ხერხი არ არის მიმართული არსებული წეს-წყობილების გამოაშკარავებისაკენ.

რაც შეეხება დაცვის მეორე ხერხს — დაცვა „სამართლიანობის, ანუ ცოტად თუ ბევრად ჭეშმარიტების საფუძველზე“ — კანონის „ასოკირკიტობაში“ კი არ მდგომარეობს, არამედ ააშკარავებს დანაშაულის მიზეზებსა და ცხადყოფს, თუ რამდენად შეეძლო ბრალდებულს თავი შეეკავებია ამა თუ იმ ქმედობისაგან. დაცვის ეს ხერხი ნათლად აჩვენებს, თუ როგორ უწყობს არსებული წეს-წყობილება ხელს დანაშაულის ჩაღენას.

დაცვის „სამართლიანობის“ ხერხის გასარკვევად ნ. ნიკოლაძეს უამრავი მაგალითი მოჰყავს, ერთ-ერთი ის მაგალითია, რომელიც ჩვენ ზემოთ გამოვიყენეთ დანაშაულის მიზეზების გასარკვევად — კერძოდ, თუ დანაშაული ჩადენილია უკიდურესი გაქირვების ან გამოუვალი მდგომარეობის გამო, მაშინ მასზე არ უნდა დაინიშნოს სასჯელი და

¹ «Колос», 1865, № 201 (წერილი გამოქვეყნებულია „რიონელის“ ფსევდონიმით).

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. I, გვ. 285.

საზოგადოების ამოცანას შეადგენს დანაშაულის წარმომშობი მიზეზების აღკვეთა.

ნ. ნიკოლაძე მომხრეა, რომ სასამართლო დაცვა¹ განხორციელდეს არა კანონის „ასოკირკიტობის“ გზით, არამედ დანაშაულის ნამდვილი მიზეზების ჩვენებით. ნ. ნიკოლაძე ამითარხებს „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ თანამშრომლებსა და პირადად კატკოვს იმის გამო, რომ ისინი უარყოფენ დაცვის ე. წ. „ფრანგულ“ ხერხსა და იწონებენ ე. წ. „ინგლისურ“ ხერხს.

ნ. ნიკოლაძე სასამართლო დაცვას მეტად დიდ ასპარეზს უთმობს. მისი აზრით, სასამართლო დაცვამ მარტო ბრალდებული კი არ უნდა დაიცვას, არამედ „ხალხის დასანახად გამოჰქიდოს ჩვენი საზოგადოებრივი წყობილებისა და კანონმდებლობის სავალალო და არა ადამიანური მხარეები“.

ნ. ნიკოლაძე ასაბუთებს, რომ სანამ საზოგადოების წევრებს არ ექნებათ საშუალება თავისუფლად გამოთქვან თავიანთი აზრი არსებული საზოგადოებრივი წყობილების ნაკლოვანებათა შესახებ, სასამართლო პროცესი და, კერძოდ, ადვოკატურა იქნება საშუალება, რომელიც ამ ფუნქციას შეასრულებს¹.

ნ. ნიკოლაძე ადვოკატურაში ხედავს არსებული წესწყობილების გამოაშკარავების საშუალებას: „რაც უნდა ჩაიდინოთ თქვენ და თქვენმა მთავრობამ, უეჭველია საჯარო სასამართლო, თუ კეთილსინდისიერი და ცოტად თუ ბევრად უნარიანი ვეჭილები იქნებიან, მზის სინათლეზე გამოიტანს თანამედროვე სიღუბეჭირის თითქმის ყველა მხარეს ისე, რომ მისი ნამდვილი სახე დაგვანახოს და შეგვაზიზღოს იგი“².

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე სასამართლო დაცვას უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს. იგი მომხრე როდია სასამართლო დაცვის ვიწრო ცნებისა. სასამართლო დაცვის ცნების ქვეშ ავტორი გულისხმობს ვეჭილის როგორც ტრიბუნის ისეთ საქმიანობას, რომელიც არა მარტო იცავს ბრალდებულს, არამედ ააშკარავებს დანაშაულის მიზეზებს, საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაკლსა და სახავს მისი გამოსწორების გზებს.

ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტურ წერილებში და საკვირაო საუბრებში მოცემულია ადვოკატურისა და ადვოკატთა საქმიანობის კრიტიკა.

ნ. ნიკოლაძე ამხელს თავისი მოღვაწეობის პერიოდის ადვოკატთა

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. I, გვ. 291.

² იქვე, გვ. 288.

მოუმზადებლობასა და ანგარებას, რომელთაც მხოლოდ პირადი ინტერესები ამოძრავებთ. იგი გმობს იმ ადვოკატთა საქციელს, რომლებიც კმაყოფილდებიან მხოლოდ თავისი კლიენტის დაცვით, პონორარის აღებითა და ხმას არ იმაღლებენ უსამართლობისა და უკანონობის წინააღმდეგ, პირიქით შთააგონებენ ხალხს გავლენიანთა და ძლიერთა მორჩილებას.

ნ. ნიკოლაძემ ხმა აღიმალა თავისი მოღვაწეობის პერიოდის ვექილთა მძარცველური საქმიანობის წინააღმდეგ. მას საზოგადოების შეურაცხყოფად მიაჩნია საქართველოში ვექილთა მძარცველური საქმიანობა, რომ ვექილები სადავო თანხის ნახევარსაც კი თხოულობენ უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილი მოქალაქეებისაგან. ყოველივე ეს მეტად უარყოფითად მოქმედებს საზოგადოებაზე, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდა თაობაზე: „არ დაგიმალავთ, რომ ყველა ამ გარემოებამ ჩვენს საზოგადოებაზე საერთოდ და ახალგაზრდობაზე განსაკუთრებით მოახდინა სრულიად არასასიკეთო შთაბეჭდილება, რაც საზოგადოებრივი ზნეობის თვალსაზრისით არ შეიძლება სასიამოვნოდ ჩათვალოს“¹. ამასთან ერთად ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ადვოკატთა საქმიანობა სრულიად არ ემსახურება საზოგადოების პროგრესის საქმეს, მათი საქმიანობა შემოიფარგლება მხოლოდ პირადულით: „მაგრამ ყველაზე უსიამოვნო ამ შემთხვევაში ისაა, რომ თუ სადმე ქვეყანაზე ვექილის როლს საზოგადოებრივი განვითარებისათვის სასიკეთო მხარეები გააჩნია, სწორედ ჩვენში. რასაკვირველია ჩვენში, არ შეიძლება ლაპარაკი არც პოლიტიკურ-იურიდიულ, არც უბრალოდ, სხვა რაიმე გამოსვლებზე, რადგან ერთი მხრით ეს გამოსვლები არ უყვართ მოსამართლეებს, რომლებიც უამისოდაც მეტად იქანცებიან სავარძლებში დიდხანს ჯდომით, ხოლო მეორე მხრით, დამსწრე საზოგადოება მეტად მოუმზადებელია ორატორის სინატიფის გაგებისა და შეფასებისათვის...“².

ადვოკატურისა და ადვოკატის დანიშნულების შესახებ ნ. ნიკოლაძის შეხედულებები ნათლად ჩანს ცნობილი იურისტის ვ. დ. სპასოვიჩის შესახებ დაწერილ წერილში³.

1878 წელს თბილისში მიმდინარეობდა საყოველთაოდ გახმაურებული ა. ანდრეევსკაიას პროცესი, რომელზედაც დამცველად გამო-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 537.

² იქვე, გვ. 538.

³ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 560—567.

ბროდა ცნობილი ადვოკატი ვ. დ. სპასოვიჩი¹. ნ. ნიკოლაძე ახასიათებს სპასოვიჩის ნათელ პიროვნებას, ამასთან გამოთქვამს მოსაზრებას ადვოკატის დანიშნულების შესახებ.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ადვოკატურა და ადვოკატი როდია მოწოდებული ხალხის საძარცვეად, ადვოკატურის დანიშნულებაა გააჩვიოს საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი საკითხები, რადგან არ არსებობს არც პრესის თავისუფლება და არც ადგილობრივი დემოკრატიული თვითმმართველობა: „რუს ვეჭილთა შორის მხოლოდ ბატ. სპასოვიჩმა გაიგო შედარებით ღირსეულად ადვოკატურის მაღალი დანიშნულება. მაშინ, როცა ბატ. პლევაკოვმა, პოტეხინებმა და სხვ. დემოკრატებმა ადვოკატურის დანიშნულება გაიგეს, როგორც იმ უბედურ ადამიანთა გამოსათავისუფლებელი და ძარცვის საშუალება, რომელთაც ნებით თუ უნებლიეთ საქმე აქვთ სამოქალაქო ან სისხლის მართლმსაჯულებასთან, ბატ. სპასოვიჩს არ დავიწყებია, რომ მართო ფული არაა პური ჩვენი არსობისა... თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც მიხვდა იგი, და მართო იგი, რომ ქვეყანაში, სადაც არც ბეჭდვის თავისუფლებაა და არც საეროობის საქმეებს იხილავენ სახალხოდ, ახალი, ღია სასამართლო ვეჭილს მოვალედ ხდის იტვირთოს სახალხო-საზოგადო მოღვაწის ყველა როლი...“².

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ნ. ნიკოლაძის აზრით, ადვოკატი ტრიბუნი უნდა იყოს, იგი საზოგადო საკითხებს უნდა აყენებდეს და წყვეტდეს. სწორედ ამიტომ, იმის მიუხედავად, რომ ქედს იხრის ვ. დ. სპასოვიჩის ტალანტის წინაშე — ერთგვარად უსაყვედურებს და უხერხულობად მიაჩნია, რომ სპასოვიჩი ხელს კიდებს ისეთ საქმეებს, რომლებსაც ნაკლებად აქვს საზოგადოებრივი მნიშვნელობა, უფრო კერძო ხასიათისაა. ნ. ნიკოლაძის აზრით, სპასოვიჩი ისეთ საქმეებზე უნდა გამოდირდეს დამკველად, როგორც გამბეტა საფრანგეთში. ცნობილია, რომ თბილისში სპასოვიჩი ჩამოვიდა თავად ჩქოტუას დასაცავად, რომელსაც ბრალად ედებოდა უმწიკვლო ქალიშვილის მკვლელობა. სწორედ ამავე პერიოდში თბილისში ასამართლებდნენ მეამბოხე სიღნაღელ 20 გლეხს, რომელთაც სიკვდილით დასჯა ელოდათ. ნ. ნიკოლაძის აზრით, სიღნაღელ გლეხთა დაცვა უფრო მეტად საჭირო და აუცილებელი საქმე იყო საზოგადოებისათვის, ვიდ-

¹ ვ. დ. სპასოვიჩის დაცვითი სიტყვა თბილისში წარმოთქმული, იხ. Судебные речи известных русских юристов, М., 1958, стр. 586—652.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 561.

რე თავად ჩქოტუას დაცვა, რადგან სწორედ სიღნაღელ გლეხთა სა-სამართლო პროცესზე იქნებოდა შესაძლებელი სპასოვიჩის ეჩვენებია თანამედროვე ცხოვრების ყველა არსებითი მხარე, გლეხთა ეკონომი-ური ცხოვრების მძიმე პირობები, სოფლის ხელისუფლების მიერ თანამდებობის ბოროტად გამოყენება. ნ. ნიკოლაძის აზრით, „...აქ შეიძლებოდა დროულად დასმულიყო ხალხის ცხოვრების ყველა სა-კითხი, ჩვენში არ ყოფილა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო პროცე-სი, რომელსაც უფრო დიდი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ჰქონოდა და უფრო ნაყოფიერი ნიადაგი შეექმნა სერიოზული ორატორისათვის, ვიდრე სიღნაღის პროცესია...“¹.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე ადვოკატურის დანიშნულებად-თვის სა-ზოგადოებრივ-პოლიტიკური პრობლემების წარმოჩენას, მათზე მსჯე-ლობასა და გადაწყვეტის ცდას.

§ 7. ქალის უფლებრივი მდგომარეობისა და სამოქმედო-საოჯახო სამართლის საკითხები ნ. ნიკოლაძის შრომებში

ქალის უფლებრივი მდგომარეობის, საზოგადოებაში მისი ადგი-ლისა და როლის შესახებ ნ. ნიკოლაძემ რამდენიმე ნაშრომში გაამახ-ვილა ყურადღება.

ნ. ნიკოლაძის შეხედულებით ქალთა სქესს, ადამიანთა მოღვმის ნახევარს არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება, მამაკაცების გვერდით. ნ. ნიკოლაძე ავითარებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ პირველყო-ფილი ჩამორჩენილობიდან საზოგადოებრივი შეგნების თანდათან განვითარების კვალობაზე ვითარდება შეხედულება როგორც ქალის უფლებრივი მდგომარეობის, ისე მისი ადგილისა და როლის შესახებ საზოგადოებაში.

ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ შორეულ წარსულში ქალს არ ჰქონ-და არავითარი უფლება, მას უყურებდნენ როგორც ნივთსა და იგი წარმოადგენდა მამაკაცის სრულ საკუთრებას. შემდგომში საზოგა-დოების პროგრესის კვალობაზე ქალის მდგომარეობა უმჯობესდება და თანდათან ლებულობს მონაწილეობას კაცობრიობის საქმეებში: „იმას მარტო ერთგვარი სიამოვნებისათვის კი არ აფასებენ — მის აზრს პა-ტივისცემას უწყებენ, მის გონებას აფასებენ, და საზოგადო თუ საშინაო საქმეში უიმისოთ აღარას შერებიან. და ქალი მონისაგან „თა-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 6, გვ. 555.

ნამეცხედრესაგან“, ერთი წუთის სიამოვნების ჭურჭლიდგან, კაცის თანასწორი ამხანაგი, მისი დამხმარებელი ხდება...“¹.

ნ. ნიკოლაძე ქალის უფლებრივი და ფაქტიური მდგომარეობის გაუმჯობესებას ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებით ასაბუთებს, რომლის მიხედვით, რადგან ყველა ადამიანის მსგავსად ქალი თავისუფალი იბადება, იგი უნდა გათავისუფლდეს ბატონყმური მდგომარეობისაგან და ჩაყენებულ იქნეს ისეთ მდგომარეობაში, როგორც შეეფერება „ბუნებით უფლებას“².

ნ. ნიკოლაძის შრომების ანალიზის საფუძველზე იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ პუბლიცისტის აზრით, ქალის უფლებრივი მდგომარეობა და ადგილი საზოგადოებაში განპირობებულია მოცემული საზოგადოებრივი ურთიერთობათა სისტემით. ამის დასასაბუთებლად ნ. ნიკოლაძე იყენებს ქართულ მასალებს, კერძოდ, გაერთიანებული ფეოდალური საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებასა და ცდილობს ახსნას, თუ რით იყო განპირობებული ამ პერიოდის საქართველოში ქალისადმი ესოდენ დიდი უფლებების მინიჭება და მამაკაცთან გათანაბრება. ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს ქართული კულტურის ნიპილისტს ი. ჯაბადარს, რომლის მიხედვით „ვეფხისტყაოსანში“ მოცემული ქალის ემანსიპაციის იდეა ორიგინალური კი არ ყოფილა, საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების ასახვას კი არ წარმოადგენდა, არამედ რუსთაველმა იგი ნიჟამი განჯელისაგან ისესხა. ნ. ნიკოლაძე გაკვირვებული წერს: «...скажите нам милость, неужто среда, где процветали и процветают гаремы, была благоприятнее для развития человеческого отношения к женщине чем та, которая окружала грузинского поэта? Неужто Руставели, живя в стране, поклонявшейся св. Нине и возвеличенной Тамарой, не вокруг себя, а в гаремной Персии должен был искать идеалов женского культа? Вся эта теория о том, что даже и лучшие люди средневековой Грузии, подобно Руставели, получившие образование в Греции, ниоткуда, кроме как из Персии, не могли добыть пищи своему уму и воображению, согласитесь, хоть в женском-то вопросе да противоречат жизненной очевидности. Одно уже то обстоятельство, что Низами — допуская даже, будто он служил женской эмансипации — ни до себя, ни после себя не имел и следа человеческого взгляда на

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 337.

² «Новое обозрение», 1890, № 2245.

женщину, отнимает всякую основательность у мудрствования нашего автора...»¹.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე თვლის, რომ რუსთაველის თვალსაზრისი ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის შესახებ განპირობებული იყო თვით საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური განვითარებითა და არა სპარსელი მწერლების გავლენით.

ნ. ნიკოლაძე ააშკარავებს ი. ჯაბადარის არათანამიმდევრობას და წინააღმდეგობას, რომ იგი მიუთითებს, თითქოს ქართულ ოჯახში ბატონობდა მატრიარქატი, რომ მამაკაცი ფორმალურად იყო ოჯახის უფროსი.

ნ. ნიკოლაძე არ მიუთითებს იმაზე, რომ ქალისა და მამაკაცის თანასწორობა გაერთიანებულ ფეოდალურ საქართველოში მხოლოდ გაბატონებული კლასებისათვის არსებობდა. ამის მიუხედავად, დიდად მნიშვნელოვანია ნ. ნიკოლაძის ის თვალსაზრისი, რომ ქალის მდგომარეობას განსაზღვრავს მოცემული სახელმწიფო და საზოგადოებრივი წყობილება.

ნ. ნიკოლაძემ უშიშრად ამხილა არარაობამდე დაყვანილი ქალის როლი და მდგომარეობა ბურჟუაზიული წყობილების პირობებში, იგი წერს: „სულით დაცემულ უხასიათო, მონურ საზოგადოებაში და ხალხში ქალი მხეცური სიამოვნების ჭურჭელია, და ამ სიამოვნების წამი რომ გაივლის, ის უბრალო და უხეირო ჭურჭელსავით მიგდებული და შეურაცხყოფილია“².

ნ. ნიკოლაძის შრომებში დიდი ადგილი ეთმობა მისი მოღვაწეობის პერიოდის ქალის უფლებრივი და ფაქტიური მდგომარეობის კრიტიკას.

1863 წელს ნ. ნიკოლაძემ დაწერა მოთხრობა „პროვინციული სურათები“. ამ მოთხრობაში ნათლად აჩვენა მე-19 საუკუნის 60-იანი წლების რუსეთის ქალის უფლებრივი მდგომარეობა და ადგილი საზოგადოებაში.

ნ. ნიკოლაძე ამხელს არსებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობას, რომელშიც ქალის როლი არარაობამდეა დაყვანილი. მოთხრობაში ნაჩვენებია ახალგაზრდა ქალის — ელენა სამსონოვნას მდგომარეობა, რომელიც გარიყა ცხოვრებამ და არარაობამდე აქცია.

ნ. ნიკოლაძე ნათლად, დამაჯერებლად გადმოგვცემს მე-19 საუკუნის 60-იანი წლების გაბატონებული ფენების უზრუნველ ცხოვრე-

¹ «Новое обозрение», 1889, № 2032, стр. 1-2.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 274.

ბას, განსაკუთრებით კი ქალების უზრუნველ ცხოვრებას, რომელთაც არავითარი საზრუნავი და არავითარი საქმიანობა არ ეკისრებათ გარდა ოცნებისა.

ნ. ნიკოლაძე ამხელს ქალის აღზრდის საქმეში არსებულ ნაკლოვანებებს. ქალს ისე ვზრდით, რომ ვართმევთ აზროვნების საშუალებას, თავში ტვინის მაგივრად ვუტენით ნაგავსა და ვაქცევთ მოლაპარაკედ დედოფალად, ამის შემდეგ კი ვასამართლებთ მის ქცევას. ნ. ნიკოლაძე მკაცრად მოითხოვს ქალის ემანსიპაციას მამაკაცის თანაბრად და ეკამათება მათ, ვინც ასაბუთებს, რომ ქალის ყოველმხრივ ემანსიპირება გამოიწვევს ქალის დელიკატური თვისებების დაკარგვას, იმ თვისებებისა, რომელსაც ყველა აფასებს, რომელსაც ყველა იცავს. ნ. ნიკოლაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ტყუილუბრალო წვალებათ, ფუჭი მრომბა მივალწით ქალის ზნეობრივ აღზრდას, იმ გარემოს გარდაუქმნელად, რომელშიც ქალი ცხოვრობს.

ქალის უფლებრივი მდგომარეობისა და საზოგადოებაში მისი ადგილის ნ. ნიკოლაძისეული გაგებისათვის მნიშვნელოვანია ავტორის სტატია „ბოკლი და ქალთა საკითხი“¹. ამ სტატიაში ნ. ნიკოლაძე ეკამათება ცნობილ ინგლისელ ისტორიკოსს და სოციოლოგს ჰენრი თომას ბოკლს (1821—1865), რომელიც ასაბუთებდა აზროვნების დედუქციური მეთოდის უპირატესობას ინდუქციურთან შედარებით და აღნიშნავდა, რომ ქალები დედუქციური აზროვნების უნარს ფლობენ. ნ. ნიკოლაძე, ჭერ ერთი, ერთმანეთს არ უპირისპირებს აზროვნების დედუქციურ და ინდუქციურ მეთოდებს, დედუქციურ აზროვნებას არ ანიჭებს უპირატესობასა და, მეორეც, ასაბუთებს, რომ თუ მაინც ქალში დედუქციური აზროვნების მეთოდი სქარბობს, ეს განპირობებულია არა ქალის თვისებრივი მდგომარეობით, არამედ ქალის სოციალური მდგომარეობით. ბოკლის საპირისპიროდ ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „ბოკლი ცდილობს მკვეთრი ზღვარის გავლებას აზროვნების ინდუქციურ და დედუქციურ მეთოდებს შორის. ჩვენის აზრით, საეჭვოა, რომ არსებობდეს ასეთი მკვეთრი განსხვავება ამ ორ მეთოდს შორის“². ნ. ნიკოლაძის ამ მოსაზრებას ადასტურებს ფრ. ენგელსის ცნობილი გამოხატულება: „ინდუქცია და დედუქცია ერთმანეთთან ისევე აუცილებლად არიან დაკავშირებული, როგორც სინთეზი და ანალიზი. იმის მაგიერ, რომ ერთი მეორის ხარჯზე ცალმხრივად ცამდე არ გან-

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 210.

² იქვე, გვ. 212.

ვადიდოთ, უნდა ვეცადოთ თითოეული მათგანი თავის ადგილზე გამოვიყენოთ, ეს კი მხოლოდ მაშინ შეიძლება მოხერხდეს, თუ მხედველობიდან არ გავუშვებთ მათს ურთიერთკავშირს და მათს ურთიერთშეესებას¹.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძემ სწორად ამხილა ბოკლის შეხედულების მცდარობა ე. წ. ქალთა დედუქციური აზროვნების შესახებ და დაასაბუთა, რომ ქალის აზროვნება განისაზღვრება მისი მდგომარეობით მოცემულ სოციალურ სისტემაში.

ქალის უფლებრივი მდგომარეობის შესახებ ნ. ნიკოლაძე ლაპარაკობს ე. პ. პრუდონისადმი მიძღვნილ სტატიაში². ნ. ნიკოლაძე აქებს პრუდონს, რომელმაც არ მიმართა თვალთმაქცობასა და სხვა ავტორების მსგავსად ქალი არ გამოაცხადა როგორც სიყვარულის ობიექტი ან რომ ქალის დანიშნულება დიასახლისობაა და სხვა, არამედ პირდაპირ აღიარა, რომ ქალები არსებული წყობილების პირობებში ამ უკანასკნელთა სხეულის აგებულებამ დანიშნა ადამიანთა მოდგმის გამრავლების საშუალებად. „ეს შეხედულება დიდი ხანია რაც ფესვმოკიდებულია კაცობრიობის მამაკაცთა ნახევარში, მაგრამ ასეთი აზრის გამოთქმისათვის ქალთა მონობის ვერც ერთ დამცველს ვერ ეყო გამბედაობა. ერთნი მოწოდებულნი იყვნენ ეჩვენებინათ, რომ „ქალი შექმნილია სიყვარულისათვის“, მეორენი — რომ ქალის დანიშნულება მხოლოდ დიასახლისობაა და ა. შ. პრუდონმა დაწმინდა საკითხი და იგი ბუნებრივი სიწმიდით დააყენა: „ქალი — დედალია, მისი დანიშნულება — ბავშვების შობაა“. თქვენ კი როგორც გნებავდეთ ისე გაარკვიეთ და გასინჯეთ. ამით პრუდონმა დახმარება გაუწია ქალთა ემანსიპაციის დამცველებს იმითი მაინც, რომ გამოხატა ქალთა თანამედროვე მდგომარეობის ყველა მებრძოლის გულწრფელი აზრი“³. ნ. ნიკოლაძე გაკვრით ეხება აგრეთვე პ. ე. პრუდონის მოსაზრებას ქალის ემანსიპაციის თაობაზე.

ცნობილია, რომ პრუდონი „სახელმწიფოს ჩაურევლობის თეორიის“ ერთ-ერთ მამამთავრადაა აღიარებული. პრუდონი ქადაგებდა რა სახელმწიფოს ჩაურევლობას საზოგადოების საქმეებში, ასაბუთებდა საზოგადოების ცალკე წევრების უსაზღვრო პირად თავისუფლებას. რაც შეეხება ქალის ემანსიპაციის საკითხს, პრუდონი ქალა-

¹ ფრ. ენგელსი. ბუნების დიალექტიკა, თბ., 1954, გვ. 237.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 243.

³ იქვე.

გებდა ქალის დასაქმებას მხოლოდ ოჯახში. პრუდონის მითითებათა გავლენით გასული საუკუნის 70-იან წლებში ფრანგმა მუშებმა პრაქტიკულად განახორციელეს ეს აზრი — ისინი ძალით ერეკებოდნენ ქალებს სახელოსნოებიდან.

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს პრუდონის თვალსაზრისს ოჯახში მამაკაცის უპირატესობის თაობაზე: „იგი მოითხოვდა „სახალხო ბანკის“ დაარსებას, ამარადისებდა ოჯახის ისეთ წყობას, რომლის დროსაც ოჯახის მეთაური ისარგებლებს, როგორაც ინებებს, „თავისი მარჯვენის ნაყოფით“ და თავისი კერის სიმშვიდით, ხანდახან კი ბრძანებს კიდევ: ჩემი სურვილის ურჩობა არაფერს გაბედოსო“¹.

ნ. ნიკოლაძე ამხელს რა პრუდონის რეაქციულ თვალსაზრისს, ამასთან ხსნის, თუ რამ მიიყვანა პრუდონი აქამდე: არსებული საზოგადოებრივი წყობილება განაპირობებდა ქალისა და მამაკაცის უთანასწორობას, ამდენად პრუდონის პირადი თავისუფლებისა და სახელმწიფოს ჩაურევლობის თეორია უძლური იყო აღნიშნული საკითხი წარმატებით გადაეჭრა.

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვით ქალის ემანსიპაცია გამოიწვევს არა მარტო ქალისათვის დამახასიათებელი თვისებების დაკარგვას, არამედ გარყვნილებასაც.

1879 წელს დაწერილ ნაშრომში „მოგონებანი სამოციან წლებზე“ — ნ. ნიკოლაძე პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტ ქალებზე მსჯელობს და აღნიშნავს: „ეს ის დრო იყო (ლაპარაკია 1861 წ. — ვ. მ.), როცა მ. პ. მიხაილოვი გულმოდგინეთ ქადაგებდა ყბადღებულ ქალთა ემანსიპაციას. ჟურნალმა „სოვრემენიკმა“, სადაც მიხაილოვის წერილები იბეჭდებოდა, საზოგადოების შეგნებაში განამტკიცა ის აზრი, რომ ემანსიპაციას საერთო არაფერი აქვს არა მარტო გარყვნილებასთან, არამედ სალონურ თავაშეებულობასთანაც. ამ ქადაგების ერთ-ერთ მცნებას წარმოადგენდა „ქალისადმი პატივისცემა“. რომელიც იქამდე მიდიოდა, რომ ზოგს ემანსიპაციაქმნილ ქალებთან უბრალო დაახლოებაზედაც ხელს ალებინებდა“².

ნ. ნიკოლაძეს ეკუთვნის ფრიად მნიშვნელოვანი სიტყვები გამოთქმული ქალის უფლებრივი და ფაქტიური მდგომარეობის შესახებ, როდესაც მთელმა საზოგადოებამ შეიგნო ქალის როლი საზოგადოების პროგრესის საქმეში: «Бедная Русская женщина! Ты только

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 416.

² ნ. ნიკოლაძე. რჩეული ნაწერები, ტ. 1, გვ. 97.

что выступила на попрание общественной деятельности. ты не успела сделать нескольких робких шагов на залитой кровью и грязью наших подвигов арене и сколько уже горьких минут пришлось уже пережить тебе! Сколько лжи, клеветы, насмешек, брани, помой полилось со всех пор и логовищ на твою покорную и поклонную до сих пор голову! Тебя всевозможные Цитовичи и до сих пор хотят заставить покупать возможность жить ценою твоего тела... Выход из душевной сферы семейных и личных интересов до сих пор заграждается для тебя мужскими объятьями! Ты человек, а никто не хочет помирится с мыслью, что Ты не исключительно самка! Ты всеми силами ищешь честной деятельности, а тебя хотят приурочить к постели. Тебе во чтобы то ни стало хотят навязать защитника и покровителя, но ты, я думаю, успела уже узнать свою и его настоящую роль»¹.

ფელეტონში „სპარსული წერილები“ ნ. ნიკოლაძე ააშკარავებს ევროპაში ქალების კვაზითავისუფლებას, კვაზიემანსიპაციას. ნ. ნიკოლაძე წერს: „წარმოიდგინე, რომ აქ ქალს ერთ მშვენიერ დღეს უთხრეს, რომ იგი თავისუფალია, რომ მას შეუძლია თავისუფლად გამოვიდეს, ისეირნოს, ილაპარაკოს, შეიყვაროს კიდევ. მაგრამ ვითარება ისე ოსტატურად არის მოწყობილი, რომ გაივლის თუ არა იგი ქუჩაზე, — მას ჩასჩურჩულებენ „არაა საკადრისიო“ და ის იძულებული იქნება სახლში დაბრუნდეს; როგორც კი მოინდომებს ილაპარაკოს — მას უპასუხებენ: „ეს ქალის საქმე არააო“, და ის იძულებული იქნება ხმა ჩაიკმინდოს, თუ სწავლას მოინდომებს — მის ცხვირწინ დაიხურება სასწავლებლების კარი, და თუ, იგი შეყვარებას მოინდომებს, მაშინ კი მშვიდობით ყველაფერი: იგი მიტოვებულია, წართმეული აქვს ცხოვრების საშუალებანი, განკიცხულია საზოგადოებისაგან და უკანასკნელ „პირებთან“ არის გათანაბრებული. ერთი სიტყვით, მას ეძლევა ყოველგვარი თავისუფლება აუცილებელი პირობით, რომ იგი არ ისარგებლებს ამით...“².

ნაშრომში „ფრანგული პრესის დეკადანსი“³ ნ. ნიკოლაძე ეხება საფრანგეთში ქალთა ემანსიპაციის პრობლემას. იგი მიუთითებს, რომ საფრანგეთმა ერთ-ერთმა პირველმა დააყენა ქალის ემანსიპაციის საკითხი. მაგრამ პრაქტიკულად სხვა ქვეყნებმა გაუსწრეს. ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს საფრანგეთის მთავრობის ასეთ უყურადღებობასა და

¹ «Обзор», 1878, № 327, стр. 2.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 356.

³ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 81—128.

მოუწოდებს ფრანგ ხალხს უფრო გაბედულება, უფრო დიდი შემართება გამოიჩინონ ამ პრობლემის წარმატებით გადასაჭრელად: „უკვე ნახევარი საუკუნეა, რაც სწორედ საფრანგეთმა პირველმა აღიმადლა ხმა თანამედროვე საზოგადოებაში ქალის მდგომარეობის გამო. ვინ არ იცის, რომ ეს მდგომარეობა მართლაც შეუწყნარებელია და ყველა თვლის, რომ რაღაც უნდა შეიცვალოს იმ ალტერნატივაში, რომლის მიხედვითაც ქალი შრომისუნარიანი გახადონ, გაუხსნან კარი ზოგიერთი პროფესიისა, რომლითაც იგი შესძლებს პატიოსნათ დაირჩინოს თავი და კეთილდღეობას მიაღწიოს; ამიტომაც ამოწმებს იმ ცვლილებებს, რომელთა შეტანაც შესაძლებელია ან სავალდებულოა ქალის სამოქალაქო და ოჯახური უფლებების შესახებ არსებულ კანონებში. ყველგან აფართოებენ ქალთა სწავლების პროგრამებს, უღებენ უნივერსიტეტისა და ზოგიერთ თავისუფალ პროფესიათა კარებს. მხოლოდ საფრანგეთში დააწვრილმანეს ეს დიდი საკითხი, მხოლოდ საფრანგეთში კამათობენ სერიოზულად იმის დასადგენად — აქვს თუ არა ქალს უფლება ადიულტერისა იმ დროს, როდესაც ყველგან აღიარებულ იქნა ქალის უფლება შრომაზე“¹.

ნ. ნიკოლაძე მთელი სიცოცხლის მანძილზე იღვწოდა ქალის ემანსიპაციისათვის. ნ. ნიკოლაძე ქალში ხედავს მამაკაცის თანასწორს, ამიტომ ქადაგებდა ქალების დასაქმებას მამაკაცის გვერდით. ნ. ნიკოლაძე აღფრთოვანებით მიეგება ქართველ ქალთა მიერ გადადგმულ პრაქტიკულ ნაბიჯს, რაც იმაში გამოიხატა, რომ 1872 წ. ქართველმა მოღვაწე ქალებმა ეკ. მელიქიშვილმა, ელ. ყიფიანმა და ეკ. გაბაშვილმა გამოსცეს „თარგმანი საამო საკითხავთა თხზულებათა“. ქართველ ქალთა ამ წამოწყებას ნ. ნიკოლაძემ საამო და ბედნიერი მოვლენა უწოდა². ნ. ნიკოლაძეს მტკიცედ სჯეროდა, რომ დადგებოდა ქალთა ნამდვილი ემანსიპაციის პერიოდი, რომ „მშრომელ, მხნე, იმედით და აღტაცებით სავსე საზოგადოებაში, ბრძოლისა და შრომის დროს, ქალი კაცის თანასწორი ამხანაგია მისი გამამხნევებელი, ნუგეშის მცემელი, ძალის მომმატებელი“ იქნებოდა³.

ნ. ნიკოლაძის შრომებში გარკვეული ადგილი უჭირავს საქორწინო-საოჯახო სამართლის პრობლემებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ქორწინებისა და ოჯახის პრობლემებით იგი ახალგაზრდობიდანვე დაინტერე-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 4, გვ. 116.

² ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 36.

³ იქვე, გვ. 275.

სებულა. ამ პრობლემებს ეხება იგი 1862 წელს დაწერილ მოთხრობაში „პეტერბურგის მხარეზე“¹. ამ ნაწარმოებში ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს და გმობს ქორწინების ფეოდალურ წესებს, ქადაგებს თავისუფალ ქორწინებას. ნ. ნიკოლაძე კრიტიკის მახვილს მიმართავს ისეთი ქორწინების წინააღმდეგ, რაც ეფუძნება მშობელთა მოლაპარაკება-გარიგებას. ამასთან აჩვენებს, თუ რა სავალალო შედეგი მოჰყვება ასეთ ქორწინებას. ნ. ნიკოლაძე მიდის იმ დასკვნამდე, რომ მექორწინეთა ნების გარეშე დადებული საქორწინო ხელშეკრულება უღელეურია. იგი ვერ შექმნის ოჯახს.

ნ. ნიკოლაძე გმობს ანგარების მიზნით დაქორწინებას. სტატიაში „ვისი ბრალია“, ასევე ფელეტონში „ცოლქმრობით ვაჭრობა“² — კიცხავს საქართველოში დამკვიდრებულ ქორწინების წესებს, ილაშქრებს ქონებრივი გამორჩენის მიზნით ქორწინების წინააღმდეგ, ააშკარავებს ასეთი ქორწინების ამორალურობასა და სისაძაგლეს.

სტატიაში „ვისი ბრალია“ ნ. ნიკოლაძეს განხილული აქვს ერთი თვალთმაქცური ქორწინება. კერძოდ, ერთმა რიგითმა მოქალაქემ, რომელსაც ორი ცოლი მიტოვებული ჰყავდა, ყალბი საბუთები შეიძინა, თავისი თავი თავადად წარმოადგინა და დაქორწინდა მდიდარი თავადის ქალიშვილზე. ნ. ნიკოლაძის აზრით, თუ ამ კაზუსს ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით მივუდგებით — აქ დანაშაული სახეზეა, მაგრამ თუ ღრმად დავაკვირდებით, გამოვძებნით ამ ქმედობის ობიექტურ მიზეზებს. „ჩვენ უფრო მტკიცედ დავრწმუნდებით, რომ ამ საქმეს, ჩემი აზრით, ყველაზე უფრო შეეფერება სიტყვები: „ყველანი დანაშაულები ვართ“... ჩვენ იმითი ვართ დანაშაული, რომ გარეგან თვისებას თავყვანს ვცემთ, შინაგან ღირსებას არ ვეძებთ, სიმდიდრეს — ვის ხელში უნდა იყოს, გადაქარბებულ პატივს ვაძლევთ და ვემონებთ, და ჯეროვნად არ შევურაცხყოფთ იმ პირებს, რომელნიც მის საშოვრათ ათასნაირ სიბილწეს შვრებიან. ამის გამო ავ კაცს აღვირი წაუხსნია თავის ანგარების და პატივის მოყვარეობისათვის, უნდა როგორმე, სიმდიდრე და შეძლება შეიძინოს და შეგვაჯდეს ლაზათიანათ ჩვენ კისერზე, რომელიც ყოველთვის მზად არის დაილუნოს ყოველი ცრუ გოგჩელი თავადის წინ...“⁴.

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 1, გვ. 80.

² ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 420—486.

³ იქვე. გვ. 281—286.

⁴ იქვე. გვ. 485.

საზღვარგარეთიდან დაბრუნებისთანავე ნ. ნიკოლაძე იწყებს დიდ საგანმანათლებლო საქმიანობას. იგი ხელს კიდებს ქვეყნის არა მარტო ეკონომიკური და კულტურული განვითარების საკითხების გარკვევას, არამედ მორალური სრულყოფის საკითხებსაც ეხება.

ნ. ნიკოლაძეს სხვა საკითხების პარალელურად მხედველობიდან არ გამოორჩენია ქორწინებისა და ოჯახის საკითხები.

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს საქართველოში დამკვიდრებულ ქორწინების ფეოდალურ წესებს:

„საცოლე კაცი, ჩვენში — როგორც სხვაგანაც — მდიდარ და შემძლე ქალს ეძებს. ქალის ამორჩევის დროს, იმას კი არ კითხულობს. თუ რანაირი ხასიათისაა ქალი, ან რა ჩვეულებები აქვს, ან რა და რა იცის, რისი მომხერხებელია, არა, ის კითხულობს—მზითვთ რა მოსდევსო, მის დედმამას ვინა ყავს ნათესავი და მეგობრებიო, რანაირ შველას და დახმარებას უნდა ველოდე მე ამ ნათესავეთაგანო. ქალის ხასიათი, შნო, სილამაზე, სწავლა, გონება — ეს საგნები ვის აგონდება, საქმე მზითევიო, ნათესაეობაო, სილაზათე, ხასიათი, სწავლა, — გინდ კარგი ქონდეს ქალს, გინდ ავი, სულ ერთია“¹.

1889 წელს დაწერილ სტატიაში² ნ. ნიკოლაძე სვამს საკითხს, თუ რა უნდა დაედოს საფუძვლად ქორწინებას, რით უნდა იქნეს განმტკიცებული საქორწინო კავშირი და ოჯახი, რით შეიძლება თავიდან ავიცილოთ საქორწინო ურთიერთობის მოშლა, ოჯახის დანგრევა. ამისათვის ნ. ნიკოლაძე იხილავს ფრანგი ბელეტრისტის პიერ ლოტის ნაწარმოებს „ქალბატონი ხრიზანტემა“, რომელშიც აღწერილია თუ როგორ ჩადიან უცხოელი მეზღვაურები იაპონიაში და ქორწინდებიან რამდენიმე თვით. ეს წესი იაპონიაში ლოტის გადმოცემით მიღებულია და საძრახისად როდი ითვლება. მშობლები ათხოვებენ შვილებს თვეობით. ლოტი აღწერს ერთი ფრანგი მეზღვაურის ასეთ დროებით ქორწინებას. ნაწარმოებში მოცემულია იაპონელი ქალის იდუმალეობით აღსავსე სილამაზე, შინაგანი მიმზიდველი ძალა, რითაც ასე იტაცებს იგი ფრანგ მეზღვაურს. ფრანგი მეზღვაური, იმის მიუხედავად, რომ კმაყოფილი უნდა იყოს რომ გაერთო. დაისვენა და დაეუფლა იაპონელის სილამაზეს — მოუსვენრობამ შეიპყრო. მას სურს ჩაწვდეს მომაჯადოებელი იაპონელი ქალიშვილის შინაგან სამყაროს, მას სურს ჩაიხედოს ქალიშვილის აზრებში, გაიგოს რით ცხოვრობს და

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზ., ტ. 2, გვ. 64.

² «Новое обозрение», № 1799, стр. 1-2.

საზრდოობს იგი, რაც ვერაფრით ვერ მოახერხა. ფრანგი მეზღვაური ყოველ ცდას მიმართავს, იგი ლამობს „განავითაროს“, „ზემოქმედება“ მოახდინოს იაპონელ ქალიშვილზე, უწყობს ვიზიტებს, დაჰყავს გასართობად, სასეირნოდ, ყიდულობს მრავალნაირ საჩუქრებს, მაგრამ ამაოდ.

პიერ ლოტის ამ ნაამბობს ანალიზს უკეთებს ნ. ნიკოლაძე და ასკვნის, რომ მკითხველი ამ ნაწარმოებს კითხულობს იმ იმედით, რომ ეს არის ორ პირს შორის დროებითი ქორწინება, რომ სულ რამდენიმე ხნის შემდეგ ფრანგი მეზღვაური დაბრუნდება სამშობლოში, ხოლო იაპონელი ქალი — თავის მშობლებთან. სწორედ ეს ამშვიდებს მკითხველს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, რომ ეს ქორწინება წარმოგვედგინა მუდმივად — საშინელება იქნებოდა, არამარტო ფსიქოლოგიურად, არამედ მორალურადაც, რადგან იგი გვიჩვენებს ადამიანის ცხოველურ გამოვლინებებსაც.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნ. ნიკოლაძე მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ქორწინებისა და ოჯახის სიმტკიცის საფუძველია ნამდვილი სიყვარული, რომელშიც გაერთიანებულია როგორც ფიზიკური, ისე სულიერი გრძნობები. ნ. ნიკოლაძე ამტკიცებს, რომ მამაკაცსა და ქალს შორის ნამდვილი სიყვარულის მიღწევა შესაძლებელია ორივე სქესის თანაბარი, გონებრივი სრულყოფით, მანამდე კი სანამდე ქალი განუვითარებელი რჩება, გონებრივად სრულყოფილი არ არის და გაუნათლებელია, მისგან ნამდვილ სიყვარულს ნუ ველით და სულიერ თანაგრძნობას ნუ მოვითხოვთ.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ოჯახური ურთიერთობის ერთ-ერთ საფუძვლად ნ. ნიკოლაძეს მეუღლეთა ურთიერთსიყვარული მიაჩნია. მისი აზრით, თუ მეუღლეთა შორის არ არის სიყვარული, ასეთი ოჯახი დიდხანს ვერ გაძლებს, იგი დაინგრევა და ეს დანგრევა უფრო მართებულია, ვიდრე მისი არსებობა, რადგან ასეთი ოჯახი ტანჯვა-წამების გარდა, არაფრის მომტანია.

ნ. ნიკოლაძე შუასაუკუნეობრივ მეზღუდვის წინააღმდეგ განქორწინების თავისუფლებას ქადაგებს. განქორწინების ერთ-ერთ საფუძვლად მას მეუღლეთა შორის ურთიერთპატივისცემისა და სიყვარულის არარსებობა მიაჩნია. ამის დამადასტურებელია სტატია „იულიონ შმიდტის“ XIX საუკუნის ინგლისური ლიტერატურის მიმოხილვა¹, რომელშიც აკრიტიკებს შმიდტის თვალსაზრისს განქორწინ-

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზ., ტ. 1, გვ. 216—225.

ნების შესახებ. კერძოდ, შმიდტი იხილავს რა ინგლისური ლიტერატურის კორიფეს — ბაირონის შემოქმედებას — კიცხავს ბაირონს, რომელმაც თითქმის არაფრად მიიჩნია ოჯახი და იტალიელ ქალებთან დაამყარა რომანი. ნ. ნიკოლაძე ხსნის ბაირონის მიერ ოჯახის მიტოვების მიზეზებსა და ამართლებს მას: „შმიდტი ბაირონს გარყვნილებას უყიყინებს, ესე იგი, ოჯახური მოვალეობის არად მიჩნევასა და იტალიელ ქალებთან კავშირს, ცხადია, თუ ქორწინებას უბიწო და მკაცრი პურიტანების თვალსაზრისით შეეხედავთ, შეუძლებელი იქნება შმიდტს არ დაეთანხმოთ; მაგრამ თუ საკითხს მეორე მხრიდან განვიხილავთ, მაშინ მოვალენი ვართ ვთქვათ, რომ მას ერჩივნა გაჰყროდა ცოლს, რომელსაც პატივს არა სცემდა და ვერ იტანდა, ვიდრე მასთან ეცხოვრა და ოჯახური ჯოჯოხეთის ყოველგვარი სიმწარე აეტანა. შმიდტი ბაირონის ცოლთან გაყრას ინგლისელი არისტოკრატის მისდამი სიძულვილის ერთადერთ მიზეზად მიიჩნევს, მაგრამ ინგლისში განა ცოტა იყო ამგვარივე განქორწინებანი, განა ბაირონის განქორწინება იმ ზომამდე უზნეო იყო, რომ მის წინააღმდეგ მთელი უმაღლესი წოდება შეაიარაღა!“¹.

1890 წელს ნ. ნიკოლაძემ გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეში“ გამოაქვეყნა წერილები², რომლებშიც განხილულია დიდი რუსი მწერლის ლ. ნ. ტოლსტოის თვალსაზრისი საზოგადოებაში ქალის როლისა და ადგილის, ასევე ქორწინებისა და ოჯახის, მამაკაცისა და ქალის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს ლ. ნ. ტოლსტოის შეხედულებებსა და ეს კრიტიკა გვაძლევს საშუალებას გავარკვეოთ ქართველი პუბლიცისტის თვალსაზრისი აღნიშნულ საკითხებზე.

ნ. ნიკოლაძე იხილავს ლ. ნ. ტოლსტოის „კრეიცერის სონატას“ და მიუთითებს, რომ არ ეხება მთელს ევროპაში საყოველთაოდ ცნობილი მწერლისა და დიდი მხატვრის ქმნილებათა მხატვრულ მხარეს. მაგრამ ვერ შეიკავებს თავს, რომ არ გამოთქვას თავისი აზრი ამ ნაწარმოებში გაკეთებულ ველურ დასკვნებზე და ცხოვრებისეული ქეშმარიტების გაყალბებაზე.

როგორც ცნობილია. „კრეიცერის სონატაში“ ტოლსტოის აღწერილი აქვს ერთი ოჯახის ტრაგედია. ნაწარმოების მთავარი გმირია ეინმე პოზნიშევი, რომელიც ახალგაზრდობაში თავისუფალ და უზ-

¹ ნ. ნიკოლაძე. თბ., ტ. 1, გვ. 219.

² Газ. «Новое обозрение», 1890, № 2218, 2225, 2245.

რუნველ ცხოვრებას ეწეოდა. დაქორწინების შემდეგ კი ოჯახური უსიამოვნებისა და ცოლის ღალატის ნიადაგზე სჩადის მკვლელობას — კლავს თავის მეუღლეს. პოზნიშევი თავის თავგადასავალს აღწერს მთელი გულწრფელობით. ნ. ნიკოლაძე გაკვირვებულია იმ გარემოებით, თითქოს ლ. ნ. ტოლსტოიმ იპოვა ასეთი კატასტროფის მიზეზი და თავიდან აცილების საშუალება — ხორციელ სიყვარულზე საზოგადოების არასწორი შეხედულების შეცვლის აუცილებლობა. ნ. ნიკოლაძე წერს, რომ ლ. ნ. ტოლსტოი ოჯახის სიმტკიცის მთავარ პირობას სქესობრივ ურთიერთობაზე მეუღლეთა ერთნაირ შეხედულებებით ხსნის და არა ხასიათების შეუსაბამობით, ცხოვრების საერთო მიზნის არარსებობით. ეს კი დიდი შეცდომაა¹.

ლ. ნ. ტოლსტოის საწინააღმდეგოდ, რომელიც საოჯახო ურთიერთობის მოწესრიგების საფუძველს ხორციელ სიყვარულზე შეხედულების მოწესრიგებაში ხედავს — ნ. ნიკოლაძე ქადაგებს მეუღლეთა საერთო ინტერესების, საერთო მიზნების სახეზე არსებობას. ნ. ნიკოლაძე არ იზიარებს ლ. ნ. ტოლსტოის ზემოთ აღნიშნულ მოსაზრებასა და დაასკვნის, რომ ამ თვალსაზრისს მივყავართ ოჯახის უარყოფამდე საერთოდ. ნ. ნიკოლაძეს ტოლსტოის ასეთი თვალსაზრისი ლოგიკური შეუსაბამობის აბსოლუტურ გამოვლინებად მიაჩნია. ნ. ნიკოლაძე ტოლსტოის მოძღვრების სისუსტეს იმაშიც ხედავს, რომ ტოლსტოი საოჯახო ურთიერთობის მოწესრიგებას ლამობს მხოლოდ ქადაგებით, რჩევით, შთაგონებით, რომელთა განხორციელების არავითარ პირობას ან საშუალებას ავტორი არ გვთავაზობს. ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ «у гр. Толстого в этом смысле мы не видим ничего, так-таки ничего серьезного кроме одного лишь обещания—соблюдения супружеской верности»².

ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს ტოლსტოის თვალსაზრისს იმ მხრივაც, რომ მისთვის ძვირფასია „დომოსტროის“ იდეალი, რაც თითქოს მეუღლეთა ერთგულებას და საერთო ოჯახის სიმტკიცეს შეუწყობდა ხელს. ნ. ნიკოლაძეს „დომოსტროის“ იდეალი მიუღებლად მიაჩნია, რადგან იგი წარსულს ეკუთვნის. ნ. ნიკოლაძე ტოლსტოისთან პაექრობისას გამოთქვამს მეტად ღრმა მეცნიერულ შეხედულებებს ოჯახის განვითარების შესახებ: «...семья не более как одно из установлений человеческих. А все человеческие установления постепенно видоизменяются, совершенствуясь из века в век сообраз-

¹ «Новое обозрение», 1890, № 2225.

² Там же, стр. 1.

ხო ს изменением и улучшением человеческой культуры. Неправда, будто у нас существуют всего две формы семьи — нынешняя, расшатанная, и «домостройная». Этих форм столько же, сколько и веков в жизни нашего отечества»¹.

ნ. ნიკოლაძე აკეთებს ღრმა დასკვნას, რომ ოჯახის ტრანსფორმაცია დამოკიდებულია არა ინდივიდუალურ ნებაზე, არამედ ცხოვრების პირობების ცვლილებებზე. ამდენად, ლ. ნ. ტოლსტოის ქადაგება, რომ ოჯახის სიმტკიცე შეიძლება დაცულ იქნეს ინდივიდუალურ თვითგანწყენით — ნიკოლაძის აზრით — მცდარია.

ნ. ნიკოლაძე აანალიზებს რა ლ. ნ. ტოლსტოის „კრეიციერის სონატას“, არ ეთანხმება ნაწარმოების ავტორს ქალის დანიშნულების საკითხში. ტოლსტოის ნაწარმოების მთავარი გმირისათვის, პოზნიშევისათვის, ქალი მხოლოდ წუთიერი სიამოვნების ობიექტს წარმოადგენს, ნაწარმოებში იგი გამოყვანილია როგორც ტიპი. ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს ყოველივე ამას და დასძენს: «Такого грубого, чисто скотского взгляда на женщину, каким веет от «Крейцеровой сонаты» не встречалось в литературе за последние полтора века. Даже взгляды, высказанные Пруденом и своевременно заклеименные и в нашей и в европейской печати — кажутся, по сравнению, человеческими»².

ნ. ნიკოლაძე ამხელს ტოლსტოის რეაქციულ თვალსაზრისს მამაკაცის ქალისადმი დამოკიდებულების საკითხში და დასძენს, რომ მართალია ხშირად შეიმჩნევა ასეთი მდგომარეობა, მაგრამ იმ დასკვნის გაკეთება, რომ ყველა მამაკაცი პოზნიშევს გავს, შეცდომაა. ნ. ნიკოლაძის აზრით, ტოლსტოის პოზნიშევი პათოლოგიური ადამიანია. ეს რომ ასე არ იყოს, უნდა ჩაგვეთვალა, რომ ყველაფერი დამთავრებულია, საზოგადოება დაღუპულია, მისი ხსნა არ შეიძლება. ნ. ნიკოლაძეს არ სჯერა ლ. ნ. ტოლსტოის მოძღვრებისა და ასაბუთებს, რომ ისეთები როგორიც პოზნიშევია, გამონაკლისებია, რადგან თუ დავაკვირდებით ცხოვრების სინამდვილეს ძალიან იშვიათად თუ შევხვდებით ისეთ ადამიანებს. ამდენად მისი განზოგადოება და საყოველთაო მოვლენად დახატვა დაუშვებელია.

ნ. ნიკოლაძე ოპტიმისტია ქალის ემანსიპაციის საკითხში. მას სჯერა, რომ დადგება დრო, როცა ქალი ფაქტიურად მამაკაცის თანასწორი გახდება. ამის საფუძველს იძლევა კაცობრიობის ისტორიის ლოგიკური განხილვა: «через всю историю живую нитью проходит

¹ «Новое обозрение», 1890, № 2225, стр. 12.

² იქვე.

постепенное улучшение положения женщины в семье и обществе, с последовательным признанием за нею возможности иметь образ, подобие, чувства, поведение, права и обязанности мужчины. Несмотря на нынешний фазис ее положения, даже и в наиболее цивилизованных странах, можно считать окончательным. Уже и теперь в этих последних странах положение женщины в семье и обществе не имеет ничего почти общего с чисто крепостническим, преобладающим в значительной части нашего общества.. Как это ни неприятно или невыгодно нашему брату-мужчине, последующим поколениям волею-неволею придется так или иначе покончить с женским крепостным правом с заменою его чем-либо более соответствующим «естественному праву» человечества...»¹.

ნ. ნიკოლაძე ეხება მეუღლეთა სიკვდილამდე ერთგულების საკითხს. მისი აზრით, მეუღლეთა ერთგულებისათვის მარტო ქადაგება, დარიგება არ კმარა. ამისათვის საჭიროა მთელი რიგი ღონისძიებების გატარება.

ამრიგად, ნ. ნიკოლაძე აკრიტიკებს რა ლ. ნ. ტოლსტოის თვალსაზრისს მეუღლეთა ერთგულების, ოჯახის სიმტკიცის საკითხებზე — დაასკვნის, რომ ამის გაკეთება შეუძლებელია რჩევა-დარიგებებით ან პატრიარქალური ჩვეებისადმი დაბრუნებით. იგი უნდა მოხდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნით.

¹ «Новое обозрение», 1890, № 2245, стр. 2.

РЕЗЮМЕ

Политические и правовые взгляды Николая (Нико) Яковлевича Николадзе непосредственно связаны с его жизнью и деятельностью.

Н. Николадзе родился в 1843 году в г. Кутанси. В 1861 году он поступил на юридический факультет Петербургского университета, откуда вскоре был отчислен за участие в студенческих волнениях и заключен сначала в Петропавловскую крепость, а затем в Кронштадтские казармы. Здесь Н. Николадзе устанавливает связь с будущими русскими революционными деятелями. Петропавловская крепость и Кронштадтские казармы стали для него своеобразными «университетами», оказали большое влияние на формирование его мировоззрения. После освобождения из заключения Н. Николадзе лично знакомится с великим русским революционным демократом Н. Г. Чернышевским и сближается с его семьей, где встречается со многими видными русскими общественными деятелями. После ареста Н. Г. Чернышевского в 1862 году и усиления реакции он возвращается в Грузию.

Литературная деятельность Н. Николадзе, начавшаяся в юношеские годы, еще более активизируется в пору студенчества. Он сотрудничает в «Искре», «Современнике», «Санкт-Петербургских ведомостях», в газете «Народное богатство», в которых помещает статьи о земской реформе, наделении польских крестьян землей, о книге Прудона «Война и мир», сочинении Зибеля «История французской революции» и др. Напряженная работа в этот период физически изнуряла его. Сославшись на пошатнувшееся здоровье, он получает разрешение на выезд за границу, использовав эту поездку для завершения образования, и посещает Париж, Женеву, Цюрих.

За границей Н. Николадзе увлекается трудами социалистов-утопистов, однако скоро убеждается в их непоследовательности.

За границей Н. Николадзе знакомится (по инициативе Н. П. Огарева) и сближается с А. И. Герценом, по поручению которого пишет и в 1865 году помещает в «Колоколе» свои

статьи «Освобождение крестьян в Грузии», «Из Тбилиси», «Для 19 июня в Тбилиси», «Из Грузии» и др. с критикой крестьянской реформы. А. И. Герцен, ознакомившись со статьей Н. Николадзе «Освобождение крестьян в Грузии», писал Н. П. Огареву: «Грузинская статья очень хороша».

Однако уже с 1868 года взаимоотношения А. И. Герцена и Н. Николадзе осложнились. Разногласия начались еще в 1867 году в Женеве, когда при активном содействии Н. Николадзе был издан роман Н. Г. Чернышевского «Что делать?», а год спустя, первый том его сочинений. В предисловиях к обоим изданиям Н. Николадзе выражал восхищение героями Н. Г. Чернышевского и признавал некоторый приоритет их перед деятелями 40-х годов, в чем А. И. Герцен и Н. П. Огарев усмотрели критику своих позиций. Вскоре Н. Николадзе вовсе порывает отношения с А. И. Герценом, раскритиковав его за непоследовательность в связи с опубликованием последним в одном и том же номере «Колокола» двух статей — «Нашим читателям» и «Письмо к императору Александру II».

Несколько позже Н. Николадзе подвергся критике Н. П. Огарева, так как не одобрял студенческие волнения в России, считая, что они преждевременны, так как революционная ситуация еще не наступила. Н. П. Огарев же, анархист Бакунина, Нечаев, Ткачев горячо поддерживали их.

За границей Н. Николадзе активно сотрудничал в органе женевских радикалов — газете «La nation Suisse» («Швейцарский народ»), совместно с эмигрантом-гарibaldiйцем Л. И. Мечниковым (братом известного ученого) работал в журнале «Современность», критиковал на его страницах воззрения Утин и Бакунина об управлении государством к государственности вообще, противопоставляя анархизму Бакунина взгляды Н. Г. Чернышевского.

В бытность за границей Н. Николадзе знакомится и сближается с известными левыми деятелями Полем Лафаргом и Раулем Ринго, совместно с которыми участвует в издании журнала «Левый берег». В этот же период в Лондоне, по-видимому через Поля Лафарга, Н. Николадзе знакомится с великим вождем пролетариата Карлом Марксом, который предлагает Н. Николадзе быть представителем Закавказья в I Интернационале. Однако Н. Николадзе отказался. Позже, глубоко осмыслив экономические воззрения К. Маркса, Н. Николадзе пришел к выводу, что они содержат «чрезвычайно важные идеи преобразования общества».

В 70-е годы Н. Николадзе знакомится с В. Гюго, сближается с ним и с редакцией его газеты «La Rappel».

В Швейцарии (в Женеве) Н. Николадзе закончил курс Цюрихского университета и, защитив диссертацию на тему «Разрушение и его экономические и социальные последствия», получает степень доктора права. (Работа была издана отдельной книгой на французском языке в Женеве в 1868 г.).

В 1870 году Н. Николадзе возвращается в Грузию. Здесь он сотрудничает в газете «Дроеба», учреждает литературный сборник «Кребули».

Н. Николадзе не пришлось лично участвовать в борьбе Парижских коммунаров. Однако его глубоко волновала судьба Парижской коммуны и в 1872 году он направляется в Париж, где пишет весьма интересные статьи о героях Коммуны и причинах ее поражения. В Париже Н. Николадзе нанес визит французскому президенту Тьеру с целью освобождения арестованного за участие в делах Коммуны французского горного инженера Марсело Дюликса, которому были поручены разработки ткибульского каменного угля. Организация этих разработок, по мнению Н. Николадзе, во многом способствовала бы экономическому подъему Грузии, что и побудило его предпринять эту поездку.

С целью ознакомления проживавшей за границей грузинской молодежи с социальными и политическими вопросами на родном языке, в 1873 году в Париже Н. Николадзе выпускает газету «Дроша» — всего 10 номеров (до нас дошло лишь три номера), где опубликованы его статьи «Церковь и государство», «Внешняя политика Франции», «Партийная дисциплина».

В том же году в Цюрихе было учреждено грузинское общество «Угели» («Ярмо»), идейным руководителем и создателем которого признан Н. Николадзе.

В 1875 году Н. Николадзе вновь в Париже, где издает брошюру «Декаданс французской прессы» («La presse de la decadence») со смелой критикой интеллектуального и морального упадка французской прессы. Статья вызвала большой интерес французской общественности.

В 1875-1877 гг. Н. Николадзе находится в Тбилиси. Он активно сотрудничает в газете «Тбилисский вестник», уделяя в то же время много внимания вопросам местного и городского самоуправления и банковским учреждениям. Деятельность Н. Николадзе в «Тифлисском вестнике» в этот период характеризовалась, как «идущая вразрез с установленными... в России государственными порядками».

С 1877 года Н. Николадзе — военный корреспондент на русско-турецком фронте. Его корреспонденции в «Кавказском вест-

нике» перепечатывались без изменения большинством русских газет того времени.

Н. Николадзе стремился иметь собственное печатное издание, для чего еще в 1870 году обращался в соответствующие органы, но ему было отказано по причине политической неблагонадежности. Цензурному Комитету же было поручено строго следить за деятельностью Н. Николадзе во избежание отрицательных последствий.

В результате неоднократных попыток Н. Николадзе в 1876 году все же добивается издания газеты «Обзор», для сотрудничества в которой приглашает известных журналистов Грузии, России и Европы. (В газете в той или иной мере приняли участие М. Антонович, Г. Успенский, Н. Симборский, Н. Шафров, П. Волховский, А. Пальм, М. Терентьев, И. Сведенцов, М. Рунстов (Швейцария), Рошфор, Мурье (Франция), Дж. Форбес (Англия) и др.). Как явствует из материалов, радикально-демократическая газета «Обзор» содержанием, широтой постановки и освещением вопросов борьбы с цензурой стояла не только наравне со столичными газетами, но в некоторых случаях и превосходила их.

За радикальную направленность газеты Н. Николадзе был привлечен к судебной ответственности. Он не только блестяще защитил себя на судебном процессе, но выступил и как обвинитель существующих цензурных порядков.

Материалы судебного процесса, изданные отдельной брошюрой, вызвали широкий резонанс по всей России. В 1880 году, ввиду непрекращающейся борьбы с цензурой и оппозиционного отношению к правительству газета «Обзор» была закрыта, а ее редактор Н. Николадзе — сослан в Ставрополь. Однако уже в 1881 году он добивается права жительства в Петербурге.

В 1884-1886 годы Н. Николадзе уделяет основное внимание хозяйственным вопросам, не прекращая в то же время и публицистической деятельности — сотрудничает в «Отечественных записках».

В 1882 году Н. Николадзе выступает посредником в переговорах о прекращении террора между царской охранкой «Священная дружина» и партией «Народная воля», поставив целью освободить из заключения Н. Г. Чернышевского. Старания Н. Николадзе и его единомышленников достигли результата, и в 1883 году Н. Г. Чернышевский был освобожден.

С 1887 года Н. Николадзе проживает в Тбилиси и руководит газетой «Новое обозрение», в которой за четыре года было опубликовано несколько сот статей социально-политического, литературного, экономического и юридического характера. Де-

тельность в «Новом обозрении» свидетельствует о последовательном демократизме Н. Николадзе.

В 1894 году Н. Николадзе избирается городским головой г. Потн и выступает на этом посту как защитник народных нужд в урегулировании острых социальных и экономических проблем. Деятельность Н. Николадзе в г. Потн в некоторой мере схожа с деятельностью Р. Оуэна.

Буржуазную революцию 1917 года Н. Николадзе встретил в Петербурге. Проанализировав уроки революции 1905-1907 годов, он высказывает мнение о падении царского правительства и организации власти. В его статьях, опубликованных в газете «Русская воля», доказывается необходимость замены монархии республикой, высказываются суждения о будущем государственном строе России.

После февральской буржуазной революции Н. Николадзе возвращается на родину и активно участвует в политической жизни Грузии — публикует статьи в газетах «Сакартвело» («Грузия»), «Самшобло» («Родина»), в которых рассматривает вопросы федерации, автономии и будущего государственного устройства освобожденной Грузии.

В августе 1920 года Н. Николадзе уезжает за границу. О победе Советской власти в Грузии он узнает в Лондоне. После некоторых колебаний Н. Николадзе в 1924 году навсегда возвращается в Грузию и включается в дело социалистического строительства.

Умер Н. Николадзе в 1928 году в преклонном возрасте — на 85 году жизни. Благодарный грузинский народ предал прах Н. Николадзе святой земле горы Мтацминда, похоронив его рядом с лучшими сынами Грузии — И. Чавчавадзе и А. Церетели.

Определенное место в работе отведено выяснению политического мировоззрения Н. Николадзе. Спор о его мировоззрении, начатый в прошлом столетии, не завершен еще и сегодня. Деятельность и мировоззрение Н. Николадзе в неодинаковой мере и в разные исторические периоды оценивали А. И. Герцен, Е. Стопакевич, М. Салтыков-Щедрин, В. Иванович, Г. Туманов, Н. Шелгунов, Г. Успенский, Н. Михайловский, М. Утин, Л. Мечников, Серго-Соловьевич, А. Гелешвили, И. Джабадарц, Г. Зданович, В. Бакрадзе, С. Хундадзе, Г. Бялий, Г. Кикодзе, Л. Горгиладзе, Г. Абзанидзе, Г. Мегрелишвили, В. Донадзе, Пр. Ратиани, Д. Гамезардашвили, В. Гаприндашвили, В. Забахидзе, Г. Закарнадзе, Г. Джавахишвили, Е. Чарквиани и др.

Одна группа авторов считает Н. Николадзе революционным демократом, другая — просветителем-либералом. Несмотря на наличие нескольких публикаций, проблема политического ми-

ровоззрения Н. Николадзе в целом до сих пор остается спорной.

В этой связи весьма ценным материалом представляется биография Н. Николадзе, написанная в 1927 году его дочерью, соратницей и ближайшей помощницей проф. Р. Н. Николадзе (Архив Н. Николадзе, № 36-5). Она пишет, что «Нико Николадзе стоит особняком в нашей общественной культурной жизни, Его деятельность настолько богата, многогранна и разнovidна, охватывает столько живых дел и плодотворных идей, что совершенно невозможно полностью охарактеризовать ее...».

...Н. работал в своей деревне и с английскими банкирами, на русских железных дорогах и в Тбилисском самоуправлении, среди лучших писателей Петербурга и в Парижской публичной библиотеке, с лучшими инженерами Европы и России и с величайшими революционными эмигрантами Швейцарии, с французскими коммунарами, с Герценом, Львом Мечниковым. Всем им он противопоставляет свой взгляд, старается убедить в своем и заставить изменить направление, знакомит их со своей маленькой страной, всех заинтересовывает, привлекает своими смелыми, удивительно широкими планами и совершенно особым мировоззрением. В Париже, на него, еще совсем юного студента, обращает внимание Гамбетта, тоже молодой адвокат, еще никому неизвестный, заинтересовывается им Герцен, как сына любит его Чернышевский, резко борется с ним по поводу бакинской нефти Менделеев и, побежденный, признает, что «с таким противником и поражение в борьбе полезно». Он весьма популярен среди всех русских передовых писателей, в 60-е, 70-е, 80-е годы о нем пишут Михайловский и Щедрин, с ним дружат поэт Курочкин, Глеб Успенский и в то же время возводящие лучшие пристани и железные дороги инженеры, например, Бунге и Палашковский, которые вместе с Николадзе покрывают железными дорогами и железобетонными пристанями весь Кавказ. Николадзе успевает работать везде: в русских крепостях, в эмиграции, на поле турецкой войны, среди писателей, капиталистов Европы и Америки, но его главная цель — родина, его главная деятельность — местное строительство, обща муниципальная и сельскохозяйственная полувекковая борьба, покровительство народу в самоорганизации и в экономическом и культурном освобождении.

...В каждом вопросе, он, подлинный европеец в своей деятельности, привычках и жизни, и в то же время ко всему подходит основательно, систематично, научно, интересен метод его работы: для выяснения каждого вопроса он обращается в Европу и Америку, по молочному делу — в Данию, для ознакомле-

ния с сыроварением и горным скотоводством, пешком обходит всю Швейцарию, где попутно, в горячем споре с Максимом Ковалевским,—составляет для нас множество социально-экономических планов, противопоставляя и сравнивая нравы и быт швейцарцев с нами.

Часто полуголодный проводит он в Европе месяцы и годы, работает или путешествует там, чего только не изучит он для ознакомления и испытания на месте каждого вопроса... проходит школу парламентской борьбы в парламентах Лондона и Парижа, где старается не пропустить ни одного интересного спора...

...Мировоззрение Николадзе несовместимо с каким-либо другим известным партийным или индивидуальным мировоззрением. Он не «народник», не партийный революционер и не участник той или иной литературной группы. Но в то же время он чрезвычайно революционер, «непокорный», очень смелый писатель, борец за народ. Самоуправление городов, связь деревень с общим делом, введение и у нас земства, приобщение народа к коллективной деятельности — вот за что борется он делом и пером более полувека».

Ввиду сложности политического мировоззрения Н. Николадзе целесообразно привлечь для его изучения другие стороны мировоззрения публициста. В этой связи представленная работа, исследующая вовсе не изученные взгляды Н. Николадзе на государство и право, безусловно, поможет выяснению его политического кредо.

Н. Николадзе признает объективные законы развития общества и основой общественного прогресса считает два фактора: политический строй общества, в котором видит причину несчастий народа, и государственных деятелей, направляющих общественную жизнь.

С молодых лет Н. Николадзе проникся интересом к преобразованию общественного строя и под влиянием русского утопического социализма считал общину основой будущего идеального общественного строя своей родины.

Но после 1870-х годов Н. Николадзе преодолевает это влияние и создает своеобразную теорию, согласно которой, наряду с критикой существующего общественного строя, необходимо наметить теоретические контуры будущего общества и убедить народ в его преимуществе. Для установления идеального общества требуется моральное, физическое и интеллектуальное совершенствование членов общества, изменение законодательства, учреждений, достижение высокого уровня науки и техники. Вместе с тем, он не был категорическим сторонником или

противником реформистского или революционного пути и признавал революцию лишь одним из путей преобразования общества, возможного только при наличии определенных объективных условий.

Из политических взглядов Н. Николадзе в данной работе наиболее широко представлен вопрос о государстве. Происхождение государства он связывает с возникновением общества, хотя научно не обосновывает это. Однако, путем анализа существующего государства, он приходит к выводу о классовости государства, развивая мысль о назначении существующего государства, которое защищает интересы лишь определенной части общества, тогда как, по мнению Н. Николадзе, государство должно выражать интересы всех его членов.

Он признает суверенность государства, но выступает против абсолютного суверенитета.

Н. Николадзе отрицает анархическо-бакунинстскую теорию об отмене государства, что, по его мнению, означает отказ от порядка и мира.

В работе изучены взгляды Н. Николадзе на формы государственного управления и устройства. Из форм государственного управления он отдает предпочтение демократической республике, а из форм государственного устройства — национальной унитарной республике. Но Н. Николадзе не отрицает и федерацию в том случае, если не устанавливается бюрократическое правление и национальным политическим единицам предоставляется право широкого самоуправления в той сфере, в которую непосредственно вмешиваться федеративной властью.

Являясь сторонником местного управления, он требовал введения в Грузии земства, полагая этим расширить местную инициативу в области самоуправления.

Н. Николадзе против крайней автономии или сепаратизма Грузии от России. Он выступает сторонником неразрывного союза Грузии с Россией, как единой государственной единицы с широкими правами местного самоуправления для грузинского народа.

В вопросе о государственных формах привлекают внимание соображения Н. Николадзе о Парижской коммуне. Он не смог предугадать форму диктатуры пролетариата в Парижской коммуне и считал ее формой государственного управления.

Далее, в работе изучены юридические взгляды Н. Николадзе на проблемы юриспруденции, сущности права, закона и законодательства, преступления и наказания, причин преступности и семейного права. Придавая большое значение юриспруденции, он в то же время выступает против доведения последней до

казуистики. Юриспруденция, по его мнению, должна представлять теоретические положения для воплощения их на практике, способствовать совершенствованию законодательства, судопроизводства и укреплению в населении веры в гуманность законодательства и права.

Н. Николадзе признает классовость права своего времени и проповедует его надклассовость, которое должно защищать интересы не какого-либо одного класса, а всего общества.

Интересны его суждения о законности, которая, по его мнению, не всегда состоит в выполнении требований закона. Иногда закон несовершенен, негуманен и стесняет членов общества. При таких обстоятельствах нарушение закона не является пренебрежением к законности. Н. Николадзе против формального понимания законности и предлагает его материальное понимание.

Н. Николадзе заостряет внимание и на проблемах преступления и наказания. Он предлагает двойное понимание преступления: 1. преступление в формальном понимании, которое заключается в нарушении требований закона;

2. преступление в материальном понимании, представляющее опасное для общества деяние.

Н. Николадзе считает преступлением не только проявленное общественно опасное поведение, но и положение, противоречащее интересам общества, но еще не ставшее предметом осуждения общества (взяточничество, подлог и др.). Критерием преступления, по его мнению, является общественная опасность деяния, т. е. оценка.

Наказание он считает средством реагирования на злодеяние, т. е. на поведение, направленное против общества. Он отрицает наказание как возмездие, отрицает физическое наказание и смертную казнь. Вообще наказание, по мнению Н. Николадзе, снижает не количество преступлений, а количество уголовных преступлений.

Причину преступности Н. Николадзе видит в экономическом строе общества, разделяя в этом вопросе точку зрения русских революционных демократов (Н. Г. Чернышевского, Добролюбова, А. И. Герцена).

Он отрицает биологическую теорию врожденной преступности и утверждает, что причина преступлений в социальной среде, в которой растет и развивается будущий преступник.

Анализируя причины преступлений в Грузии того периода, Н. Николадзе приходит к выводу об их обусловленности эко-

номическим беспиллем. Поэтому основным фактором их предотвращения он считает преобразование общественного строя.

Немало внимания уделяет он критике суда и деятельности следственных органов, отрицает классовость правосудия. Н. Николадзе и в этом вопросе стоит на демократических принципах, требует гласности судебного процесса, подразумевая активное вмешательство прессы в осуществление правосудия.

Интересна точка зрения Н. Николадзе по процессуальному вопросу — о законности и обоснованности приговора или решения суда.

В своих публицистических статьях он обличает бюрократизм и преступную деятельность судей, следователей и других чиновников в Закавказье, касается адвокатуры и судебной защиты. Н. Николадзе различает две формы судебной защиты: 1. Защита путем крючкотворства; 2. защита с показом истинных причин преступления. Он отдает предпочтение последней, считая, что этот способ разоблачает существующий общественный строй. Обличая адвокатов своего времени, он хочет видеть в них защитников трудового народа, его трибунов.

В конце работы рассмотрены взгляды Н. Николадзе по вопросу правового положения женщины и брачно-семейного права.

Н. Николадзе показывает бесправное положение женщин в его эпоху и борется за их эмансипацию, критикует и отрицает бракосочетание по расчету, отрицает сословность, родовитость, имущественный ценз, вероисповедание и другие факторы, как факторы, препятствующие бракосочетанию. Он выступил против теории великого Льва Толстого о неизбежности семьи: верности супругов, основанных на единстве их взглядов на плотскую любовь, противопоставив этому прочность семьи на основе одинакового уровня развития самих супругов, обусловленным существующими производственными отношениями, т. е. экономическим строем общества.

შინაარსი

წინასიტყვაობა	3
თავი პირელი	
ნიკო ნიკოლაძის მსოფლმხედველობისათვის	5
თავი მეორე	
ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური შეხედულებანი	30
§ 1. ნიკოლაძე საზოგადოებრივი და სახელმწიფო წყობილების სოციალურ-პოლიტიკური გარდაქმნის გზების შესახებ	30
§ 2. ნიკოლაძის შეხედულებანი სახელმწიფოზე	53
ა). ნიკოლაძე სახელმწიფოს წარმოშობის, ცხებისა და არსის შესახებ	54
ბ) სახელმწიფოს ფუნქციების საკითხი	60
გ). ნიკოლაძე ეკონომიკურ საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩაურევლობის თეორიის შესახებ	62
დ). სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი	65
ე). ნიკოლაძე სახელმწიფოს ფორმების შესახებ	66
ვ). ავტონომიის საკითხი	91
ზ). ნიკოლაძე პარიზის კომუნის შესახებ	93
თ). ნიკოლაძე ადგილობრივი მმართველობის (თვითმმართველობის) შესახებ	96
ი). ნიკოლაძის თვალსაზრისი ერობის შესახებ	99
კ). ნიკოლაძე რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის შესახებ	103
თავი მესამე	
ნიკო ნიკოლაძის იურიდიული შეხედულებანი	112
§ 1. იურისპრუდენციის, სამართლის არსისა და კანონმდებლობის	
ნ. ნიკოლაძისეული გაგება	114
§ 2. ნიკოლაძე კანონიერების შესახებ	124
§ 3. დანაშაულისა და სასჯელის პრობლემები	127
§ 4. ნიკოლაძე დანაშაულის მიზეზების შესახებ	137
§ 5. ნიკოლაძის პროცესუალური თვალსაზრისი	154
§ 6. ნიკოლაძე ადვოკატურის შესახებ	165
§ 7. ქალის უფლებრივი მდგომარეობისა და საქორწინო-საოჯახო სამართლის საკითხები ნ. ნიკოლაძის შრომებში	170
Резюме	185
	195

Метревели Валерьян Дударович

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ

ВЗГЛЯДЫ НИКО НИКОЛАДЗЕ

(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Сакартвело»

Тбилиси, Марджанишвили, 5.

რედაქტორი ეკ. მაღრაძე
მხატვარი ა. სამაშელი
მხატვრული რედაქტორი ქ. ტუხაშელი
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ქავთარაძე
კორექტორი ლ. არჩვაძე
გამომშვები გ. ბენიძე

ს. ბ. № 1701

გადაეცა წარმოებას 12/III-80 წ. ხელმოწერილია
დასაბეჭდად 12/V-80 წ. საბეჭდო ქაღალდი № 2.
ზომა 60×84¹/₁₆. პირ. ნაბ. თაბ. 11, 39. სააღ. საგამ.
თაბ. 10, 89. ტირაჟი 1000.

უე 06075. შეკვ. № 3735 ფასი 35 კაპ.

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა
და წიგნის ვაჭრობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის
ქუთაისის პოლიგრაფიული საწარმოო გაერთიანება
ქ. ქუთაისი, ი. ჯავახიშვილის პროსპექტი, 33

Кутанское полиграфическое производственное объединение
Государственного комитета по делам издательств, полиграфии
и книжной торговли Грузинской ССР.
г. Кутаиси, пр. И. Чавчавадзе, 33. .